شێخ ڕەزای تاڵەبانی

ژیانی، پەروەردەی، بیروباوەڕی و شیعری

@kurdica

شێخ ڕەزای تاڵەبانی

ژیانی، پەروەردەی، بیروباوەڕی و شیعری

د. موکەڕەم تاڵەبانی

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

هەولێر – هەرێمی کوردستانی عێراق

هەموو مافێک هاتووەتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس
شەقامی گوڵان - هەولێر
هەرێمی کوردستانی عێراق
هەگبەی ئەلیکترۆنی aras@araspress.com
وارگەی ئینتەرنێت www.araspublishers.com
تەلەفۆن: 35 49 224 66 (0) 00964
دەزگای ئاراس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووەتە دامەزران

د. موکەڕەم تاڵەبانی
شێخ ڕەزای تاڵەبانی - شیعر و لێکۆڵینەوە
کتێبی ئاراس ژمارە: ٩٩٣
چاپی دووەم ٢٠١٠
تیرێژ: ١٥٠٠ دانە
چاپخانەی ئاراس - هەولێر
ژمارەی سپاردن لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ٥٩٣ - ٢٠١٠
نەخشاندنی ناوەوە: ئاراس ئەکرەم
ڕازاندنەوەی بەرگ: مریەم موتەقییان
هەڵەبژێری: تریسکە ئەحمەد. شێرزاد فەقێ ئیسماعیل

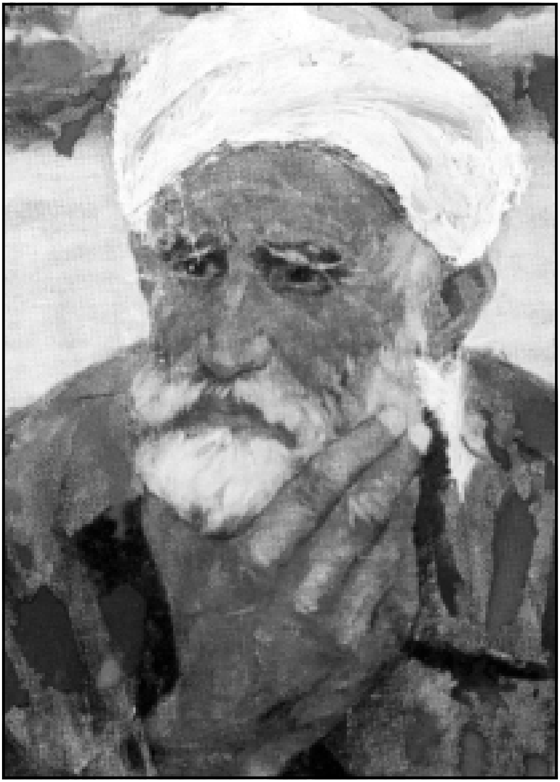

وێنەی شێخ ڕەزای تاڵەبانی

د. موکەڕەم تاڵەبانی کێشاویەتی

شیعری کوردی

زوبدەی مەتاعی حیکمەتە ئەم شیعری کوردییە
هەرزانە، بێ موبالەغە، حەرفی بەگەوهەرێ
جامەی حەیاتی عاریەت کورتە زینهار
ئاڵوودە دامەنی مەکە بۆ پێچی مێزەرێ
شێخ ڕەزا

@kurdica

ناوەڕۆک

پێشـەکی 13

شێخ ڕەزا کێیە؟ 19

بنەماڵەی تاڵەبانی 19

زنجیرەی بنەماڵەی تاڵەبانی لە هەڵبەستێکی شێخ ڕەزادا 29

شێوەی ژیانی شێخ ڕەزا 32

تەکیـەی تاڵەبانی لە کـەرکووک 32

ژیانی شـێخ ڕەزای تاڵەبانی 33

شێخ ڕەزا و شـاری کـەرکووک 49

ماڵی شێخ ڕەزا لە گـەڕەکی بەرتەکیە 54

شێخ ڕەزا و شێخ عـەلیی کـاکی 55

شێخ ڕەزا و شێخ محـەمەد عـەلیی برازای 59

شێخ ڕەزا و حـەمەی وەستـا فەتاح 62

لە یاریی زەرفـێندا 63

لەگەڵ شـێخ هۆمـەر 65

زۆرانبـازیی شـێخ ڕەزا و شـێخ ستـار 65

لەسەر جوانی کاکە جافی کـەریم ئاغا 68

لەبەر دووریی قادری وەستا خدر 69

نینۆکی شێخ ڕەزا و کلکی حەسـەن ئاغا هەمزە ئاغا 70

شێخ ڕەزا لە یاریی شـەترەنجدا 70

سوپاس بۆ عوسمان ئەفەندیی کاتبی تەحریراتی کەرکووک 72

بەرخانەی شێخ ڕەزا 74
ماینەکەی کوێخا عەلی 74
شێخ ڕەزا و شێخ سالّحی مامی 75
جەنگی مەحموود بەگی شێروانە و جوکل 76
ئەولادی ئەم عەصرە 76
لەگەڵ عیزەتی تەل 77
غەزەلی هەڵماڵراویی شێخ ڕەزا 78
سووکە گاڵتەی شێخ ڕەزا 78
ناندان و مێوانداری حاجی حەبیبی قەردار 85
مەدحی عەبدولا پاشای ڕەواندز 86
هەجوی قاضیی کەرکووک 89
هەجوی حوسنی پاشای فەرماندەی عوسمانی لە کەرکووک 92
لە شیعرە هەڵماڵراوەکانی شێخ ڕەزا 93
واقەواقی دڵ 94
ماینە کوێت 95
هەواڵ پرسینێک 96
دۆستایەتیی شێخ ڕەزا و ئەمین فەیزی 98

کۆچی دوایی شێخ ڕەزا 107
دوا قۆناغی شێخ ڕەزا 108
شینی شێخ ڕەزا 109
شێخ ڕەزا و بنەماڵەی (خادم السجادە) 112
شێخ ڕەزا لە مەیدانی عەشیرەت ئاراییدا 118
لەشکری تاڵەبانی بۆ سەر داوودە 120
هەجوی کاکەیی 129
کاکەیی چین و بۆچ ڕێبازیان نهێنی بووە؟ 130
شەڕی زەنگنە و هەمەوەند 139

شێخ ڕەزا و ئێلی جاف 146
عادیلە خانمی خێزانی وەسمان پاشای جاف 152
شێخ ڕەزا لە شاری کۆیە 154
مەلا عەبدوڵای جەلی زادە 155
شێخ ڕەزا و قاضیی کۆیە 156
لەگەڵ سمایلی مەلا خالید 157
شێخ ڕەزا و فەتحوڵا کەیفی جوانڕۆیی 158
شێخ ڕەزا و شێخ غەفووری مامی 159
شێخ ڕەزا لە مەیدانی عەشق و غەزەلدا 165
پێنج خشتەیەکی شیعری کوردی 168
پێنج خشتەی غەزەلێکی مەسیح 169
غەزەل 172
ڕاز و نیازی شێخ ڕەزا 174
گلەیی لە دەست زەمانە 178
ڕێبازی ئاینیی شێخ ڕەزا 182
خۆشەویستی و ڕێزی بۆ نەوەی پێغەمبەر (ص) 197
ڕێزی شێخ ڕەزا بۆ بارەگەی شێخ عەبدولقادری گەیلانی 204
لەسەر ڕێبازی قادری 210
لەسەر ڕێبازی نەقشبەندی 212
بۆ مەرقەدی شێخ نوورەدینی بریفکانی 215
لەگەڵ شێخانی بیارە و تەوێڵە 217
مەدحی مەلا ئەبوبەکری مەلا عومەر (مەلای گچکە) 218
لەسەر ڕێبازی دەروێشی و ڕابەر 222
ڕەخنە لە ڕەوشتی هەندێ شێخ و دەروێشان 224
ڕەخنەگرتنی لە دۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسی 226
لە هەجووەکانی شێخ ڕەزا 233

لەگەڵ عەلی بەگی مودیری قزڵجە 235
عەباکەی مودیری تەحریرات 236
کەڵەشێرەکەی نەقیب 236
لەگەڵ دەروێش ئەفەندی موفتیی کەرکووک 238
مودیری ماڵی هەولێری 240
هەجووی مەخموور ئەفەندی 241
لە ستایشەکانی شێخ ڕەزا 241
ستایشی حاجی ئەسعەد ئاغا 241
ستایشی شێخ ستار 242
لە ستایشی شێخ ئەمینی هەولێری 244
ستایشی مستەفا فاضل پاشای کوڕی محەمەد عەلی پاشای مصری 247
لە ستایشی تەحسین پاشای والیی مووسڵ 252
لە ستایشی شێخ حسامەدینی تەوێڵە 254
شێخ ڕەزا و شاری سلێمانی 259
شێخ ڕەزا و شێخانی بەرزنجە 259
شێخ ڕەزا و قۆچ بەگی شاعیر 270
لەگەڵ زیوەری شاعیر 271
لە هەجووی مەحوی شاعیردا 271
شیعرێک کە هێشتا ساغ نەکراوەتەوە 272
شەڕەشیعری شێخ ڕەزا و شوکری فەزڵی 272
شێخ ڕەزا و میرانی بابان 280
ستایشی ئەحمەد پاشای بابان 283
سوپاس بۆ مستەفا زیهنی پاشای بابان 294
نامەیەکی سەرەخۆشی بۆ مستەفا زیهنی پاشای بابان 297
مەدحی مەجید پاشای بابان 300
مەدحی هەباس ئاغای پشدەر 304

تالانکردنی عەشیرەتی ئاکۆیان 308
شێخ ڕەزا و میری شەقلاوە 310
هەندێ لە هەجووەکانی شێخ ڕەزا 311
شێخ ڕەزا و مەستی ئەفەندی 312
هەجوی مەلا مارفی مەلا عەبدوڵای خدری 314
شێخ ڕەزا بۆ هەجووی مەلا مارف دەکات 315
هەجووی مەلا سەعید 317
هەجووی حافظ ئەفەندیی قەردار 320
هەجووی حاجی مستەفا 321
هەجووی دەفتەردار 324
شێخ ڕەزا و ئێران 326
مەدحی ناسرەدین شا 328
تەلەگرافێک بۆ ناسرەدین شا 330
مەبەستی «حافظ» لە پرسیاری ناسرەدین شا 333
مەدحی حوسامولولک لە پێنجەیەک لەسەر شیعری حافظ 337
مەدحی یونس خانی والیی سنە 340
شێخ ڕەزا و دەوڵەتی عوسمانی 340
شێخ ڕەزا و سوڵتان عەبدولحەمید 345
داوایەک لە وەزیر ئەوقاف 356
مەدحی کەمالی پاشای موتەسەڕیفی کەرکووک 357
سەردانی والیی مووسڵ بۆ کەرکووک 359
نامەیەک بۆ عەبدولوەهاب پاشای والیی مووسڵ 363
هەجووی بەهرام پاشا 365
هەجووی هەمزە پاشای موتەسەڕیفی کەرکووک 367
گاڵتەکردن بە عەبدولا پاشای والیی مووسڵ 371
هەجووی ڕائیف پاشای موتەسەڕیفی کەرکووک 374

کوردیکا
@kurdica

هاوکاریکردنی مەئموورانی حکوومەت لەگەڵ دز و جەردە 377
بەرتیل خواردنی دائیرەی عەدلییە 383
شێخ ڕەزا لە بەغدا 385
باسی نەعیم 392
بەخێرهاتنی والیی بەغدا 397
مەدحی تۆفیق بەگی میرئالای 400
مەدحی یوسف پاشای میرئالای بەغدا 405
شێخ ڕەزا و ناظم پاشا 408
مەدحی گوڵ وەزیری چایچی 421
شێخ ڕەزا و موفتی زەهاوی 423
هەجووەکانی شێخ ڕەزا دژی موفتیی زەهاوی 429
شێخ ڕەزا بەرامبەر عێراق چی دەڵێت؟ 435
مێژووی چەند ڕووداوێک لە شیعری شێخ ڕەزادا 437
مێژووی دروستکردنی زیارەتگەی بەرماڵی پێغەمبەر 438
مێژووی دروستکردنی مزگەوتی حاجی مستەفا ئاغا لە کەرکووک 438
نوێکردنەوەی مەرقەدی شێخی گەیلانی لە بەغدا 439
مێژووی مردنی شاکر ئەفەندیی مەکتووبچی 440
مردنی حاجی عومەری یەعقووبیی کەرکووک 441
مردنی سەید محەمەدی کاکەیی 442
مێژووی هاتنی کەمالی پاشای موتەصەڕیفی کەرکووک 442
شێخ ڕەزا و پیری 443
ئەو کەسانەی کە باسی شێخ ڕەزایان کردووە 445
مامۆستا مەحموود شوکری ئەلئالووسی 445
شێخ محەمەدی خاڵ 446

پێشەکی

لە ساڵی ١٩٤٦، بۆ یەکەم جار، لە یانەی مەئمووران لە کەرکووک، ئێوارەیەک لەگەڵ نووسەر و ئەدیبی کوردی ناسراو شێخ محەمەدی خاڵ یەکمان گرت. لە کاتی گفتوگۆدا باسی شێخ ڕەزا کرا. شێخ محەمەد پێی وتم؛ ئەرکی کۆکردنەوەی شیعرەکانی شێخ ڕەزا دەکەوێتە ئەستۆی تۆ. من ئەمەم لە خۆمدا ڕانەدەبینی، چونکە وام دەزانی ئەوەی ڕێگەی خەباتی سیاسی بگرێت، نابێت خۆی بە ئەدەب و شیعرەوە خەریک بکات. هەروا، ئەو شیعرە هەڵماڵراوەکانی شێخ ڕەزا کە بەسەر زوبانی خەڵقەوە بوون، لەگەڵ بیروباوەڕی مندا نەدەگونجان و سیاسی دەبێت وەک وشکەسۆفی بێت و سیاسی بۆ سیاسەت و ئەدیب بۆ ئەدەب بێت و یەکگرتنی سیاسەت و ئەدەب وەکو دوو کاڵەک بەدەستێک هەڵگرتن وایە، لەبەر ئەوە گفتی ئەوەم نەدایێ کە ئەو ئەرکە بخەمە ئەستۆم و کەوتە ئەستۆی ئەو.

شێخ محەمەد قۆڵی پیاوانەی لێ هەڵماڵی و لەو بابەتە تەقەلایەکی زۆری دا بەڵام مەرگ ماوەی ئەوەی نەدا ئەو هەموو گەنجینەیەی شێخ ڕەزا لە دەستی فەوتان ڕزگار بکات و بیخاتە بەردەستی ڕۆشنبیرانی کورد و لە پاش کۆچی دواییی ئەو، کەس ئەو ئاڵایەی هەڵنەگرت و ئەو ئەرکەی نەخستە ئەستۆی خۆی و منیش ئەوەی بە بیرمدا نەهاتبێ ئەوە بوو کە ڕۆژێک لە ڕۆژان یەک دوو ساڵ لە دوا ساڵانی ژیانم تەرخان بکەم بۆ کۆکردنەوەی شیعرەکانی شێخ ڕەزا.

ساڵی ١٩٩٢ شیعرێکی شێخ ڕەزام دەخوێندەوە کە گلەیی لە شێخ غەفووری مامی دەکات و ئەڵێت:

چورسا لەبەرم جوبە و فیسا لەسەرم فێس

نەفێسی لەسەر نام و نە جوبەی لەبەرم کرد

ویستم وێنەیەکی شێخ ڕەزا بە فێس و جوبەوە دروست بکەم و گەلێک پێوە خەریک بووم. من شێخ ڕەزام نەبینیوە، بەڵام رابیعە خانمی کچی و شێخ عەبدوڵای کوڕی و هەندێک لە کوڕ و کچەزاکانیم دیبوو. لە خەیاڵ و لەسەر شێوەی ئەواندا ئەو وێنەیەم دروست کرد، بەڵام لە پاشا بیرم کردەوە کە کەس شێخ ڕەزای بە فێسەوە نەبینیوە و بە دەسکارییەک، فێسەکەیم بە مێزەر داپۆشی، کە بەرگی ئاساییی شێخ ڕەزا بوو.

لە چەند ژمارەیەکی گۆڤاری ڕەنگیندا ئەو وێنەیە و هەندێ لە شیعرە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی شێخ ڕەزام بڵاو کردەوە. ئەو داوایەی خوا لێخۆشبوو شێخ محەمەدی خاڵم بیر کەوتەوە. بەیارمەتیی برایان و مامۆستایانی بەڕێز لە دیوانە چاپکراوەکانی شێخ ڕەزا و لە کتێبە دەسنووسەکانی هەوادارانی شێخ لەوانە، کتێبە دەسنووسەکەی بەهائەدین ئەفەندیی کەرکووک و شێخی ئالووسی کە لە مۆزەخانەی بەغدادایە و لە دەسنووسەکانی شێخانی بیارە، بەهۆی مامۆستا جەمیلی ڕۆژبەیانی و مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم و مامۆستا محەمەد عەلی قەرەداغییەوە گەلێک شیعری نایابی شێخ ڕەزا دۆزرایەوە. هەرکە زانرا من خەریکی کۆکردنەوەی ئەو شیعرانەم لە هەموو لایەکەوە برایانی بەڕێز یارمەتییان دام و گەلێک شتی نایابیان بۆ ناردم و لەم کتێبە تۆمار کران.

لە ڕاستیدا، ئەم بەرهەمە کە دەیخەمە بەردەستی خوێندەواران، تەنیا بەرهەمی من نییە، بگرە بەرهەمی دەسەوایەکە هەموو ئەو بەڕێزانە مافی ئەوەیان هەیە بڵێن بەرهەمی هەمووانە. قەت لە منەتی مامۆستا جەمیلی ڕۆژبەیانی دەرناچم کە لە من پتر تەقەلای دۆزینەوەی شیعرە ونبووەکانی شێخ ڕەزای دەدا و سەرتاپا بەنووسینەکانمدا دەهاتەوە و هەڵەکانی بۆ ڕاست دەکردمەوە. کاک محەمەدی مەلا عەبدولکەریم وەرگێڕانی شیعرە فارسییەکانی بە کوردی خستە ئەستۆی خۆی و زۆری پێوە ماندوو بوو و جێی سوپاسمانە. لەوانەی یارمەتییان دام، مامە شێخ عارف شێخ فاتحی تاڵەبانی، کە ئینسکلۆپیدیای ڕووداوەکانی شاری کەرکووک و بە تایبەتی گەڕەکی بەرتەکیە

و زۆربەی ئەو ڕووداوانەی بۆ ڕوون کردمەوە، سوپاسی بێ پایانم بۆ هەمووان.

ئەوەی شێخ محەمەدی خاڵ دەستی پێ کردبوو لە وزەی مندا نەبوو. بەڵام وەکو ئەڵێن "هەرکەسە ڕۆڵەی زەمانەی خۆیەتی" لەبەرئەوەی زۆر پێویست بوو ئەوە بزانرێت کە شێخ ڕەزا ئەو شیعرانەی بۆ چ وتووە و لە چ کاتێکدا وتوویەتی ئێمە ئەم ئەرکەمان خستە ئەستۆی خۆمان و ئەم کارەش کارێکی ئاسان نەبوو بەڵام وەکو ئەڵێن: بە مەنزڵ گەیشتن لە یەکەم هەنگاوەوە دەس پێ ئەکات.

شێخ ڕەزا بە چوار زوبان شیعری وتووە، زۆربەیان بە کوردی و فارسی و تورکییە. خوێندەوارانی ئێستا زوبانی کوردی و عەرەبی دەزانن و شارەزاییەکی ئەوتۆیان لە زوبانی فارسی و تورکیدا نییە، شیعرە نایابەکانی شێخ ڕەزایش زۆربەیان بەم دوو زوبانەن، ئەمە دەبووە هۆی بێبەشبوونیان لەو شیعرە نایابانە. بە وەرگێڕانی شیعر لە زوبانێکەوە بۆ زوبانێک، ئەو ڕەونەقەی کە شاعیر پێی داوە نامێنێ. بەڵام بلیمەتیی شێخ ڕەزا تەنیا لە هۆنینەوەی ئەو لەفزە مروارییانەدا نەبوو، شێخ ڕەزا پیاوێکی بیرکراوە و لە بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتیی ئەو سەردەمە شارەزا و ڕەخنەی لە هەموو کەموکورتیی ئەو بارودۆخە دەگرت، لەبەر ئەوە ، هەر هیچ نەبێت، دەبوایێ ئەو بیروباوەڕانەی بخرێنە بەرچاوی ڕۆشنبیرانی کورد کە بزانن شێخ ڕەزا بەبێ ترس و پەروا چ جۆرە رەخنەی لە کەموکورتی و چەوت و چێڵیی بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی گرتووە. لەبەر ئەوە ئێمە؛ نەڕێگای دابەشکردنی شیعرەکانی بەپێی زوبان کە کرابووە سێ دیوان بە سێ زوبان لە بەرگێکدا و نەیش شیعرەکانی بەپێی قافیە و پیتی ئەبجەدیمان نەگرت، بگرە بە جۆرێکی تر کە بۆ خوێندەواران، دۆزینەوەی شیعرەکانی، ئاسانتر بێت وا ڕێک خران. بۆ نموونە: ئەو شیعرانەی کە لەگەڵ میرانی بەبە و یان میرانی جاف یان ئەمین فەیزی، بە هەر زوبانێک بووبێت لە یەک خانەدا تۆمار کران.

شێخ ڕەزا زۆربەی ژیانی لە کەرکووک و بەغدا بردە سەر، لە هاتوچۆی پایەتەختی دەوڵەتی عوسمانی، ئەستەمووڵدا پێوەندیی لەگەڵ گەلێک لە پیاوانی

سیاسی و ئەدیبی کورد و تورک و عەرەب پەیدا کردبوو، لەو سەردەمەدا کوردستان لە نێوان دوو دەوڵەت، ئێران و عوسمانلی دابەش کرابوو. خوێندەواران و ڕۆشنبیرانی کورد لە هاتوچۆی سەرانسەری کوردستان سنووری سیاسییان بۆ نەبوو و، بە ناچاری پێوەندییان لەگەڵ هەردوو حکومەتدا پەیدا دەکرد، لەبەر ئەوە ، وەکو شێخ ڕەزا ساڵانی ژیانی بەسەر ئەو وڵاتانەدا دابەش کردبوو، ئێمەیش، بەپێی ئەوە، دیوانەکەیمان، وەکو ژیانی، بەسەر ئەو شار و وڵاتانە دابەش کرد. بۆ ئەوەی لەسەر هەمان زنجیرەی مێژووییدا بڕۆین، وەکو دەردەکەوێت، لە یەکەم پلەی ژیانی لە کەرکووک بوو و لەو کاتەدا کاتی عەشیرەت ئارایی بوو، بەڵام کە هاتە بەغدا لێرەدا پێوەندیی لەگەڵ گەلێک لە بنەماڵە ناسراوەکان و ڕۆشنبیران و کاربەدەستانی حکوومەت پەیدا کرد و وەکو ئەستێرەیەکی گەش لە ئاسمانی ئەدەبدا دەدرەوشایەوە. سەرەڕای ئەمانەیش، شێخ ڕەزا دەریایەک نەبوو مەلەوانیی تێدا نەکات و بەرهەمی هونەریی ئەوەندە زۆر و ئەوەندە لقوپۆی هەبوو، لەو خانانەدا جێیان نەدەبووەوە، بە ناچاری، بەپێی مەوزووعی شیعرەکان، وەکو مەدح، هەجوو و ستایش و گاڵتەوگەپ... هتد، بەش بەش کرانەوە بۆ ئەوەی، بەپێی فەهرەست، بە ئاسانی بدۆزرێنەوە.

شێخ ڕەزا لە بنەماڵەیەکی کوردە و بنەماڵەی تاڵەبانی دەگەڕێتەوە سەر ئێلی زەنگنەی کورد. هەر لە سەردەمی مەلا مەحموودی زەنگنەوە، دێی (ڕەمەزان مامکە) بەجێ دێڵێ و بۆ ئیرشادی ئاینی لەسەر ڕێبازی قادری دێتە ناوچەی سوورداش و لە پاشان بنەماڵەی لە دێی (تاڵەبان) و لەوێشەوە دێنە شاری کەرکووک. لەو بنەماڵەدا هەر تەنیا شێخ ڕەزا شاعیر نەبووە، بگرە چەند شاعیرێکی ناسراویان تێدا هەڵکەوتووە، لەوانە شێخ عەبدوڕەحمانی باوکی و شێخ قادری برای کە نازناوی (فائز)ە و شێخ محەمەدی کوڕی کە نازناوی (خالصی)یە، بە زوبانی کوردی و تورکی و فارسی و عەرەبی شیعری نایابیان هەیە.

شێخ ڕەزا؛ نەک تەنیا شیعرە فارسی و تورکییەکانی پێویستی بە

شەرحکردن و لێکۆڵینەوە هەن، بگرە شیعرە کوردییەکانیشی ئەوەندە قووڵ و پڕ مانان پێویستییان بە شیکردنەوە و لێکۆڵینەوەیەکی زۆرە، ئەوەیش ئەرکی نووسەر و ئەدیبەکانی کوردە.

شێخ ڕەزا بە شاعیرێکی هەجووکەر ناسراوە. لە شیعرەکانیدا ناوی گەلێک لە ئێلان و پیاوە ناسراوەکان هاتووە. گەلێکیان هەجوویێکی توندوتیژ کراون. هەندێ لەوانە شاعیر بوون و توانیویانە بەرەنگاری شێخ ڕەزا ببن و ئەوانیش هەجووی ئەویان کردووە، بەپێی دەسکەوتنمان لەگەڵ هەجووەکانی شێخ ڕەزا هەجووەکانی ئەوانیشمان بڵاو کردەوە. لەمەوپێشیش، ئەو بەڕێزانەی کە بەر پەلاری شێخ ڕەزا کەوتوون، نەخۆیان و نەیش کەسوکاریان دڵگیر نەبوون و هەر لە سووچی هونەرییەوە تەماشای ئەو شیعرانەیان کردووە. دڵنیام بەدەرچوونی ئەم کتێبەیش دڵگیر نەبن و پێشەکیش داوای لێبووردنیان لێ دەکەم. هەر بۆ ئەم مەبەستەیش گەلێک ڕاستیمان لە بابەت ئەو بەڕێزانە بڵاو کردووەتەوە. بۆ نموونە؛ لەگەڵ هەجووەکەی (کاکەیی)دا، بەپێی زانینمان ڕاستیی بیروباوەڕ و ڕێبازی ئاینی و کۆمەڵایەتیی کاکەیی کە بەشێکی لە ڕێبازی تایەفەی (ئەهلی حەق) بڵاو کردەوە تاکو بزانرێت ئەو هەموو باڵۆرەیەی کە شێخ ڕەزا بۆیانی ڕێک خستووە، تەنیا بەهۆی دووبەرەکیی نێوان عەشیرەتی تاڵەبانی و عەشیرەتی کاکەیی بووە و هیچی تر. ئەگەر ئەو بەڕێزانەی کە شێخ ڕەزا هەجووکردوون تەماشای ئەو هەجووانەی کە بۆ شێخ غەفووری مامی و شێخ عەلیی کاکی و شێخ محەمەد عەلیی برازای کردووە، هیچ دڵگیر نابن. لە ناوی ئەوانەی کە بەتوندی هەجووی کراون دوو باپیری خۆمی تێدان؛ شێخ محەمەد عەلی باپیرم لە بابەوە و مەلا مارفی مەلا عەبدوڵای خدری زەنگنەی باپیرم لە دایکەوە.

لەگەڵ ئەم هەموو تەقەلا و یارمەتیی مامۆستا و برایانی بەڕێز بۆ ئەوەی ئەو کتێبە کەموکورتیی لەوانی پێشوو کەمتر بێت، هیچ گومانی تێدا نییە کە هێشتا کەموکورتی زۆرە و نەک تەنیا داوای لێبووردن، بگرە تکا لە خوێندەوارانی بەڕێز و بە تایبەتی نووسەر و ئەدیبان دەکەم هەڵەکانمان بۆ

ڕاست بکەنەوە بۆ ئەوەی ئەگەر شتێک لە عومر ما و توانیمان دووبارە کتێبەکە چاپ بکەینەوە، ڕاستی بکەینەوە.

ئیتر ڕێزی بێ پایانم بۆ ئەو هەموو بەڕێزانەی کە لەم کتێبەدا ناویان بەچاکە و بە خەراپە هاتووە و داوای لێبووردنیان لێ دەکەم.

د. موکەڕەم تاڵەبانی
بەغدا ١٩٩٨

شێخ ڕەزا کێیە؟

بنەماڵەی تاڵەبانی:

بنەماڵەی تاڵەبانی خۆیان بە تیرەیەکی ئێلی زەنگنەی کورد دەزانن، هەرچەندە مێژووناسی کوردی بەناوبانگ مەحەمەدئەمین زەکی بنچینەیان دەباتەوە سەر دانیشتوانی هەرێمی سووورداش، کە دەکەوێتە باکوری ڕۆژئاوای شاری سولەیمانی، وا دیارە ئەم باوەڕەی لەوەوە هاتبێ کە مەلا مەحموودی باپیرە گەورەی تاڵەبانییەکان یەکێک بووە لە پێشەواکانی ڕێبازی قادری لە ناوچەی سووورداش و ئەم بەهرەیەی لەسەر دەستی شێخ ئەحمەدی لاهووری دا کە بەیەکێک لە نەوەکانی شێخ عەبدولقادری گەیلانی ناسراوە، وەرگرتووە و زۆربەی ژیانی خواپەرستی لەو ناوچەیەدا ڕابواردووە.

مەلا مەحموود بە "زەنگنە" ناسراوە. هەندێک هەن ئەڵێن؛ ئەم ناوبانگەی لەوەوە وەرگرتووە کە زۆربەی ژیانی مەلایەتیی لە ژێر سێبەری میر سمایلی زەنگنەدا رابواردووە، وەکو شێخ ئەحمەدی کوڕی ناوبانگی "تاڵەبان"ی لە دێی تاڵەبانەوە وەرگرتووە. بەڵام تاڵەبانییەکان بنچینەی ڕەسەنی خۆیان دەبەنەوە سەر یوسف ئاغای کوڕی ڕۆستەم ئاغای زەنگنە و مەلا مەحموود ناوبانگی مەلاییی بەسەر ئاغاییدا زاڵ بووە، لەگەڵ ئەوەیشدا ناوی عەشیرەتەکەی ون نەکردووە.

یوسف ئاغا یەکێک بووە لە پیاوە دەمڕاستەکانی دەوری میر سمایلی زەنگنە. هەرچەندە هەندێک ئەڵێن یوسف ئاغا زاوای میر سمایل بووە، باوەڕێکی تریش هەیە کە مەلا مەحموود زاوای میر سمایل بووبێت. لەو سەردەمەدا زۆر کەم کچیان بە بێگانە دەدا. لەو کاتەدا، میر سمایل پەنجەی لەگەڵ میرانی (بەبە) لێ دەدا، ڕێی تێ ناچێت کچی خۆی بداتە پیاوێکی

بێگانەی ئێل. لەلایەکی تریشەوە باسێکی وا هەیە کە میر سمایل کچەکەی شێت بووە، لەو سەردەمەدا، بەپێی بڕوای خەڵق، شێتی تەنیا لەلایەن شێخانی خواپەرستەوە تیمار دەکرا و میر سمایل ئەو گفتەی داوەتە مەلا مەحموود، ئەگەر کچەکەی چاک بکاتەوە، لێی مارە بکات. ئەمەش زۆر ڕێی تێ ناچێت. چونکە میرێکی بەدەستەڵاتی وا، دەیتوانی بەبێ ئەم گفتەیش ڕوو لە مەلا مەحموود بنێت و ئەمیش پەڵپی وای لێ نەگرێت. ئەوەی زانراوە مەلا مەحموود لە ساڵی ١١٣٠ کۆچی لە ناوچەی زەنگنە هاتووەتە دنیاوە زۆربەی تەمەنی لەو ناوچەیەدا، لە دێی "ڕەمەزان مامکە" کە بە "تەکیە"یش ناو دەبرێت، بردووەتە سەر و هەر لەوێوە هاتوچۆی ناوچەی سووورداش و شاری کەرکووکی کردووە.

میرنشینی میر سمایلی زەنگنە، دەکەوتە پاینی ڕۆژئاوای چیای قەرەداغ و تا سنووری "داویەی کوردستان" و دەگەیشتە "ئاوەسپی" و لە باشووریشەوە تا نزیکی شاری کفری، دەستەڵاتی بەسەر ئەو هەرێمەدا گرتبوو و بووبووە کۆسپێک لەبەردەم میرنشینی "بەبە"دا، چونکە لەو هەرێمە هەردەیەدا ملی نە بەمیرانی بەبە و نە بەدەوڵەتی عوسمانی نەدەدا. لە پاش مردنی میر سمایل بە هانی دەوڵەتی عوسمانلی، میرانی بەبە هێرشیان بردە سەر ئەم میرنشینە و خانەدانی میر سمایلیان سەرنگوم کرد و وڵاتی زەنگنەشیان خستە سەر میرنشینی خۆیان. مەلا مەحموود لە کاتی مردنیدا، داوا ئەکات تەرمەکەی لە گۆڕستانی کەرکووک بنێژن و شێخ ئەحمەدی کوڕی دێی ڕەمەزان مامکە بەجێ دێڵێ و دێتە دێی "تاڵەبان"ی نزیکی گۆڕستانی باوکی و لە پاش ماوەیەک بناغەی تەکیەی تاڵەبانی کە لە جێگەی ژێر زەوییەکەی تەکیەدا بوو، دادەمەزرێنێ و لەسەر ڕێبازی قادری دەس بەئیرشاد ئەکات. دێی تاڵەبان تاکو ئێستایش بەدەستی شێخانی تاڵەبانی و بەتایبەتی بەرەی شێخ ڕەزاوەیە و هەر لە شێخ ئەحمەدەوە، ئەم بنەماڵە ناوبانگی تاڵەبانییان وەرگرتووە و بەوە ناسراون.

وا دیارە دێی (تاڵەبان) ئەم ناوەی لە دوو وشەوە وەرگرتووە "تاڵە" کە لە درەختی "تاڵک"ەوە کە ئەم ناوچەیەی داپۆشیوە و "بان" کە دێیەکە لەسەر

پێلێکی بانە بەرز دروست کراوە و بووەتە "تاڵە-بان" کە لە کوردەواریدا زۆر ناوی وا هەن.

شێخ ئەحمەدی تاڵەبان (١١٩٤ - ١٢٥٧ھ) یازدە کوڕ و چوار کچی هەبووە. هەموو فامیلیای تاڵەبانی لە نەوەی ئەمانەن. ئەم کوڕانە: شێخ عەبدوڕەحمان شێخ عەبدولکەریم، شێخ عەبدولفەتاح، شێخ محێدین، شێخ محەمەد ساڵح، شێخ عارف، شێخ عەزیز، شێخ حوسێن، شێخ عەبدولقادر و یازدەمینیان بە منداڵی مردووە، ئەمانە، جگە لە شێخ عەبدولقادر، هەموویان لە گۆڕستانی تەکیەی تاڵەبانی نێژراون و زیارەتگاهی دەروێشانن. شێخ عەبدولقادر؛ هەر بە هەرزەکاری بەرەو باشوور سەری خۆی هەڵدەگرێت و لە ناوچەی ئەلئەنبار (الانبار) دەگیرسێتەوە و بەناوی فامیلیای (ئەسەد بەگ) بنەماڵەیەکی داناوە، ئێستایش خۆیان بە بنەماڵەی شێخ عەبدولقادری تاڵەبانی دەزانن.

لە پاش کۆچی دوایی شێخ ئەحمەد، شێخ عەبدوڕەحمانی کوڕە گەورەی، لە جێگەی باوکی بووەتە پۆستنشینی ڕێبازی تاڵەبانیی قادری لە کەرکووک. شێخ عەبدوڕەحمانی تاڵەبانی (١٢١٢-١٢٧٥ھ) پیاوێکی خواپەرست و سۆفی ڕەوشت و دانایەکی ئاینی ئیسلام بوو. لە دەوری هەرزەکاریدا، لەسەر فەرمانی باوکی لەلای مەلا داناکانی کوردستان خوێندوویەتی، لە پاشان لەلای دانای ناسراوی کورد مەلا عەبدوڕەحمانی ڕۆژبەیانی کۆتاییی پێ هێناوە.

ڕۆژێکیان شێخ مارفی کۆسە دێتە لای شێخ ئەحمەدی تاڵەبانی. شێخ مارف کوڕی نەبوو. دەپرسێت، "شێخ ئەحمەد چەند کوڕت هەیە؟" لە وەڵامدا: "قوربان یازدە"، "یا شێخ زەکاتیان دەکەوێتە سەر". "قوربان عەبدوڕەحمانی لێ دەرچێت هەموو لە خزمەتتان". "ناوەڵڵا من عەبدوڕەحمانم دەوێت... هەموو بەهرەی خۆمی دەدەمێ و بە شێخی بۆتی دەنێرمەوە". لەسەر ئەم گفتوگۆیە شێخ عەبدوڕەحمان بە کوڕی مەعنەویی خۆی داناوە و بەهاوشانی لەگەڵ کاک ئەحمەدی شێخ بەهرەی شێخێتی لە شێخ مارفی کۆسە وەردەگرێت و هەر لە ژیانی خۆیدا نیوەی سامانی خۆی دەبەخشێتە شێخ عەبدوڕەحمان و بەو

@kurdica

سامانە دووبارە لە ساڵی ١٢٦٠ی کۆچیدا تەکیەی تاڵەبانی دروست ئەکاتەوە.

شێخ عەبدوڕەحمان چوار کوڕی هەبووە؛ شێخ عەلی و شێخ قادر و شێخ ڕەزا و شێخ عەبدولواحید. شێخ عەبدوڕەحمان شاعیرێکی بەرز، بە زوبانی تورکی و فارسی لە مەیدانی عەشقی خواپەرستیدا شیعرێکی زۆری هەیە.

بە تورکی لەسەر ڕێبازی قادری ئەڵێت:

شـــاه اقلیم ولایتـــدر گـــروه قـــادری
راه عشقده زولکرامتدر گروه قادری
جمله ارباب طریقت بلبل شوریدەدر
آنلره باغ مضـافتـدر گروه قـادری

واتا:

شای ئیقلیمی وەلییەتە دەستەی ڕێبازی قادری
لە ڕێی عەشقدا خاوەن کەراماتە دەستەی قادری
سەرلەبەری خاوەن ڕێبازی دەروێشی بولبولی هەرا هەڵگیرسێنەرن
باخی مێواندارییی ئەوانە دەستەی قادری.

مێژووناسی کورد ئەمین زەکی بەگ لەسەر شێخ عەبدوڕەحمانی تاڵەبانی ئەڵێت: چەند کـتـێـبـێکی هەیە، ئەمـانەی لە چاپ دراون: (دیوانی شـێخ عەبدوڕەحمانی تاڵەبانی) و (شەرحی مثنوی مەولانا جەلالەدین رومی) و (بهجة الاسرار) بە تورکییە و گەلێک لە شیعرەکانی (فضولي بياتي بغدادي)ش پێنج خشتە کردووە.

لە غەزەلێکی فارسیدا ئەڵێت:

ای کـــه در هر ذرهء تابان بود ســـیـمـــای تو
در دل هر قطرهء پـنـهـــــان بود دریـای تـو
لمعـــهء از برق حـــسنت بر رخ لیلی نیـــافت
برق بر مجنون زد و مجنون شد از سودای تو

واتا:

ئەی کەسێ کە سیمای تۆ لە هەر تۆزقاڵێکدا تیشک ئەداتەوە و
لە ناو دڵی هەر دڵۆپێکدا دەریای تۆ شاراوەتەوە
تیشکێکی لە تیشکی جوانیی تۆ بە ڕووی لەیلاوە نەدی
تیشکی دا لە مەجنوون و لە عەشقی تۆدا شێت بوو

لە دەمەتەقێیەکدا لە نێوان عەقڵ و عەشقدا لە شیعرێکی فارسیدا ئەڵێت:

عـقل مـیگوید بەمـن همـە مم کـە تـرک یارکن
عشق میگوید کە هی هی ترک این گفتار کن
عـقل مـیگوید برو بـاسـجـدە و سـجـادە باش
عــشق مــیگوید بـرو تســبـیــحــرا زنـار کن
عـقل مـیگوید بپـوش آخـر لبـاس عـاقـلان
عـشق مـیگوید کـە ترک جـبـە و دسـتـار کن
مـن نمیـــدانم کـــدام این نکتـــەرا بـاور کنم
ای خـــدایا بر دلـم تو کـشـف این اســرارکن

واتا:

ئەقڵ هەر جار پێم ئەڵێ دەست لە یار هەڵگرە
عەشقیش ئەڵێ: هەی هەی؟ واز لەم قسەیە بێنە
ئەقڵ ئەڵێ: بڕۆ لەگەڵ بەرماڵ و سوجدەبردن بە
عەشقیش ئەڵێ بڕۆ تەسبیحت بکەرە زوننارى گاوران
ئەقل ئەڵێت: کوڕە بەرگی ئاقڵان لەبەرکە
عەشقیش ئەڵێ: واز لە جوبە و مێزەر بێنە
من نازانم باوەڕ بە کام لەم قسانە بکەم
خوایە! ڕازی ئەم نهێنییانە توو بۆ دڵم دەرخە.

لە پێنج خشتەی غەزەلێکی مەغربیدا ئەڵێت:

زشـور بادەء عـشـقت چنان سـرمـسـت و حیرانم
شـعـوری نیـست تا دانم کـە کـافـر یا مـسلمـانم

ولـی از جلوهء حـــسن تـو جـــانا ایـن قـــدر دانم
"گـه، از روی تو مـجـموعم گـه، از زلفت پریشـانم
وزیـن در ظـلـمت کـــــفــــرم وزان در نـور ایمـانم

واتا:

لە شۆری بادەی عەشقدا وا سەرمەست و حەیرانم
هەستێک نییە تا بزانم کافرم یان موسڵمانم
لە جیلوەی جوانیی تۆدا، ئەی گیانە ئەوەندە ئەزانم
کە ڕووی تۆ دەبینم خۆم کۆ دەکەمەوە و دێمەوە سەرخۆ
کە زولفت دەبینم وەکو ئەو پەرێشان و پرش و بڵاو ئەبم

لە پێنج خشتەیەکی تورکیدا، شێخ ئەم پرسیارانە ئەکات:

عـجـبـا دهره صـالان شـور قـیـامت بومیـدر؟
عـالمه شـعله ویرن عـارض و قـامت بـومـیـدر؟
مـست ایدوب جـاذب ارباب کـرامت بومیـدر؟
عـجـبـا گـوکلمی صـیـد ایلین آفت بومـیـدر؟
بنـی مـجـروح و پریشـــان ایدن آفت بومـیـدر؟

واتا:

ئایا ئەوەی هەرای قیامەتی خستووەتە دنیاوە ئەمەیە؟
ئەو بەدەن و قامەتەی کە بڵێسەی داوەتە کەون ئەمەیە؟
ئەوەی خاوەن کەراماتی مەست و ڕاکێشاوە ئەمەیە؟
ئایا ئەو پەتایەی کە دڵمی خستووەتە داوەوە ئەمەیە؟
ئەو پەتایەی منی بریندار و پەرێشان کردووە ئەمەیە؟

لە بابەت تەصەووف و خواپەرستییەوە لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

ظـن ایدر جــــــاهـل اولانـلـر بزلـری دیوانـەیـز
بز جمـالی یاری گـورمش بـر طاقم مسـتـانـەیز

اهـل ظاهـرلر نـەبیلســـون اهـل باطـن حـــالـنی
عشق مـیـداننده جـان ویرمش عجـب مـردانەیز

***

طالب اسـرار حـقـز کـیـمـسـه بیلـمـز بـز نـەیز
شـوق مـحـیـرنده بویومش لانظیـر در دا نـەیز
بزلری طعن ایتمه ای واعظ بو قیل و قـال ایله
فـهـم قـیل احـوالمز ظن ایتـمـه بـز افـسـانـەیز

واتا:

ئەو کەسانەی نەزانن وا دەزانن ئێمە دێوانەین
ئێمە جوانیی یارمان دیتوە دەستەیێ مەستانەین
ئاشکەرازان چۆن بزانێت حاڵی نهێنیزان چییە
لە مەیدانی عەشقدا گیانیان داوە چۆن مەردانەین
داواکەری نهێنیی خواین کەس نازانێت ئێمە چین
لە حەیرانی شەوقیدا گەورە بوو دانە دوڕێکی بێ هاوتاین
تیرمان تێ مەگرە ئەی واعیز بەم قیل و قالەوە
لە حاڵمان بگە وا مەزانە ئەفسانەین.

لەم بنەماڵەدا، شێخ قادری کوڕی شێخ عەبدوڕەحمانیش (١٢٥٠-١٣١٥)ی کۆچی شاعیرێکی بەرز و لە زوبانی عەرەبی و تورکی و فارسیدا شارەزا بووە و پیاوێکی دیندار و قانیع، لە شیعرێکی تورکیدا هەستی خۆی دەردەخات و ئەڵێت:

نـەکسب مـال ایچـون سعی و نـه جاهـه رغبـتم واردر
قناعـت چوق یشـاسـون، سـایەسندن راحـتم واردر
یوق ایســه گنج و مـــالم، حکمـراِن ملک عـرفـانم
ســـواد اعظم فـــقـــرایله گنـج وحـــدتم واردر

شکسته کاسەمی خوان شه ویرمم که کاسمده
طعام أمن و آسایش گبی بر نعمتم واردر

واتا:

نه بۆ کۆکردنی سامان عەودالّم و نه بۆ جاه ئارەزووم هەیه
هەر بژی قەناعەت له سایەیدا حەسانەوەم هەیه
هەرچەنێک گەنجینه و سامانم نییه، حوکمڕانی موڵکی خواناسیم
لەگەڵ جەماوەری هەژاراندا گەنجینەی یەکێتیم هەیه
کەیله شکاوەکەم به خوانی شا نادەم که له کاسەمدا
نیعمەتی خۆراکی وەکو ئاسوودەیی و ئاسایشم هەیه.

شێخ ڕەزا سێ کوڕ و سێ کچی هەبوو. کوڕەکانی: محەمەد و محەمەدئەمین و عەبدوڵا و کچەکانیشی ڕاضیه و مەرضیه و ڕابیعه. شێخ محەمەد له دەوری داگیرکردنی کوردستان لەلایەن ئینگلیزەکانەوە، دەکرێته قایمقامی قەزای رانیه و له پاشا قایمقامی کفری. محەمەدئەمین به هەرزەکاری مرد و شێخ عەبدوڵا، له پاش کۆچی باوکی، شێخ عەلیی مامی کچی خۆی دەداتێ و دەیکاته متەوەللی تەکیەی تاڵەبانی له بەغدا. ڕاضیه؛ خێزانی شێخ حەبیبی شێخ عەلیی تاڵەبانی بوو، مەرضیه خێزانی شێخ غالیبی شێخ حەمیدی تاڵەبانی و رابیعەیش خێزانی شاعیری تورکی ناسراو محەمەد راسیخ کوڕی قادر ئەفەندیی کوڕی ئەحمەد ئەفەندیی یالاو بوو.

شێخ محەمەدی کوڕی شێخ ڕەزا، مرۆڤێکی ڕۆشنبیر و شاعیر بوو. که قایمقامی رانیه دەبێت، شێخ مەحموودی حوکمداری کوردستان فەرمان دەدا و سوپا دەنێرێت رانیه داگیر دەکەن و ماڵی شێخ محەمەد تاڵان دەکەن. شێخ محەمەد له گلەییدا ئەم شیعره ئەنێرێت بۆ شێخ مەحموود.

له پاش داوێن و دەست ماچکردن و عەرضی دوعا خوانی
وەڕین دەست پێ ئەکا بەچکەی گەماڵی پیری گەیلانی

@kurdica

ئەڵێ بۆچی منت دەرکــرد؟ ئەگــەر پاست نەکــەم بەخــوا
هەمــوو چەڵتــووکەکــەت دەخــوا بەرازی قــوطبی ڕەبــبانــی
یەکــانــە و پەڵخ و مــالوسی قــەوی قــوڵیــان گــەلێ زۆرە
بەری ملیــان لە کــوێ دەگــرێ پشــیلەی کــانیی ئاسکانی؟
لە ڕۆژی وا پیــاوێ چاترە بۆ تۆ لە پێنج صــەد کــەس
هەزاری لیــــرەیێ ناکـــا دە پارە و پوول و تــارانــی
هەمــوویان دوژمن، نەک دۆســتی تۆن ئەو گــیپەخــۆرانە
کــە ئیــمــڕۆ تۆ وەلیی نیــعــمــەت و ئاغــای هەمــوویانی
هەمــوو شــێــر و پڵنگن وەقــتی نانخــواردن لە ئەترافت
ســمــێڵ بابڕو کــفن دڕ کــەللەخــڕ، پەرچەم مــەریوانی
دوعــات با بۆ بکەن ئەمما بە تەدبیــریان نەکــەی زینهــار
مەلا و دەروێش و صــۆفی و شــێخــەکانی لوقمــە باطمانی
ئەمانە گشت قسەن، با بێمە سەر مەطڵەب وەکو عورفی
لەســەر ئەم مــەطلەعــە لادەم بچم بۆ مــەطلەعی ثانــی
لە پاش تالان و عـــەزل و لانەوازی و خـــانە وێرانــی
حەواڵەی خۆت دەکەم قوربان، چلۆن بێم بۆ سولەیمانی؟!

لێرەدا دێتە سەر مەطلەعی فارسی و ئەڵێت:

الا ای خــســتــەیی پیکان مــژ گــانت دل اخــوان
الا ای گــســتــەیی همــراز دوریت پیــر کنعــانی
توبا یاران همــان کــردی کــە باید کــرد بادشــمن
توبا دشــمن چونان کــردی کــە اورا رنجــە نتــوانی
بهــر ســوە بود دلخــواهی توراچشــمش برون کــردی
زهــر کــو دشـــمنی یابی ورا بــر چشــم بنشـــانی
اگــر بر جــســتــوجــوی تست اینهــا وای بــر دلهــا
وگـــربی آرەزوی تست این نبـــود حکمـــرانــی

دووباره دەگەڕێتەوە سەر کوردی و ئەڵێت:

لە بەرچاوت وەکـــو یەک وایە بێ فـــەرقن لە خـــزمـــەتتـــا
شـــەهێن و حـاجی لەقلـەق، شـێـر و ڕێوی، مـورشـیـد و جـانی
لە کـــوێت دۆزینـەوە ئەم کـــوێر و قـــۆڕانـەی لە خـــوا یاخی؟*
چلۆنت کـــەوتە خـــاطر مـــشکەکـوێر و ورچی کـــوێســـتـــانی؟
کـەر و گـا خــەرجی بار و جـووتـە، هێـســتـر مـاڵی کـاروانـە
ئەمـــــانە نابنە کـــــوێخـــــا و ڕەئیس و مـــــیـــــری دیوانی
بەیار کـێـلان و گـای لەڕ، پیـر و کچ خـواسـتن، ژن و تـەدبیـر
سەگ و جۆ، ئەسپ و ئێسقان، بۆق و سەردار، جرج و ناوکانی
عەبا و کـەر، فێس و ڕێوی، ورچ و شـەپقە، مێـزەر و مەیموون
حەیا و کوێر، شـەرم و دۆم، قەحپە و وەفا، نامووس و سۆزانی؟

***

لـە ڕێ دووبـاره لادەم بـا بـچـم بـۆ مـــــــــــــەطـلـەعـی ثـالـث
بڵـــێم هەی پاســـەوانی مـــیللەت و ڕێگەی مـــوســـڵـــمـــانی
وجـوودت فـــەخـــرە بۆ من، چونکە لای من فـــەخـــری کـــوردانی
نەوەی کـاک ئەحـمـەدی، نوتفـەی حـوسـێنی، شـێـری یەزدانی
جـەنـابی تۆ لە حـــەق من، زۆر لە خـــۆم مـوشـــفـیـقـتـری ئەمما
لە بەخـــتی نەحـــسی من فکرت خـــراپە، زۆر بـەنـســـیـــانی
هەتیـو چیت وت؟ زوبانت وەرگـەڕێ خـەڵطێکی گـەورەت کـرد
لەلای خـۆت شـــاعـیـری هێـشـتـا قـسـەی پیـاوانە نـازانی؟
فەلەک مل شۆڕ ئەکا ئەمڕۆ لەبەر پێی ئەسپی شێخ مەحموود
مـەلەک مـەجـبـوور ئـەکـا ئەمـڕۆ ئیطاعـەی ئەمـر و فـەرمـانی
خـــراپەی چاکـــەیە، زامی شـــیـــفـــایە، حـــیـــدەتی حـــیلمـــە
جنێـــوی فـــەخـــرە، تالانی عـــەطایە، عـــەفـــوە عـــینوانی

کــــەرەم کـــــار و وەفــــادار و وەلی خـــوڵق و عــــەلی کـــردار
طـەبیـــــعـــــەت چاک و طینـەت پاک و دڵ بێ باک و نـوورانـی
ئەگــەر چی مــوفلیــست کــردم لە نـاو خــەلقـا حــەیات بردم
خـــوا تۆ خـــۆش بکا، با مـــاڵ و ڕووحم بێ بە قـــوربانـی
ئەمـــەندە باری طـەعنەی کــەوت بـەملدا (خــالیــصـی) ئەمــڕۆ
دەهات بۆ خـزمــەتت قـوربان، فــەقــەت زامـدارە ســەرشــانـی

***

* کوێر؛ مەبەستی لە بابەکر ئاغای پشدەرە کە چاوێکی کوێر بووە و (قۆڕ)یش مەبەستی هەباس ئاغای پشدەرە کە قۆڕ بووە.

زنجیرەی بنەماڵەی تاڵەبانی لە هەڵبەستێکی شێخ ڕەزادا:

شێخ ڕەزا، لە شیعرێکی کوردیدا باسی زنجیرەی باو وباپیری خۆی ئەکات و ئەڵێت:

خـوداوەند حــەز بکا وەقـتێ بەندەیەکی خـۆی بکا خـۆشنوود
لە ڕێگەی دوورەوە بۆی دێ بە پێی خـۆی قاسیدی مـەقسـوود
لە هیـندوسـتــانەوە شــەش مـانگە ڕێ تا خـاکی کـوردسـتــان
خـوا شـێخ ئەحـمــەدی هیندی ڕەوان کـرد بۆ مـەلا مـەحـمـوود
مــەلا مــەحـمــوودی زەنگنە یەعنـی قـوطبی دائیـرەی ئیـرشــاد
لە دەوری مـــەرقـــەدی هـەر دەنگی یاهـو دێت و یا مـــەعـبــوود
لە پاش ئەو ئەرشـەدی ئەولادی شێخ ئەحمەد لە جێی دانیشت
بە عـــەینی وەک ســولەیمان جـێنشــینی حــەزرەتی داوود
بـەڵـێ بابی وەهـا ئـەلبـــــەت دەبـێ فـــــرزەندی وا بێنـێ
ئیــلاهی صــەد هـەزار ڕەحــمــەت لە قــەبری والیـد و مــەولوود
بە ڕەحـمــەت چوون ئەوان بابێـینە سـەر باسی ئەوڕەحـمـان
فـیدات بم ئەی نەتیـجـەی دوودەمـانی ئەحـمـەد و مـەحـمـوود

نەتیــجــەم مــەقـصــەدە تالی و مــوقــەدەم شــەرتی تەحـصــیلە
ئەوانــەی بۆیە ئیـــجـــاد کـــرد خـــوا تا ئەم ببێ مـــەوجـــوود
ئەمـیـسـتاش (شـێخ عـەلی) نەجلی کەبیری صـاحیب ئیرشـاد
ئەمــیش وەک بـاوک و باپیـری لە زومــرەی ئەولیـا مــەعـدوود
(ڕەزا)یش لەو نـەسلەیە بیـبـەخـشـە یـاڕەب چونکە قــەد نابێ
گـــوڵی بـێ خـــار و بـەحـــری بێ بـوخـــار و ئـاگـــری بێ دوود

شـێخ ڕەزا لە شـیـعرێکی فـارسـیدا کـە باسـی شـێخ عـەبدوڕەحـمـانی باوکی ئەکـات، بنچـینـەی تاڵەبانی دەباتە سـەر تیـرەی کـاکـەسـووری (گــولی)، ئەو تیرەیەی کـە خۆیان بە ساداتی بەرزنجە دەزانن، بـەڵام بۆ ئەمە هیچ بەڵگەیەکی نییە.

بۆ ئەمە ئەڵێت:

مــشـــهــور جــهــان بـغــوث ثانی عــبــدالرحــمن طالبــانی
مـحـمـودش جـد و احـمـدش باب، هرسـی ولیند قطب اقطاب
مـحمـود مریدی پیری لاهور هـەرچەند بە زنگنە است مـشـهـور
در اصل ونسب (گلی) است سووی از گلبن بـاغ کاکە سوری

واتا:

عەبدوڕەحمانی تاڵەبانی، بەناوبانگ بە غەوسی دووەم
مەحمود باپیری و ئەحمەد باوکیەتی
هـەرسێ وەلی و قوتبی ئەقتابن
مەحموود مریدی پیری لاهور، هـەرچەند بە زەنگنە بەناوبانگە
لە بن و بنچینەدا (گولی) و (سووری)یە، لە چەپکە گوڵی تاخی (کاکە سووری)یە.

ئەڵێن، دەروێشان لە شێخ عەلی داوا دەکەن کە بە قووڵی لە بنچینەی شێخانی تاڵەبانی بکۆڵێتەوە بەڵکو دەچنە سەر نەوەی ئیمام حوسێن.

ئەڵێت: لەبەر چی؟ ئەگەر بۆ ئەم دنیا بێت، لە سایەی خواوە لە دنیا

لە هیچمان کەم نییە و ئەگەریش بۆ ئەو دنیا بێت، ئەوە لە زانینی خوادایە.

کەواتا: شێخ ڕەزا کوڕی شێخ عەبدوڕەحمانی کوڕی شێخ ئەحمەدی تاڵەبانە کە کوڕی مەلا مەحموودی زەنگنەیە.

***

نایابترین نکەی کتێبی کوردی
کوردیکا
@kurdica

شێوەی ژیانی شێخ ڕەزا

تەکیەی تاڵەبانی لە کەرکووک

لە پێش دروستکردنی تەکیەی تاڵەبانی لە کەرکووک؛ لەسەر داوای خۆی، تەرمەکەی مەلا مەحموودی زەنگنە، کە باپیرە گەورەی شێخانی تاڵەبانییە، لە جێگەی مەرقەدی ئێستای بە خاک سپێرراوە. شێخ ئەحمەدی کوڕی، بۆ نوێژکردن، ژوورێک و هەیوانێک دروست ئەکات. ئەم تەکیەی ئێستای کەرکووک، لە پاش کۆچی شێخ ئەحمەدی تاڵەبان، شێخ عەبدوڕەحمانی کوڕی کە بووە بە پۆستنشین لە ساڵی ١٢٦٠ی کۆچیدا دروستی کردووە. ئەوەی شایانی سەرنجە، بۆ گەیاندنی ئاو بۆ تەکیە، بە هێزی بازووی دەروێشان، یەکێک لە زنجیرەکانی چیای زاگرۆس، بە نووکە قوڵنگ شەق دەکەن و لە ڕووباری (خاسە)وە ئاو دەگەیێننە حەوشی تەکیە.

یەکێک لە شاعیران، مێژووی دروستکردنی تەکیەی لەم شیعرە فارسییەدا داناوە و ئەڵێت:

تعالی الله چه مسجد قصر گلزار جنان است این
سروشانرا مطاف كعبهء كروبيان است این
جناب مرشد كل، قطب دوران كرده است انشا
مفيض خلق عالم مرجع اهل جهانست این
كمال آينش ز آن رخصت گرفت گفت تاريخش
مصلی معبد قطب و مطاف قدسیانست این (١٢٦٠)

ساڵی ١٢٨٥ دووبارە دەستێکی تریشیان بە تەکیەدا هێناوەتەوە. ئەم تەعمیرە لە سەردەمی شێخ عەلیی کوڕی شێخ عەبدوڕەحمان دەبێت کە شێخ ڕەزا بە شیعرێکی تورکی ئەڵێت:

خـيـالی ترک ایدوب آلکدم بو تأریخـی حقیـقـتـدن
بهـشـتـه سلسـبـیله کـوثره طوبایه بنزرسک

واتا: وازم له خه‌یاڵ هێنا و ئه‌م تاریخه‌م له ڕاستی وه‌رگرت
(له به‌هه‌شت، سلسبیل، که‌وثه‌ر وطوبا ده‌که‌ویت)
به‌پێی ئه‌مه ئه‌کاته ١٢٨٥هـ

یارمه‌تیی ده‌روێشان و دانیشتوانی شاری که‌رکووک؛ ئه‌م ئه‌رکه قورسه‌ی بۆ شێخ عه‌بدوڕه‌حمان ئاسان کردووه و شێخ خۆی له‌م بابه‌ته‌وه له شیعرێکی فارسیدا ئه‌ڵێت:

گـه‌ر بیـایـی به تـه‌مـاشـاگـه ویـرانـهء مـا
بینی از نیست معمرّ شده کاشانهء ما
همـه عـالم کلمـات انده بور مـعنیء هو
درس این است درین مکتب شاهانهء مـا

واتا:
ئه‌گه‌ر بێی بۆ ته‌ماشای وێرانه‌مان
ده‌بینی له نه‌بوون ئاوه‌دان کراوه کاشانه‌مان
هه‌موو دنیا وشه‌ی ئه‌وه‌یه که مانای ناوی خوایه
ئه‌و ده‌رسه‌یه له قوتابخانه‌ی شاهانه‌مان

***

ژیانی شێخ ڕه‌زای تاڵه‌بانی

شێخ ڕه‌زا له ساڵی ١٢٥٣ی کۆچیدا له دێی (قرخ)ی نزیکی شارۆکه‌ی چه‌مچه‌ماڵ هاتووه‌ته دنیاوه. باوکی شێخ عه‌بدوڕه‌حمان و دایکی صافیه خاتوونه. له سه‌ره‌تاوه خوێندنی له‌لای شێخ عه‌بدوڕه‌حمانی باوکی و له پاشان له‌لای مه‌لا محه‌مه‌دی بلاّغ و مه‌لای دانا حاجی مه‌لا سه‌عید زانیاری نه‌حو و صه‌رف و مه‌نطیق و به‌دیع و به‌یان و فیقهی خوێندووه. له پاشان بۆ

تەواوکردنی ئەم زانیارییانە، دەچێتە شاری کۆیە و لە خزمەتی مەلای دانا مەلا ئەسعەدی جەلیزادە پایان بە خوێندن دێنێ.

شێخ ڕەزا جگە لە زمانی کوردی، شارەزاییەکی زۆری لە زمانی تورکی و فارسی و عەرەبیدا پەیدا کردووە بەم چوار زمانە شیعری زۆر نایابی وتووە. مامۆستای بەڕێز مەحموود شوکری ئالووسی ئەڵێت: "شیعرەکانی شێخ ڕەزا زۆربەیان بە زوبانی غەیرە عەرەبی، هەندێکی بە تورکی و هەندێکی بە فارسی و بە کوردین. ئەو بەگوێرەی ڕەواجی ئەو زوبانەی لەو شارەدا شیعر ئەڵێت. شیعرە عەرەبییەکانیشی بێگەردن و هیچ لەنگ نین، بگرە بە هەموو ئەو زوبانانە شاعیرە. ئەمە خاوەنی ئەدەب و فەصاحەت و بەیان دەیسەلمێنن." (کتێبە دەسنووسەکەی ئالووسی... کتێبخانەی مۆزەی بەغدا).

شێخ عەبدوڕەحمان هەر لە سەرەتاوە؛ شێخ عەلیی کوڕی بە بیر و زانستی ڕێبازی ئیسلامی و خواپەرستی، بۆ پۆستنشینی داهاتووی تەکیەی تاڵەبانی پەروەردە ئەکات، شێخ ڕەزایش، لە کاتی ژیانی باوکیدا؛ ئەوەندە بە تەنگی مایەی گوزەرانەوە نەبووە و بەو گوزەرانە دەروێشانەی کە باوکی بۆی ئامادە ئەکرد قایل و ملکەچ بوو. بەڵام هەر لە ماوەی ژیانی باوکیدا دەیویست لەو سنوورە تەسکەی ژیانی تەکیە و دەروێشی بێتە دەر و بچێتە جیهانێکی فراوانترەوە. هەر وا، یەکەم چوونی بۆ پایەتەختی دەوڵەتی عوسمانی، ئەستەموڵ. لە زەمانی شێخ عەبدوڕەحمانی باوکیدا بوو و لە گەڕانەوەیدا خەبەری مردنی دەزانێت. ئەوەی جێی سەرنجە، بەرهەمەکانی ئەم سەردەمەی شێخ ڕەزا، زۆربەی لە چوارچێوەی، بیری خواپەرستی و دەروێشیدا بوو. چونکە بارودۆخی ئەو سەردەمەی تەکیە و دەستەڵاتی شێخێکی خواپەرستی وەکو باوکی ڕێگەی ئەو جۆرە وشانەی نەدەدا کە لە پاش مردنی باوکی بەسەر زمانیدا دەهات. وەکو زانراوە، سەرەتای هونەری شیعری شێخ ڕەزا، بە زمانی فارسی لەسەر شێخ عەبدولقادری گەیلانی بووە.

لە پاش کۆچی دوایی باوکی، شێخ عەلیی برا گەورەی بووەتە پۆست نشینی تەکیە و لەبەرئەوەی مەلایەکی دانا و شێخێکی خواپەرست بووە بە

ڕاستی ئەو جێگەیەی پڕ کردووەتەوە و تەکیە؛ نەک تەنیا کوڕی دەروێشان، بگرە زیارەتگەی مەلا و داناکانیش بوو.

ئیتر ئەو نازەی کە شێخ ڕەزا بەسەر باوکیدا دەیکرد نامێنێ و شێوەی ژیانیش دەگۆڕێت و شێخ ڕەزایش خۆی لە چەمەری دەروێشی ڕزگار ئەکات و دەکەوێتە ناو گێژەنکەی ژیانێکی فراوانترەوە. هەرچەنێک شێخ عەلی لە شێخ عەبدولڕەحمانی باوکی دەسڕۆیشتووتر بوو و ئازووقەی ماڵ و خەرجیی براکانی لە مل گرتووە، بەڵام ئەمە تەنیا ژیانێکی دەروێشانە مسۆگەر ئەکات و هیچی تر. ئەمەیش لەگەڵ دەروێش ڕەوشتێکی وەکو شێخ قادری برای پێی قایل بێت، هەموو داواکانی شێخ ڕەزای بۆ جێبەجێ ناکرێ و شێخ ڕەزایش نەدەگەڕایەوە دۆخی دەروێشیی جاران، لە شێخ عەلی دەتۆرێت و دەچێتە لای شێخ غەفووری مامی لە کۆیێ، بۆ ئەوەی هەندێ پارەی لێ وەرگرێت و بچێتە ئەستەموڵ.

شێخ غەفوور نایەوێت ڕەزای برازای لە وڵاتێکی غەریبی وەکو ئەستەموڵ سەرگەردان بێت و گفتی دەداتێ کە کچی خۆی لێ مارە بکات و لە تەکیەی کۆیێ جێگەیەکی ڕێزداری بداتێ. بەڵام شێخ ڕەزا نەیدەویست دووبارە بگەڕێتەوە ژیانی تەکیە و دەروێشی، لە مامی دەکەوێتە گلەیی و لە پاشان هێرشبردنە سەری و کە باسی ئەو ڕووداوە ئەکات ئەڵێت:

ئەو ڕۆژە کە تۆرام و لە کەرکووک سەفەرم کرد
مانەندی عەقارب لە ئەقارب حەزەرم کرد
گەردوون سینگی گردم و هێنامیە کۆیێ
میوانی لە کن مامە غەفووری لە جەرم کرد
خواستم کە بڕۆم بۆ سەفەری ڕۆم بە سیاحەت
نەیهێشت و دوو سەد ئەهلی عەمامەی لە سەرم کرد
دانیشێ، نەچێ، من کچی خۆم مارە دەکەم لێی
ئەو طالبی دنیایە ئەوا موعتەبەرم کرد

ئەم ژیانەیشی بەدڵ نابێت و سەفەری ئەستەموڵیشی سەر ناگرێت، لەوە پەشیمان دەبێتەوە کە لەگەڵ شێخ عەلیی کاکی تێکی داوە و ئەڵێت:

صەد دەفعە وتم وەختێ کە دیم نەخوەتی قەلبی
یارەب کە لەگەڵ شێخ عەلی بۆچی شەڕم کرد
هەر دەچمەوە لای گەرچی بڵێ هاتەوە دیسان
ئەو خوێڕی بێکارە کە من لێرە دەرم کرد

بەڵام واز لە سەفەری ئەستەموڵ نایێنێ، چونکە لە کاتی ژیانی باوکیدا سەفەرێکی ئەوێی کردبوو و لە گەڕانەوەدا خەبەری مردنی باوکی بیست. دووبارە بەهەر جۆرێک بێت دەڕواتەوە ئەستەموڵ. لەوێ لەگەڵ گەلێک لە ئەدیب و ڕۆشنبیران و پیاوە سیاسییەکانی کورد و تورک ناسیاوی پەیدا ئەکات و لە کاروباری سیاسیی دنیا و دەوڵەتی عوسمانی شارەزا دەبێت، وەکو لەم شیعرە فارسییە باسی ڕووداوەکانی ئەو سەردەمەی ئەورووپا ئەکات:

به بزم عشق مگرجز حديث مهر و وفا
مرا بكار نيايد قران (ناپليون)
مرا از ان چه كه فيروز گشت (بسمارك)
مرا ازان چه كه پامال گشت (ماكماهون)

واتا:

لە بەزمی دڵداریدا لە ڕاز و نیازی (میهر و وەفا) بەولاوە هیچ بەدەردی من نایەت
قڕانی (ناپلیۆن) هیچ بە کەڵکی من نایەت
من لەوەم چی کە (بسمارک) سەرکەوت؛
من لەوەم چی کە (ماکماهۆن) لە ژێر پێدا سوایەوە؟!.

لە ئەستەموڵ، میللەت لە سوڵتان عەبدولحەمید کەوتبووە تەقەوە و داوای مافی دیموکراسی و دانانی یاسای بنەڕەتی (قانونی أساسی) دەکرد. شێخ ڕەزایش لە دژی سوڵتان لایەنگیری میللەتی دەکرد، بەڵام لە ئیتیحادییەکانیش بەداخ بوو. بە سوڵتان ئەڵێت:

دوشـمنه قـارشـی كدی، مـیللـه‌تـه قـارشـی اصـلان
لـعنـه اللـه عـلـی حـــــضـــــره هذا الـسلـطـان

واتا:
به‌رامبه‌ر دوژمن پشیله و به‌رامبه‌ر میلله‌ت شێره
له‌عنه‌تی خوا له حه‌زره‌تی ئه‌م سوڵتانه بێت

له پاش ئه‌وه‌ی سـوڵتـان به ناچاری ملكه‌چ ده‌بێت و قـانوونی ئه‌سـاسی داده‌نێت، خـه‌ڵقی وا ده‌زانن ته‌نیا ئه‌م یاسایه چاره‌سه‌ری هـه‌موو گیروگرفتی وڵات ئه‌كـات. به‌ڵام ئه‌م هـه‌له (ئـیـتـیـحـادی)یه‌كـان ده‌یقـۆزنه‌وه و لـه ڕه‌گه‌زپه‌رستیدا له جاران خراپتر ده‌بێت و ئه‌وان وڵات ده‌به‌نه ڕێوه. شێخ ڕه‌زا ناڕه‌زایی ده‌رده‌بڕێت و ئه‌ڵێت:

ملكك اصـلاحنـه بر مـیـتی ایتمش مـامـور
آفـــریـن قـــوهء ادراكنـه بـاب عـــالـی

واتا:
بۆ چاره‌سه‌ركردنی وڵات مردووێكی كردووه‌ته مه‌ئموور
ئافه‌رین بۆ هێزی هه‌ستت ئه‌ی (بابی عالی)

له پاش دانانی یاسای بنه‌ڕه‌تی (قـانون أسـاسی) بارودۆخی وڵات خـراپتر بوو ئیـتـیـحادییـه‌كان ئه‌و هـه‌له‌یان بۆ خـۆیان قۆزته‌وه و ژیانی میلله‌تانی تر خراپتر بوو. شێخ ڕه‌زا ئه‌ڵێت:

بیـچـاره عـدالت كـه ییـقـمـشـدی بـناسی
بردن ایچنـه سیـچـدی بو قـانون أسـاسی

واتا:
بێچاره عه‌داله‌ت كه بناغه‌ی ڕووخا بوو
به‌جارێك ئه‌م قانوون ئه‌ساسییه گووی تێ كرد

ژیانی کۆمەڵایەتیی تەکیە و گەڕەکی بەرتەکیە؛ پەروەردەیەکی تایبەتی شێخ ڕەزای کردبوو. لە سەرووی تەکیەوە، لە دیوەخانی شێخ عەلیی کاکی، مەلا و داناکانی کوردستان و پیاوە ناسراوەکانی ئاینی کۆڕیان دەبەست و باسی زانستی ئیسلامی دەکرا و لەلایەکی تریشەوە کۆڕی دەروێشان دەبەسترا و لەسەر دەنگی تەپڵ و دەف گۆرانیی خواپەرستی و خۆشەویستیی پیرانی تەریقەت دەوترا. لە سووچێکی تریشەوە شێخ قادری برای، لەبەر دەستکورتیی خۆی خزاندبووە ژوورێکی تاریکەوە، بەڵام بەو بیرە ڕۆشنەی هەموو تاریکیی ژیانی داماڵیبوو و تەنیا گلەییی حاڵی خۆی و سکاڵای دڵی لەگەڵ خوایدا بەنهێنی دەکرد کە لە شیعرێکی تورکیدا ئەڵێت:

بنای عیشمی قهریله ویران ایلین معمار
أمیدم وار که دستی لطفیله معمور ایدر برگون

واتا:

ئەو وەستایەی کە لە کاتی تووڕەییدا خانەی ژیانمی وێران کردووە
هیوادارم کە ڕۆژێک بە دەستی بەخشندەی ئاوەدانی بکاتەوە

شێخ قادر، عیزەتی نەفسی زۆر گەورە بوو، هەرچەنێک شێخ عەلی درێغیی هیچی لێ نەدەکرد، بەڵام لە ژیانی دەروێشی بەولاوە چی ئەکات، شێخ قادر بەوەش شوکرانەی خوای دەکرد.

نەکسب مال ایچون سعی و نە جاهە رغبتم واردر
قناعت چوق یشاسون سایەسندە ڕاحەتم واردر

واتا:

نە بۆ سامان کۆکردنەوە تێ دەکۆشم و نە بۆ جاە مەیلم هەیە
هەر بژی قەناعەت لە سایەیدا ئاسوودەییم هەیە.

شێخ ڕەزا وەکو شێخ قادر نەبوو. بەشداریی لە سامانی برا و مامەکانی بەمافێکی ڕەوای خۆی و کەموکورتی لە چاوی ئەوانی دەزانی وەکو ئەڵێت:

بێگانە هەموو صاحیبی جاه و جەبەرووتن
بێچارە برای شێخ عەلی موفلیس و ڕووتن

شێخ عەلی دێی "قرخ" و "تاڵەبان" کە لە شێخ عەبدورەحمانی باوکیانەوە بۆیان مابووەوە، بۆ شێخ ڕەزای تەرخان کردبوو. هەر لە پاێزیشەوە هەموو ئازووقەی وشکەی زستانی بۆ برا و برازاکانی دەنارد و نان و چێشتی ئێوارانیان لە مەنجەڵی خۆیەوە بۆیان دەچوو. بەڵام ژیان برێتی نەبوو لەمە و شێخ ڕەزایش بەمە قایل نەدەبوو و شێوەی ژیانیش لە چوارچێوەی قەناعەتی دەروێشی چووبووە دەرێ.

دیوەخانی شێخ ڕەزا برێتی بوو لە ژوور و هەیوانێک لە نزیکی دووەم دەرگەی تەکیە کە دەینواڕییە ماڵی خۆی لە گەڕەکی بەرتەکیە. هەموو دیوارەکانی بە نووکە قەڵەم بە شیعری شێخ ڕەش کرابوو، یا شێخ خۆی و یا کەسانی تر، بۆ ئەوەی لە بیریان نەچێت، لێرەدا تۆماریان دەکرد. بەڵام بەداخەوە، نەشێخ ڕەزا خۆی و نەیش کەسی تر بیری لەوە نەدەکردەوە ئەو شیعرانە کۆ کاتەوە و تۆماری بکات و زۆری فەوتا، شێخ ڕەزا دەیوت: "دیوانی من لە سینەی صەدان کەسدا تۆمار کراوە" بەڵام ئەو صەدانە زۆربەیان لە ژێر خاکدان.

گەلێک لە پیاوانی هاودەمی، لە گەڕەکی بەرتەکیە و ناوشار لەم دیوەخانەدا لە شێخ ڕەزا گرد دەبوونەوە و زۆربەی کاتیان بە شەڕەشیعر و نوکتەبازی ڕادەبوارد.

دانیشتوانی گەڕەکی بەرتەکیە، لە ڕەسەندا هەموو کوردن، بەڵام هەریەکە لە هەرێمێکی کوردستانەوە هاتوون. وەکو : قالە تەنیایی، ئەمین سووورداشی، ئەمینە ڕووتی زەنگنە، محەمەد ئەفەندی خەلیفە، سلێمان چاووش، سالەی چەرمەڕەق، ئەحمەد مەلاژن، تۆفیقی بیلال، سەید ئەمین هەپلوس، سەعە بەشیر، سەعەی حەمە ورێز، فەقێی ئەولا چاووش، حەمەی وەستا فەتاح، بلە منگن، ئەحەی سۆفی عەزە دەم بۆر، وەستا عەبدولای کەوش دوور، خەلیفە ئەحمەد... هتد.

ئەم هەمــە چیـزەیە، وەکـو یـەک فـامـیلیـا و یـەک ئێڵ لە دەوری شـێـخـانی تاڵەبانی کۆ بووبوونەوە و ژیانیان دەبردە سەر.

کوڕەکانی شێخ عەلی، هەریەکە لە حەوشی تەکیە دیوەخانێکی تایبەتی بۆ خۆی دانابوو. شێخ محەمەد عەلی؛ مێواندارییی عەشایر و نان و خوانی لە مل گـرتبـوو، خـەلقـێکـی زۆری لێ کـۆ دەبووەوە و ئێـوارانیش، بۆ ئـەوەی لاوانی بەرتەکیە لە ناو شاردا تووشی گێچەڵ و فێری ڕەوشتی خراپ نەبن، شـەوان بەیاریی (سـینـی و زەرف) و گـاڵتــەوگـەپ ڕایان دەبوارد و لەبەرئەوەی شـێخ ڕەزایان لەو گاڵتەوگەپە بەشدار نەدەکرد ڕقی هەڵدەسا و هەجووی دەکردن.

شـێخ مـحـەمـەد ڕەئووفـیش دەسـتـەیەکی لاوی ئازا و چاپووکی لەخـۆ کـۆ کردبوو دەستەلاتی بەسەر شاردا کێشابوو.

ئەڵێن؛ لـە سـەردەمی عوسـمـانی، شـێخ رەئووف دەیویست ببێتـە سـەرۆکی شـارەوانیی کـەرکووک، بەڵام موتەسـەڕیفی تورک عـەونولڵا (عون الله) دەیەوێت تورکمانێکی هاوزمانی خۆی بکات و لە ئەنجامی تەقـەلای ئەودا تورکمانەکە دەکرێتە سەرەک شارەوانی. شێخ ڕەئووف ئـەمـەی پێ ناخـۆش دەبێت و چوار لاوی چەکـدار لەگـەڵ خـۆی دەبات و سـەرەک شـارەوانی دەرئەکـات و خـۆی لە جێی دادەنیشێت. کابرا دەچێتە لای موتەسـەڕیف و بۆی دەگێڕێتەوە. ئەویش سـەرۆک ژاندارم لەگـەڵ خـۆی دەبات، تەمـاشـا ئەکا شـێخ ڕەئووف لـە جێگەی سـەرۆک دانـیـشـتـووە. هـەر لە دەرگـەوە بـە تـورکی دەپرسـێت: "شـێـخ مـحـەمـەد ڕەئووف کـێ تووی کــردە ســـەرەک شـــارەوانی؟". شـــێخ ڕەئووف دەسـت بۆ دەمـانـچـەکـەی پشـتـی دەبات و ئەڵێت: "پاشـام ئـەمـە منی کـردە سـەرەک شـــارەوانی"... "پەکـی... پەکی..." ئـەڵێت و دەگـەڕێتـەوە ســەرای حکوومـــەت و برووسکەیەک دەنێرێت بۆ والیی مـووصل داوا ئەکـات شـێخ ڕەئووف بکرێتـە سـەرۆک شـارەوانی و ئەڵێت: "ئێـمـە یەکـێکمـان پێـویسـتـە ئەو حکوومـەت بپـارێزێت نەک حکوومـەت ئەو بپـارێزێت". شـێخ ڕەئووف دەکـرێتـە سـەرەک شـارەوانیی کـەرکـووک و لە پاش ئەویش شـێخ حـەبیبی برای و لە پاش شـێخ حەبیبیش شێخ فاضلی ئامۆزای سەرەک شارەوانیی کەرکووکیان کردووە.

ژیانی بەرتەکیەیش بریتی بوو لە چەند مانگێکی کار و کەسابەت، ئەوەی لە کاتی مەڕبڕینەوەدا "کارگەیی"ی دەکرد و هەندێکیشیان ساڵی چەند کاروانێکی تووتنی قاچاغیان دەهێنا بۆ جگەرەفرۆشەکانی ناوشار و هەندێکیش لە بازاڕی کۆنەفرۆشان «قاریلر بازاری = بازاڕی پتوپیرێژن» دووکانی کۆنەفرۆشییان هەبوو، بەمانە ئازووقەی زستانیان ئامادە دەکرد و ئیتر بە درێژیی ساڵ کارێکی وایان نەبوو، لەم دیوەخانانە ڕایان دەبوارد.

شێخ ڕەزا دەوری هەرزەکاریی لە نێوان ئەم جۆرە ژیانە کۆمەڵایەتییەدا ڕابوارد. لەلایەکەوە زیکر و خواپەرستیی دەروێشان و لەلایەکی تریشەوە کۆڕی مەلا و ڕۆشنبیران و پیاوماقووڵانی شار و سەرۆک ئێلان و هەروا مەجلیسی گاڵتەوگەپ، ئیتر زیرەک ئەوەیە ئەم هەموو دژایەتییە و بیری چەشن چەشنانە بقۆزێتەوە، تەنیا بلیمەتیی شێخ ڕەزا ئەم هەموو بیروڕایانەی هەڵقۆزتبوو و بووبووە ئینسکلۆپیدیای بیروڕای تەصەوف و دەروێشیی خواپەرستی و ڕۆشنبیری و ئەدەب و شیعر و گاڵتەوگەپ، لەملاوە؛ لە سنە و سابڵاغ و کرمانشاوە و لەولاوە تاکو ئەستەمووڵ و لە باشووریشەوە تاکو بەغدا، زیرەکی و بلیمەتی، وەکو "هۆشووچن" گوڵ گوڵ دەیچنییەوە و "سوواڵە"یەکی هەمەڕەنگی لێ دەهۆنییەوە. هەموو کەسێک ئەم ژیانەی دەدیت، بەڵام وەکو کوردەواری ئەڵێت: "هەموو چەکمە زەردێک هەمزە ئاغا نییە".

شێخ عەبدولڕەحمان، هەر لە سەرەتای پۆستنشینییەوە، براکانی بۆ ڕێگە پێشاندان بە ڕێبازی تاڵەبانیی قادری، بە هەرێمەکانی کوردستاندا بڵاو کردبووەوە. شێخ غەفوور بۆ کۆیێ و شێخ عەزیز بۆ ناوچەی (گل) و شێخ محەمەد صالح و شێخ عەبدولکەریم بۆ بادەوا و ساڵەیی و شێخ محەمەد عارف بۆ ناوچەی سیروان و شێخ محیەدین بۆ سەرتاب و جاحیلر... هتد. ئەمانە تاڵەبانیان لە فامیلیایەکی بچووکی ئاینپەرستەوە کردە ئێلێکی گەورەی دەستەڵاتدار. ئەم ئێلە کەوتە شەڕوشۆڕ و پەلاماردانی ئێلانی تر و هەرێمێکی زۆریان داگیر کرد. شێخ ڕەزایش دەبوایێ، بە هەق و ناهەق پارێزگاری لە ئێلی خۆی و دژی ئێلانی تری بوەستێ و ژیان و گوزەرانیشی کەوتبووە سەر

ناوەندی کتێبی کوردی کوردیکا @kurdica

ئەوە، وەکو ئەڵێت:

جائیـزەم مـەطلووبـە ئەم مـەدحـەم بـە خـۆڕایی نیـیـە
هـورتمـانیش بێ (ڕەزام) گـەر هیـچ نەنێـرن یاسـەتتـار

ئیـتـر نە شـێخ عـەلیی کـاکی بەم هەمـوو دانایی و دڵ گـەورەیی و نـەیش خـزمانی و دۆسـتانی و هـەتـا سوڵتـانی عوسـمانـی، سوڵتـانێکی بەزەبر و زۆری وەکو عەبدولحەمیدیش لە زمانی ڕزگار نەدەبوون کە بە سوڵتان ئەڵێت:

کـــــاشـی یـک روزم بمـا بیـن هـمـــــایـون رەدهـنـد
تـا (حـمـیـد خـان) را بگـویم: ای (حـمـیـر المؤمنین)
بعـــثـت تـو بـرخـــلاف بـعـــثـت پـیـــغـــمـــبـــر اسـت
(انـت مـــــا ارسـلـت الا زحــــمــــه للعـــــالمین)

واتا:

خۆزگە تاقە ڕۆژێکم ڕێ دەدەن بە مابین هەمایونی
تا بە حەمید خان بڵێم ئەی گوێدرێژی موسڵمانان
ناردنی تۆ بە پێچەوانەی ناردنی پێغەمبەرە
تۆ بۆ ئازاری خەڵق نەبێ بۆ هیچی تر نەنێرراوی

چونکە سـوڵتـان خـۆی بە "أمـیـر المؤمـنین" ناو دەبرد و وای جـارِ دابوو کـە خەلافەتی ئیسلامی بۆ ئەو ماوەتەوە و لە جێی پێغەمبەر دانیشتووە.

لەم هەجـووەی سـوڵتـان شـێخ ڕەزا ڕادەکـێشـرێت بۆ بەرپرسـیـاری و لە گەڕانەوەیدا پرسیاری ئەنجامی لێ دەکەن. ئەڵێت "لەت"ێکیان پێوە نام، "ڕەزا" بووم، بووم بە "ڕەزالەت".

لەم سـەفـەرانەی ئەسـتـەمـووڵ و بەغدا، شێخ ڕەزا پێوەندی و دۆسـتـایەتیی لەگەڵ گەلێک لە ئەدیب و شـاعیـر و ڕۆشنبیـرانی کورد و تورک و عـەرەب پەیدا ئەکـات، لەوانە شـاعـیری تورکی بەناوبانگ نامـیق کـەمـال. کە دەچـێتـە لای نایناسـێت و بەفـیــزێکەوە دەست درێژ ئـەکـات و ئـەڵێت: "بن کـەمـالـم = من کەمالم" شێخ ڕەزایش: "بندە فحولی اهلی کەمالم". نامیق کەمال دەیناسێت و

گورج " شێخ ڕەزا سکز... بیورکز... بیورکز" پێشـوازیی لێ ئەکات. ژیانی شێخ ڕەزا لەگەڵ ئەوەشـدا چاکتـرین و فـراوانتـرین بەرهەمی ئەدەبی هـەبوو، وەکو گـەردەلوولی گـەرمـیـان تووشی هەرچی دەبوو لەگـەڵ خـۆیدا دەیـپـێـچـایەوە. لەلایەکەوە

من سنیم نـامم ڕەزا – کلب امـام مـرتضـی

درویش عبدالقادرم – راهـم بە مولا میرود

واتا:

من سونیم ناوم ڕەزایە– سەگی ئیمامی مورتەزام

دەروێشی عەبدولقادرم– ڕێگەم بەرەو خوا ئەچێ

لەلایەکی تریەوە:

نەقـیـبک نقـبنە گـیـرمش هەزران کـیـر افـغـانی

گـوتی وارسـە دیانسـون نسل پاک غـوث گـیـلانی

واتا:

هەزاران کێری ئەفغانی چووەتە کونی نەقیبەوە

گەر قنگی هەیە بەربگرێت نەوەی پاکی غەوثی (غەوسی) گەیلانی

و لەگەڵ ئەو هەموو پێوەندییەی کە فامیلیای تاڵەبانی لەگەڵ فامیلیای کاک ئەحمەدی شێخدا هەیبوو شێخ ڕەزا بە هەموو ڕێزێکەوە:

مـــەربـووطە حـــەیاتم بە ســـولەیمانی و خـــاکی

خـۆزگەم بە صـەگی قـاپییەکەی ئەحمەدی کاکی

کـەچی لە پاش کـوشـتنی صـەمـەدی تاڵەبانی و لە تـۆڵەیدا کوشـتنی شـێخ حوسێنی قەرەچێوار و لەشکر ئارایی بەرزنجە و تـاڵەبانی، شێخ ڕەزا لەسـەر چۆک بۆیـان دەچێتـە سـەنگەرەوە و هـەجـووی وایان ئـەکـات کـە مـوو لە جـێی سەوز نەبێت.

وە نەبێ هونەری شـێخ ڕەزا تـەنیـا لە مـەدح و هەجـوودا بێت، لە سیـاسـەتی

وڵاتدا شارەزا و لایەنگیریی میران و میرنشینانی کوردستان و نەقدی ڕژێمی سەڵتەنەتی عوسمانی و هێرشبردنە سەر حکوومەت و دەیدیت زۆر هەبوون لە سایەی سوڵتانەوە سامان و جاهیان پەیدا دەکرد، بەڵام زۆربەیان کەللەبۆشن، دەیوت:

عـــالمه عـــام اولدیغندن التـــفـــات پادشـــاه

خـر دەخی بر آد قـزاندی سـایەء شـاهانەدن

واتا:

لەبەرئەوەی ئیلتیفاتی پادشاه هەموو سووچێکی گرتووەتەوە، کەریش، لە سایەی شاهانەیەوە ناوێکی دەس کەوتووە.

ئەوەی جێی سەرنجە، شێخ ڕەزا لە هەجوودا، خوو و ڕەوشتێک نانێتە یەکێکەوە کە ئەوەی تێدا بێت. بە پیاوی ناپەسند ناڵێت ناپەسند، ئەگەر وابێت سەرنجی خەڵقی ڕاناکێشێت و هەجووکراوەکەیش پێی تووڕە نابێت.

ڕۆژێک شێخ عەلیی کاکی لێی تووڕە دەبێت و ئەڵێت: "ڕەزا، ئەمە چییە کەس ما هەجووی نەکەیت و لێمانی نەتۆرێنی؟" ئەڵێت: "بەڵێ... ئەوانەی هەجوو هەڵناگرن، خوا و پێغەمبەر و ئیمامی عەلی و شێخی گەیلانی، هەجووی ئەمانەم نەکردووە". لەبەر ئەوە دڵنیام ئەو ئێل و کەسە بەڕێزانەی کە ناویان بەخراپە لە شیعرەکانی شێخ ڕەزادا دێت، هیچ دڵگیر نابن و تەنیا لە سووچی هونەرمەندییەوە تەماشای شێخ دەکەن. خوا لێخۆشبوو فەتاح ئاغای کاکەیی زۆر جار کۆی لە شیعرەکانی شێخ ڕەزا کە بەسەر ئێلی کاکەییدا هەڵی داوە دەگرت و قاقا پێ دەکەنی. هیچ گومانی نییە، نەوەی ئەو کەسانەی کە شێخ ڕەزا هەجوویانی کردووە، لە پێش ئەوانی تر دیوانەکەی دەقۆزنەوە.

***

پلەی سێیەمی ژیانی ئەدەبیی شێخ ڕەزا لە بەغدا بوو. شێخ عەلی بەهەموو توانایەکییەوە تەقەلای ئەوەی دەدا دڵی خەڵق ڕاکێشێتە لای خۆی، کەچی شێخ ڕەزا بەو هەجووانە خەڵقی دەتۆران. ڕۆژێک حاجی عەلی قەردار دێتە

لای شێخ عەلی و ئەڵێت: "من پیاوێکی حاجی و دیندار و موخلیصی تەکیەی تاڵەبانیم، کەچی شێخ ڕەزا لە شیعرێکدا منی هانیوەتە ڕیزی میناس گاور، ئەمە چۆن خوا قەبووڵ ئەکا!" شێخ عەلی زۆری پێ ناخۆش دەبێت و دەنێرێتە دووی شێخ ڕەزا و هەر لە دەرگەکەوە: "ڕەزا... ئێمە تەقەلا ئەدەین دڵی دوو موسڵمان ڕاکێشین کەچی تۆ بەدوو قسەی هیچ و پووچ لێمانی دەتۆرێنیت... چۆن موسڵمانێکی حاجیی وەکو حاجی عەلی دەبەیتە ڕیزی میناس گاور؟" شێخ ڕەزا ئەڵێت: "نازانم من لەدەس کێ سەری خۆم هەڵگرم... بەیانی زوو میناسیش دەرگەی لێم گرتووە و ئەڵێت؛ من هەرچەنێک گاورم بەڵام پیاوێکی بە ویجدانم، خوا چۆن هەڵئەگرێت من دەبەیتە ڕیزی حاجی عەلی".

ئیتر شێخ عەلی بیری لەوە دەکردەوە کە شێخ ڕەزا لەم گێژەنگەیە دەربێنێ و بیگەڕێنێتەوە سەر دۆخی دەوری دەروێشیی شێخ عەبدولڕەحمانی باوکیان، لەبەر ئەوە تەکیەی تاڵەبانیی بەغدای پێ سپارد و کردییە شێخی ئەوێ و لە ساڵی (١٣١٨ﻫ) وەکو "طبيب رغماً عنة" هاتە بەغدا و لە تەکیەی تاڵەبانی لە گەڕەکی مەیدان جێنشین بوو.

لە بەغدا ئاشنایی لەگەڵ گەلێک لە پیاوە ناسراوەکان و ئەدیب و شاعیری کورد و عەرەب پەیدا کرد. لەوانە حەمدی بەگی بابان و سەلیم بەگی بابان و مفتی زەهاوی و شاعیری ناسراو جەمیل صدقی زەهاوی و سەید مەحموودی گەیلانی و ئیبراهیم پاچەچی و عیسا ئەفەندی جەمیل زادە... هتد.

دەگێڕنەوە، شێخ ڕەزا ڕۆژێک لە بەغدا لەگەڵ سەید مەحموودی نەقیبی گەیلانی یاریی شەطرەنج دەکەن. بە دەستێکی شەطرەنج و بەو دەستیشیەوە تەسبیح، ویرد و دوعا دەخوێنێ. لە ناکاو هاوار ئەکات و ئەڵێت: "قتلته ورب الكعبة" سەید مەحموود وا دەزانێت شای شەترەنجی کوشت و ئەڵێت: "وین... وین قتلته؟".. ئەڵێت: "ئەمە نا.. مفتی زەهاوی" و هەجووەکەی مفتیی بۆ ئەڵێت و بە عەرەبی تێی دەگەیێنێ. سەید مەحموود ئەڵێت: ئەمە چۆن بلیمەتێکە، بەدەستێک شەطرەنج و بەدەستێک تەسبیح، بەلێو ویرد و دوعا و بەبیر شیعر ڕێک دەخات!!

پێویستە ئەوەیش بڵێین شێخ ڕەزا، لە حەقیقەتدا ئەو شێخ ڕەزایە نییە کە لە شیعرەکاندا خۆی بە گەلێک ڕەوشتی ناپەسند ئیتهمام ئەکات کە بە تەواوەتی لەو رەوشتانەوە دوور بوو، بۆ نموونە، لە دەوری عوسمانیدا کە دەوڵەت سەری بۆ گەلێک لە داواکانی دەوڵەتە ئیستیعمارییەکانی ئەوروپا شۆڕ کردبوو، هەتا بێگانە بەپێی یاسای عوسمانی تاوانبار نەدەکرا، بگرە بەپێی یاسایەک کە "قانونی اغیار"یان پێ دەوت، شێخ ڕەزا دەیەوێت گاڵتە بەو یاسایە بکات. لە ستایشی ئەحمەد پاشای باباندا، توهمەتی کوڕە بولغارەکە بۆ خۆی دروست ئەکات و داوای پارە لە ئەحمەد پاشا ئەکات کە بەپێی (قانونی اغیار) پارەی کوڕە بولغارەکە بدات. هیچ گومانی نییە ئەمە بێ ئەسڵ و فەسڵە. ئەیەوێت بڵێت کوڕێکی بولغاری حیزیش بەپێی یاسایەکی تایبەتی مافی هەیە. وەکو «الشعراء یقولون مالایفعلون».

گەلێک لە شاعیرانی کوردستان دانیان بە وەستاییی شێخ ڕەزا لە مەیدانی شیعری غەزەلدا ناوە، یەکێک لەوانە مەلا محەمەد کەریمی قازیی سەقزییە (١٨٤٨-١٩١٠) لەدایک بووە، کە نازناوی "کەوثەر"ە. ئەمەیش دەقی نامەکەیە کە لە مامۆستای کورد لە فارسییەوە کراوەتە کوردی:

"بۆ خزمەتی جەنابی زمانپاراوترینی شاعیران شێخ ڕەزا بە سەرگەردی وجوودی بەختەوەرت بم".

دوای پێشکێشکردنی ئارەزوومەندیی بێ بڕانەوە، لە بیری درەوشاوەی ئێوەی پایە بەرزدا ئاشکرا بێ و نادیار نەمێنێتەوە. لەو ڕۆژەوە ئەم کەمینەیە توانای ئەوەی بووە مرواریی شایستەی شیعرەکانت و وتەی تەڕ و تازەی گەوهەری بیری دەست بۆ نەبراوی ئێوەی بەڕێز (خوا تەمەنتان درێژ بکات)، لە صەدەف دەرهێنین و لە گوێکەی دڵدا بیکاتە گوارە و لە لاپەڕەی دڵەی خەمیندا ببنە مایەی سەردانەواندن و بەخشین و لە کۆشکی باخی بیری کەم و کورتیدا ببنە حوور و غیلمانی بەهەشت و خزمەتگوزارانی سەردارانی تاجدار سەرومڕی ساڵ و مانگ و سەعات و ڕۆژ و شەو، ئارەزووی ئەم چاوە فرمێسکاوییە، دیتنی ڕوخساری ئەو زاتە داوێن پاکەیە دڵخوازی ئەم

@kurdica

ستەمدیدەیەی ڕۆژگار، بۆ هەمیشە خوێندنەوەی شیعری ئەو پیرۆزو تازەیە، کە بە زمان و گیان و، دیار و نادیار، لە پێشگەی یەزدانی پەروەردگار، لە سینەی پڕ بڵێسەدا مایەی هێوربوونی کڵپەی ئاگری دووری و هاوڕاز و هاوخەمینە. بەڵێ لەم ماوەیەدا ئەوەی توانای لە ئەستۆگرتنی باسی ژانی دووری و باری ئاوات و تاسەی ئەم کەمینەیەی لەباردا بوو، لە پاڵەوانی دەوران برای میهرەبان مەلا عەبدوڵا زیاتر بە چاک نەزانرا، بۆیە هەلی لەدەست نەدا و بەناردنی ئەم کورتە ئاواتنامەیە، کەوتە پەلە و بەکلیلی دەروازەی خستنە ڕووی سکاڵا و پوختەی ئەو ڕازەوە، قفڵی سندووقی ئاواتی مێژینەی خۆی کردەوە و بۆی سێ غەزەلی لە پالاوتەی بیری خۆی داڕشت و چنی.

سازم مگر سیاهی چشمان خود مداد
تا در لباس نامە ببینم جمال دوست

واتا:

مەگەر ڕەشێنەی چاوی خۆم بکەم بە مەرەکەب
تا جوانیی دۆست لە بەرگی نامەدا ببینم

هەرچەندە پێشکێشکردنی ئەم غەزەلانە و ناردنی ئەم دیارییانە بۆ مەڵبەند و هەرێمگەلی دەوڵەتی عوسمانی وەک ناردنی وردە (زیر)ە و (شال)ە بۆ (کرمانی)یان وەک لافی خەتخۆشییە لای هونەرمەندی (ئەسفەهانی)، بەتایبەتیش بۆ وڵاتی کەرکووک و کە بەبوونی تەشریفی موبارەکی ئێوە (خوا دەوامی گەورەییتان بدات)، وەک زێڕی قاڵبی کە میعیاری بێبەرەوە، کە شایستەی بەکارهێنانی نەبێ، بەڵام ڕەنگە لە کاتی ناوبردنی ئەم کەمینەیەدا بێتە مایەی یادگار و لە کاتی خوێندنەوەشدا ببێتە مایەی یادکردنەوە بەگوێرەی ئایەتی «لایکلف الله نفساً الا وسعها» بۆیە ناردمە خزمەتتان، چونکە وەکو وتوویانە:

طاعت ار هیچ نباشد گنهی باید کرد
در دل دوست بهر حیله رهی باید کرد

واتا:

ئەگەر هیچ تاعەتێکی خوات نەبێ، ئەبێ گوناهێ بکەی
چونکە مرۆ ئەبێ هەر چۆن بووە ڕێیەک بکاتەوە بۆ ناو دڵی دۆست

منیش بەناردنی ئەم شیعرە نارێکانە، ڕێگەی دۆستایەتیم لە دڵی ئێوەدا کردووەتەوە، جەنابیشتان بەوپەڕی سۆز و ویژدانی خواپێداویی خۆتانەوە، لە کاڵ و کرچیی بەیتەکان و کەموکووڕیی پایەکانی چاوپۆشی و پەسندی چەشی گەوهەرباری بفەرموون، داخواز و تکاکاریشم چەند لاپەڕەیەک لە مرواریی شیعری خۆتان کە لە بەردەستدان و ئامادەن، لە هەر بابەتێک بن، چ لە بابەت ستایشی خوا و چ پێداهەڵدان و چ قەسیدە و چ لاقرتێ و توانج و داشۆرین و داواکاریان ئێجگار زۆرە، بەتایبەتی لای ئەم کەمینەیە وەک گۆگردی سوور وایە. بەناوی دیاری و خەڵاتەوە کە لای چاو و دڵڕووناکان دیارییەکی بێ هاوتایە و لەگەڵ وەڵامنامەکەدا، بە مەلا عەبدوڵادا بۆمی ڕەوانە بفەرموون، تا بۆ بڵاوکردنەوەی و برەوپێدانیان کەسانێکی زۆر لە وێژەی ئێوەی بەڕێز و دەستڕەنگینتان ئاگەدار بکەمەوە چونکە خۆت واتەنی «حەیفە برزێ تیغی مجەوهەر لە غیلافا».

لە کۆتاییدا خوا تەمەنتان درێژ بکات و هەمیشەش چاوەڕوانی مژدەی سەلامەتی و فەرمانتانم.

بدون سابقە ابلاغ گفتە اند خطا است
ولی بسوی هنرمند و اهل فضل روا است
سوال کردم ازین نکتە از وزیر خود
جواب داد کە اری جناب شێخ رضا است

واتا:

وتوویانە ڕاگەیاندن بێ ئەوەی پێشینەیێ لە نێواندا هەبێ، هەڵەیە
بەڵام لای مرۆی هونەرمەند و خاوەن فەزڵ ڕەوایە
لەم بارەوە لە ڕاوێژ پێکراوی خۆمم پرسی

وەڵامی دایەوە، وتی: بەڵێ جەنابی شێخ ڕەزایە

(ی: بەڵێ، جەنابی شێخ ڕازییە)

ئێمە ئەو غەزەلانەی مەلا محەمەدی کەریمی قازی کە لە بنەماڵەی شێخ ئیسلامی سەقزە دەسمان نەکەوتووە بەڵام بەپێی ئەوەی ئەم کاغەزەی سەرەوەی ناردووە بۆ کەرکووک، دەبێت لەپێش چوونی شێخ ڕەزا بۆ پێشەوایی تەکیەی تاڵەبانی لە بەغدا کە لە ساڵی ١٣١٨ کۆچیدا بووە، بووێت. مەلا محەمەد زۆر بەترس و لەرزەوە شیعرەکانی پێشکێشی شێخ ڕەزا ئەکات، ڕەنگیشە ئەو شیعرەی شێخ ڕەزای دیبێت کە بۆ عەبدوڵا پاشای رەواندزی ناردبوو ئەڵێت:

شاعیری گنده طبع همچو جعل

شعر او چون شعور او مختل

واتا:

شاعیرێکی تەبیعەت وەک قالۆنچە بۆگەن

ئەبێ شیعریشی، وەک هەست و شوعووری، شێواو بێ

***

شێخ ڕەزا و شاری کەرکووک

شێخ ڕەزا ڕۆڵەی شاری کەرکووکە، ژیانی منداڵی و هەرزەکاریی لە کەرکووک ڕابواردووە و هەر لە کەرکووکیش بەهرەی هونەرمەندیی وەرگرتووە. کەرکووک گۆڕستانی باو وباپیریەتی، خۆی و خێزانی زۆربەی تەمەنیان لە کەرکووک بووە و جوانترین و فراوانترین بەرهەمی هونەری و ئەدەبیی لێرە هەڵقووڵاوە و لە ژێر چاودێریی باوکێکی خواپەرست و زانا و شاعیر پەروەردە بووە و ژیانێکی دەروێشانەی ئاسوودەی ڕابواردووە. بەڵام ئەو بەهرە هونەرمەندییەی ئەوەندە ناگەهان بوو لە سنووری شاری کەرکووک جێی نەدەبووەوە و لەگەڵ ژیانی دەروێشانەی تەکیەدا نەدەگونجا، دەیویست، نەک

تەنیا گەشتی وڵاتی عوسمانی و ئێران، بگرە بە جیهاندا بگەڕێت و جاڕی هونەرمەندیی خۆی پێدا بڵاو بکاتەوە.

بیـــــــرون دلده بولمادم آثار کنز راز
جاک درونه عطف عنان ایتمک ایسترم

واتا:

لە دەرەوەی دڵدا نەمدیت ئاساری گەنجینەی ڕاز
دەمەوێت سەرپێچی لە بەستنی ڕوحی دەروون بکەم

بەڵام لە پاش کۆچی دوایی باوکی، نە ئەم بەو ژیانەی دەروێشانەیە رازی بوو و نەیش مام و برا وەکو باوکی نازیان دەکێشا، تووشی گیروگرفتی ژیان بوو و دڵی لە کەرکووک و خزمانی خۆی ڕەنجاوە و چەند جارێک بە تۆراوی کەرکووکی بەجێ هێشتووە، بەڵام چۆلەکەی دڵی هەر بۆ کەرکووک باڵەفڕی کردووە و بەپەشیمانی گەڕاوەتەوە شارە دڵگیرەکەی خۆی.

بۆ موجتەهیدان گەرچی جەوازی نییە تەقلید
من موجتەهیدم، هاتم و تەقلیدی کەرم کرد

بەڵام چۆن بچێتەوە کەرکووک، خۆی بە بەشخوراو دەزانێت و خزمانی لەگەڵیدا باش نین.

بەم حاڵە ئەگەر دەفعەیێ تر بچمەوە کەرکووک
مەعلوومە بە مەردی نەڕواوە لە سەرم تووک
بۆچ بچمەوە کەرکووکی قورمساغ کە لەگەڵ من
ئەهلی هەموو ناسازە وەکو ئاوی حەماموک

گلەیی لە کەرکووک ناکات، دڵی هەر بۆ کەرکووک لێ دەدات، بگرە لە کەسوکاری خۆی کە نەیانتوانیوە دڵی بێننە جێ، لەبەر ئەوە غەریبی و ستەم دەچێژێت و سەر بۆ خزمانی دانانوێنێ:

پێم خۆشە، لەبەر جەوری برا و لۆمەیی ئەقوام
صەد جار لە غەریبی بکەوم موفلیس و مەهتووک

ڕۆژێ بە مـــرادی منیش ئەڵبـەت دەگــەڕێ چەرخ
ئەم میـچـە قـەراری نییە گاهـێ جگە گـەهـ بووک*
شـەش مـانگە زیاتر کـە لە پاش مـەرگی پدەرم من
مـەغـدوورم و مـەظلووم و جـەفـا دیدە و مـەهـتووک

* جگ و بووک دوو باری نیشتنەوەی "قاپ"ە کە یاریی پێ دەکەن.

لە شـیعرەکـەی کـە تەمێی شـێخ عـەلیی کـاکی ئەکات، ئەوی کردووە بەهۆی بەجێهێشتنی کەرکووک، چونکە لە کەرکووکدا هیچ سامانێکی وای نەبووە.

بێگانە هەموو صاحبی جاهـ و جەبەرووتن
بێچارە برای شێخ عەلی موفلیس و ڕووتن

لە کەرکووکدا تەنیا خانوویەکی بچووکی هەیە و تێدا ناحەسێتەوە:

حـــوجـــرەیێکم هـەیە بە قـــەدەر لـەپێ
ڕۆژ عـیـلاجی ئەکـەم بە شـــەو ئەتەپێ
....
سـەر و ڕیشم لە تۆز و قسڵ و گـەچا
وەک پەڵاسـێکە پڕ لە ڕشک و سـپێ

لە هەمـوو ئەمـانەدا شـێخ عـەلیی کـاکی تاوانبـار ئەکـات و پەلاری بۆ ئەو دەوەشێنێ:

شـــێـخ عـــەلی خـــۆ تـو منت ئاوارە کـــرد و دەربەدەر
چاکـە هـەجووێکت بکەم ئەمما مـوفـیـد و موختـەسـەر
بۆ حـەمـەی وەستـا فـەتاح ئێمەت هـەموو ئاوارە کرد
ئەی حـەمـەی وەستـا فـەتاح دایکت بەکێری نێرەکەر

حەمەی وەستا فەتاح وەکیل خەرج و جێ باوەڕی شێخ عەلی بوو.

هـەر چەنێک خـۆشـترین ڕۆژانی ژیانی لـەبەر تەکیە بوو، بەڵام کە لـە تەکیـە تۆرا ڕقی لە هـەموو شتێک بووەتەوە و بەرتەکیەیشـی لە بەرچاو کەوتووە:

@kurdica

حەرام زادە و دایکی خۆگێ لە بەرتەکیە زۆرە
خلە و بلە و فـشـەگـاڵتـە و عــەزە دەمـبـۆرە

هەروا جنێو بە هەموو کەرکووکییان دەدات:

مەکەن باوەڕ بە قەولی داکی خۆگێکانی کەرکووکی
ئەگەر خەلطێ بکەن وابزانە گاقۆڕانی و کەر کۆکی

دیسانەوە ئەڵێت:

کەبابی گۆشتی بزن، فاکـهەی بەری خـڕنووک
لە من بپرسە صەفای شارە حیزەکەی کەرکووک

شێخ ڕەزا لە کەرکووک سامانێکی وای نەبوو کە برا و خزم لێی زەوت بکەن، ئەوەی لە شێخ عەبدولڕەحمانی باوکی مابووەوە دوو دێی "قرخ" و "تاڵەبان" بوون کە بۆ ئەو دانرا بوون. شێخ عەلی لە پاش باوکی، بەدەستەلاتی خۆی هەندێ دێی دەسکەوت کردبوو، وەکو: قەرە حەسەن، لەیلان و یەحیاوا و زەویوزاری پشت تەکیە. شێخ ڕەزا دەیویست ئەمەش لەگەڵیدا بەش بکرێت. لە تەخمیسی غەزەلێکی "حافز"دا ئەم گلەیی ئەکات و خزمانی تاوانبار ئەکات و ئەڵێت:

تعــدایی کـــه با من اقـــرابا کـــرد
ندیدم شـــمـــر با آل عـــبـــا کـــرد
مگر از حـــال من رمـــزی ادا کـــرد
(سحـر بلبل حکایت با صـبـا کـرد
کـه عشق روی گل با ماچها کـرد)

ز عـــقـــرب طینتـــان عم و خـــالم
پریشـــان روزگـــار و خـــســتـــه حـــالم
مـــهـــیـــا از پی تاراج مـــالم
(من از بیگانگان هرگـــــز ننالم
کـه با من هرچه کـرد آن اشنا کـرد)

پراز زاغ و زغن صـــحـن گلســـتـــان
ز شـــادی کـــبک قـــاها قـــاه خندان
هـزارانـرا هـزاران داغ حــــــرفـــــان
(بهـر سـو بلـبل مـسکین در افـغـان
تنعم درمـــیـــان باد صـــبـــا کـــرد)
(رضا) را نفرت است از خرقه پوشان
ز عشق و شورمـاچون دف خروشـان
مـن و من بعـــد بمزم باده نوشـــان
(بـشـــارت بر بکوی مـی فـــروشـــان
کـه (حـافظ) توبـه از زهدو ریا کـرد)

واتا:

ئەو تەعدایەی کە خزم لە منی کرد، شمر بە ئالی عەلیی نەکردووە،
 تەنیا توانی ئەوە هەیە نیشانەیەکی حاڵی من
بە دەست دەستدرێژیی خزمانەوە باس بکرێ،
سبەینان بولبول ڕازی خۆی بۆ شنەبای بەیانی گێڕایەوە،
وتی عەشقی ڕووی گوڵ مەگەر هەر خوا بزانێ چیی بەئێمە کرد.
لە دووپشک ڕەوشتەکانی مام و خاڵم
ڕۆژگارم پەرێشان و حاڵم خەستەیە
ئامادەی بە تاراجبردنی ماڵم
من هەرگیز لە دەست بێگانەکان ناناڵێم
چونکە هەرچی لە من کرا ئاشنا کردی
حەوشی ناوباخ پڕە لە قەلەڕەش و قەلەبازەکە و
کەو لە خۆشیدا قاقا پێ ئەکەنێ
بەڵام بولبولان هەزار داخی
بێ بەشییان پێوەیە
ئەڵێ: لەم ناوەندەدا ئەوی

کەیفی کرد بای صەبای بەیانیان بوو
(ڕەزا) بێزارە لەوانەی خەرقە لەبەر ئەکەن
ئێمە بەهۆی عەشق و سۆزی عەشقەوە وەک دەف هاتووینە جۆش
من ئیتر لەمەولا هەر لەگەڵ بەزمی بادەنۆشان ئەبم
مژدەبەر بۆ گەڕەکی مەی فرۆشان
کەوا (حافز) تۆبەی لە ڕیاکردن و خۆ بە درۆ بەخواناس دانە قەڵەم، کردووە

لەگەڵ ئەم هەموو هێرشەی بەسەر کەرکووکدا، شێخ ڕەزا پارێزگاری لە خەڵقی کەرکووک ئەکات و ئەڵێت:

گرچە جمعیت کرکووک کم از بغداد است
قابلیت نە بتعداد بە استعداد است

واتا:
هەرچەند ژمارەی دانیشتوانی کەرکووک لە هی بەغدا کەمترە،
توان بە ژمارە نییە، بە لێهاتن و ئامادەییە.

ئەم پارێزگارییەی لە کەرکووک، لە بەغدا دەیکات پێی ئەڵێن کەرکووکی لە بەغدا کەمن و دەستەڵاتێکی وایان نییە، لە وەڵامدا:

هەرچەنێک کەرکووکی لە بەغدادا کەمن
توانا بەژمارە نییە بەبەهرە و زیرەکییە

***

ماڵی شێخ ڕەزا لە گەڕەکی بەرتەکیە

ماڵی شێخ ڕەزا، دەکەوێتە بەرامبەری دەرگەی دووەمی تەکیە (بەرەو ڕۆژئاوا) برێتییە لە دەرگەیەکی گەورە کە بەپێی نەقشەی ئەو سەردەمە لە هەردوو لاوە دوو سەکۆی لێیە (سەلاملغ). کە دەچیتە ژوورەوە، ژوورێکی بچووک بۆ قاپییەوان و بەدەستە ڕاستدا ژوور و هەیوانێک دەنوارێتە سەر حەوشێکی گەورە کە مەلا ئەوڕەحمان و خێزانی تێدا دەژیان. لەم حەوشەدا

دوو حەوشی تری جیا دەبێتەوە، یەکەمیان ماڵی شێخ واحیدی برای شێخ ڕەزایە و دووەمیان ماڵی شێخ ڕەزایە.

ماڵی شێخ ڕەزا بریتییە لە حەوشێکی گەورە و دۆر و خەزنە و دوو ژوور و هەیوانێک. دۆر و خەزنە جێگەی ژیانی خێزان بوو و ئەو دوو ژوور و هەیوانەیش بۆ میوانی تایبەتی. چونکە میوانانی تری لە تەکیە دەبوون. پەنجەرەکانی ژوورەکان دەنوارێتە (باغی فەرهاد) و گەڕەکی سەی سەروەر و قەڵای کەرکووک. ئەم خانووە تاکو ئێستا ماوە.

شێخ ڕەزا ژوورەکەی خۆی کردووەتە هۆی هەجووی وەستای دروستکردنی کە ئەڵێت:

حوجرەیێکم هەیە بەقەدەر لەپێ
ڕۆژ عیلاجی ئەکەم بەشەو ئەتەپێ
مەنفەز و درز و ئاو دزی هەرچەند
دەیگرم، دەیکوتم بە دەست و بە پێ
شەو کە دێم، دەم دەکاتەوە وەکو هار
وا ئەزانم صەگە و بەمن ئەحەپێ
سەر و ڕیشم لە تۆز و قسڵ و گەچا
وەک پەلاسێکە پڕ لە ڕشک و سپێ
خەمی شاگردەکان زیاتر ئەخۆم
گەورە هەر چاکە ئاخ لەدەس دەس و پێ
ژنی وەستاکە بۆچ نەگێم توخوا
ساق و سمت لووسی، کوز پڕی دەرپێ

***

شێخ ڕەزا و شێخ عەلی

شێخ عەلی تاڵەبانی کوڕی شێخ عەبدولڕەحمانی کوڕی شێخ ئەحمەدی تاڵەبانە و برا گەورەی شێخ ڕەزایە. لە پاش کۆچی دوایی باوکی، بووە

پۆستنشینی تەکیەی تاڵەبانی لە کەرکووک و شێخی ڕێبازی قادری. لە دەوری فەقێییدا، بۆ مەبەستی خوێندن، گەلێ شارانی کوردستان گەڕاوە و لەلای داناکانی کوردی ئەو سەردەمە زانستی ڕێبازی ئاینی ئیسلامی خوێندووە.

شێخ عەلی پیاوێکی لەسەرخۆ و زوبان خۆش و بێ فیز و هەموو قورئانی پیرۆزی بەلێکدانەوە (تەفسیر) لەبەر بووە. لە زانستی پزیشکی و ناسینی گیا و درەختی داوودەرمانیش شارەزا بوو و کتێبێکی دەسنووسی لەسەر ئەمە داناوە.

شێخ ڕەزا، لە ژێر سایەی باوکیدا ژیانێکی دەروێشانە ژیاوە. بەڵام لە پاش کۆچی باوکی، هەرچەنێک شێخ عەلی بۆ گوزەرانیی شێخ ڕەزا و فامیلیای درێغی لێ نەکردووە و دەیویست شێخ ڕەزایش، لەسەر پیشەی باو وباپیری ڕێگەی ئاینپەرستی بگرێت، بەڵام شێوەی ژیان گۆڕابوو بلیمەتیی شێخ ڕەزا لە مەیدانی شیعر و ئەدەب پاڵی پێوە دەنا کە لە چوارچێوەی تەکیە و دەروێشی دەرچێت و بچێتە مەیدانێکی فراوانتر و لە ناو کۆمەڵاندا جێگەیەکی ڕەوای خۆی وەرگرێت. کەچی شێخ عەلی ئەم جۆرە ژیانەی بۆ مسۆگەر نەدەکرا و لە شێخ عەلی دەتۆرێ دەچێتە کۆیێ لای شێخ غەفووری مامی، بەڵام شێخ غەفووریش دەیویست ژیانێکی ئاسوودەی بۆ ڕێک بخات لایەنگیری ئەوە نەبوو بچێتە شاران. کەچی شێخ ڕەزا ئەڵێت:

پێم خۆشە لەبەر جەوری برا و لۆمەیی ئەقوام
صەد جار لە غەریبی بکەوم موفلیس و مەفلووک
شەش مانگە زیاتر کە لە پاش مەرگی پدەرم من
مەغدوورم و مەظلووم و جەفا دیدە و مەهتووک

....

بەم حاڵە ئەگەر دەفعەیێ تر بچمەوە کەرکووک
مەعلوومە بە مەردی نەڕواوە لە سەرم تووک

نایەوێت نە برا بچووکیی شێخ عەلی بکێشێت و نەیش ژیانی دەروێشانەی تەکیە. دەیەوێت لەمە سەرفراز بێت و بچێتە دنیایەکی فراوانتر و ئەڵێت:

@kurdica

من خـواجـەئی ئەحـرارم و ئـامـێـزشی دنـیـا
هێشتا کە نەمیکردووەتە بەندەییی مـەملووک

بەڵام وەکـو ئەڵێن؛ "بەرد لە جـێی خـۆی سـەنگینە" و دووبـارە ئارەزووی ئەو ژیانەی بەرتەکیە ئەکاتەوە و لەوە پەشیمـان دەبێتەوە کە لەگەڵ شـێخ عـەلیی کاکی بەشەڕ هاتووە.

صـەد دەفعە وتم وەختێ کە دیم نەخوەتـی قەلبی
یارەب کە لەگەڵ شێخ عـەلی بۆچی شـەڕم کرد؟

شێخ ڕەزا خـۆی لە دژایەتییەکی نەفسی دەبینێت. لەلایەکەوە شـێخ عەلی لە جـێگەی شـێخ عـەبدوڕەحـمـانی باوکی دانیـشـتـووە و ئـەو جـێگەیـەی پڕ کردووەتەوە، بەڵام بەم چی! ئەم ژیانێکی تری دەوێت. لەلایەکەوە ئەڵێت:

ئەمێستایش (شێخ عەلی)ی نەجلی کە پیری صاحب ئیرشادە
ئەمـیش وەک بـاوک و باپیـری لە زومـرەی ئەولیـا مـەعـدوود

هەروەها نەسیحەتی ئەکات کە لە ڕێگەی باوکی لانەدات:

شـێخ عـەلی ئەطواری باوکت تێک مـەدە
(قـل هـو الـرحـمـان آمـنـا بـە)

کەچی لەو کاتەی کە شێخ عەلی لە حـەج دێتەوە و هـەموو جەمـاوەری شاری کەرکووک پێشوازیی لێ دەکەن، ئەڵێت:

چەند هەتیو خۆی تاسولووس دا چوون بەپیری شێخەوە
کـاشکی مـوویێ بوومـایێ من بە کـێری شـێخـەوە

کەچی لەلایەکی تریشەوە ئەڵێت:

ایهـا الناس بشـارت کـە ولی من آید
آشنای ازلی شـێخ عـەلی من آید

واتا:

خەڵقینە مژدە بێ وەلی دێت
شێخ عەلی ئاشنای ئەزەلی دێت

شـێخ عـەلی بۆ خـزم و بێگانە پـیاوێکی کیسـەکراو بوو، بەڵام شـێخ ڕەزا دەیەوێت هەر بۆ برا بێت.

بێگانە هـەمـــوو صـــاحـــبی جـــاە و جـــەبەرووتـن
بێـــچـــارە برای (شـــێخ عـــەلی) مـــوفلیس و ڕووتن
ئـەی شـــــێخ عـــــەلی چاکــــە وثووقت بە بـرا بـێ
باوەڕ مـــەکـە بـەم خـەڵقـە کـە وەک تولە لە دووتن
قـەومێ کە لە عـەهدی پدەرت حـەلقـە بەگـوش بوون
تـەحـــقـــیـــقی بزانـە بەخـــوا جـــوملە عـــەدووتـن
ڕەحـــمـــیـــان نیـــیـــە دەربارەیی تـو خـــزم و ئەقـــاریب
مـــوشـــفـــیـــقـــتـــرە بێگانە لەمـــانە کـــە عـــەمـــووتن
نـادان و قـــــورمـــــســـــاغ و نـەزانن کـــە ئـەمـــــانە
گـــاهێ لە ســـەمـــا، گـــاە لە ســـەیری مـــەلەکـــووتن
ئەم تـەکـیـە نوشـینـانە، چە دەروێش و چ صــووفی
هەرچەندە بە دڵ مـوشـتـەغـیـلی زیکـر و قـونـووتن
وەک حـاجییێ مابەینی (صـەفا) و (مروە) بە تەعجیل
بۆ لـوقـمـە ئـەمـانیش بە مـەثەل یوونـس و حـووتن

ئینجا دێتەوە سەر خۆی و ئەڵێت:

جـومعـانە بڕاوە، بەخـوا مـوفلیسـە (لامع)
نەپوولی حـەمـامی هەیە نەپارەیی تـووتن

لەلایەکەوە شێخ عەلیی کاکی دەباتە ڕێزی ئەولیا و ئاشنای خوا، لەلاییێکەوە کە ئەڵێتیش:

لازمـە بۆ شـێخ سبـەینان گـورگـەخـەو
تا بڵێن شـێخ عـابدە و نانوێ بەشـەو

لالووتیی شێخ عەلی لەگەڵ شێخ ڕەزادا، زۆربەی لەبەر دڵ شکاندنی دۆست و ناسیاوی بوو. بۆ نموونـە، لە بنەماڵە ناسـراوەکانی کەرکووک کـە دۆسـتێکی

زۆر نزیکی شێخ عەلی بوون، بنەماڵەی (خادم السجادە) و مەلا مارفی مەلا عەبدوڵای خدری و حاجی عەلی قەردار... هتد. شێخ عەلی دەیویست شێخ ڕەزا واز لەو وتە ناشیرینانە بێنێت و ڕێگەی باو و باپیری بگرێت. بەڵام هونەری شێخ ڕەزا لەوەدا بوو و شیعرەکانی بەسەر زمانی خەڵقەوە بوو. هەر لەبەر ئەوە، شێخ عەلی شێخ ڕەزای کردە نوێنەری خۆی و پێشەواییی تەکیەی تاڵەبانیی بەغدای پێ سپارد.

لە شیعرێکی تریدا کە بە شێخ عەلیی کاکی ئەڵێت، جنێوێکیش دەداتە حەمەی وەستا فەتاح.

(شێخ عەلی) خۆ تۆ منت ئاوارە کرد و دەربەدەر
چاکە هەجووێکت بکەم ئەمما موفید و موختەسەر
بۆ حەمەی وەستا فەتاح ئێمەت هەموو ئاوارە کرد
ئەی حەمەی وەستا فەتاح دایکت بەکێری نێرەکەر

لە شیعرێکی تریشدا کە باسی ئەو ئازووقەیە ئەکات کە شێخ عەلی وەری ئەگرێت ئەڵێت:

ئەم دەغڵە کە تەسلیمی دەکا شێخ بە هەجیجی
نوقصانی ئەکات هەر لە تەغارێ دە کەویجی
ئەصل و نەسەبت دۆمە لە من بووی بە هەجیجی
بێ مروەت و ئینصاف و حەرامزادە و بیجی

***

شێخ ڕەزا و شێخ محەمەد عەلیی برازای

شێخ محەمەد عەلی، کە بە "کەڕە" ناسراوە، کوڕی گەورەی شێخ عەلی شێخ عەبدوڕەحمانە. لە پاش کۆچی دواییی باوکی، هەرچەنێک ئەو پۆستنشینی تەکیە بوو، بەڵام لەبەر گوێ گرانی و زوبان لەنگی ئەم کارەی پێ نەدەکرا و هەر لە هەرزەکارییەوە ئەمەی سپاردە شێخ جەمیلی کوڕی گەورەی.

شێخ محەمەد عەلی پیاوێکی ئازا و دەس کراوە و مێوانگوزار بوو. لەو

کاتەدا مێـوانخـانە (ئوتێل) نـەبوو. زۆربەی پیـاوە ناسـراوەکـان یان لە تەکیـەی تاڵەبانی و یان لە خانـەقای سـەید ئەحمـەد میوان دەبوون و هـەمیشـە سـوفرە و خوانی شێخ بۆ میوان ئامادە بوو. دایکی شێخ محەمەد عەلی؛ زوبەیدە خانمی کچی برایم پاشای باجەلانە.

شێخ ڕەزا، وەکو ، تا ڕادەیێک، شەرمی لە شێخ عەلیی کاکی دەکرد، سووی لەم نەدەبووەوە، لەبەر ئەوە ناکۆکییان لە نێواندا هەبوو و لە شیعرێکدا ئەڵێت:

سا بێ زگی خۆت هەڵمەدڕە و مەمرە لە داغا
ئەم قەومـە هەموو مـردن و تو مای لە وەجاغا
لـەولاوە پەلـێکت لە زەهـاو پـەل دەوەشـــێنـی
لەمــلاوە ڕەگــێکت لـە کنی ســاوجــە بولاغـا

مەبەستی لـەمە، شێخ محـەمـەد عەلی دوو ژنی هەبوو، یەکێکیـان زێبا خانمی کـچی عـەلی بەگی برایم پاشـای زەهاو و ئەوی تریان فـاتمە خـانمی شـێخ قەسیمی نەهریی سابڵاغە.

شێخ محـەمـەد عەلی بەسوارچاکی و نیشانشکێنی ناوی دەرهێنابوو. شێخ ڕەزا لەم شیعرەی خوارەوە باسی دەست و تفەنگی ئەکات و ئەڵێت:

گـەرچی چەند ڕۆژێ بوو تەعلیمی تفـەنگبـازیی ئەکرد
ڕۆسـتـەم ئاسـا چووە پارێز لە یەکی تیـتلە بیـجـاغ
هـەرکــە ئـەنگاوتـی، وتم؛ دەک دەس و بازووت نـەڕزێ
هەرکەسێ پێت نەڵێ ڕۆسـتـەم تەرەسـە و قـوڕەمسـاغ

شـەوانی زسـتـان پیـاوانـی بەرتەکیـە لە دیوەخـانی شـێـخ محـەمـەد عـەلی کۆ دەبوونـەوە، بە نوکـتـەبـازیی (خلـەکـەزی) و یـاریی (سـینـی و زەرف) شــەویان دەبردە سـەر. شێـخ محـەمـەد عەلی بۆ ئـەوە کۆیانی دەکردەوە نەچنە ناوشـار و تووشی گـێـچـەڵ بن. شـێـخ ڕەزایش تاسـوقی لەو کـۆبوونـەوەیە دەکـرد، بەڵام دانوولەی لەگـەڵ شـێـخی برازایدا نـەدەکولا و گـوێیـان لـێ کـەڕ دەکـرد. شـەوێک دەیەوێت بچێتە دیوەخانی برازای، بەڵام دەرگەی لێ ناکەنەوە.

ڕووم کـــردە بەزمی خـــاسی برازا ئەزیزەکـــەم
ئەمشەو، بەصەد تەوازووع و ئیخلاص و سەرکزی
ڕووانیم لە درزی قـاپییـەوە خـۆی و تابیـعـان
دانیـشـتـوون دوو ڕیزە لە دەوری خلەی کـەزی
دەتوت تەمێ کرابوو بە مـەخصووصی قاپییەوان
خـۆی کرد بە نێرە تورک وتی "کیم یلیر سزی؟"
پێم وت منم کـەسـەکـەم مـامـە شـێخ ڕەزام
«تانمزمیسن، خومەییس ئەفەندی، مەگەر بزی؟»
ئەم سـەددی بابە بۆ منە ئیـزهاری کـە تا بڕۆم
یان مـەرحـەمەت کە حیزە لە سەرما گونم تەزی
ئەمــجـا بەکـوردی هاتە تەکـەللم وتی بەڵێ
ئەو شـێـخـە حیلەباز و قـومـارباز و کەر دزی
وەختـێ کـە لەم موعـامـەلە زانیم غـەرەز چییـە
دەرحـاڵ گـەڕامـە پاشـەوە ئەمما بەعـاجـزی

شێخ ڕەزا کە لە شێخ عەلیی کاکی لالووت بوو؛ لەگەڵ شێخ محەمەد عەلیی برازای گۆم لە نێوانیاندا بوو. شێخ عەلی نازی برا بچووکەکانی دەکێشا بەڵام ئەم قسەی سووکی لە مامی قبووڵ نەدەکرد. شێخ ڕەزا ڕۆژێک بەم هەڵبەستەی خوارەوە هەجووی شێخ محەمەد عەلی ئەکات:

نەت و دەرپیشی مریدان چو شکر شیرینی
بەخـدا ای پسـر شـیخ تو هرجـا شکری

واتا:

تۆ تەنیا لە بەردەمی مریدەکاندا وەک شەکر شیرین نیت
بەخوا قەسەم ئەی کوڕی شێخ تۆ لە هەموو شوێنێکدا شەکری یا تۆ هەر جاشەکەری!

نایابترین تۆڕی کتێبی کوردی
کوردیکا
@kurdica

شـێخ مـحـەمـەد عـەلـی دەیگرێت و قـۆڵی با دەدات و هـەڕەشـەی لێ ئەکـات، شێخ ڕەزا ئەڵێت: توو بە پێچەوانە تێ گەیشتوویت، من وتوومە:

«تو هەرجا شەکریت، نەک هەر جاشەکەریت»

شـێخ ڕەزا نـاڕەزاییی خـۆی لێ دەربڕیوە و لەم هـەڵبەسـتـەی خـوارەوە ئـیـتـر پەردەی لە نێواندا هەڵگرتووە.

شـێخ کە هام صـوحـبـەتی شـامـار و نـەدیمی حـەمـە بێ
شـێخ کـە دۆسـتـی مـچـەڕێژاوی یـو ئـەحـمـەد جـەمـە بێ
شـــێخ لـەبەر جـــەلبی دڵـی ئایشـــە کـــوڕانـە، ژنەکـــەی
شـیـر بکێـشـێـت و لە ڕووی والیـدە دەسـتـە و قـەمـە بێ
شــێخ کــە قــودســـیــیـــەتی پیـــرانی تـەریقـــەت لە کنی
هەمـوو ئەفسانەو و ئەفسوون، هەموو گاڵتە و گەمە بێ
شـێخ کـە گـەوادێ وەکـو (خـــادمی سـوجـــادە) لەلای
ســـەیدی حـــوڕ، لە ســــولالەی عـــەلی و فـــاتمە بێ
شـێخ کـە قـەسـری حـــەرەمی گـەییـیـە مـەقـامی ئەعـلا
سـەر بلند کـات و بلێ شـێخ ئەمـە، قـەسـری ئەمـە بێ
شــێخ ئـەوا گـۆی هونـەری بـردەوە کـەشکـەک صـــەڵەوات
شـــێخ ئـەوا جـێی پدەری گـــرتەوە دەســـتی بـەمـــە بێ

***

شێخ ڕەزا و حەمەی وەستا فەتاح

حـەمـەی وەسـتـا فـەتـاح یەکێک بـوو لە دانیشتـوانی بەرتـەکیـەی کـەرکووک و وەکیلی خەرجی شێخ عەلی بوو. شـێخ عەلی؛ جگە لە نان و شۆربای تەکیە، بۆ برا و خـــزمـــانی ئازووقـــە و مـــووچەی ســـالانـەیشی دەدانێ و ئێـوارانیش لە مـەنجـەڵی مـاڵی خۆیەوە خۆراکی شامیی بـۆ دەناردن. حەمەی وەسـتـا فـەتاح سەرپەرشتیی ئەمـانەی دەکرد، لەبەرئـەوەی حەریص بوو لەسـەر مـاڵی تەکیە و شـێخ عـەلی، گـوێ بەهـەڕەشـە و گـوڕەشـەی شـێخـانی نەدەدا و هەرکـەسـە

بەگوێرەی مووچەی خۆی، دابەشی دەکرد.

شێخ ڕەزا، هەر لە بناغەوە، بەم مووچەیەی کاکی قایل نەبوو و دەیویست بەزۆرەملێ لە حەمەی وەستا فەتاح لەوە پتر بپچڕێنێ و ئەویش نەیدەدا. لەبەر ئەوە شێخ ڕەزا لەسەر چۆک بۆی دانیشتبوو لە پاڵی ئەوەوە جارجار پەلاری لە شێخ عەلیی کاکیشی گرتووە.

لە یەکێک لە هەجووەکانی حەمەی وەستا فەتاح ئەڵێت:

هەزار ئەفسوون و جادووی پێوە ئاوێزانە ئەم ڕیشە
عیلاجی گەر ببێ یا گووزە یا گوێزانە ئەم ڕیشە
بە تەحریکی تەڵێکی صەد هەزار نەفسی بە کوشتن دا
ڕەئیسی حیلەکاران، شای قوماربازانە ئەم ڕیشە
بەبای سەرسەرِ لە شوێن خۆی ناجمێ ڕیشی ئەمەند سەختە
بەبێ حیکمەت نییە گەر جار بەجار لەرزانە ئەم ڕیشە
بە زاهیر سافە وەک زیوی سپی، ئەمما لە باطیندا
ڕەش و پیس و مولەووەث، وەک بنی قازانە ئەم ڕیشە
بەمەکرێ ئەمرەتێنێ حەز بکا هەر لێرە تا (موکری)
پەناهم دەی خوایا خاوەنی زۆرزانە ئەم ڕیشە
کە سەیرم کرد، دەزانم شێخ لە من مەسرووره یا عاجز
حەمەی وەستا فەتاح، بۆ حاڵی من میزانە ئەم ڕیشە
هەزار هەوسار و دەسبەند و گوریسی لێ دروست ئەکرێ
بەصەد باتمان خوری گەر دەس کەوێ هەرزانە ئەم ڕیشە

***

لە یاریی زەرفێندا

یاریی زەرفێن لە کوردستاندا باو بوو. ئەم یارییە برێتییە لە یازدە زەرفی لە تووج دروستکراو، لەسەر سینییەک ڕیز دەکرێت و لە ژێر پەردەوە ئەنگوستیلەیەک لە یەکێکیدا دەشاردرێتەوە. یاریکەران کە دەبنە دوو

دەستەوە، دەستەیەکیان دەیشارنەوە و ئەوی تریان دەیدۆزنەوە. لە شارەکانی کوردستاندا، لە نێوان دوو گەڕەک، یان دوو شاردا لە شەوانی زستان و بەتایبەتی شەوانی مانگی ڕەمەزاندا دەکرا. گرەویش لەسەر سینییەکەی داتلّی یان پاقلاوە بوو. لەم یارییەدا، گەلێک زیرەکی و جارجاریش فێڵبازی دەکرا.

شێخ ڕەزا باسی فێڵبازیی ئەم یارییە ئەکات و ئەڵێت:

ئەی مەلا قەد تۆ لە زەرفێندا وەها خێرا نەبووی
یا لە حیزیی بەختی من یا مۆرکەت مووی پێوە بوو
حاڵ لە سێ خاڵی نییە توخوا بە ڕاستی پێم بڵێ
مووی سمێڵت یا بەرت یا کلکی یا بووی پێوە بوو
وا دەزانم مووی ڕزیوی پێستی دەبباغخانە بوو
چونکە ئاساری کەتیرە و جەوت و مازووی پێوە بوو
پەشمی پاشت بۆ مەزەندە چونکە وەختێ ڕۆژهەڵات
دیقەتم کرد دەورپشتی زەرفەکان گووی پێوە بوو
مووی سەگی گەڕیش وەها نابێ، بەتەخمین صەد هەزار
ڕشک و ئەسپێ و کێچ و کەلە، کرم و کەرنووی پێوە بوو
ئەلغەرەز دولبشکی ڕووحم چوو لە ترسان ئەو شەوە
هێندە دووپشک و هەزارپێ و مار و مێرووی پێوە بوو
قاوەچی ڕووی سینییەکەی هەرچەند بەنینۆک هەڵکڕاند
قەلعی ئاساری نەکرد هێشتا بەشی تۆی پێوە بوو
زۆر نەمابوو بۆیی سەرگیین بمکوژێ، وای تێ دەگەم
تووکی بن کلکی کەر و بارگیری مردووی پێوە بوو
داوەکەی موویینت و گوویینت بە کاری هیچ نەهات
گەرچی هەر لایێ دوو صەد ئەفسوون و جادووی پێوە بوو

***

لەگەڵ شێخ هۆمەر

شـێخ هـۆمـەر لە کـاتی پێگەیشـتنی مـێوەهـاتدا، بەقـەرتاڵە قـۆخ و ترێ و هەنجیری بەدیاری دەهێنا بۆ شێخ ڕەزا. بەڵام جارێک دێت و قۆخی پێ نییە و شێخ ڕەزا وا پێشوازیی لێ ئەکات:

هەر لە ناکـاو زرمـەیەک هات کـێی کوڕە (شـێخ هۆمـەرە)
شـێـخی چی مـردووت مـرێ بۆچی نـەتگوت جـاشـەکـەرە
دەردی لوقـووی گـرت لە ناکـاو شـێـخـە توهـمـەت کـەرەکـە
ئەو قـیـافـەت حـیـزەکـەی هـەیئـەت وەکـو کـەمـتـارەکـە
قۆخ وەهـای لێ کرد، لە جێی قۆخ کـاشکی پۆخی دەخوارد
شێـخـەکـەی دەم چەوتەکـەی لچ گێـڕەکەی لێو خـوارەکە
کـوردە بێ نامـووسـەکـەی گـۆرانە قـوڕومـساغـەکـەی
حـیـزەکـەی بێ دینەکـەی کـەربابـەکـەی بێـعـارەکـە

***

زۆرانبازیی شێخ ڕەزا و شێخ ستار

شـێخ ڕەزا پیـاوێکی بـاڵابەرزی چوارشـانەی بەهێـز بوو. لە مـەیدانی گـاڵتـەوگـەپدا، نەک تەنیا هـێزی زوبـانی، جـارجـاریش هـێزی بازووی بەکـار هێناوە.

لەم گاڵتـەوگەپەدا، شێخ ڕەزا و شـێخ ستاری تاڵەبانی زۆران دەگرن و شێخ ڕەزا شـێخ سـتـار دەبەزێنێ و دەیداتە زەوی. بەم شـیـعرە فـارسـییـە، باسی ئەم زۆرانبازییە ئەکات:

سـتـار آنکە هست بە نیـر و تـهـمـتنا
ایزد نـیـا فـریدە چون او اهـریمـنا
دوش از درم در آمد و فـرمـایدکـای رضـا
(انت الذی تصـارعنی قلتـه انـا)

خندید قاه قاه که روباه چون زند
باشیر پنجه تاتو زنی پنجه با منا؟
گفتم بجای خود بنشین اینقدر مناز
باکرهای ساعد و یا میل گردنا
هومان که پهلوان جهاد بود عاقبت
دیدی چه‌کونه اش بسر آورد بیژنا
گر تو بزور بازوی خود بیژن، من آن
غرنده اژدرم که ببلعید بهمنا
چون این سخن شنید بر آشفت از غضب
گردن فراخت زد باکمر عطف دامنا
دستی دراز کرد و گریبان من گرفت
تا اقگند بخاک منی شیر او زنا
هرچند سعی کرد تنی من تکان نخورد
از جای خود تکان نخورد کوه آهنا
نیروی او چونیک بمن آشکار شد
جستم زجای و چون پسر کاوه قارنا
مانند پور زال گرفتم کمر کهش
بر بوده مش زخاک چو یک دانه ارزنا
اورا ز روی خشم جنان بر زمین ردم
کز مردنش هنوز دلم نیست ایمنا
آواز جرت و پرت درونش بلند شد
وز بارگاه مقعدش افتاه شیونا
آهی زدل کشید چو نادم بگاه مرگ
گفتا: (حیاته ذهب، موته دنا)
برقوت و شجاعت (لامع) جنان بدل
اقرارکرد و گفت: تو مردی و من زنا

واتا:

ستار، ئەو کەسەی بەهێز تەهەمەتەنێکە

خوا ئەهریمەنێکی وەک ئەوی دروست نەکردووە

دوێنێ لە دەرگەی ماڵەکەوە هاتە ژوورەوە و نەڕاندی؛ ڕەزایا

تۆی ئەوەی لەگەڵم بە زۆران دێی؟ وتم؛ منم

قاقا پێ کەنی و وتی؛ ڕێوی چۆن پەنجە لە پەنجەی شێر ئەدا تا تۆ پەنجە لە پەنجەی من بدەی؟

وتم؛ لە شوێنی خۆت دانیشە، ئەوەندە مەنازە.

بەماسولکەکانی قۆڵ و میلی گەردنت

(هومان) کە پاڵەوانی جیهان بوو، سەرەنجام

دیت (بێژەن) چی بەسەر هێنا؟

ئەگەر تۆ بە هێزی بازووی خۆت بێژەنی، منیش

ئەو ئەژدەرە بەنەڕەیەم کە بەهمە قووت دا.

کە ئەم قسەیەی بیست لە ڕقاندا تووڕە بوو

ملی هەڵبڕی چمکی داوێنەکەی کرد بە بەری پشتێنەکەیا

دەستێکی درێژ کرد و یەخەی گرتم،

تا منی شێر ڕمێن لە خاکدا بگەوزێنێ،

هەرچەندە هەوڵی دا، لاشەی من لە شوێنی خۆی نەبزووت،

کێوی ئاسن لە جێگەی خۆیا ناجووڵێ،

کە هێزی ئەم باش لە من ئاشکرا بوو،

لە جێی خۆم هەڵسام وەک (قارنا)ی کوڕی کاوە،

وەک کوڕی زاڵ (ڕۆستەمی زاڵ) پشتێنەکەیم گرت،

وەک دەنکە گالێ لە عەرد هەڵم بڕی و فڕاندم،

وا بەرقەوە دام بە ڕووی زەویدا،

ئێستایش هێشتا دڵم ئەمین نییە لەوە کە نەمردبێ

ئاوازی جرتوفرتی دەروونی بەرز بووەوە،

لە بارەگەی قنگیشیەوە هاواری شیوەن هەڵسا،
وەک مرۆی پەشیمانی سەرەمەرگ هەناسەیەکی هەڵکێشا،
وتی: ژینی بەسەرچوو، مەرگی نزیک بووەوە،
وا بەدڵ دانی بەهێز و قارەمانی (لامع) دانا،
وتی: تۆ پیاوی و من ئافرەتم.

***

لەسەر جوانیی کاکە جافی کوڕی کەریم ئاغا

هەرچییەک بێت مەبەستی، شێخ ڕەزا لە باسی جوانیی سروشت و ئادەمیزاددا زۆر وەستایە. لێرەدا باسی شۆخ و شەنگیی ئەم لاوە ئەکات:

شیرین وەکو خوسرەو پسەری هورمزە جافە
چاو مامزە، لێو قرمزە، ئیمانسزە، جافە
چاوی ڕەشی فەتتانی وەکو شەببۆی عەییار
دین و دڵ و ئیمانی دزیوم دزە جافە
بورهانە لەسەر قودرەتی حەق ئایەتی حوسنی
بۆ دەعوییایی ئیثپاتی خوا موعجیزە جافە
بۆ کەشمەکەش و عەربەدە مژگانی سیاهی
وەک لەشکری (تەیموور) و سوپای (جەنگز)ە جافە
تەنیا نە (ڕەزا) بۆی بووەتە بەندەییی فەرمان
فەرمانی لەسەر شاه و گەدا نافیذە جافە

کەچی لەگەڵ ئەم هەموو باسەی جوانی، شێخ ڕەزا نایەوێت هاوڕێتیی بکات و ئەڵێت:

بەجێ ما کاکە جاف خۆی و کڵاوی
دەری کرد، ئافەرین، خدری گڵاوی

***

لەبەر دووریی قادری وەستا خدر

قادری وەستا خدر لە بنەڕەتدا خەڵقی ناوچەی ئاکۆیان بوو و لە بەرتەکیە جێنشین بووبوو و زۆریش هاودەمی شێخ ڕەزا بوو. قادر، وەکو هەندێ لە بەرتەکیەیی، ساڵی چەند کاروانێکی تووتن هێنانی دەکرد و تووتنی "بێشەمە و شاور و شێتنە"ی دەهێنا و دەیفرۆشتە جگەرەفرۆشەکانی بازاڕی کەرکووک. کاروانی ئەو سەردەمە لەبەر ڕێگرتنی هەمەوەند و لە ترسی پۆلیسی ڕێژی، لە دزە ڕێگەکانەوە هاتوچۆیان دەکرد و زۆریان پێ دەچوو. شێخ ڕەزا ئەم شیعرەی لە دووریی قادری وەستا خدری هاودەمی وتووە.

بۆ نەسووتێ جگەر و بۆچی نەبێ دڵ بە کەباب
بۆچی نەڕوا لە تەنم ڕووحی ڕەوان میسلی غوراب
بۆ لە سەرچاوەیی چاو هەڵنەقوڵێ ڕەشحەیی خوێن
بۆچ لە فەوارەیی موژگان نەچکێ قەترەیی ئاب
بۆ لەبەر ناڵە نەبێ حەلقەیی حەلقم بە سروود
بۆچ لەبەر گریە نەبێ چەشمەیی چەشمم بەسەراب
موونیسی ڕۆژ و شەوم، باعثی ئارامی دڵم
ڕۆیی بوو من لە غەمی کەوتمە نیو بەحری عەذاب
بەوقووعی، سەفەری قادری ئوستاد خدر
خانەیی عەیشمی تاڵ کرد فەلەکی خانە خراب
چەنگ و نەی، لێ مەدە موطریب کە لەبەر فرقەتی ئەو
ڕەنەکی ڕوحە لە گوێم نەفخەیی ئاوازی ڕەباب
ساغیری مەی مەدە ساقی کە لەبەر دووریی ئەو
تاڵە وەک ژەهری هەلایل لە مەذاقم مەیی ناب
کاری کردن نەبوو ئەم کارە کە گەردوونی دەنی
کردی، رووی ڕەش بێ وەکو بەختی من و پەڕی غوراب

ئەی (ڕەزا) ڕەنگە لەبەر فـیـرقــەتی ئەو مـوونیــســە تۆ
قــەت نـەبی خـاڵـی وەکـو کـووره لە سـۆزی تـەب و تاب

کەچی لە مەیدانی گاڵتەدا ئەڵێت:

شـــــد عـــــدەد بازی مـــــاسـی دوو
(قـادری وەسـتـا خـلـە) ڕیشت بەگـوو

***

نینۆکی شێخ ڕەزا و کلکی حەسەن ئاغای هەمزە ئاغا

شێخ ڕەزا و حەسـەنی هـەمزە ئاغا لەسەر مانای (شـەم) دەبێتە مشـتومڕیان شێخ ڕەزا ئەڵێت نینۆکی شێرە و حـەسـەن ئاغا ئەڵێت کلکی شـێرە، لەسـەر ئەمـە گرەو ئەکـەن و سـەیری کتێب ئەکەن قسـەی حـەسـەن ئاغا دەردەچێت، شێخ ڕەزا گرەوەکە دەدۆڕێنێ و لەم شیعرەدا وا باسی ئەکات.

(حەسەنی هەمزە) لەسەر (شەم) کە چییە تەفسیری
دەست بە شمشێر لەگەڵم صـاحیبی دەعوا دەرچوو
من وتم نـاخـوێنی شــێـره ئەو وتی کلکی شـێــره
لەســەر ئەم لەفـزە بەشی شـۆڕش و دەعـوا دەرچوو
گـــرەوم کـــرد لـەگـــەڵی و چووم و کـــتـــێـــبم هێنا
نـاخــوێنی من نەبوو کلکی حــەســەن ئاغـا دەرچوو

***

شێخ ڕەزا لە یاریی شەترەنجدا

شـێخ ڕەزا شـارەزاییــیــەکی زۆری لە یاریی شـــەترەنجـدا هـەبـووە. وەکـو دەیگێڕنەوە جارێک لەگەڵ سەید مەحموودی نەقیب گەیلانی یاریی شـەترەنج ئەکات و تەسبیحیشی بە دەستەو بەلێو ویرد دوعا دەخوێنێ. لە ناکاو هاوار ئەکـات: "قتلتـه ورب الكعبـه" سـید مـەحـمـوود وا ئەزانێت شـای شـەترەنجی کوشت، هەر ئەپرسێت: "وین... وین... قتلته؟" ئەڵێت کوڕە ئەمە نا، شـیـعرێکی

هەجووی موفتی زەهاویی بۆ دەخوێنێتەوە، سەید مەحموود ئەڵێت: ئەمە چ بەڵایەکە، بەچاو شەترەنجبازی ئەکات بەدەست تەسبیح و بەلێو ویرد و دوعا و بەبیر شیعر ڕێک ئەخات.

لە شیعرێکی فارسیدا، لە یاریی شەترەنجدا، خۆی هەڵئەنێت و ئەڵێت:

پس از تشریفت ای میر سخن سنج
مفتش بامن از نوباخت شطرنج
ز حدت کف زنان بر تخت میگفت
مگر معنای شطرنج است صدرنج
بسی دقت نمودی جهد فرمود
یک از دنبال یک بردم از او پنج
سه اول پنج آخر هشت نوبت
بر و غالب شدم چون مار برگنج
چو من مردی با ستادی در این کار
بناشد در همه اسلام و افرنج
عراق و پارس و تبریز و صفاهان
بخارا و خطا و بلخ و باگنج
نباشد چون (رضا) شطرنج بازی
نەدر ترک و نه در روم و نه در زنج

واتا:

پاش تەشریف هێنانت ئەی میری قسە هەڵسەنگێن
موفەتیش، سەرلەنوێ شەترەنجی لێ دۆڕاندم
لە تووڕەییياندا دەستی ئەدا بە لەپی دەسیا و ئەیوت:
بۆچی واتای شەترەنج سەد ڕەنج و دەردە؟
زۆر ورد بووەوە و خۆی زۆر ماندوو کرد
یەک لە دوای یەک پێنج دەستم لێ بردەوە

@kurdica

لە سەرەتادا سێ دەست و لە دواییدا پێنج، هەشت جار
زاڵ بووم بەسەریا وەک مار بەسەر گەنجینەدا
مەردێکی وەک من وەستا و شارەزا لەم کارەدا
لە ناو تێکڕای موسڵمان و فەرەنگیدا نییە
عێراق و فارس و تەبرێز و ئەسفەهان
بوخارا و خەتا و بەڵخ و باگەنج
شەترەنجبازێکی وەک (ڕەزا) نییە
نە لە ناو تورک و نە لە ڕۆم و نە لە زەنگییەکاناد

لەسەر باسی شەترەنج کە لەگەڵ مستەفا بەگی باجەلاندا یاریی کردووە ئەڵێت:

لە بەگ وا بوو کە من ماتم کشی کرد
کە من هەستام ئەو داماو و فشی کرد
گەهێ سەیرانی سەر گون بوو گەهێ کێر
حەقیقەت مستەفا بەگ گەردشی کرد
دەبوو باوکی سەگی ناو نایە ئەمما
بەگی ناو نا قورمساغ یاغنشی کرد

***

سوپاس بۆ عوسمان ئەفەندی - کاتبی تەحریراتی کەرکووک

عوسمان ئەفەندی کاتبی تەحریراتی کەرکووک هەندێک تووتنی شاوری بۆندار دەنێرێ بۆ شێخ ڕەزا، شێخیش لەم شیعرە فارسییەدا سوپاسی ئەکات.

ای صورت بسان خلیفەء ثالث
وی نیکو سیرت و حمیدە صفات
نەچو من هست شاعری نەچو تو
کاتبی در فنون تحریرات

عنبـــرین ســـاخـــتـــه دمـــاغـــمـــرا
بتـــمـــاکـــوی عنبـــرین نغـــحـــات
از کـلـویم بـســـــــینـه هـر نفـس
چون فـــرومـــیـــرد ممد حـــیـــات
وز درون جـگـر نـبـــــــای ککـو
چون همی برگـــشـم مـــفـــرح ذات
دوســـــتـــــان زبـانـیـم هـســـــتـند
باد یکایک فـــدای عـــهـــد و وفـــات
این قـــدر من دعـــــاء مـــیـگویم
کـــه خـــلایـق همـــه کنند دعـــات

واتا:

ئەی ئەوە بەشێوە لە خەلیفەی سێیەم ئەچێ
ئەی ڕەوشت باش و سیفەت تاریفکراو
نەشاعیرێکی وەکو من هەیە و نەوەکو تۆ
نووسەرێک هەیە لە هونەری نووسیندا
دەماغی منت وەک عەنبەر بۆنخۆش کردووە
بە تووتنی عەنبەر بۆنت
هەر مژێکی کە بە قوڕگمدا ئەچێتە خوار
درێژە بەژیانم ئەدا
کە لە دەروونی جگەریشمەوە دێتەوە دەر
بۆ ناو قامیشی گەرووم هەڵی ئەکێشم دڵم خۆش ئەکا
کەسانێک هەن بە زوبان دۆستمن
یەک بەیەک ببنە قوربانی عەهد و وەفات
هەر ئەوەندە من دوعا ئەکەم
کە خەلائیقیش هەموو دوعات بۆ بکەن

***

بەرخانەی شێخ ڕەزا

شێخانی تاڵەبانی؛ جگە لە کاری کشتوکاڵ، زۆربەیان مەڕداریشیان ئەکرد. لە بەهاردا، کە کاتی مەڕزێیە، بەڕەشماڵەوە بۆ بەهارەهەوار دەچوونە دەشتی (حەویجە)، ئەم دەشتە جێی بەهارەهەواری ئێلانی تاڵەبانی و داودە و کاکەیی و سمایل عوزێری و کافرۆشی و ڕۆژبەیانی و جەباریی کورد بوو. لە پاڵی دۆستایەتیدا، لە سالانی وشکەساڵ، مەڕدارانی عەشیرەتی (آل عوبید)ی عەرەبیش، لە (شوبێچە)ی لاپاڵی چیای حەمرینەوە دەهاتنە خوارێ و تێکەڵی عەشایەری کورد دەبوون. لە پاشان، کابرایەکی ڕۆژبەیانی ئاغایەکی سمایل عوزێری دەکوژێت، ئیتر ئێلانی سمایل عوزێری نایێن و ئێلانی تریشی کورد، هەندێکیان بەدائیمی هەندێ دێهاتیان لەو ناوچەیە ئاوەدان کردەوە و خەریکی کشتوکاڵ بوون. بەڵام لە ساڵی ١٩٣٧–١٩٣٨، حکوومەتی عێراق، ئاوی لە ڕووباری زێی بچووکەوە (الزاب الصغیر) هێنایە ئەم هەرێمە و عەشایری عەرەبی تێدا جێنشین کرد.

شێخانی تاڵەبانی؛ بۆ ئەوەی دەمی شێخ ڕەزا لەیەک بنێن، هەریەکە ساڵی بەرخێکیان بۆ دەنارد و ئەمە بووە باجی (بەرخانە)ی شێخ ڕەزا.

قەومەکان، بەو زاتە وا حوکمی لەسەر بەحر و بەڕە
بەرخە نێرێ گەر نەنێرێ هەر کەسێ خاوەن مەڕە
دێم بە گژیا ئەیدڕم گەر (في المثل) شێری نەڕە
با نەقەومێت و نەزانن ئەم هەموو شۆڕوشەڕە
گشت لەسەر بەرخێ شەل و کاوڕێ لەڕ و بزنێ گەڕە

***

ماینەکەی کوێخا عەلی

کوێخا عەلی ماینێکی کوێتیی دابووە شێخ ڕەزا. ئەوەی شتی بدابایەتە شێخ ڕەزا، بەقیمەت یان بەهیمەت، ئەبوایە «نەمر» بێت. هەر شتێکی لێ هات، ئیتر شێخ ڕەزا بەسەر و پۆتەلاکیدا ئەچێت. ماینی کوێخا عەلی دەکەوێ

بەلادا و شێخ ڕەزایش ئەمەی بۆ ئەڵێت:

کێ چوزانێ کـــووچەڵەی ســـمـــتی شکاوە یا ملی
وا لە حـاڵی حـەلوەلادا مـاینەکـەی (کـوێخـا عـەلی)
چووم بزانم مـــاوە یاخـــو مـــردووە، وەخـــتێ کـــە دیم
شـــا دەمـــاری ســـست، نـابزوێ ڕەگی قـــاچ و قـــولی
دام بەسـەر خـۆمدا گوتم: وا حـەسرەتا بۆ ماینە کوێت
دەک بە مـیـراتم کـەوێ دەسـبـەند و هەوسـار و جلی
نابزوێ قارووڕەی ئەگەر صەد جار تەماشا کا حەکیم
دەردی نـازانێ چیـــیـــە تاکـــو نـەکـــا بێنی سلی
گـەر ئیـمـامی عـەسکەری نوێژی لەســەر کـا لایقـە
چونکە مـوشـتـاقـە، بە وەصلی ناڵەکـانی چوار پەلی
کەسـری ئەنفی دوژمنـان و جەبری کـەسـری دۆسـتـان
هەر بمێنێ چاکـە بەخـوا شـێخ (ڕەزا) و کـێـری زلی

***

شێخ ڕەزا و شێخ ساڵحی مامی

شێخ ساڵح کوڕی شێخ ئەحمەدی تاڵەبانە و مامی شێخ ڕەزایە. ئەم وەکو شێخ غەفووری مامی دەوڵەمەند نەبوو کە پێی بڵێت "دەوڵەتی شەدادی هەیە" ڕۆژێک دەچێتە ماڵیان. ئەویش هەر ئەوەندەی بۆ دەکرێت کە نان و کەرەی دەرخوارد بدات. شێخ ڕەزا وای باس ئەکات:

گەرچی فەقیر و موفلیسە "شێخ مامە صالحم"
نەمـدی کـەسێ وەکـو ئەو صـاحـێـبی کـەرەم
مــــیــــوانی بووم نـان و کـــەرەی نـایە بەردەمم
ئێستایش بەبێ موداهەنە مەمنوونی ئەو کەرەم

شێخ ڕەزا دەزانێ مەبەستی لە «مەمنوونی ئەو کەرەم» چییە. فەرموون لە جێگەیەکی تریدا چی پێ ئەڵێت!

تو کە خۆت مەیلی جنێوبازی دەکەی "شێخ صالح"
بۆ دەکەی سەرزەنشتی من کە "ڕەزا" هەجاوە
غایەتی بەندە، جنێوم بە دوو سێ کەس دابێ
تو هەتا ئێستە بە قوربان، بە هەزارت داوە!

***

جەنگی مەحموود بەگی شێروانە و جوکل

شەڕێک لە نێوانی مەحموود بەگی شێروانە و جوکل ڕوو دەدا. لایەنگیرانی مەحموود بەگ باسی ئازاییی ئەم ئەکەن. شێخ ڕەزا؛ بە بەکارهێنانی وشەی «شێروانە» بە سێ چەشن، باسی ئەم شەڕە ڕوون ئەکاتەوە و ئەڵێت:

جەنگ گاهی جوکل و «مەحموود بەگ»، شێروانە بوو
ئافەرین "مەحموود بەگ؛ لەم جەنگەدا شێر وانە بوو
وەقتێ قاصید هات و لێم پرسی: چلۆن بوو ئەم شەڕە
وردەوردە بۆی بەیان کردم، کەچی شێر وانە بوو

***

ئەولادی ئەم عەصرە

ڕۆژێک شێخ ڕەزا لە محەمەدی کوڕی، کە منداڵ بووە، توورە دەبێت و ئەکاتە گۆچانێکدا و ڕاوی دەنێت. محەمەد خۆی دەخاتە پشتی "سەید ئەمینی حەپلوس" کە خەڵقی گەڕەکی بەرتەکیە بوو. ئەویش لە تکادا:

«یا شێخ صەلەوات دە ئەولادتە» و بەردەمی ئەگرێتەوە. شێخ ڕەزایش یەکسەر:

تڕی ئەولادی ئەم عەصرە بە کێرم
کە من مردم مەگەر گوو بکەن بە خێرم
بەم جووتە گونەوە کە ئەڵێی عەنتەری نێرم
خۆت لادە نەوەک بتخەمە بەر حەملەیی کێرم

@kurdica

هەندێک ئەڵێن؛ لەو کاتەدا دوکتۆر حوسێن باباجان لەوێ بووە و دوا بەیتەکە ئەو وتوویەتی.

لەگەڵ عیزەتی تەل

عیزەت مەئمووری تەل (برید و برق)ی سلێمانی بووە. پیاوێکی زیرەک و نوکتەباز و خاوەنی قسەی نەستەق بوو. بێگومان لەم نوکتەبازییەدا لەگەڵ شێخ ڕەزادا دەمەتەقێیان بووە. لەوانە شێخ ڕەزا ئەڵێت:

پیر کە کۆکی و نەترِی دوورە لە مردن هێشتا
وردە ئاهەنگی دوای کۆکە نیشانەی ئەجەلە
پیر کە کۆکی و ترِی، دەنگی وەکو بارەزەلە
شاهیدی موعتەبەرم عیزەتی مەئمووری تەلە

هەروا لە شیعرێکی تورکیشدا پێی ئەڵێت:

عزت یوزنی تیغ زبانملە تراش ایت
آب دهنکلە دەهنی گوتنی یاش ایت
آندن صورە یات خرقەمی آلتندە فراش ایت
پارەم واریسە آل، یوقسە سویلە بلاش ایت
گوت سلمک ایچون تاش آرامە خایەمی تاش ایت
اوردقچە دیان دیمە أمان شیخم یواش ایت

واتا:

عیزەت بە تیغی زوبانم ڕووت تەراش کە
بە ئاوی دەمت کونی قنگت تەڕ کە
لە پاش ئەوە پاڵ کەوە خەرقەکەم لە ژێرت ڕاخە
پارەم هەبوو وەرگرە، یان بڵێ بەلاش بیکە
بۆ قنگ سڕین بۆ بەرد مەگەڕێ گونم بکەرە بەرد
تا دەتوانی خۆت بگرە مەڵێ ئەمان شێخم ئێواش کە

***

غەزەلی هەڵماڵراوی شێخ ڕەزا

چوومــه خــزمــەت یاری مــومــتــازم وتـی لاچۆ دزی
پێم نیشـان دا ئەسڵـی مـەقصـەد نایە بەردەستم کوزی
چەند هاوارم لـە کـێـرم کـرد؛ نەکـەی فـیـلە نەکـەی
گـوێی نەدامێ خـۆی هەوادا کـەوتە نـاو قـەعـری کـوزی

غەزەلێکی هەڵماڵراوی تری:

وتم: ئەی شـۆخـی پەری چەهرە ئەمـەت پـێـوە دەچێ؟
وتـی: یـاڕەب جـــەوابم نیــــیــــه خـــۆت ئەیزانـی
وتم: هـەر تێی ئەخــەم و لێی ئەبـڕم هـەرچی بڵــێی
وتـی: هـەر ئەزیەتی گــیــانم مـــەدە، خــۆت ئەیـزانی

***

سووکە گاڵتەی شێخ ڕەزا

جاران فەقێ و سوختەکانی (حوجرە) شەویان بە شەڕەشیعر ڕائەبوارد. یەکێک بەیتێکی شیعری شاعیرێکی دەوت و دوا پیتی چی بوایێ ئەوی تر بەو بەیتەی کە بەو پیتە دەس پێ ئەکا، ئەوەی دەهێنایەوە. بێگومان دیوەخانی شێخ ڕەزا جێگەی ئەم ڕابواردنە بووە. بەڵام شێخ ڕەزا هیچ کاتێک بۆ شیعر دانەماوە و گورج شیعرێکی بە یەکێک لەو دانیشتوانانە هەڵدەدا. زۆربەی تاکە شیعرەکانی لەم بابەتە بوون. فەرموون لەگەڵ هەندێکیان:

عـومرم گـەیی بە هەشتـا، کـێرم بەکـارە هێشتـا
تەصدیق ئەگەر نافـەرمووی هەستم بەرم بەڕەشتـا

دوا پیتی شیعرەکە (أ)ە دەبێت ئەوی تر بە (أ) دەس پێ بکات:

ئەحــمــەق بووم نەمکرد هەتا ریشم نەبوو گـانێ بدەم
(مستەفا بەگ) چاکی کرد تا ڕیشی هات هەر گانی دا

مەبەستی لە مستەفا بەگی باجەلانە. ئەمیش بە (أ) دواییی هات.

ئەسپەکەت دەرکرد لە دەستم وا درێغ بۆ ئەسپە کوێت
سنگەکەی ماوە (کەریم خان) پێم بڵێ بیکوتمە کوێت!

***

تۆ هەتە تیغی دەبان و من هەمە تیغی زوبان
فەرقی ئەم دوو تیغە هەروەک ئاسمان و ڕێسمان

***

نان و دۆشاوی ئەمان دابوو بە یاپراغ و پلاو
بووی بە گەورەی ئەهلی (نۆدێ) کاکە لاو

کە حکوومەت مەعاشی سەیدەکانی جەباریش دەبڕێت شێخ ڕەزا ئەڵێت:

وام ئەزانی ئێوە ساداتن مەعاشتان نابڕن
داخی داخانم (جەباری) خۆ لە ئێوەیشیان بڕی
بۆم دەنێرێ نیسک و نۆک و سووتەنی و خاکە و خەڵووز
لازمە بۆ کوڕی حاجی هەر بخوێنم (قل أعوذ)
حاتەمیش، ڕاستت دەوێ، ناگاتە حاجی بۆ سەخا
ماهی ئەنوەر کەی دەبێتە نەییری عالەم فروز

لەسەر ئاووهەوای قەڵادزە ئەڵێت:

بەدە آب و هەوای "قەلعەدزە"
کە سەگیشی لە عومری خۆی وەڕزە
ملی ئەهلی لەبەر لەڕی و چرچی
هەر وەکو کێری پشت لە کوزە

لە گاڵتەیەک لەگەڵ شێخ صالحی مامی ئەڵێت:

تۆ کە خۆت مەیلی جنێوبازی دەکەی «شێخ صالح»
بۆ دەکەی سەرزەنشیی من کە (ڕەزا) هەجاوە
غایەتی بەندە، جنێوم بەدوو سێ کەسێ دابێ
تو هەتا ئێستە، بەقوربان، بە هەزارت داوە

لەگەڵ مەلایەکی کوێر:

نا بەکـــاری وەکـــو ئەم جـــووتە لەعـــینە لێـــرە
نەبوو قـــەت ئەمـــە مـــودەیێکی مـــەدید و دێرە
ئەو بە ترِ گوێز ئەشکێنێت و ئەمیش قنگ ئەدڕێ
هەردوو عـاصین لە خـوا کـێری من و ئەم کـوێرە

***

هەر کـــەسێ ناوی مـــەلا ئەزیزە
دایم لەبن گونی هەر گیزەگیزە
بەخۆی گەواد و ژنەکەی حیزە
خواردنی گووە و شەربەتی میزە

***

یەهوودی بەچەیێکم گـــرت و لێم برد و تیـــا خـــووســـا
کە تێم نا چاوی نووسا بانگی کرد: یا حـەزرەتی مووسا

***

ئەم قـــەحـــپـــە فـــەلەک لە داخی مـــردم
مـــوحـــتـــاجی ڕەشـــی ڕەشـــیـــدی کـــردم

***

مـودەتێ نێربازی و ئێستـاکە مـەیلی مێ ئەکـەم
ئارەزووی گـانی کـچـێکی کوز پڕی دەرپێ ئەکـەم

***

مـــاری ڕەشـــە خنکاوە لە گـــێـــژاوی خـــەلادا
کـێرمـە لە قنگی کـاکـە حـەمـەی حـاجی مـەلادا

***

ئاخ لەدەس شۆربای سلێمان چاوش و قاوەی خلە
ئەو ئەڵێی ئاوی گـــەڕاوە، ئەم ئەڵێی نەوتی گلە

سلێمان چاوش شۆربای تەکیەی ئەکرد و خلەیش قاوەچی بوو. شێخ ڕەزا باسی نەوتی گل ئەکات کە لە زەمانی عوسمانی و حوکمی عێراق نەوتی دێی (کۆرومۆر)ی ناوچەی (گل) شێخ حەمید و لە پاشان شێخ تاڵیبی کوڕی لە حکوومەت بە (التزام) دەیانگرت بەجۆرێکی بیدائی نەوتێکی زەردیان لێ دەردەکرد و لە دێیەکانی کوردستاندا بۆ (چرا) بەکار دەهێنرا.

هەتیوی لووس و بێ تووکم لە عومری خۆم گەلێ گاوە
لە سەمتی سمتی (حمادی)م نەبرد ئەم حەسرەتەم ماوە

***

هەتیوی خوێڕو و مەحبووبی سادە
کە دەستت کەوت سواری بە و پیادە

***

هەر لە دەنگی کەڕەنا و شەیپووری جەنگیزخان ئەکا
وردە ئاهەنگی دوایی پیر کە وەختێ گان ئەکا

دێی تاڵەبان لە هەرێمێکی دەیمەکاڵە بەرهەمی کشتوکاڵیی لەسەر بارانە. هەندێ جار وشکەساڵ دەبێت ئاغا و جووتیار وەکو یەک بێ وڵەت و دەسکورت دەبن. جووتیاران لەسەر ئەم بەرز و نزمیی سروشت و کەم بارانییە ڕۆژنامەی خۆیان هەیە. ئەڵێن: "ئیمرۆ ئاغا و قەرەیە" گوایە لە پێش ئەمەدا کە وشکەساڵە، جووتیار ئاغا بەجێ دێڵێ و بەشوێنی گوزەراندا دەڕوات. کە باران دەبارێت پەشیمان دەبێتەوە و لە دوورەوە دەردەکەوێت و دێتەوە.

میکائیل جووتیاری شێخ ڕەزا دەبێت. پەیمانی دەداتێ کە وەرزەکەی بەجێ نەیێڵێ بەڵام عەهد و پەیمان نایێنێتە جێ و دەکەوێتە بەر پەلاری شێخ ڕەزا:

جاشکترێن میکائیل عەهدی بەسەر نەهێنا
عومری گەیشتە هەشتا وازی لە کەر نەهێنا
ئەمبازی بوو تراندی، ئێستا گوتی بەهارە
تا ڕیخی دەرنەهێنا تاریخی دەرنەهێنا

***

نایابترین تۆڕی کتێبی کوردی
کوردیکا
@kurdica

گــويند أگــر وطء كنى عــرش بلرزد
عرشى كه بيک وطء بلرزد بچه ارزد
مايیم و يكى حجرهء بى باک نشستم
صد بچه بگاييم و يكى خشت نلرزد

واتا:

ئەڵێن ئەگەر هەتیوێ بگێی عەرش دێتە لەرزین
عەرشێ بەگانێ بلەرزێ چی دێنێ؟
ئێمەین و ژوورێکی کە بێباک لێی دادەنیشم
صەد هەتیو ئەگێین و خشتێ نالەقێ.

بخــرنر برســد شــێخ (رضــا) مــيكندش
هر كــرا يـافت بزور و برضــا مــيكندش
گر چه درجوف جرم دست دهد مغبچهء
از خـــدا شـــرم ندارد بخـــدا مــيكندش

واتا:

شێخ ڕەزا نێرەکەری دەس کەوێ ئەیگێ
تووشی هەر کەسێ بێ، بەزۆر بێ یا بە ڕەزا، ئەیکا لێی
لە ناوەڕاستی حەرەمیشا هەتیوێکی لووسی دەسگیر ببێ
شەرمی لە خوا نییە، بە خوا قەسەم، ئەیکا لێی (یا: پێی دائەکەنێ)

گـــيـــرم كـــهســـر زلف كند چون جــيــمى
وقـــتى كـــه دهان تنگ كندچون مـــيـــمى
اى كـــيـــر هزار عـــشـــوه و صـــد ناز كنى
از كس چـهكنى مـگر بـدوزى نيــــــــمى

***

بدستم گرفـتد مه طلعتى در مـوقعى خـالى
دو پايشـــرا بگردن در فـــرازم چون زن والى

هنرمندش نخوانند انكه عالى را كند سافل
هنرمند آن كسى باشد كه سافلرا كند عالى

واتا:

ئەگەر جوانێکی ڕوو وەک مانگم دەسکەوێ لە شوێنێکی خاڵی
هەردوو لاقی ئەینێمە سەر شان وەک ژنی والی
هونەرمەند ئەو کەسە نییە شتی بەرز نزم کاتەوە
هونەرمەند کەسێکە نزم بەرز کاتەوە

شنيدم كه عرب صدر سينه‌را گويند
رسيدم بديارى كه صدرشان پشت است

واتا:

بیستوومە عەرەب بە سنگ ئەڵێن (صدر)
گەیشتمە ولاتێ (صدر)ەکانیان پوشت و حیزن

براى (چرخى)اى در زير اين چرخ
بسان چرخ دائم ميزنم چرخ

واتا:

لە ژێر ئەم ئاسمانەدا هەمیشە وەک چەرخ
ئەخولێمەوە بۆ (چەرخی)یەک (چەرخی پارەیەکی ئێران بوو)

طرد كن ازدر خود اين ناپاك
(لا ترى الكلب ولا الكلب يراك)

واتا:

ئەم ناپاکە لەبەردەرگەی خۆت دەرکە
نە سەگ ببینە و نە سەگ بتبینێ

غم ســـبق داش ازل درد و ألم، يارونـديم
علت و زلت، وقلت رفـــيـــقـــان قـــديم

واتا:

خەم هاوڕێی کۆنمە، دەرد و ئازار یار و هاودەممە
هەروا نەخۆشی و زەلیلی و دەسکورتی هاوڕێی کۆنمن

***

له سایەی دەهری دونپەروەر ئەمیستە لەک لە لەک ئەدوێ
بە کـــۆڵێ کلکەوە ڕێوی لەگـــەڵ کـــەوڵی دەڵەک ئەدوێ

***

عـومـــەرم دی، عـومـــەری پێـشـــووتریش گـــەر وابێ
گـەردنی شـیـعـە دوو صـەد دەفـعـە لەســەب ئازا بێ
ڕەگی کـــێـــر ها لە گـــونا هەر گـــونە ئەیبـــزوێنـێ
مەسـئەلەیێ کۆنە سەگ ئیسـقـان بەکلک ئەشکێنێ

ئەمین بۆقـە خـەڵکی بەرتەکیـە و پیاوێکی خراپ بوو بەڵام عەبدوڵا و کوڕی زۆر کوڕی چاک بوو.

سـەیری کـە زبڵ ئەصـڵی گـووە و گـوڵ ئەڕوێنێ
باوکی وەک (ئـەمین بۆقـە) کـوڕی وەک عـەبە دێنێ

***

ئـەمـین نـانـەوا و هـەمـین ئـاشـــــــــپـــــــەز بێ
یـایە لـەگـــــــەڵـمــــــــان وا بـەغـــــــەرەز بێ

***

بەتیـەیی بەصـرەیی یو مـێـزەری هیندیی من و تۆ
وەکو ڕخت و شەقەبەندێ کە لە گا جووتی بدەی

***

ناندان و مێوانداریی حاجی حەبیبی قەردار

بنەماڵەی قەردار لە کەرکووک؛ لە ڕەسەندا لە عەشیرەتی (بڵباس)ی کوردن، بەڵام هەر لە سەردەمی عوسمانییەوە خۆیان بە تورکمان داناوە و لە کەرکووک جێگەیەکی کۆمەڵایەتیی تایبەتی و خاوەن سامان بوون. حاجی حەبیب یەکێکە لەو بنەماڵەیە و سامانێکی زۆری هەبوو. شێخ ڕەزا گاڵتە بەوە ئەکات کە دەوڵەمەندێکی وەکو حاجی حەبیب لە سێ مانگی زستانا تەنیا دەعوەتێک ئەکات و لە شیعرێکی تورکیدا ئەڵێت:

موسم قیشدە اوچ ایلق بر بریانی
قیزاروب عارض خوبان گبی هەر بر یانی
بویلە بربرەء نازک بو گبی موسمدە
جانب اربعەسندە یمگک الوانی
اولدق بارکشی منت انفاسی مسیح
صانکە ایتمش برەیە مائدەء ربانی
ایلمزمی بو گبی اطعمە احیای وجود
بلکە هر بر لقمەسی گوزدن دوشورور لقمانی
خارج حوصلە بر دعوت ایدوب حاجی حبیب
نیجە تعریف ایدەیم نعمت بێ پایانی

واتا:

لە مەوسمی زستاندا لە سێ مانگدا بریانییەک
سوور دەکەنەوە وەکو لەشی جوانان هەموو لایەکی
گوێلکێکی نازکی وا لەم فەسڵەدا
لە هەر چوار لایەوە بە خواردەمەنیی ڕەنگاوڕەنگ
بووینە هەڵگریمنت ئەنفاسی مەسیح
وەکو خوانی ڕەبانی گوێلکێکی لێ دانابێ
ئەم جۆرە خواردنانە مرۆڤ زیندوو ناکاتەوە؟

بەڵكو هەر لوقمەیەكی لوقمان لە بەرچاو ئەخات

لە حەوصلە بەدەر، حاجی حەبیب دەعوەتێكی دا

نیعمەتی بێ پایانی چۆن تاریف بكەم

***

مەدحی عەبدوڵا پاشای ڕەواندز

عەبدوڵا پاشای ڕەواندز لە دەوری حوكمی عوسمانیدا قایمقامی هەولێر بوو. شێخ ڕەزا لەم شیعرە فارسییەی كە مەدحی ئەكات، بە دەمەتەقێیەك لە نێوان شاعیرێكی گەن و پزیشكێك دەس پێ ئەكات. لە ئەنجامدا ئەڵێت شیعری ناپوختە وەكو ڕەوانی دەرمانی پزیشكە:

شاعیری گنده طبع همچو جعل

شعر او چون شعور او مختل

رفت پیش حکیم تا دهدش

شربتی از برای دفع علل

مسهلی داد گفت کاین دارد

هفت بارت در آورد بعمل

چون بخورد و چهاربار برید

تاخت پیش حکیم و ساخت جدل

طعنه زد کای حکیم بی تمییز

فرق ناکرده ناقه را ز جمل

سخن از هفت و هشت میراندی

هفت اکنون بچار شد مبدل

گفت البت مخالفی خوردی

که بدارو ازان رسیده خلل

گفت چیزی نخورده ام لاکن

بودم اندر خیال شعر و غزل

نایابترین نامەکی کتێبی کوردی
کوردیکا
@kurdica

واتا:

شاعیرێکی تەبیعەت بۆگەن وەک قالۆنچە
شیعری وەک هەست و شعووری شێواوە
چووە لای پزیشک تا شەربەتێکی بداتێ
دەرمانێکی ڕەوانیی دایێ وتی:
حەوت جارت ڕەوان ئەکا
کە خواردی چوار جار ریا
ڕای کردەوە بۆ لای پزیشکەکە و کردی بەهەرا
تانەی لێ دا؛ وتی: ئەی پزیشکی نەفام
کە وشتری مێ لە وشتری نێرە ناکەیتەوە
قسەی حەوت و هەشتت ئەکرد
ئێستا حەوتەکەت بوو بە چوار
وتی هەڵبەت شتێکی خراپت خواردووە
دەرمانەکە لەو شتە خراپەوە زیانێکی تووش بووە
وتی؛ هیچم نەخواردووە بەڵام
لە خەیاڵی دانانی شیعر و غەزەلیات بووم

گفت از شعر ساختی چیزی
گفت آری سه شعر مستعجل
گفت برخوان چو شعرها برخواند
گفت خندان حکیم کای اجهل
تو عمل هفت کردهء اما
سر زبالا چهار از اسفل
شاعری چند هست می زیبند
کادری این حدیشان بمثل
نیک و بدرا ز غرفهء شعرا
نشناسد بغیر میر اجل

انکه قــائمــقــام اربیل است
مـــاه ملک است وآفــتــاب ملل
دم تیــغش لهــیب نار جــحــیم
کف جــودش ســحــاب کـشت امل
با منش لطف گــربود چه عــجب
رغــبت است آفــتــابرا بحــمل
وصف او در ســخن نمی گنجــد
بەکــە وصــفش ادا کنم بجــمل
تــا ابــد انجــنــابــرا یــارب
دســـــتگیــــری کند لطف ازل

واتا:

وتی: هیچ شیعرێکت داناوە
وتی: بەڵێ، سێ شیعری بەپەلە
وتی: بیانخوێنەوە، کە خوێندیانییەوە
بەپێکەنینەوە وتی: هەی لە هەموو کەس نەزانتر
تۆ هەر حەوت جارەکە ڕەوان بووی، بەڵام
سیانیان لە سەرەوە و چواریان لە خوارەوە
چەند شاعیرێ هەن بۆ ئەوە ئەشێن
ئەم باسەیان بە نموونە بۆ بهێنیتەوە
چاک و خراپی دەستەی شاعیران
ناناسێتەوە مەگەر میری باڵا
ئەوەی کە قایمقامی هەولێرە
مانگی موڵکە و خۆری میللەتە
دەمی تیغی گڕی ئاگری دۆزەخە
دەستی بەخششی هەوری چاندنی هیوایە

ئەگەر لوتفی لەگەڵ من هەبێ سەیر نییە
خۆر حەزی لە بورجی (حەمەل) هەیە
بە قسە وەصفی ئەو ناکرێ و تێدا جێی نابێتەوە
باشتر وایە بە کورتی وەسفی بکەم
خوایە هەمیشە دەستی جەنابی ئەو
بگرە لە لوتفی ئەزەلی خۆت

***

هەجووی قازیی کەرکووک

زۆربەی کاربەدەستان، لە دەوری داگیرکەرانی عوسمانیدا، تورک بوون، قاضیی کەرکووک لە میللەتی (لاز) ئەبێت کە لە بناری قافقاس جێگیرن و هەندێکیشیان وان لە سنووری تورکیا، بەڵام شێخ ڕەزا بە (ئەرنائووت)ی ئەزانێت. لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

گوردک می؟ کیمی؟ نائبی گوردم. نیجە برذات؟
اوصافی نەدر، شکلی نەدر؟ بزە اکلات
ایتمش می تأهل، حرمی وارمی؟ وار أما
آرایش آغوش حریفان خرابات
بزدە بیلورز اول جهتی، حوکمی ناصلدر؟
حکم قرەقوش یعنی، بلا شاهد واثبات
ادراکی نە اندازەیە، بر جاهل ابتر
نە شرعی بیلور (ارناؤوط) اوغلی نە نظامات

واتا:

دیت؟ کێ؟ نائیبم دی. چۆن پیاوێکە؟
ئەوسافی چییە، دیمەنی چۆنە؟ تێمان گەیێنە
ژنی هێناوە، حەرەمی هەیە؟ هەیە بەڵام،
لەوانەیە کە ئەگەڕێت بۆ هاوڕێی مەیخانە

ئێمەیش ئەمە ئەزانین، حوکمی چۆنە؟
حوکمی قەرەقۆش، یانی، بەبێ شایەد و ئیسپات
تێگەیشتنی لە چ ئەندازەدایە؟، نەزانێکی کلک بڕاو
نەشەرع ئەزانێت ئەم (ئەرنائووت) باوکە، نەنیزام

ئەندامی صاری، گوزلری گوک چهرەسی ابرش
شـــوم اولدیغنی اورتەیە قـــویمش بو عـــلامـــات
یاشی نەقـدر؟ اللی دن اکسک، نیـجـە بیلدن؟
بـاقــــدم دیشـنـە، دقت ایلـە حـین مـــــلاقــــات
عـزل اولدی؟ اوەت، واسـیطەء عـزلـی کـیم اولدی
انفــاس مــســیــحــانەء اصـحــاب کــرامــات
ســـیــــــاح اولەرق مملکت رومـی گـــیـــــزردم
قــاضـی ا و زمــان امــرد ایدی گــوزلری آفـات
ثعلب صــاتەرق گـیـچـدی تصــادف یناشــمـدن
ایتــدی بکا بـرگـــوشــــەء چشم ایلە مــبـــالات
اسـلوب حکیـــمـــــانە ایلە بنده گــــوز ایتــــدم
خـــیلی ارامـــزده جـــریان ایتـــدی اشـــارات

واتا:
ئەندامی زەرد، چاوی شین، ڕووی ئەبرەش
ئەم نیشانانە ئەوە دەگەیێنێت کە شوومە
تەمەنی چەندە؟ لە پەنجا کەمتر. چۆنت زانی؟
کە تووشی بووم بە وردی سەیری دانەکانیم کرد
عەزل کرا؟ بەڵێ. کێ بووە هۆی عەزلی؟
ئەنفاسی مەسیحانەی خاوەن کەرامات
لە وڵاتی ڕۆمدا کە بە سیاحەت دەگەڕام
قازی لەو کاتەدا مووی لێ نەهاتبوو و چاوی عەییار

(ثعلب)ی دەفرۆشت، بە تەصادف لەلامەوە تێپەڕی
بە سووچی چاو خۆی لە قەرەم دا
منیش بە جۆرێکی حەکیمانە چاوێکم لێ هەڵتەکان
گەلێک ئیشارات لە نێوانماندا ڕووی دا

ابخامی دیدم اول برینی قاچە صاتارسن؟
بازار ایدەرک چقدی ایلی لیرەیە فئات
ویردم پارەیی نزد فقیرانەمە گلدی
بیچارە چابوق اوقچورینی چزدی دیدم یات
معهودی دیاماقلە فغانی گوگە چیقدی
حتی ایشیدوب صیحەسنی اهل سماوات
بالواردی، امان یاگری ال پارەئی یاخود
توکرەکلە انک بر ازەجک باشنی ایصلات
سوردم ٱتمی دیکلەمدم آە و انینی
(لیلای) آلان قاضی یە بسدر بومکافات

واتا:

لە ئەنجامدا وتم ئەوی تریان بە چەند ئەفرۆشی؟
هەڕاجی کرد و نرخی گەیشتە دوو لیرە.
پارەکەم دا و هاتینە کۆلیتی هەژاریم
بێچارە بە پەلە بەنەخوێنی داماڵی و وتم پاڵ کەوە
لە بەرگەگرتنی ئەوەدا هاواری چووە ئاسمان
تا وەکو خەڵقی سەماوات هاواریان بیست
پاڕایەوە، توخوا یان پارەکەت وەرگرەوە یان،
سەرەکەی نەرم کە بە تف تەڕی کە
ئەسپم لێ خوڕی گوێم نەدایە ئاە و نووزەی
ئەو قازییە کە (لەیلانی) برد ئەم بەخششە بەسیەتی.

له پاش ئەم هەموو قسە پیسانە، جەنابی قازی وتوویەتی: شێخ ڕەزا منی بە (ئەرنائووت) زانیوە، بەڵام من (لاز)م. ئەمجا شێخ ڕەزا لە شیعرێکی تری تورکیدا ئەڵێت:

نائبی بن (ارناؤوط) صاندم مگرسە لاز ایمش
ایتدیگم هجویەلر (لاز) اولدیغیچون از ایمش
شکلی بنزەر لازە ئەمما ارمنیدن بو زمدر
الغرز، لاز یا ایواز یا پاپاز ایمش

واتا:

قازی کە من بە ئەرنائووتم دەزانی کەچی (لاز) بووە
لەبەرئەوەی لاز بووە ئەم هەموو هەجووانەم کەم بووە
شێوەی لە لاز ئەچێت، بەڵام لە ئەرمەنی چاک کراوە
بە کورتی دەبێت یا لاز یا ئیواز یا پاپاز بێت*

* ئیواز: بەپیاوی ئاینیی ئەرثودوکسی بولغارستان ئەڵێن و پاپاز: بەقەشەی ئەرمەنی ئەڵێن.

***

هەجووی حوسنی پاشای فەرماندەی سوپای عوسمانی لە کەرکووک

حوسنی پاشا فەرماندەیێکی بەدڕەوشت و بەدخوو بووە و زۆر ئازاری دانیشتوانی شاری کەرکووکی داوە. شێخ ڕەزا بەم شیعرە هەجووی ئەکا:

بەسەگم وت عەجەبا خزمەتە حوسنی پاشا؟
تووڕە بوو، کلکی لەقاند و وتی؛ حاشا حاشا
ڕاستی گەرچی سەگیشم بە خوا خۆم دەکوژم
ناوی من بێنی لەگەڵ ئیسمی خەبیسی پاشا

***

له شیعره هەڵماڵراوەکانی شێخ ڕەزا

وەکـو زانراوە، شـێخ ڕەزا، یەکـێک لەو دەرگـەی شـیـعـرانەی کـە لێی داوە، دەرگەی شیعری هەڵماڵراوە و دەستێکی باڵای تێدا هەیە. شێخ ڕەزا خۆی لە شیعرێکی فارسیدا کە مەدحی نازم پاشا ئەکات ئەڵێت:

عشق باساده روخـان ازپی سمت است و سـرین
نـه رخ و زلف خـم انـدرخـم و چـین درچـین اسـت
آن دروخـسـت کـه من شـیـفـتـهء خـال و خـطم
شـیخ راهـم غـرض از سـاده پرسـتـی این اسـت

واتا:

عیشق لەگەڵ سادە ڕووان بۆ پووز و کەفەڵە
نەک بۆ ڕوو و زولفی لوول و چین لەسەر چینە
ئەوە درۆیە کە ئەڵێ من شێت و شەیدای خەت و خاڵم
شێخیش هەر ئەم مەبەستەی هەیە لە سادەپەرستی

فەرموون لەگەڵ ئەم چەند شیعرە هەڵماڵراوانەی:

لە شیعرێکی کوردیدا ئەڵێت:

کێر کـە هـەسـتـا، نە لە بێگانـە دەپرسێ و نە لە خـوێش
گورزی خۆی هەر دەوەشێنێ، چە لە پاش و چە لە پێش
هـەمـە کـێـرێکی قـەوی، هێند بە کـونـی تەنگا چوو
سـەر و چاوی هەموو زامدار، پەراسووی هەموو ڕێش
تا ملی غـەرقـە لە چەرمـا، وەکـو سـیـواکی مـەلا
پرچی ئەفـشـانە لەسـەر پشـتـی ملی وەک دەروێش
پاڵەوانێکی قـــەوی و قـــۆڵە لە مـــیل بازیشـــدا
مـەحکەمـە ڕیشـە و بنجی وەکـو شـاخی گـامـێش

لە شیعرێکی تری کوردیدا ئەڵێت:

هەر وەکو ئەشکم بە ڕەنگی سووری خۆی خوێنینە کوز
داســتــانی شــاهـنامــەی خــوســرەو و شــیــرینە کــوز
ئینشــیــقــاقی هــەر وەکــو کــاڵەک لـەبەر شــیــرینیــیــە
هەر کـەسێ نەیچـەشـتـبێ نازانـێ چەن شـیـرینە کــوز

***

واقەواقی دڵ

هـەر واقـــەواقـی دڵمـــە بەدەســـتـی فـــیـــراقـــەوە
وەک ڕێوی کـــە هەردوو گـــونـی ببێ بەفـــاقـــەوە
ئیـــمـــان لە تـەوقی ســـەرمـــەوە وەک واشـــە دەرپەڕی
ســـمـــتـی کـــە دەرپەڕانـد و ســـەری نـا بەتـاقـــەوە
مـــوطرب لـە عـــەشـــقی عـــیـــراقی بە حـــەســـرەتم
بۆم هـەســـتـــە وردەوردە لە پـەردەی (عـــیـــراقـــەوە)

***

بەسـەربۆ دەفعی ئەعدا چاوەکـەم قـەلغانی سـیمـینت
هـەزار مـارتـین بە قـوربانـی تفـەنگی لوولە چەرمـینت

***

کێر ئەگەر مەیلی کونی کرد سـەرەکەی بگرە لە مشت
همـە جـا خـانـهء عشق است، چـه مسجد، چه کنشت

***

مـودەتێ نێـربازی و ئێـسـتـا کـە مـەیلی مێ ئـەکـەم
ئارەزووی گــانی کـچــێکی کــوز پڕی دەرپێ ئـەکـەم

***

ئـەم قـــەحـــپـــە فـــەلەک لە داخی مـــردم
مـــوحـــتـــاجی ڕەشـی ڕەشـــیـــدی کـــردم

***

گەلێ سمتی سپیم دەس کەوت نەمتوانی پیاکێشم
درێغ بۆ مەتراقی کێرەکەی چەند ساڵ لەمەوپێشم

***

هێندە بە تەعریف و کینایەت لە بنی سینگت بەم
بەگ ئەفەندی بە سەراحەت لە کونی قنگت بەم

... ئەفەندی خەڵقی بەسرە دەبێت و لە کەرکووک مەئمووری حکوومەت بوو. هەندێ قسەی ناشیرینیان نایە ژنەکەیەوە و لەبەر ئەوە گەڕایەوە بۆ بەسرە و شێخ ڕەزا ئەڵێت:

لێرە گایان ژنەکەی... ئەفەندی بەسرە
ئیستە بۆ (بەصرە) دەچێ (بعد خراب البصرە)
هێند گەوادە گەر ئەولادی لە پێش چاوی بگێی
ڕیشی ڕادەگرێ کە ها کێر و گونی پێ بسرە
عەینی بەغدایە بە خۆی چونکە لەبەر ئاوی مەنی
مەقعەدی بەحرە، گونی قایغە، کێری جسرە

بە موتەسەڕیفی کەرکووک ئەڵێت:

موتەلەوین میزاجی گوونا گون
موتەسەڕیف کە دیدە بۆ قەلەموون
موتەسەڕیف جیگەرەکەی لە دەما
دێ و دەچێ وەک مریشکی چیلکە بە قوون

***

ماینە کوێت

کوردستان بریتییە لە چیا و هەردە و دەشت. کورد هەر لە کۆنەوە، بۆ هاتوچۆ و گوێزانەوەی دەغڵ و دان و کوتاڵ بەرزەوڵاغی بەکار هێناوە. بەرزەوڵاغ بریتییە لە ماین و هێستر. هێستر لە چیاکان و ماین لە هەردە و

دەشتدا. ماین بەپێی ڕەسەن و ڕەنگ ناو دەبرێت. ئەوەی بۆ سواری بێت لە ڕەسەندا لە ماینی عەرەبە و ئەوەی بۆ بار هەڵگرتن بێت پێی ئەڵێن (بارگیر). ناوی ماین بەپێی ڕەنگ؛ ڕەش، کوێت، شێ و بۆرە... هتد.

شێخ ڕەزا لەم شیعرەدا باسی ماینە کوێتی خۆی ئەکات و ئەڵێت:

ماینە کوێت جاران دەتوت ڕەوتی ڕەوتی ئاهووە
ئێستە هەستانی لەسەر ئاخوڕ بەیاهوو یاهووە
قەت لە یەک قسناغ کەمی جۆ نادەمێ هێشتا لەڕە
ساڵ دوازدە مانگ سواری نابم هەر ماندووە
عومقی چاڵی مەقعەدی بێ شک مەسافەی قەسر ئەبێ
درزی دەروازەی کوزی لۆچ لۆچ بەسەر یەکدا چووە
گەر بە ئاوزەنگی پەراسووی ئەمسەر و سەر هەڵدڕم
هێندە نابزوێ بزانم ماوە یاخو مردووە
خاوەنی پێشووشی نازانێ کە تەئریخ و سەنەی
چەندە ئەمما من لە پیرانی قەدیم بیستووە
وەختێ نادر شا هجوومی کردە سەر ئیقلیمی ڕۆم
تازە، گۆیا، ئەو لە کوز دایکی خرووجی کردووە

***

هەواڵ پرسینێک

ناسیاوێکی شێخ ڕەزا دەستی دەشکێت و بەم شیعرە فارسییە هەواڵی ئەپرسێت:

شکستە باد دو دست فلک ازین کردار
برید باد دوپای سپهر ازین رفتار
دلاوری کە دری آهین زجا کندی
ببازوان قوی همچو حیدر کرار

@kurdica

بچشم زخم حسودان شکسته شد دستش
بلی زمانه عجب روبهی است شیر شکار
ولی تو هیچ مخور غم شکسته بسته شود
بشاهراه حقیقت شکسته کیست بکار

واتا:
یاخوا هەردوو دەستی چەرخی گەردوون بشکێ کە ئەم کارەی کرد
هەردوو پێی ئاسمان ببڕێنەوە کە ئەم ڕەفتارەی کرد
قارەمانێ کە دەرگەی ئاسنین لە شوێنی خۆی هەڵئەکەند
بە بازووە بەهێزەکانی وەک حەزرەتی عەلی
بە چاوی پیسی حەسوودان دەستی شکا
بەڵێ، زەمانە ڕێوییەکی سەیرە کە ئەتوانێ ڕاوی شێر بکا
بەڵام تۆ هیچ خەفەت مەخۆ، شکستە ئەگێڕێتەوە
لە شاڕێی ڕاستیدا شکان کەڵکی هەیە

براه عشق که از ما و من پیر هیزند
زپای دست بشوی و زدست دست بدار
نه آخر آن فلک است، این فلک که روز (أحد)
شکست گوهر دندان (احمد مختار)
نه آخر آن فلک است این فلک که روز (صەفین)
خراپ کرد جهانرا بشکتن عمار

واتا:
لە ڕێی عیشقدا کە لە من و ئێمە ڕێز ئەگرن
دەست لە پێ داشۆرە و دەس لە دەست هەڵگرە
ئەم گەردوونە هەر هەمان گەردوون نییە کە لە ڕۆژی (ئوحود)دا
گەوهەری ددانی پێغەمبەری شکاند؟!

ئەم گەردوونە هەر ئەو گەردوونە نییە کە لە ڕۆژی (سەفین)دا
بە کوشتنی (عەمار کوڕی یاسر) دنیای وێران کرد؟

***

دۆستایەتیی شێخ ڕەزا و ئەمین فەیزی

زۆر ئاشکرایە، لە ژیانی شێخ ڕەزادا، کەس ئەوەندەی ئەمین فەیزی خۆشەویست و جێ ڕێز نەبووە. شێخ ڕەزا خۆی لە بابەت پێوەندیی لەگەڵ ئەمین فەیزیدا ئەڵێت:

نسبت من با أمین فیضی ازلی است
همچو سنی بعمر، نەچو روافض بعلی است

واتا:

پێوەندیی من و ئەمین فەیزی هەر لە ڕۆژی ئەزەلەوەیە
وەک هیی سونییانە لەگەڵ عومەر، نەک وەک هیی ڕافزییان لەگەڵ عەلی

هەروا ئەڵێت:

در حضر ممتاز و ممتاز از سفر آمدی
اول و آخر (امین فیضی) تو ممتاز آمدی

واتا:

تۆ لە ماڵا هەڵاوێردەی و، بە هەڵاوێردەییش لە سەفەر گەڕایتەوە
لە سەرەتا و لە دواییدا، ئەمین فەیزی، تۆ بە هەڵاوێردەیی هاتووی

لەلایەکی تریش لە شیعرێکی تورکیدا باسی خۆش گوفتاری و ڕەوشت جوانی ئەکات و ئەڵێت:

استاذ سخن، میر سخن سک
خلاق معالی دینلان وارایسە سن سک
ای کان کمالات (أمین فیضی) افندی
مجموعەء خلق (حسن)، خلق (حسین) سک

واتا:

مامۆستای قسە و میری قسە تۆی

ئەگەر دروستکەری مەعانی هەبی وەکو ئەڵێن تۆی

ئەی کانی کەماڵ ئاغای ئەمین فەیزی

دەستەییی ڕەوشتی (حەسەن) و ڕەوشتی (حوسێن) تۆی

ئەمین فیضی بەگ لە ساڵی ١٨٦٠ لە شاری سلێمانی هاتووەتە دنیاوە. لە پاش تەواوکردنی قوتابخانەکانی ئەوێ، چووەتە شاری بەغدا و لەوێ لە قوتابخانەی سەربازی دەرچووە و چووەتە ئەستەموڵ لە کۆلێجی سەربازی خوێندوویەتی و بە روتبەی مولازم دەرچووە و لە سوپای عوسمانیدا گەیشتووەتە روتبەی میر ئالای تۆپچی و لەم روتبەیەدا خانەنشین کراوە.

ساڵانی شەڕی یەکەمی جیهانی لە شام و حەڵەب رابواردووە و لە پاشا گەڕاوەتەوە ئەستەمووڵ و، لە پاش نەخۆشییێکی دوور و درێژ لە ساڵی ١٩٢٨ لە ئەستەمووڵ کۆچی دوایی کردووە.

ئەمین فەیزی بەگ سەرەڕای شارەزاییی زۆر لە زانستی ریازیات، ئەدیب و شاعیر بوو، یەکەم دیوانی بەتورکی بەناوی (شعاعات) لە چاپ داوە. لە زانستی ریازیاتدا کتێبی (ئیجمالی نەتایج)ی لە چاپ داوە و لە زانستی فیزیک کتێبی (هەوای نەسیمی) بڵاو کردووەتەوە و لە زانستی (جبر) کتێبی (تەفرەقەی ریاضیە) چاپ کراوە. ئەمین فەیزی ئەندامی لێژنەی زانستی ئەکادیمیای پاریس بووە. زۆریش دروست و جێ ڕێزی شێخ ڕەزای تاڵەبانی بوو و لە کتێبی (ئەنجوومەنی ئەدیبانی کورد) گەلێک لە شیعرەکانی شێخ ڕەزای تێدا بڵاو کردووەتەوە.

***

شێخ ڕەزا لەم شیعرانەی خوارەوەدا غەمبارییی خۆی، لەبەر دووریی ئەمین فەیزی دەردەبڕێت و سکاڵای تەندروستی و تەمەن درێژیی بۆ ئەکات:

انچنانم زهجر کاکە أمین

کەندانم یسار را ز یمین

آن کند بخت قط نبـــینم یار
تـازنم خنده بر زمـــان و زمـین
چند ریزم بیـاد روی تـو اشک
چند باشم ز دوریت غـــمگین
تا غـمـیـرا بحـیله چاره کنم
دیگری سـر بر آورد ز کـمین
مـستم از جام بادهء فـیـضت
چو مسیحـا ز روح فیض أمـین
ســـالـهـــای دراز باقی باد
بســـــلامت امـین مـــا آمـین

واتا:

لەبەر دووریی کاکە ئەمین فەیزی لە حاڵێکام
ڕاست و چەپ لێک جویٚ ناکەمەوە
بەخت هەر ئەوەندەم بۆ بکا دۆست ببینم
تا (لە بەختەوەریی خۆمدا) بە عەرز و عاسمان پیٚ بکەنم
چەند لە یادی ڕووی تۆدا فرمێسک بڕێژم
چەند لە دووریی تۆ خەفەتبار بم
تا بە فڕوفێڵ چاری خەمیٚ ئەکەم
خەمێکی تر لە پەناگاوە سەر دەردێنیٚ
لە جامی بادەی بەرەکەتی لێشاو کردووی تۆ مەستم
وەک مەسیح لە (روح الامین)ی پڕ بەرەکەت کە جوبرەئیلە
خوا بکا ئەمینی ئێمە بە سەلامەتی بمێنیٚ
ساڵەهایەکی دوور و درێژ. ئامین

ئەمین فەیزی چەند نامەیەکی هۆنراوەی جوانی بۆ شێخ ڕەزا ناردووە، ئەم شیعرانەی ئەمین فەیزی، بەشێوەیەکی زۆر نازک و دڵسۆزانەن. لە وەڵامەکانی

شـێخ ڕەزا دەردەکەوێت، کـە چەند پیـاوێکی خـۆش مـەشـرەب و ڕەوشت بەرز بووە. لـەبەر ئەوە شـێخ ڕەزا، نـەوەک تەنیـا هیـچ هـەجـووێکی بەرامـبـەر ئەو نەوتووە، بگرە بە ئەوپەڕی ڕێز و دڵسـۆزی ئـەم دۆسـتـایـەتیـیـەی لەگـەڵیـدا بردووەتە سەر. لە وەڵامی یەکێک لەو نامە هۆنراوانە، شێخ ڕەزا ئەمە ئەڵێت:

مـشربت خـوب و لـهجـه شـيرين است
دهـنـت درج گـــوهـر آکـين اسـت
فـکـر بـکـر تـو بـيـنـی بـين الـلـه
نـغـــز دوشـــيـــزهء نگارين اسـت
عـــرش بلقـــيس و فـــرش براقش
در حـقـيـقت کـمـينه کـابـين است
اين نه شـعـر اسـت، رشـتـهء شـهرت
اين نـهنظم است عـقـد پروين است

واتا:

ڕەوشتت باش و زمانت شیرینە
دەمت قوتووی پڕ لە گەوهەرە
فیکری بە خەیاڵی کەسا نەهاتووی تۆ، بەینی بەینەڵا
کچێکی جوانی ڕەنگینە
عەرشی بەلقیس و فەرشە بریقەدارەکەی
لە ڕاستیدا کەمترین مارەیییە (بۆ ئەو کچە)
ئەمەی تۆ شیعر نییە، هۆنراوەی ناوبانگە
ئەمە هۆنراوە نییە، ملوانکەی ئەستێرەی سووڕەیایە

مـــصـــرعی از قـــريحـــهء عطار
کـــه عـــجب آبدارو رەنگين است
گـر بـتـضـمـين بيـاورم چه عـجب
يکی از فن شـعـر تضـمـين آست

بمعـــانی گـــران، بنظم ســبک
گـر بود ســهل ممتنع، این است
تـا بضـــرب المثل همی گـــویند
کـــه دعــــا أز برای آمین است

واتا:

نیو بەیتی بەرهەمی شیعری فەریدودینی عەتار
کە زۆر ئاودار و ڕەنگینە
ئەگەر بیخەمە ناو شیعری خۆم سەیر نییە
چونکە یەکێ لە هونەرەکانی شیعر ئەوەتە شیعری کەسێکی تری بخەیتە ناو
بە واتا گران و بە سەنگ سووکە
ئەگەر (ئاسانی کەس پێ نەوێراو) هەبێ ئەوەیە
ئەوەتا مەسەلە دێننەوە و ئەڵێن
دوعا لەبەر خاتری ئامینەکەیەتی

خــاطرت شــاد باد (أمـین فـیـضـی)
زان کــــه دریای دانش و دین است
دوشــمنت خــاکـســار و زیر و زبر
زان که در خورد و لعن نفرین است
فــضلرا داند از خـــدای (رضـــا)
نه از آن شــاعــران خــود بـین است

واتا:

دڵت هەر شاد بێ ئەمین فەیزی
چونکە دڵت دەریای زانست و ئاینە
دوژمنت لە خۆڵا بگەوزێ و سەرەوژێر بێ
چونکە شایانی ئەوەیە لەعنەتی لێ بکرێ

ڕەزا هەموو گەورەیییێ لە خواوە ئەزانێ
لەو شاعیرە خۆپەرستانە نییە

لە وەڵامی نامەیەکی ئەمین فەیزی دۆستی، شێخ ڕەزا ئەم شیعرە فارسییەی بۆ دەنێرێت.

ز رشحـەء قلمت در مـشـیـمـەء قـرطاس
نتـیـجـە هـاست بقـیـمت گـرانتـر از الماس
رسـیـدە کـار بجـای ترا امین فـیـضی
کـە جـبـرئیل امین خـوانمت ز روی قـیـاس
صحیفە معجزە پیراست بسکە چون مریم
ببـر گـرفـتـە مـوالیـد عـیـسوی انفـاس
هزار سـال بمانی و این عـجب نبـود
شـرافـتت بە مـثل خـضـر زیندە و الیـاس
در این دیار (رضـا) را بـهرزە عـمر گـزشت
بجـان رسـیـدە گناهش بگردن افـلاس

واتا:
لە نووکی قەڵەمتەوە لە ناو منداڵدانی کاغەزدا
ئەنجامی وا زۆر هەیە بە نرخ لە ئەڵماس گرانترن
کار گەیشتووەتە ڕادەیەک ئەمین فەیزی
بەقیاس بە جوبرەئیلی ئەمینت ئەخوێنمەوە
تەنیا موعجیزەی پیر کاغەزە، کە منداڵی بە هەناسەی عیسا
لەدایکبووی زۆری گرتووە بە بەرسنگییەوە وەک مریەم کە عیسای بە موعجیزە بوو
یاخوا هەزار ساڵ بمێنی و ئەمە سەیر نییە
چونکە شەرەف و گەورەیی تۆ وەک هینی خدری زیندە و ئیلیاسە
عومری (ڕەزا) لەم وڵاتەدا بە هیچ و پووچ بەسەر چوو

لە وەڵامی نامـەیەکی تریدا، شـێخ ڕەزا، دووبارە ئەوپەڕی ڕێزی بەرامـبەری دەردەخات کە ئەڵێت:

الا ای هـنـرمـنـد یـار قـــــــدیـمـی
توی خـــســروانـرا ســزای نـدیـمـی
ز حکمت بپـرداخـتـی نامــەء ت و
بـدادی دراّن نـامـــەداد حـکـیـــمـی
هـوای نسیمـی از ان گشته نامش
کـە جـان پروراند هـوای نسـیـمـی
بـدانش تـرا هـیـچ هـمــــتـــا ندیدم
مگر جــوهـر فــرد و در یـتــیــمـی
تو خواهـی سفر از یمن دورتر کن
امین فـیـضـیـا در دل من مـقـیـمـی

واتا:

ئەی یاری هونەرمەندی دێرینە
تۆی شایانی هاودەمیی پادشایانی
لە وێڵ و کەماڵی خۆتەوە نامەکەی خۆت ڕازاندەوە
جاڕی خاوەن حیکمەتیی خۆتت لەو نامەیەتدا دا
بۆیە ناوی نراوە (هەوای نەسیمی)
چونکە هەوای شنەبای بەیانییان (هەوای نەسیمی) گیان پەروەردە ئەکا
لە زانایيدا کەسم بەهاوتای تۆ نەدی
مەگەر تۆ جەوهەری فەرد و دوڕی یەتیم (تاقانە گەوهەر)
حەزت لێیە سەفەر بۆ لە یەمەن بەولاوەیش بکە
ئەمین فەیزی تۆ لە هەر کوێ بی، لە دڵی مندا جێت گرتووە

که داوا له شێخ ڕەزا دەکرێت بچێت بۆ بەغدا و ببێتە شێخی تەکیەی تاڵەبانی، ئەم ئەرکە لەگەڵ بیری کراوەی شێخ ڕەزادا نەدەگونجا. ناتوانێت، وەکو شێخانی تەریقەت ئیدیعای "کەرامەت" بکات. ئامادەیە بچێتە بەغدا، بەڵام بەم مەرجە:

مشربم مشرب امین فیضی است
هر دوو از هرد و عـــالم ئازاده
ای (رضـــا) تا بمرگ رندی کن
این بود دولت خـــــدا داده

واتا:

ڕەوشتی من ڕەوشتی ئەمین فەیزییە
هەردووک لە هەردوو دنیا ئازادین و کارمان پێ نییە
(ڕەزا)، تا ڕۆژی مردن هەر بێ موبالات بە و گوێ بەهیچ مەدە
دەوڵەتی خوادادە ئەمەیە

که باسی یەکەتیی بیروباوەڕی خۆی و ئەمین فەیزی ئەکات ئەڵێت:

ز ارباب دانش امین فـیـضی یا
ترا امـتـیـازیست کز فن ضـیـارا
نشـانـهـا ست بر اتحـاد من تو
زیک مـایه گـویی سرشـتند مـارا
زیاد و کم از نام نامـیت نبـود
برسم جمل گر شماری (رضا) را

واتا:

ئەی ئەمین فەیزی، تۆ هەڵاوێردەیییەکت لە زانایانی تر هەیە وەک
زۆر نیشانە بۆ یەکێتیی من و تۆ هەیە
وەک بڵێی من و تۆیان لە یەک مایە دروست کردبێ

ئەگەر ناوی (رضا) بە حەرفی ئەبجەد بژمێری
زیاد و کەمی لە ناوی ناوداری تۆ نابێ
چونکە ژمارەی ناوی هەردوویان بە پێی (ابجدی) (١٠٠١)ە.

ئەگەر ئەمین فەیزی بچێتە میوانیی شێخ ڕەزا، چۆن چاکەی بداتەوە؟
کە تەشریفی شەریفی هات (ئەمین فەیضی) بەمیوانی
لە عوهدەی شوکری دەرناچم مەگەر خۆم کەم بەقوربانی

***

@kurdica

کۆچی دوایی شێخ ڕەزا

هەندێ لە نووسەرەکان ساڵی کۆچی دوایی شێخ ڕەزای تاڵەبانییان بە ١٩٠٩ی میلادی داناوە. بەڵام بەڕێزان د. کەمال مەزهەر و حەمەبۆر و ئەحمەد تاقانە، لەسەر ئەوەی کە لە کێلە قەبرەکە نووسراوە، بە شەوی هەینیی مانگی موحەڕەمی ساڵی ١٣٢٨ی کۆچی دایان ناوە. مامۆستای بەڕێز د. کەمال، لە ژمارەی یەکی گۆڤاری کۆڕی زانیاری ساڵی ١٩٧٣ ئەڵێت ئەمە بەرامبەری ١٩١٠ی میلادییە و بەپێی بۆچوونی محەمەدئەمین زەکی بەگ کە لە کتێبی (ناودارانی کورد)دا ئەڵێت؛ ڕۆژی مردنی بە یەکەم ڕۆژی مانگی موحەڕەم داناوە کە بەرامبەر ئێوارەی پێنجشەمەی ١٣ی کانوونی دووەمی ١٩٩٠. بەڵام مامۆستا عەبدوڕەزاق بیمار لە ڕۆژنامەی (الرقیب) کە عەبدوللەتیف ثنەییان لە بەغدا بە زوبانی عەرەبی دەری دەهێنا، وای بینیوە کە لە ژمارەی ٨٢ کە لە ٩ موحەڕەمی ساڵی ١٣٢٨ی کۆچی بڵاو کراوەتەوە وا ئەڵێ:

«لقد اسفنا کل الاسف، لما بلغنا من مرض جناب الفاضل الادیب الذي سارت یذکر فضائله ورصانة اشعاره الرکبان، الشیخ رضا افندي الطالباني، مرضاً اصاب رجلیه فاقعده وآلمه، فنسأل الله له من صمیم القلب سرعة الشفاء».

بەڵام لە ژمارەی ٨٣ لە ١٠ی موحەڕەم ١٣٢٨ کۆچیدا ئەڵێت:

«لقد استأثرت رحمه الله بالفاضل والشاعر اللبیب، الذي کان یعد وجوده فلتة من فلتات الزمن الذي عقمت عن مثله الایام منذ زمن، الشیخ رضا افندي الطالباني، عصر الخمیس عند قول المؤذن "الله اکبر" توفاه الله عن عمر ناهز السبعین قضاه في التحصیل والادب. اما نظمه في اللغات الاربع عربیة وترکیة

وفارسية وكردية، فهو الذي قد سارت به الركبان وتناقلته الألسن لسلامته ورقته، حتى اني اذكر اعتراضي عليه رحمه الله في عدم تدوينه اياه، فاجاب بالواقع بان (ديوانه صدور الرجال لا بطون الدفاتر) وقد احتفل العموم احتفالاً يليق بنعش الفقيه، وواروه في مقبرة الشيخ عبدالقادر الكيلاني قدس سره، واقيمت له تعزية حافلة في زاويته (تكيه) الواقعة في الميدان. فنسأل الله له العفو والمغفرة والرضوان، ولحضرة كل من اخوانه وانجاله وعائلته الصبر لينالوا الأجر».

کەوا بوو شێخ ڕەزا لە ٩ی موحەڕەمی ١٣٢٨ کۆچی کە بەرامبەری ٢١ی کانوونی دووەمی ١٩١٠ی میلادی ئەکا کۆچی دواییی کرد و ئەو بولبولە خۆش ئاوازە بێدەنگ بوو.

دوا قۆناغی شێخ ڕەزا

شێخ ڕەزا لە ڕۆژی هەینی ١٠ی موحەڕەم ١٣٢٨ھ کە ئەکاتە ٢١ی کانوونی دووەمی ١٩١٠م، لە گۆڕستانی شێخ عەبدولقادری گەیلانی، بەهاتنی جەماوەرێکی زۆر، بە خاک سپێردرا و لە تەکیەی تاڵەبانی لە گەڕەکی (مەیدان) ماتەمینیی بۆ دانرا و لەسەر کێلە قەبرەکەی ئەم شیعرە فارسییە نووسراوە:

یا رسول الله چه باشد چون سگ اصحاب کهف
داخلی جنت شوم در زمرهء اصحاب تو
او رود در جنت من در جهنم کی رواست
او سگ اصحاب کهف من صگ اصحاب تو

واتا:

یا (رسول الله) چ دەبێت وەک سەگی (اصحاب کهف)
بچمە بەهەشت لەگەڵ زومرە هاوڕێیانی تۆ
ئەو دەچێتە بەهەشت کەی ڕەوایە من بۆ جەهەنەم

ئەو سەگی اصحاب کەهفە، من سەگی ئەصحابی تۆ

***

شینی شێخ ڕەزا

ڕۆژنامەی (الرقیب) کە لە بەغدا بە زوبانی عەرەبی دەردەچوو دوو شینی بڵاو کردەوە کە دوو شاعیری عەرەب بۆیان وتووە. یەکەمیان «عطاءالله خطیب زادە» کە ئەڵێت:

اترضى المعـالي ان تناح سـواها
وقـد علمت ان الفـقـيـد رضـاها
ام الصبر هل يقضي بحسن اصطبارنا
وانفـاس مـحـيـاء الرضـاء قـضـاها
قـضى نحـبـه والمكرمـات تحـفـه
وتبكيـه، لكن مـا افـاد بكاها
وكم بكت العليـاء ترجـو
وهيـهـات ان يعطي البكاء مناها
قـضى نحـبـه ايام عـشـر مـحـرم
غـريبـاً وحـيـداً مـثل أهل عـبـاها
فـلا ابن يبـيـعـه الشـراب، ولا اخـاً
ولا بنت تجلو همـه بعـداها
فـتـبـاً لدنيـا لا ثبـات لهـا، ولا
وفـاء، ولايرجى البـقـاء. بحـمـاها
وطوبى لأرض قـد حـوت منه اعظمـا
بهـا طالما الدهر الخـؤون تبـاهى
وطوبى لقـبـر قـد حـوى العلم والتـقى
واصنـاف فـضـل لم تكن تتنـاهى

وطوبى لقـــبـــر حل منزلة الرضـــا
اخـــو العلم من للمكرمـــات حـــواها
لطيف، رقـيق القلب، شـفّـاف طبـعـه
لقـــد كـــان من عين الكمـــال جـلاها
فكم عـــالجت يمناه مـــرضى ضـــلالة
فـــمـــا مـــسـهـــا الاّ اســتـــرد هداها
وكم مـدنفٍ اشـفت من الجـهل نفـسـه
فـــرد بآيات القـــريض شـــفـــاها
وكم كـــبـــد حـــرى شكت من اوارها
رواهـا بـابـيـــــات اليــــــه رواهـا
فلو رقـــمـــوا يومـــاً على الطور نظمـه
لكنت ترى الطور اسـتـحـــال مـبـــاها
فـــصـــيح ترى الحـــر البليغ امـــامـــه
كـــمـــعـــدوم نطق لايلم شـــفـــاها
كليم، واقـــلام المعـــاني عـــصـــيّـــة
مـــتى هزها تلف الرجـــال شـــبـــاها
كـــأن القـــوافي كنّ في اســـر نطقـــه
تدحـــــرج انى شـــاء حـــيث اتاها
فل و لطمت عـشـر العـقـول بعـشـرها
على مـــــثله حـــزناً يحق أســـــاها
ول و رأت الخنســـاء بعض فـــعـــاله
لما ادكـــرت من بعـــد ذاك أخـــاها
فـــلا كل مـــفـــقـــود من الحـــر مـؤلم
ولاكل نـار يـهـــــتــــــدي بسـنـاهـا

ولاكل مـــغـــمـــور بجـــفن مـــهنداً
ولا كل عـــضب للكمـــأة وقـــاها
ولاكل ذی جـــاه عـــريض بســـيـــد
ولا كل من ســـاد الرجـــال حـــمـــاها
ولا كل مـــفـــقـــود يناح لفـــقـــده
ولا كل ذات تفـــتـــدى بســـواها
لمثل الرضـا تجري الجفون بخيعـها
لمثل الرضـــا تفني العـيـون ضـيـاها
لمثل الرضـا تغري الخـوادر جـيـبـها
لمتل الرضـــا تدمي الاســود جـبـاها
لمثل الرضـــا في الكون تجـرى مـآتم
لمثل الرضـــا تـهـوى النفـوس أذاها
لمثل الرضا يستصعب الحر صـبـرة
لمثل الرضـــا تجـفـو الكرام كـراها
حـــبـــاه اله العـــالمين جنانه
ولا زال مـــســـروراً بضـــحـــبـــة طه

هەروا سەید مەهدی بەغدادی لە شاری نەجەف ئەم شیعرە عەرەبییەی لە ژمارە ٩٣ ڕۆژی ٢١ شباطی ١٣٢٥ ڕۆمی لە ڕۆژنامەی (الرقيب)، لە مەئتەمی شێخ ڕەزادا بڵاو کردووەتەوە.

قـــولوا لاطناب العلوم قـــوضـي
هذا الرضـا وهو العمـاد قـوضـا
من للعلوم الغـر يبـدي مـاخـفى
منها بفكر يسبق السيف مضـا
من للقـــوافي اللؤلؤيات التي
كـانت نجـوم جبـهة الدهر وضـا

اصــبح وجــه الدهر وهـو اسـود
وكـان وجـه الدهر فـيـه ابيـضـا
جـوهـرة لم يحـتـملهـا الدهر ان
تبـدو، فـضـمـهـا لقلبـه القـضـا
فللقـضــا اجــاب في رواحـــه
"ارخ لـربـه وفـــــاه بـرضـــــا"

بەپیتی ژمارەی ئەبجەدی ئەکاتە ١٣٢٨ھ

***

شێخ ڕەزا و بنەماڵەی (خادم السجادە)

بنەماڵەی (خادم السجادە)، لە پێشا نیشتەجێی شاری کۆیە و لە پاشان هاتوونەتە شاری کەرکووک. هەر لە کۆنەوە بەرماڵێکی پێغەمبەر، سەلامی خوای لێ بێت، کەوتووەتە لایان و پشتاوپشت پاراستوویانە و ماڵیان بووەتە زیارەتگای موسڵمانان. هەرچەنێک لە ساڵانی دواییدا، عەلی ئەفەندی خادیمی سوجادە، لە نووسینێکدا لە رۆژنامەکان بڵاوی کردەوە ئیدیعای ئەوەی کرد کە ئەم بنەماڵەیە، لە ڕەسەندا، لە بنەماڵەی (ئەمەوی)ن، لەبەر ئەوە ئەم یادگارە کەوتووەتە لایان. بەڵام هیچ بەڵگەیەک بۆ ئەم بۆچوونە نەبوو.

هەر وەکو ئەو قورئانە پیرۆزەی کە خەلیفە (عوسمان کوڕی عەفان) کۆی کردەوە و لە ساڵانی شەڕی رووس و تورکدا کەوتە دەستی ئەفسەرێکی رووس و ناردی بۆ مۆزەخانەی (پتروسبرگ) و لە پاشان نێردرایە (تاشقەند)ی پایەتەختی کۆماری ئۆزبەکستانی سۆڤیەتی، هەروایش، لە هەلێکدا ئەم یادگارە کەوتووەتە لای ئەم بنەماڵە کوردە، کە کورد لە مێژووی دەوڵەتانی ئیسلامدا ڕۆڵێکی گەورەیان بووە.

لە کاتی حوکمی عوسمانی و لە سەردەمی حاجی ئەمینی خادیم سوجادە، کە پیاوێکی مەلا و زانا و ناودار بوو، سوڵتان عەبدولحەمید فەرمانی داوە ئەم زیارەتگەیەی ئێستا کە لە کەرکووکە، لە ساڵی ١٣٢٣ کۆچی دروست کراوە.

لەم بنەماڵەیە، ڕەفیق ئەفەندی خادیم سوجادە، لە کاتی دامەزراندنی حکومەتی عێراقدا لەگەڵ شێخ حەبیبی تاڵەبانی و عەبدوڵا صافی، بوونە بەنوێنەری شاری کەرکووک و لە (مەجلیسی تەئسیسی) بەشدارییان کردووە وە لە پاش ئەو عەلی ئەفەندی کوڕی لە پەرلەمانی عێراقدا نوێنەری شاری کەرکووک بووە.

ئەم بنەماڵەیە، پشتاوپشت دۆستایەتییەکی قووڵ و خزمایەتییان لەگەڵ شێخانی تاڵەبانیدا هەیە. حاجی ئەمین لەگەڵ شێخ عەلی و ڕەفیق ئەفەندی لەگەڵ شێخ محەمەد عەلی و عەلی ئەفەندی لەگەڵ شێخ جەمیل. لەمە بەولاوە هیچ هۆیەک نییە کە شێخ ڕەزا ڕێزی بەرامبەر بەرماڵی پێغەمبەر (د.خ) و هێرشی توند بەسەر نۆکەرانی بەرماڵ بێنێت.

شێخ ڕەزا لەگەڵ ئەو هەموو هەجووە نارەوایەی حاجی ئەمینی خادیم سوجادە، رێز و خۆشەویستی بەرامبەر ئەم یادگارە پیرۆزەی پێغەمبەر (د.خ) دەردەخات و لە چەند شیعرێکدا سوپاسی سوڵتان عەبدولحەمید ئەکات کە جێگەیەکی لایق بەم یادگارەی دروست کردووە. لە شیعرێکی تورکیدا ئەڵێت:

سجادهء شریفهیه تقبیل ایدنلره
بی شبههدر شفاعت سجاده صاحبی
زحمت ویرردی زائرینه ضیقت مکان
دگمزدی ذیل پاکنه هر عاشقک لبی
تا استلام شهر اول انشا بیوردیلر
عەبدولحەمید خان بو مقامی مرتبی
وارد سمای هفتمه تاریخکز (رضا)
بتدی طواف خانهء سجادهء نبی

واتا:

ئەوانەی ماچی سوجادەی شەریف ئەکەن
هیچ گومانی نییە کە بەر شەفاعەتی خاوەن سوجادە ئەکەون

تەنگیی جێگە سەخڵەتی دەدایە زیارەتکاران
لەپی هەر عاشقێک نەدەگەیشتە داوێنی پاکی
تاکو لە مانگی یەکدا فەرمانی دروستکردنی درا
ئەم مەقامەی دا عەبدولحەمید خان
مێژووت گەیشتە ئاسمانی هەفتەم ئەی (ڕەزا)
کۆتاییی هات زیارەتخانەی سوجادەی پێغەمبەر
١٣٢٣ کۆچی.

لە هۆنراوێکی تریدا مێژووی دروستکردنی ئەم ئابیدەیە دووپات ئەکاتەوە و ئەڵێت:

دولسـون همـیـشـه جـیب همـایون پادشـاه
کیم جود (معنی) (حـاتمی) افسـانـه یاپدیلر
سـجـادهء شـریفـه‌یه عـبـدالحـمـیـد خـان
پک منتظم عــمـــارت شـــاهانه یاپدیلر
مــرکـز جــهـانه گلـمـدی مـانندی بر ملک
هـر کــاری یاپدیلرســه ملوکــانه یاپدیلر
تــاریخـی مـطابـق واقـع دیدی (رضـــــا)
(سـجـادهء پیـمـبـر ایچـون خـانه یاپدیلر)
١٣٢٣ کۆچی

واتا: هەمیشە پڕ بێت گیرفانی هەمایوون پادشاه
ئەوە کێیە بەخشندەی (مەعن) و (خاتەم)ی کردە ئەفسانە
بۆ سوجادەی شەریف، عەبدولحەمید خان
کۆشکێکی زۆر ڕێکی شاهانەی کرد
نەهاتووەتە جیهان شاهێکی وەکو ئەو
هەر کارێکی کردبێت شاهانە کردوویەتی

بەپێی ژمارەی ئەبجەدی، مێژووی دروستکردنی ئەم کۆشکە ئەکاتە ١٣٢٣.
هەر لە بابەت ئەم کردەوەیەدا دیسان ئەڵێت:

پادشـاه آل عثـمـان يعنى خـان (عبـدالحـميـد)
قــابل انكار دگل احـــســان فــوق الـعــادەسى
پادشـــاه؛ انبـــيـــايى مس ايدەن ســجــادەيه
گــور مــدى لائق، زيارتخـــانەء مــعــتــادەسى.
بـر زيارتـخـــانەء شـــاهانه انشـــا قـــيلديلر
آسمان دورنجه دورسون شاه ايله شهزادەسى
پک کــوزل دوشـمش رضــا جــوهرلى تاريخكر
(امـــجــد پـيـغــبــەرک مــوقف ســجــادەسى)

واتا:

پادشای ئال عوسمان یانی خان عەبدولحەمید
قەد ئینکار ناکرێت چاکەی فەوقەلعادەی
بۆ ئەوانەی زیارەتی بەرماڵی پادشای پێغەمبەران دەکەن
ئەو زیارەتخانەیەی بەلایق نەزانی
زیارەتخانەیەکی شاهانەی دروست کرد
تاکو ئاسمان وەستاوە بوەستێ شاە و شازادەی
زۆر جوان کەوتووە (ڕەزا) مێژووی جەوهەردارت
(جێگەی بەرماڵی پێغەمبەر خاوەنی مەجد)

شێخ ڕەزا لەگەڵ ئەم هەموو ڕێزەی بەرامبەر زیارەتگەی بەرماڵی پێغەمبەر، لە هەموو دەرفەتێکدا هەجووی حاجی ئەمینی کردووە و هەتا لە هەجووی شێخ محەمەد عەلی برازای ئەم جنێوە بە حاجی ئەمین دەدات:

شێخ کە گەوادێ وەکو (خـادمی سوجادە) لەلای
سـەیدی حـور لە سـولالەی عـەلی و فـاتمە بێ

لە شیعرێکی تریدا کە باسی نان و خوانی حاجی ئەمین ئەکات ئەڵێت:

خادم سجادەیی پیغمبری
کشتی جود و سخارا لەنگەری
اغنیا خواهند از انعام تو
سینییێ شەکراو پلاو دوو لەنگەری
ئەو کەسەی خوانی لە بۆ دێ صوبح و شام
چی لە ئێمە زیاترە غەیرەز کەری؟

واتا:

ئەی نۆکەری بەرماڵی پێغەمبەر
تۆ لەنگەری کەشتیی سەخا و بەخششی
دەوڵەمەندان لە نان و نیعمەتی تۆ
سینییێ شەکراو و دوو لەنگەری پلاویان ئەوێ
ئەو کەسەی سینی بۆ دێ بەیانی و ئێوارە
چی لە ئێمە زیادە غەیرەز کەری یا کەڕی و
مەبەستی شێخ محەمەد عەلی کەڕەیە

وا دیارە ئەم بگرە و بەردەی نێوان شێخ ڕەزا و خادمی سوجادە تەنیوەتەوە و شێخ ڕەزا لە شیعرێکی فارسیدا ئەم هەجووە توندەی کردووە.

میخوارەینم من کە مرا بادە بیارید
من سادە پرستم، پسری سادە بیارید
چندان خوشم از بچەء کون دادە نیاید
گرهست یکی بچەء ناگادە بیارید

واتا:

من مەیخۆر نیم مەیم بۆ بێنن
من بێ تووک پەرستم، هەتیوێکی بێ تووکم بۆ بێنن
من ئەوەندەم حەز لە هەتیوی قنگدا و نییە
ئەگەر هەیە هەتیوێکی نەگاویاوم بۆ بێنن

@kurdica

نی‌نی غلطم بچـهء ناگـاده در این شـهـر
پیـدا نشـود گـادەو، ناگـاده بیـارید
بایک کـفلی گـرد قناعت نتـوان کـرد
کـونرا بتـرمـوای و بەعـراده بیـارید

واتا:

نەنە، هەڵە بووم، هەتیوی نەگاویاو لەم شارە
دەست ناکەوێ، گاویاو و نەگاویاو (هەرچی دەس کەوت) بیهێنن
پیاو ناتوانێ بەتەنیا کەفەڵێکی خڕ داکەوێ
قنگی وا زل بێنن بە تراموای و عەرەبانە بگوێزرێتەوە

زان مکتب حربیه کە سرچمشـهء کون است
چندین نفـر و ضـابط و بگزاده بیـارید
آن صـبـر ندارم کـه ز پایش کنم ایزار
دامن بکمـر بر زدە آمـاده بیـارید

واتا:

لەو قوتابخانەی جەنگییە کە سەرچاوەی قنگە
چەند نەفەر و ئەفسەر و بەگزادە بێنن
ئەوەندە خۆم پێ ناگیرێ تا دەرپێکەی لە پێ دائەماڵم
یەکێکم بۆ بێنن حازر و ئامادە بێ داوێنی دیزداشەکەی کردبێ بەبەر پشتێندەکەیدا

مـقـصـود همین آتش شـهـوت بنشـانم
گـر پیـر و جـوان، گـر نر و گـر مـادە بیـارید
گـر زانکه فـرسـتـادە فـرسـتـیدە نیـاورد
از بهـر مـجـازات فـرسـتـادە بیـاریدە

واتا:

مەبەست ئەوەیە ئەم ئاگری شەهوەتەم دامرکێنمەوە
پیر بێ و جوان بێ، نێر بێ و مێ بێ، هەرچی هەیە بۆم بێنن
ئەگەر ئەو کەسەی ئەینێرن هەتیوەکە بهێنێ نەیهێنا،
لە سزادا خۆی بهێنن

از طالع نحسم اگر آن هم ندهد دست
یک پیر نود سالهء افتاده بیارید
گر پیر نود ساله میسر نشود نیز
فرتوت شده (خادم سجاده) بیارید

واتا:

ئەگەر لە چارەی ڕەشم ئەوەیش دەست نەکەوت
پیرێکی نەوەد ساڵەی لێکەوتوو بێنن،
ئەگەر پیری نەوەد ساڵەیش دەست نەکەوت
(خادیمو سوجادە)ی فەرتووت و پەککەوتووم بۆ بێنن

شێخ ڕەزا لە مەیدانی عەشیرەت ئاراییدا

بنەماڵەی تاڵەبانی، لە پاش بڵاوبوونەوەی یازدە کوڕی شێخ ئەحمەد، لە شێخانی تەریقەوە بوونە عەشیرەتێکی گەورەی شەڕەنگێز، لە سەرتاب و حاجیلەری قەزای خانەقینەوە تاوەکو نزیکی ناوچەی «دووبز» لەسەر (زێی بچووک) دەستیان بەسەر زەویوزاری هەرێمێکی فراوان داگرت. لەمەدا لووتیان تەقییە لووتی هەندێ لە عەشیرەتانی ئەو هەرێمە. لە قەزای خانەقین لەگەڵ ئێلی باجەلان و جموور، لە قەزای کفری لەگەڵ بەگزادانی جاف و لە ناحیەی کۆشک (گل) لەگەڵ عەشیرەتی داوودە و جەباری و بەگەکانی گل و شێخانی بەرزنجە. لە قەزای داقووق لەگەڵ عەشیرەتی کاکەیی و داوودە و لە تەیناڵ لەگەڵ شێخانی بەرزنجە و عەشیرەتی هەمەوەند.. هتد.

لەم گێرە و کێشەیە، کە بۆ داگیرکردنی زەوی و ئاو بوو، گەلێک شەڕوشۆڕ

لە نێوانی تاڵەبانییەکان و ئەم عەشیرەتانە ڕووی داوە. شێخ ڕەزایش وەکو یەکێک لە تاڵەبانی، بەزمانە تیژەکەی، بەهەق و ناهەق، لایەنگیریی عەشیرەتی خۆی کردووە و هەجووی عەشیرەتانی تریشی کردووە. ئەوانەی لەو هەجووانەدا وتوویەتی، هەرچەنێک زۆربەیان راست نین، بەڵام لە بابەت هونەرییەوە بەهایەکی زۆریان هەیە و دەبێت تەنیا لەم سووچەوە تەماشا بکرێن و نەبێتە هۆی دڵگیریی ئەو کەسانەی کە بە خراپە ناویان هاتووە. لەسەر ئازایی عەشیرەتی تاڵەبانی ئەڵێت:

بارەکەڵا ئافەرین ئەی عەشرەتی نەصرەت شیعار
مەردی مەیدان شێری جەنگ ئاوەر هوزەبری کارزار
چوار عەشیرەت، کاکەیی و هەمەوەند و جەباری و داوودە
ئیتتیفاقیان کرد و هاتن چوار صەد و پەنجا سوار
هەر بە ئەوەل حەملە چەندتان کوشت و چەندتان سەربڕی
چەند لەشیان لێ بەجێ ما، بوون بە طوعمەی مور و مار
ئێستەکەش لەو دەشتە شەڕیانە لەسەر لاشەی ڕزیو
کەرگەس و شاهین و گورگ و مامە ڕێوی و کەمتیار
بەینی بەینەڵا (عوبێد)ی فیلەتەن کارێکی کرد
هیچ کەسێ نایکا مەگەر حەیدەر بە زەبری ذولفیقار
هەر سوارێ فیرقەیێکی ڕارڤاند و دایە پێش
کەوتە سەر کوێخا مەخۆل (عەبدولوەهاب)ی نامدار
لێی خوڕی وەک شێری غوڕڕان: سا مەڕۆ ڕاوەستە بۆم
ئەی تلیشی (دایە ڕێزوار)ت بەڕیشی (یادگار)
چەکمەیێ سووری لە پێدا بوو بەجارێ زەردی کرد
تس لە ملیۆن تێپەڕی کرد، تڕ گەیشتە صەد هەزار
یەک لە یەک ئازاترن تەعریفی کامێکتان بکەم
دەک فیدای دەست و تفەنگت بم سولالەی شێخ ستار

شـەهـسـوارێکی وەکـو تـۆمـان هـەبێ باکـمـان چیـیـە
تۆیش لە حـەقـیـقـەتدا سـوارێکی وەکـو ئەسـفـەندیار

لێرەدا شێخ ڕەزا خۆی دەیسەلمێنێت کە ئەم مەدحە هەموو مەجازە. بەڵام ئەوەی ڕاست بێت لەم شەڕەدا تاڵەبانییەکان شکستیان نەهێناوە.

ئەم قسانە گشت مەجازن گەر حەقیقەتتان دەوێ
بەذلی نان و هیمەتی پیرانە بۆتان کەوتە کار

بێگومان شێخ ڕەزا ئەم هەموو هەڵنانەی بە بەلاش نییە:

جـائیـزەم مـەطلووبـە ئەم مـەدحـەم بە خـۆڕایی نیـیـە
هـورتمانیش بێ (رضـا)م گـەر هیچ نەنێـرن یا سـتـار

لەم شیعرەیشیدا دووبارە باسی ئەم شەڕە ئەکات و ئەڵێت:

سێ عەشیرەت بوون بەیەک تا ڕیشەمان دەرکەن بە یەکجاری
جـــەباری و داوودە و کـــاکـــەیێکانی (دایە ڕێزواری)
قەسەمیان خوارد بە ڕووحی سەید براکە و گۆڕی خان ئەحمەد
بە کەللەی خووگ و شاخی گاوە حۆل و گۆشتی مرداری
دەبێ ئیـمـڕۆ بەجـارێ قـەتعی نەسلی (تاڵەبانی) کەین
تەقـوتۆقـیـان کـە هەسـتـا گـوللە هەر وەک تەرزە دەباری
سـوارەی تاڵەبانی دەرپەڕین، وەک ڕۆسـتـەمی دەسـتـان
فـیـراریان ئیـخـتـیـار کـرد سـەیدەکـانی باوە یادگـاری
فـیـراری کاکـەیی هەر نەیسـە ئەمما گـوێی فەلەک کـەڕ بوو
لـە جـــرت و فـــرتی ئاغــای داوودە و ســـاداتی جـــەباری

***

لەشکری تاڵەبانی بۆ سەر داوودە

لەبەر سـەرنەکـەوتنی لەشکری داوودە و ئێلە سوێندخـوارانی بەسـەر تاڵەبانیدا شێخ حـەمـیدی تاڵەبانی کـە زانی داوودە خـەریکی کۆکـردنەوەی لەشکرێکی ترییە بۆ تۆڵەسەندنەوەی شەڕی شکستی پێشوو، دەسپێشخەریی

کرد و لەشکرێکی لە تاڵەبانی و گل و زەنگنە و ڕۆغزایی جاف کۆ کردەوە و دایە سەر دێهاتی (تاوێر و تالا و نەیجول)ی داوودە. ئەوەی سەیرە، شێخانی تاڵەبانی لەگەڵ زۆربەی ئاغاکانی داوودە، لە ڕێگەی ژن و ژنخوازەوە زاوا و غەزوور و خاڵۆزا و پوورزان. لەگەڵ ئەم هەموو خزمایەتییەیش ئەم هەموو شەڕە خوێناوییە لە نێوانیاندا ڕووی داوە.

لەم شەڕەدا گەلێک پیاوی ئازا لە هەردوو لا بەشدارییان کردووە. وەکو شێخ حەمید کە پیاوێکی کەڵەمێرد و نەترس بوو شێخ ڕەزا بەم شیعرەدا باسی لەشکر ئاراییی شێخ حەمید ئەکات و وەکو لەشکری نیزامی بۆ شەڕ ڕێکی دەخات. لە زەنگنەکان باسی ئازاییی ئەمین قادر زولەیخا ئەکات. لەم بنەماڵە قادر زولەیخا و ئەمینی کوڕی و ڕۆستەم کوڕی ئەمین بەیەکەسوار و کەڵەمێردی ناویان دەرهێنابوو. هەروا باسی ئازایی و نەترسیی جافەکان ئەکات و بە گیان پۆڵا ناویان دەبات. لە داوودەکانیش پیاوانی ئازا وەکو مەمەد و ئینجە بەگ عەباس ئاغا بە ئازایی ناویان دەرهێنا بوو.

لەم شەڕەدا داوودەکان شکست دێنن و خۆیان لە قەلاکانیان قایم دەکەن. شێخ حەمید هەڵمەتی قەلاکان دەدات و ژنە تاڵەبانییەکانی ئاغایانی داوودە هەلهەلە بۆ خزمانی تاڵەبانییان هەڵدەدەن و: «حیزانە خۆتان بگرن لە بەردەم حەمید» تانە لە مێردەکانیان دەدەن. یەکێک لە ئاغایانی داوودە بە بریندار بەجێ دەمێنێت و شێخ تەهای شێخ صەمەدی پوورزای خۆی دەداتە سەری بۆ پاراستنی، سوارێکی ڕۆغزایی سوێندی لێ دەخوات: «بە کەلامی خوا چەکمەی زەردی لە پێدایە هەر ئەیکوژم و تەقەیەک ئەکات و هەردووکیان ئەکوژێت».

داوودەیش لەم شەڕەدا ئازاییەکی زۆریان نواندووە، شێخ ڕەزایش دانی پێ دەنێت بەلام ئەڵێت:

عەشرەت ئازایش بێ کە ناموس نەبێ بێ فەیدەیە
عەشرەتی بێ غیرەت ئەمڕۆ عەشرەتی (داوودە)یە

فەرموون لەگەڵ باسی ئەم شەڕەدا وەکو شێخ ڕەزا دەیگێڕێتەوە:

کوردیکا @kurdica

ازان سو چ و (داووده) لەشکرکشید
ازین سو بجنبید (عبدالحمید)
بفرمود تا (تالبانی) گروه
نستند برخانەء زین چوکوه
برانگیخت آن اشقر دیو زاد
چو ڕوستم یکی سان لشکر بداد
جناح ازچپ و راست برپای کرد
بقلب اندرون خویشرا جای کرد
گروهی فرستاد بر میمنه
ز گردان گردن کشی (زنگنه)
به رنج اندرون دریکن مصاف
گروهی ز فولاذ جانان (جاف)
پی چرخ گردون گروهی دیگر
ز چابک سواران سەتا بسر
بەمستی دگر رزم جۆیان (گل)
زیر دست زور آورد شیر دل
نخستین از (گل) علم بر فراخت
بـ (تاویر) و (تالا) و (نیجول) تاخت
ز ان دوده جای (داووده) بود
بمردان جنگی بر آموده بود
(ممد نام سالار آن انجمن
که گفتی کسی نیست همتای من

واتا:

کە (داوودە) لەولاوە لەشکریان هێنا

عەبدولحەمید لەملاوە بزووت

فەرمووی کە دەستەی (تاڵەبانی)
وەکو کێو لەسەر پشتی زین دانیشتن
ئەو ئەرژنگە بێچووە دێوە ڕاپەڕی
یەکێکیش وەک ڕۆستەم لەشکری ریز کرد
قۆڵێ لە ڕاست و قۆڵێ لە چەپ دانا
جێی خۆی لە ناوجەرگەی لەشکردا کردەوە
دەستەیەکی نارد بۆ لای ڕاست
لە کەڵەمێردانی مل دانەنەوانی (زەنگنە)
بۆ شەڕی چەرخی گەردوون دەستەیەکی تری
ئامادە کرد لە چابووک سوارانی سێ تا بسەر
لەلایەکی تریشەوە شەڕەنگێزانی (گل)
زەبەردەست زۆر هاورد و شێردل
یەکەم کەس لە گلان ئالای هەڵگرت
هێرشی بردە سەر (تاوێر) و (تالا) و نەیجول
جێی داوودە لەو دوو دێیەدا بوو
پڕ بوون لەکەڵەمێردانی شەڕکەر
گەورەی ئەو کوڕە (مەمەد) ناوێ بوو
ئەیوت کەسێ نییە هاوتای من

منم وارث تخت (اسکندری)
جهانرا سزاوار سر عسکری
نژادم ز (خورشید خاور) زمین
منم تس خاقان و سالار چین
بمن راست شد پشت (داوودی)یان
زین بر کنم بیخ (محمودیان)
بگفت این دو لشکر بینجول ماند
خدا صد سواری بتعجیل نارد

رسیدند سرره گرفتند تنگ
بر انگیخت دهمان آمد بجنگ
برادرش مدحت پس پشت او
تفنگ سیه لوله درمشت او
بر آورد چند آتش کارزار
بسی برنیامد که برگشت کار
جوانی ز خویشانی او گنجه نام
همی راند برتو سن بتزگام
زنندش یکی گله برتو سنا
بغلطید برخاک لرزان تنا
دلیران گرفتند پیراهنش
کفن گشت بر گنجه پیرآهنش
بر آن خاک شد پیکرجان چاک
یکی گنجەرا کرد باید بخاک
تنی چند که بودند خویشان او
دران حمله گشتند قربان او

واتا:
منم میراتگری تەختی ئەسکەندەری
شایانی سەرلەشکری جیهانم
لە ڕەگەزی خورشید زەمینم
منم نەوەی خاقان و سالاری چین
بە من پشتی داوودە ڕاست بووەتەوە
لە بن ڕیشەی مەحموودیان دەردێنم
وتی ئەم دوو لەشکرە لە نەیجول بمێنن
خوا سەد سواری بەپەلە نارد

گەیشتن و سەرە ڕێگەیان تون گرت
«دەهمان» ڕاپەڕی و هاتە کۆڕی شەڕ
(مەدحەت)ی برای لە پشت سەرییەوە
تفەنگێکی سێ لوولەی لەمشتیدا بوو
چەند تەقەیەکی کرد و شەڕ هەڵگیرسا
ئەوەندەی پێ نەچوو بارودۆخ گۆڕا
لاوێکی گەنجە ناو لە خزمەکانی
بەپشتی ئەسپە سەرکێشەکەیەوە تاوی ئەدا
گوللەیەکیان نا بە ئەسپەکەیەوە
بە لاشەی پەلەقاژەکەرییەوە لە ناو خاکدا گەوزا
قارەمانان جلەکانی ژێریان گرت
گەنجە ئەو جلانەی بوون بە کفن
لاشەی بەسەر ئەو خاکەوە لەت لەت بوو
دەبوا یەکێک لە خاکدا بیشارێتەوە
چەند کەسێ کە خزم و کەسی بوون
لەو هێرشەدا بوون بە قوربانی

چو (داووده) دید اتش تیـــزخـــیـــز
همـــان گـــه گـــرفـــتند راه گـــریز
بطاس اندرون مـــهـــره انداخـــتند
تکا در ســـوی قلعـــهـــا تاخـــتند
دبیـــری کـــه خـــوانند اورا امـین
بر آغـا حـمـد حـمله پرداز کـمین
بر او بـانگ یرزد کـه سـرعـسکرا
مـــرو تـا بدانـی نشـــان مـــرا
منم پور قـــادر زلیـــخـــای شـــیـــر
چه قـادر زلیـخـا و چه (اردشـیـر)

شنیدم که آغا دران گیروار
همی راند مرکب سرا سیمەدار
فرومانده گفتی بدست اجل
چو مسهل خو رانش عمل بر عمل
عنانش زکف رفته لرزان چوبید
امین درپسش همچو دیوسفید
دراین بود کار و سرشرا ببند
چو جاد و گرانرا کنند حیله بند
بزیر زمین کشته شد باذپا
بتمثال آن مرد جنگ آزما
به اسب دیگر تا امین شد سوار
بزد خیمه آغا بصحن حصار
چو پوشیده رویان بی آبرو
بکنجی در آن قلعه بنهفت رو

واتا:

کە (داوودە) بڵێسەی ئاگریان دی
ڕێگەی هەڵاتنیان گرتە بەر
موریان خستە تاس و ناو ژوورەوە
هەر بەغار بەرەو قەڵاکان تاویان دا
بنووسێ کە پێیان ئەوت ئەمین بوو
لە کەمینەوە هێرشی بردە سەر ئاغا مەمەد
لێی خوڕی وتی: ئەی سەرلەشکر
مەڕۆ تا ناونیشانی من بزانی
منم ڕۆڵەی قادر زولەیخای شێر
چە قادر زولەیخا و چە ئەردەشێر

کوردیکا @kurdica

بیستم ئاغا لەو بگرە و بەردەیەدا
بە سەراسیمەییی ئەسپەکەی تاو ئەدا
ئەتوت بە دەستی ئەجەلەوە داماوە
وەک دەرمانی ڕەوانی خواردی جار
لە دوای جار عەمەلی ئەکرد
جڵەوی ئەسپەکەی لە دەس دەرچووبوو
وەک بی ئەلەرزی ئەمینیش وەک دێو
سپی هەر بەدوایەوە بوو
لەم حاڵەدا بوو ئەو بەم جۆرە کەوتە داوەوەی
وەک جادووگەر بە فێڵ ببەستنەوە
ئەو تیژڕەوە لە ژێر زەویدا کەوت
وەک ئەو مەردە شەڕ تاقی کەرەوە
تا ئەمین سواری ئەسپێکی تر بوو
ئاغا لە حەوشەی حەسارەکەدا دەواری هەڵدا
وەک ئەو بێ ئابڕوویانەی کە ڕوویان ئەشارنەوە
لە گۆشەیەکی ئەو قەڵایەدا ڕووی خۆی شاردەوە

دریـده شـــــــدش پـردهء نـام و نـنـگ
زنـام آوری یـاد مـــــــانـدش بـچـنـگ
بـســـــر برد آن روز بـاصـــــد هـراس
در آن قلـعــــــه تـا رفت از شب دوپـاس
شــبی تـیـره فـرصت غنیـمـت شـمـرد
بـیـــــرون رفت راه دراجـی ســــپــــرد
بدراجـی آمـــــد جگر خـــســـتـــه بـاز
چـو دراج بر جـــســـتـــه از چنگ بـاز
جنان ملک و مـــالش بتـــاراج شـــد
بـیـک بـازیء چـرخ دراج شـــــــــد

کسی را کـه برداشت پاشـای جـاف
توانـد کند بـر نظـر کـــوه قـــاف
چو مـحـمـود پاشـا دراین ملک نیـست
دراجی کـدامـست داووده کـیـست
سگ کـــیــــست (داووده‌ء) دودکی
زند پـه‌نجــه با جـــعـــفــر برمکی
عـــشـــایر هـمـــه بـنـدگـــان دیند
بـر آوردهء دودمـــــــــــــان ویـنـد
پس این دودمـــان واجب الحـــرمـــتند
اکـــر راست خـــواهی ولی نـعـــمـــتند
یکی از دوعا گوی ایشـان (رضـا) است
(رضا) را که گرخشم گیرد قضا است

واتا:

بەڵام پەردەی ناو و شۆرەتی دڕا
تەنیا بیرەوەرییەکی بەدەستەوە ما
ئەو ڕۆژەی بەصەد ترس و لەرز بردە سەر
تا دوو پاس لە شەو تێپەڕی
شەوی تاریکی بە فرصەت زانی
هاتە دەرەوە و ڕێی دراجی گرتە بەر
بە دڵی ماندووەوە هاتەوە دراجی
وەک پۆڕێ لە چنگ باز هەڵاتبێ
ماڵ و موڵکی وا بەتاڵان ڕۆیی
بەتاقە یارییەکی بازی گەردوون بوو بەپۆڕ
کەسێ کە پاشای جاف هەڵی بڕیبێ
ئەتوانێ بە ڕوانینێ کێوی قاف لە بن هەڵکەنێ

وەکو مەحموود پاشا لەم ئارادا نەبێ
دراجی کامەیە و داوودە کێیە؟
داوودەی حیز سەگی کێیە
تا پەنجە لە پەنجەی جەعفەری بەرمەکی بدات
عەشیرەتان هەموو بەندەیی ئەون
بەرز کراوەی بنەماڵەی ئەون
لەبەر ئەوە ئەم بنەماڵەیە پێویستە قەدریان بگیرێ
ئەگەر ڕاستت ئەوێ وەلی نیعمەتن
(ڕەزا) یەکێکە لە دوعا گۆیانی ئەوان
ئەو ڕەزایەی ئەگەر ڕقی هەستێ ئەبێتە بەڵای خوا

شێخ ڕەزا زۆر شانازی بە ئازایی شێخ حەمیدی ئامۆزایەوە کردووە و ئەڵێت:

حەیدەری کەر ڕاە یاخو خالیدی ئیبنی وەلید
ڕۆستەمێکە ڕۆژی دەعوا بەینی بەینەڵا (حەمید)

هەروا ئەڵێت:

(شێخ حەمید) گەرچی لە قەبیلەی ئێمەیە
(ئەحمەد ئاغای یەعقووب ئوغڵی) ئێمەیە

کەچی لە دژی ئاغای جەباری دڵی سارد نابێتەوە و ئەڵێت:

لە سوورەی سەر خڕم ئاگر دەباری
کوتامە ژێر گونی ئاغای (جەباری)

***

هەجووی کاکەیی

هیچ گومانی تێدا نییە کە شێخ ڕەزا لەبەر ناکۆکیی نێوان عەشیرەتی تاڵەبانی و کاکەیییەکان ئەم هەجووەی خوارەوەی کاکەییی کردووە. بەڵام کە تەماشای ئەم هەجووە دەکەین، لەگەڵ هەجووی عەشیرەتی داوودە و جەباری

جیاوازە و بەجۆرێکی وا باسی، نهێنییەکانی ڕێبازی کاکەیی ئەکات، پێویستە هەندێک لە بنچینەی سیاسی و کۆمەڵایەتیی کاکەیی قووڵ ببینەوە، چونکە هەموو ڕێبازێکی سیاسی و ئاینیی نوێ گەلێک ناتۆرەی بۆ هەڵبەستراوە، بەتایبەت ئەگەر ئەو ڕێبازە بەجۆرێکی نهێنی بووبێت.

کاکەیی چین و بۆچ ڕێبازیان نهێنی بووە؟

لە کوردستانی خوارووودا ناوی کاکەیی بەو تایەفە ئاینییە ئەڵێن کە لە ڕۆژئاوای ئێران بە (عەلی ئیلاهی) ناو دەبرێن. بەڵام پیاوە ئاینییەکانی خۆیان ناوی «ئەهلی حەق» لە خۆیان دەنێن. دەبێت ئەوەیش بزانین کە هەندێک ڕێبازی مەذهەبی تریش هەن ئەم ناوە لەخۆ دەنێن، کە هەمووی؛ ڕێز و خۆشەویستیی ئەم ڕێبازانەیە بەرامبەری یەکێک لە هەرە کەڵەڕەهبەرانی ئیسلام، عەلی کوڕی ئەبی طالب دەگەیێنێت. دەبێت ئەوەیش بزانین کە خاوەنی ئەم بیروباوەڕانە ناتوانن بەبێباکی ڕاستیی بیروباوەڕیان بخەنە ژێر دەستی ئەوانەی کە باسیان دەکەن، چونکە ئەم بیروباوەڕانە وەنەبێت تەنیا بە دەرکەوتنی ئیسلام و ڕەهبەرێکی وەکو عەلی کوڕی ئەبی طالب دەرکەوتبێ، بگرە بن و بنچینەیان تێکەڵی گەلێک لە بیری کۆنی کورددا بووە و بەچەشنێکی جۆراوجۆر دەرکەوتوون.

ئەهلی حەق؛ تایەفەیێکن زۆربەیان لە کوردستانی ڕۆژهەڵات و کوردستانی خوارووودا، لە یەکەم پلەدا لە نێوان کوردانی کۆچەری ڕەشماڵنشین و صەنعەتکارانی شاراندا بڵاو بووەوە.

جێگە و بنچینەی بڵاوبوونەوەی ڕێبازی ئەهلی حەق، بەپێی دەسنووسەکانی خۆیان، تاوەکو صەدەی هەفتەمی کۆچی، لوڕستان بووە و لەوێوە بەرەو ڕۆژئاوای کوردستان؛ کرماشان و سنە بڵاو بووەتەوە و ئێستا زۆربەی کوردانی گۆران و هەموو ئێلی قەلخانی و سنجاوی و بەشێک لە کەڵهوڕ و زەنگنە و عوسمانەوەند و جەلالەوەند لە شارەکانی قەسری شیرین و کرند و سەرپێڵی زەهاو لەسەر ڕێبازی ئەهلی حەقن. لە کوردستانی خوارووودا؛ لە

ناوچەکانی سلێمانی و کەرکووک و خانەقین و دەوروبەری مووصڵ و هەندێ لە کوردستانی ژووروو لە تورکیا لەسەر ئەم ڕێبازەن.

بۆ زانینی ڕاستیی بیروباوەڕی ئەهلی حەق، لە ژێر تەئسیری کۆمەڵایەتی، کە لە مێژووی سیاسی و کۆمەڵایەتیی کوردستان جیا نابنەوە، کە بێگومان کە پاشماوەی بیروباوەڕی زۆر کۆنی کورد لە نێوان باوەڕی ئەهلی حەق بەشێوەی شەڕ لە نێوان لایەنگیرانی «عەلی» و لایەنگیرانی «معاویە»دا خۆی دەرئەخات. لەبەر ئەوە ناتوانین بڵێین ئەم بیروباوەڕە ئاینێکی کۆنی کوردە تێکەڵی ئاینی ئیسلام بووە یان ڕێبازێکی ئیسلامییە هەندێ باوەڕی کۆنی کوردی تێدا ماوەتەوە.

لە کتێبێکی پیرۆزی خۆیاندا بە زوبانی کوردی گۆرانی ئەڵێت:

یارسان وراە، ڕای هەق ڕاسین، برانان و راە
پاکی و ڕاستی، نیستی وردە ئا قەدەم و قەدەم تامنزڵگاە

کتێبی پیرۆزی ئەهلی حەق، وەکو گۆرانیی سۆزی دەروێشان، لە عیبادەتدا بەئاهەنگێکی تایبەتی لەگەڵ سازی (تەمورە) دەوترێت.

ئەهلی حەق باوەڕیان بەوەیە کە حەفت فریشتە هەن، لە دەورانی جیاواز بەناوی جیاجیا، لە گیانی هەندێ پیاوچاکاندا دەردەکەون، وەکو لە کتێبی پیرۆزیان لە (شانامەی حەقیقەت)دا ئەڵێت:

کە عدل خدا این بود درفنون
هر انکی بمیرد بدوران برون
هر آن بودش بە دونیا مکان
بیاید بەعقبی بود آن چنان
چو موزون بگردد حسابش بکار
دو بارە بیاید بدون شمار
چنین تا کند طی همە آن هزار
در آن اخر ڕوز از امریار

وگر دون بدون در زمان نیست راست
خدا در کجا عدل او کجاست

نیشانەی ئاشکرای ئەهلی حەق هێشتنەوەی سمێڵە کە دەبێت لێوی سەروو داپۆشێت، لەسەر ئەو باوەڕە کە ئیمامی عەلی قەیچی سمێڵی نەدەبڕی.

هەروا لە بیروباوەڕیاندا پاراستنی سرِ (نهێنی) کە بناغەیەکی مێژوویی و کۆمەڵایەتیی هەیە. «دشت پیر و دلیل، جم و جمخانە، خانەدانانی حەقیقەت، روژەء سە روزدا نام برد».

ئەوەی جێی سەرنجە؛ لە صەدەی حەفتەمی کۆچیدا، بەدەرکەوتنی نوێکەرەوەی ئەم ڕێبازە، کە هەندێک بەدامەزرێنەری دادەنێن، کە «سوڵتان سوهاک» شێوەیەکی تری وەرگرت، کە میللەتی کوردی بۆ ڕۆژی تەنگانە ئامادە دەکرد. وەکو دەسنیشانکردنی خانەدانانی حەقیقەت و سرِ پاراستن و سزای سرِ دەرخستن و هەڵبژاردنی (پیر و دەلیل) و دامەزراندنی کۆڕی ئاینی (جمخانە) و ئادابی تایبەتی «ڕۆژی سێ ڕۆژە» و یاسای تری کە سوڵتان ئیسحاق (سان سهاک) بەبنەڕەتی حەقیقەت دای ناوە، هەر لەسەر هەمان ڕێباز دەڕۆن.

هیچ گومانی نییە کە هۆی دارِشتنی هاوکاری و یەکگرتنی دەستەکانی ئەهلی حەق لەلایەن سوڵتان سوهاکەوە دوو شت بووە، یەکەمیان؛ هەڕەشە و مەترسی سوپای (مەغول) کە لەو کاتەدا، ناوچەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات و کوردستانی خواروو بوون و دووەمیان؛ بۆ پاراستنی ڕێباز و ئادابی میللەتی کورد کە لە ژێر پاڵەپەستۆی ڕێباز و ئادابی میللەتانی ترەوە بوو.

سوڵتان سوهاک، لە پاش داگیرکردنی بەغدا و پامالکردنی خیلافەتی عەباسی لەلایەن (هۆلاکۆ)وە. بۆ بەرهەڵستی مەغۆلەکان، بارەگەیەکی تایبەتی، بەشێوەیەکی ڕێبازی ئاینی دادەمەزرێنێت، بۆ یەکگرتن و هاوکاری لە نێوان هەموو تایەفەکانی ئەهلی حەق و هەموو ئەهلی حەق لە ژێر سەرکردەی حەوت خانەداندا دەبەستێتە یەکەوە. ئەمانەیش؛ خانەدانی شا ئیبراهیم، خانەدانی عالی قەلەندەر، خانەدانی باوە یادگار و خانەدانی سەید ئەبولوەفا، خانەدانی

میرە سوور، خانەدانی سەید مستەفا و خانەدانی بابو عیسا. ئەم خانەدانانە بە «هەفتەوانە» ناو دەبرێن. لە پاشاندا بەپێی پێویستی، خانەدانانی ذولنوور و ئاتەش بەگ و شا هەیاس و بابا حەیدەریش خرانە پاڵیان.

ئەم بنەماڵانە، کە بە سەید ناسراون، تاکو ئێستایش لە نێوان میللەتی کورد جێی ڕێزن.

لەبەر ئەوە، ئەگەر شێخ ڕەزا لەو شیعرەیدا کە بەسەر کاکەییەکاندا هەڵی داوە، بەهۆی دووبەرەکیی نێوان ئەوان و عەشیرەتی تاڵەبانییەوە و لەبەرئەوەی ئاداب و ڕێبازی کاکەییەکان تاکو ئێستا زۆربەی نهێنین، لەبەر نەزانینی ڕاستیی ئەو ڕێبازە، گەلێک بالۆرەیان بۆ ڕێک خستوون.

هەر لەبەر دەرخستنی هەندێ لە راستیی ڕێبازی ئەهلی حەق، کە کاکەیی بەشێکن لەوان، بەپێی زانینمان ئەمەمان ڕوون کردەوە. کە ئەوەی شێخ ڕەزا، لە بابەت ئادابی کاکەییەوە ئەڵێت ڕاست نییە. لەگەڵ ئەوەشدا شیعرەکانی شێخ ڕەزا، لەگەڵ هەموو ئەو بالۆرەیەی کە بۆ کاکەییەکانی ڕێکی خستووە، ڕەونەقی هونەریی هەر هەیە. خوا لێخۆشبوو، سەید فەتاح ئاغای سەید خەلیل کە یەکێک بوو لە پیاوە ناسراوەکانی کاکەیی، گوێی بۆ شیعرەکانی شێخ ڕەزا شل دەکرد و هیچ دڵگیر نەدەبوو. بەو هیوایەوە کە برا کاکەییەکان وەکو هەموو ئەو کەسانەی بەر پەلاری هونەری شێخ ڕەزا کەوتوون و دڵگیر نەبوون ئەوانیش دڵگیر نابن.

تاڵەبانی، لە ناوچەی لیوای کەرکووک، لەسەر حیسابی عەشیرەتانی ئەو ناوچەیە تەنینەوە و ڕووبەڕوویان بوونەوە. لەوانە کاکەیی و داوودە و جەباری و هەمەوەند.. هتد. شێخ ڕەزا ئەڵێت:

چوار عەشیرەت، کاکەیی و هەمەوەند و جەباری و
داوودە
ئیتیفاقیان کرد و هاتن چوار صەد و پەنجا سوار

شێخ ڕەزا لایەنگیریی عەشیرەتی خۆی و هەجووی ئەوانی تری کردووە لەم هەجووەی کاکەییدا ئەڵێت:

بابان باشنده بر باطمان يشيل وار*
امام القوم فی تقسيم شەلوار
هەتانە هەر وەکو بيستوومە بەزمێ
لە ساڵێکا شەوێ یارانی دیندار
دەبەستن حەلقەیێ وەک عیقدی پەروین
لە جێگەیەکی خاڵی لیس فیە دەییار
بەچۆکا دێ قوتەی مل نێرکە کاردوو
وەکو بولبول ئەخوێنێ وەعضی گوفتار
دەخوێنی مرثیەی مالووسی مەرحوم
یەکانەی گون رەش و گا حوولی شاخدار
وەکو باران بەکلکی پیرە صەگدا
بەڕیشی دادەچۆڕێ ئەشکی خون بار
لە پاش ئیکمالی ڕەسم و ماتەم و شین
وەڕین دەس پێ دەکا وەک کەلبی هەوشار
مەعاذەللا ئەڵێ (یا ایها القوم)
درۆیە حەشر و نەشر و جەنەت و نار
لە گوێ مەگرن قسەی ئاخوونی شیعە
بە ئاشووبن مەلای سەر لنگە دەستارِ
غەرەز لەم چرت و پرت و فاک و فیکە
ئیطاعەی ئەشقیایە و دەفعی ئەشرار
حلوولی مەذهەبێکە بێ گرێ و قۆرت
تەناسوخ ڕێگەیەکە ڕاست و هەموار
بیحەمدیلا نەما (کاک ئەحمەدی شێخ)
زەهاوی مرد و گۆڕی گوم بوو (چاومار)

ئەگەر بێ (شێخ عەلی)ش دەفعولبەلا بێ
ئیتر دنیا دەبێتە عەینی گوڵزار
بمێنێ یا نەمێنێ چی لەدەس دێ
بە تەنیا (شێخ ڕەزا)کەی هەرزە گوفتار
ئەگەر مشتە و مشاریش بێ زمانی
عیلاج دەکرێ بەمشتێ پڕ لە دینار
بە دیناری عیلاج کەن یان بە سمتی
بلووری کوڕێکی سادە ڕوخسار
ئەزیزان مەذهەبی یارانی جەم جەم
لەسەر سێ ڕوکنە، ئەوەل: تەرکی ئازار
دووەم ئیکرامی ضەیف و شەرتی ثالث،
لە هەردوو عومدەتر کیتمانی ئەسرار
ئەمانەش جوملە پەشمن ئەسڵی مەقصەد
چوارە پێت بڵێم ئەی پیری هوشیار
شکستەی جەوز و تولی سەوز و کەڵبەی
بەرازی بۆز و کەللەی خوگی مردار
ئەگەر دەرچێ لەسەر ئەم دینە ڕووحت
دەچێتە قاڵبێکی شۆخ و نازدار
ضەعیف بێ خوانەخواستە ئیعتیقادت
بە ئاین و بە ئەرکان و بە ئەطوار
نەکەی تەرسێک بەڕیشی خەلفە باپیر
نەدەی گانێ لە ڕێگەی (باوە یادگار)
شیاکەی کاوە حوول نەگری لە ڕیشت
نەچیتە ژێر کولینی (دایە ڕێزوار)

قەپۆزت دانەپۆشێ بەر سمێڵت
بەسەر ملتا نەیێ وەک یاڵی کەمتار

لە قیبلەی (مستەفا) ڕوو وەرنەگێڕی
لە ڕێگەی شەرعدا نەمری گوناهکار

لە پەشمی ڕیخناکی بەر سمێڵت
نەڕێسن سەرکەلە و دەسبەند و هەوسار

کە مردی ڕووحی ناپاکت بە چوستی
لە ئینسانی ئەچێتە شەکلی سەگسار

وەرن یاران شەوی میعادە ئەمشەو
لە پێ دەرپێ فڕێ دەن یار و ئەغیار

شەواڵی زەرد و سوور وەک خەرمەنی گوڵ
لەسەر مافووری زەرد ڕووی کەن بەخەروار

شەواڵی خامەک و زەر بەفت و خارا
لەسەر یەک دای بنێن وەک ماڵی توجار

کەنیز و خانم و خاتوون و خادیم،
فەقیر و مونعیم و دەروێش و سالار

نەدیم و نۆکەر و ئاغا و ئەفەندی
لە دەوری دانیشن وەک خەتی پەرگار

لە نەزمی بەزمی جەم ساقی بگێڕێ
شەراب و لێ بدا موطریب لە مزمار

نەبیذ و شەربەت و نوقڵ و مەزە و مەی
دەف و تەمبوور و ساز و بربط و تار

دەبێ ئەم بەزمە هەر بەم نەزمە بڕوا
هەتا دوو حیصصە ڕابوورێ لە شەوگار

@kurdica

کــە دنیــا بـوو بە ڕووی قـــەیمـاس زەنگی
ســـرەی بەشـکردنـی شـــەڵوارە ئـەمـــجـــار
بە قورعەی مەعدەلەت یەک یەک بەشی کەن
مــەپـرسن ئەقــرەبا و قــەوم و کــەســوکــار
مەپـرسن دایک و پوور و خـوشک و خـوارزا
لە ژێر کـورکـەی بەرن بێ قـەول و گـوفـتـار
مــثــالـی قــەولی باوە باوە و مــیــرە مــیــرە
مـیـثـالـی کێـر و کـوز هـەروەک کـون و مـار
بـەشـــــــەرعی مــــــەزدەک و ئـاینـی بـابـەک
دخــوولی جــائیـــزە ئیـــســمـی کــونادار
(فـــــهـــــيــــا ســــادتي للواطء والـنيك
لقـــد علمـــــتكم تقـــســـــيم شلوار)
چرا پف لـێ کـــەن و شـــێـــرانـە هەسـتن
شـەقێ هـەڵدەن لە پەردەی عیصـمـەت و عـار
ســـەر و دەرپـێ بەرن بـێ فـــەرق و تەمـــیـــز
مــــەپرسن ئـەقـریبـا و قـەوم و کـەسـوکـار
شـەواڵی هـەرکـەسێ بـەر هـەرکـەسێ کـەوت
ئیـــتـــر فـــەرقی نـەکـا، بیگرێتـــە بەر کـــار
کـە ئـەم وەعظەی تەواو کـرد پیـرە ئـاخـوون
ئیـتـر هـەر پف لە شـەمع و تف لـە حـەتیـار
ئیـتـر هـەر ئەتکی دین و کەسـری نامـووس
ئیـتـر هـەر تەرکـی شـەرم و عـفـفـەت و عـار
ئیـــتـــر هـەر لنگ ئەبێـــتـــە لام ئەلف لا
ئیـتـر هـەر کـێـر دەبێـتـە باسکی هەوجاڕ

ئیـتـر هەر گـومـەزەی سـمـتـە دەسـووڕێ
بە سـوورەی سـەر خـڕا وەک چەرخی دەوار
ئیـــتـــر هەر لێ بەرینە و لێ خـــوڕینە
بەرەو ژوور و بەرەو ژێر و بەرەو خـــوار
ئیـتـر هەر دایکە پیـرە و هەڵئـەنیـشێ
بە کـەللەی کـێـرەوە وەک ورچـی سـەردار
ئیـــتـــر هـەر پاوەنەی زیوە و زڕەی دێ
لەبەر کـوت پێـوەدان ئەخـشێ لە دیوار
ئیـتـر هـەر خـەپلەیە وەک چاوی گـازەر
بەمـــەترەق دەیکوتـن سـاداتی ئەبرار
ئیـتـر هەر ناوگـەڵی خـووبانی بیکرە
لە خـوێن سـوور دەبێ وەک بەرگی گوڵنار
ئیـتـر هەر کـێرە وەک پەیکانی گـۆشـتین
بەژێر بنیـا دەچێ وەک پەڕی سـوفـار
ئیـتـر یاخـوا نەصـیـبی دوژمنت بێ
بـرینـی نـێـــزە و نـووزەی بـریـنـدار
لە وەصفی (کاکەیی) گەر صەرفی عومرم
بکەم، ناکەم بەیانی عوشـری میـعشـار
عـــەمـــوودێکم هـەیە وەک تـوولی داوود
کـوتامـە ژێری کـورکـەی دایە ڕێزوار
تسـێکی کـەند بەڕیشی سـەی براکـە
تـڕێکی دا بـە یـادی بـاوە یـادگـــار

***

شەڕی زەنگنە و هەمەوەند

زەنگنە و هەمەوەند دوو عەشیرەتی کوردن، یەکەمیان لە دێیەکانی داوێنی چیای قەرەداغەوە تاکو نزیکی شاری کفری، لە لێواری ڕووباری (ئاوە سپی) و ڕێگەی سولەیمانی - کفری جێنشینن. دووەمیشیان لە دێهاتی نێوان بازیان و چەمچەماڵ لە هەردوو لای ڕێگەی سلێمانی - چەمچەماڵ خەریکی کشتوکاڵ و مەڕدارین.

لەبەرئەوەی ناوچەی زەنگنە دەکەوێتە سەرەڕێی هاتوچۆی کاروانی بازرگانی لە نێوان سلێمانی و بەغدا و ئەم ڕێگەیە، هەر لە (گەلی سەگرمە)وە تاکو نزیکی کفری بەناو ئەم عەشیرەتەدا تێ دەپەڕێت، ئاغاکانی ئەم عەشیرەتە سوودیان لەوە وەردەگرت و چەند کاروان سەرایەکیان دروست کردبوو بۆ وچاندنەوەی ئەم کاروانی بازرگانییە و هەروا بۆ پاراستنی ئەم کاروانانە دەستەیەکی چاپووک سواری پڕچەکیان ڕێک خستبوو و باجیان لە بازرگانان وەردەگرت و دەیانپاراستن.

هەمەوەندەکانیش، بۆ وەرگرتنی باج ڕێگیریان لەم کاروانانە دەکرد و زۆر جاریش تالانیان دەکردن لەمەدا لووتیان دەتەقییە لووتی سوارانی زەنگنە و زۆر جاریش لە نێوان ئەم دوو عەشیرەتە شەڕەنگێز و ئازایە شەڕی گەورە ڕووی دەدا و لەشکریان لە یەکتر دەکرد و شێخ ڕەزای تاڵەبانی کە بنچینەیان دەچێتە سەر مەلا مەحموودی زەنگنە لایەنگیریی ئەمانی دەکرد.

شاعیر و ئەدیبی ناسراوی کورد (پیرەمێرد) لە شیعرێکدا بەناوی (وڵاتی هەمەوەند) باسی ژیانی ئەم کاروانانە ئەکات و مەترسیی جەردە و باجی ئاغایان، کە ئەڵێت:

هەر سوارێک دەرکەوێ ئەڵێی ئای جەردەیە ئەوە
باج و پیتاکی زەنگنە، گیروگرفتی جاف
هەچیش کە هاتە ڕێی هەمەوەند بردی ساف و لەساف

لە شیعرەکانی شێخ ڕەزا ناوی چەند ئازایەکی ناودارانی زەنگنە و هەمەوەند هاتووە. لەمانە؛ برایم خانچی و فرود ئاغا و غەفوور ئاغا و جاسم

ئاغا و کەریم ئاغا و ئەوڕەحمان شەشە لە عەشیرەتی زەنگنە و لە ناوی هەمەوەندەکانیش، فەتاح و عەزە موسم، «جەوامێر» کە پێشەواییی عەشیرەتی هەمەوەندی کرد، کە حکوومەتی عوسمانی دووریانی خستەوە بۆ (بەن غازی) لە لیبیا، لەوێوە بە شەڕ و تالان دژی حکوومەت و عەشایەرانی عەرەب، بە ماڵ و منداڵەوە گەیشتنەوە وڵاتی خۆیان.

باسی زیرەکیی برایم خانچی دەکرێت کە جارێک یەکێک لە میرزاکانی ئەردەڵان بۆ زیارەتی کەربەلا و نەجەف دێت و ڕێگەی دەکەوێتە خانی برایم خانچی و زۆر لە خزمەتگوزاری مەمنوون دەبێت و کە دەکەوێتە ڕێ، دەستەیەک لە شۆڕەسوارانی کوڕ و برازای سوار ئەکات کە لە خزمەتی میرزادا تا سنووری وڵاتی زەنگنە بچن. میرزا دەپرسێت: «برایم خانچی، تۆ بەم گەڕ و بچووکییە کەچی کوڕەکانت لە شازادە دەچن، ئێمەی میرزادە کوڕەکانمان وا بەشان و شەوکەت نین؟!» برایم خانچی لە وەڵامدا، «جەنابی میرزادە، ئێمە لێرە هەمیشە خەریکی خزمەتگوزاری میرزاکانی وەکو جەنابتانین و ئاگامان لە خێزانمان دەبڕێت. ئێوەی بەڕێزتانیش هەر خەریکی لەشکرئارایی و ئیش و کاری دەوڵەتن و ئاگاتان لە خێزانتان نییە. وەکو خێزانی ئێمە ڕەنگە بۆ میرزاکان بخرچێن، خێزانی ئێوەیش بۆ نۆکەرانتان دەخرچین لەبەر ئەوە کوڕانی ئێمە وەکو شازادە بە شان و شەوکەت و کوڕانی ئێوەیش وەکو نۆکەرانتان نابوود دەبن». میرزا سەری لە زیرەکیی برایم خانچی سووڕ دەمێنێ و خەڵاتی ئەکات.

شێخ ڕەزا کە باسی ئەم شەڕەی نێوان زەنگنە و هەمەوەند ئەکات، وەکو فیردەوسی لە شاهنامەدا باسی شایان و پاڵەوانان ئەکات ئەویش وای دەگەیێنێت و ئەڵێت:

(هماوەند) از بهر سازان و خان
شبیخون نمودند از بازیان
تکا پوی جولان بسرحد جنگ
در انجا بهم برزدند چون پلنگ

واتا:

هەمەوەند سەرلەبەر شەبەیخوونیان کرد

لە بازیانەوە بەشەو پەلاماری سالاران و خانیان دا و

هاتوچوو هەڵمەت گەیشتە سنووری شەڕ و

وەک پڵنگ لەیەک بەربوون

پس از حرب و جنگ و جدال کثیر

ز خانچی بر امد یکی نره شیر

فرود امد از اسب فرزند زال

غفور دلاور تهمتن مثال

تفنگی بکمدار ازر کشاسپ

بر آورد و بنهاد بر زین اسپ

بسوراخ جاسوس بر دوخت چشم

بابرو گره برزد از روی خشم

واتا:

پاش جەنگ و هەرا و تێک ڕشانێکی زۆر

نەرەشێرێک لە خانچییەوە هات

کوڕی زاڵ لە ئەسپەکەی دابەزی

کە غەفووری قارەمانی وەک توهمتەن بوو

تفەنگێکی وەک برووسکە بەپەلە دەرهێنا و

لەسەر زینی ئەسپەکەی دای نا

چاوی خۆی دوو بەکوی جاسووسەکەیدا و

لە ڕق گرێ خستە برۆکانی

چوانگشت برپای چقماق زد

تو گفتی کە آتش در افاق زد

@kurdica

چو زد گولله برسینه فتاحرا
بدست اجل داد مفتاحرا
بخاک اندر آورد سرچنگنه
نه خوب است پرخاش بازنگنه
چو دیدند ان گونه زحم درشت
سپاه مخالف نهادند پشت

واتا:
که پەنجەی نایە سەر چەخماخەی تفەنگ
ئەتوت ئاگری بەردایە ئاسۆ
گوللەیەکی نایە سینگی فەتاحەوە
کلیلی دەرگەی ژیانی دایە دەستی ئەجەل
سەری لە خاکدا گەوزاندەوە
هەرا لەگەڵ زەنگنە شتێکی باش نییە
کە سوپای ناحەز ئەم برینە گەورەیان دی
پشتیان پێ لە دوژمن هەڵگرد

گریزان زبیم سواران خان
تپش درلب و لرزه در استخوان
زجنگ آوران روی بر تافتند
بزی چند باخویش پرداشتند
تلف شد اگر گوسفندی دویست
بسی دیده برگشته ها خون گریست
أگر گلهء چند تاراج شد
بس کله بر تیزها تاج شد

واتا:
لە ترسی سوارانی خان هەڵات

تامێسک لەسەر لێو لەرز لە ئێسقاندا
ڕوویان لە شەڕکەران وەرچەرخان
چەند بزنێکیان لەگەڵ خۆیان برد
ئەگەر دوو سەد سەری مەڕ فەوتابێ
چاوێکی زۆر خوێنی بۆ کوژراوەکان ڕشت
ئەگەر چەند گەلەمەڕی بەتاڵان برابێ
کەللەسەری زۆر بەسەر نووکی نێزەوە بوو بەتاج

دلیـــــری شش آتش در آن کـــــارزار
شنیـدم فـرومـانده اسـپـدش زکـار
پیـــاده بر آویخت باســـر کـــشـــان
تفنگی بەکف داشت آتش فـــشـــان
امین حـــاجی آن برگـــزیده ســـوار
نهـــان شــد ز پیــچش بتــاریک غــار
دوید درپی او بـغــــــــار انـدرون
ربوده چو گــرگ گــشــیـدش بیــرون
بضــربی ســـر شـــرا زتن دور کـــرد
بسی چشم بدخـــواهرا کـــور کـــرد
گـــــــرو برده از بـهـلـوانـان پـیـش
بمردی (شـشـه) روستم عصر خـویش
در انجـا کـه جـولانگه (جـاسم) است
چەجـانی (فتـاح) و (عزه مـوسم) است

واتا:

قارەمانی شەش تیر (ئەوڕەحمان شەشە) لەو مەیدانی جەنگەدا بیستم ئەسپەکەی لە کار کەوتبوو

به پیاده لەگەڵ سەرکێشەکاندا
تفەنگێکی ئاگرپرژێنی بەدەستەوە بوو
ئەمینی حاجی ئەو شۆڕەسوارە هەڵبژاردەیە
لەبەر پێچی سکی خۆی لە ئەشکەوتێکی تاریکدا شاردبووەوە
بە دوایدا ڕای کردە ناو ئەشکەوتەکە
وەک گورگ فڕاندی و ڕای کێشایە دەرەوە
بەیەک شیر لێدان سەری لە لەشی کردەوە
زۆر چاوی بەدخوای کوێر کرد
(شەشە) کە ڕۆستەمی سەردەمی خۆی بوو
گرەوی لە قارەمانی پێشووان بردەوە

هد آنکه ببیند جهان بخشرا
فراموش کند رستم و رخشرا

واتا:
لەو شوێنەی کە مەیدانی جووڵانی (جاسم) بوو کەی جێگەی (فەتاح) و (عەزە موسم)ە
ئەوەی لەوێدا جهانبەخش ببینێ
ڕۆستەم و ڕەخشەکەی لە بیر ئەچێتەوە

سپر بر سر آورد آغا (کریم)
بقلب سپە تاخت بی ترس و بیم
بس پشت او تارسیدە پسر
شنیدم همین کفت با او پدر
تو کە آیدت از دهان بوی شیر
کە کفتد بیای بجنگ دلیر
چنان پاسخش داد آن شیرزاد
کە فرزند چنین را زمادر مباد

واتا:

کەریم ئاغا سەری لە سپێر دەرهێنا

بێ ترس و لەرز هێرشی برد بۆ ناو جەرگی سوپا

تا کوڕە گەیشتە پشت سەری

گوێم لێ بوو باوکی پێی وت

تۆ کە هێشتا بۆنی شیر لە دەمتدا دێ

کێ وتی وەرە ناو جەنگی قارەمانان

ئەو بێچووە شێرەیش وا وەڵامی باوکی دایەوە:

مناڵێ کە پشتی باوکی بەرەڵا کا بۆ دوژمن با هەرگیز لەدایک نەبێ

کــه پشت پدر را بـدشــمن دهد

همـان یەکه خـودرا بکشتن دهد

تو گــوی فــرامــرز من بێــر نم

بهــر جنگ پشت و پناهت منم

واتا:

دەبێت کوڕ خۆی بەکوشت بدات

توو وەکو (فلامەرز) و من (بیژەن)م

لە هەر جەنگێکدا من پشت و پەناتم

وەکو دەیگێڕنەوە، هەمەوەند لەشکر ئەکەن کە تالآنی عەشیرەتی زەنگنە بکەن. لە بازیان بەشەو خۆیان ئامادە دەکەن و بەرەو هەرێمی زەنگنە دێن. لەم شەڕەدا گەلێک لە پیاوە کەڵەمێردەکانی هەردوو عەشیرەت بەشداری و ئازایی دەنوێنن.

هەمەوەند چاوەڕوانی دەرچوونی ئاژەڵی زەنگنە دەکەن و لەگەڵ دەرچوونیان بۆ لەوەڕاندن چەند مێگەلە مەڕ و بزن و تالآن ئەکەن. سوار و پیادەی زەنگنە ئەکەونە شوێنیان. غەفووری جاسم ئاغا بۆیان دادەنیشێ و بەگوللەیەک فەتاح ئاغای هەمەوەند ئەپێکێ و ئیتر لەشکری هەمەوەند تالآنی خۆیان دەبەن و

چەند کەسێکیان لێ دەکوژرێت. ئەورەحمان شەشە، کە یەکێک لە کەڵەمێردانی زەنگنە بوو ئەسپی نابێت و بە پا دێتە کۆڕی شەڕەوە. ئەمینی حاجی هەمەوەند خۆی ئەکوتێتە ناو ئەشکەوتێک و ئەورەحمان شەشە، بە خەنجەرێکەوە بۆی ئەچێتە ژووری و هەرچەنێک ئەمینی حاجی چەند دەمانچەیەکی پێوە دەنێت بەڵام ناپێکێ و لەوێ ئەمینی حاجی دەکوژێت و بەمە شەڕ کۆتاییی دێت.

***

شێخ ڕەزا و ئێلی جاف

ئێلی جاف: ئێلی جاف ئێلێکی زۆر گەورەیە، هەرچەنێک ئێستا زۆریان لە ناو سنووری عێراق و ئێراندا نیشتەجێ و بەکشتوکاڵەوە خەریکن، بەڵام هەر نیو صەدە لەمەوپێش زۆربەیان کۆچەر و لە نێوان قزرەبات (سعدیە) و تا دەگاتە سنە و سابڵاغ گەرمیان و کوێستانیان کردووە و ئاژەڵێکی زۆریان بۆ لەوەڕی نوێ لەم نێوانەدا لەوەڕاندووە.

لە یەکەم جاردا کە لە پەیمانی نێودەوڵەتیدا ناوی ئەم ئێلە هاتبێ لە پەیمانی شا صەفییوددینی صەفەوی کە لەگەڵ سوڵتان مورادی چوارەمی عوسمانی، لە ١١ی موحەڕەم ١٠٤٩ی کۆچیدا بەستراوە. باسی ئێلی جاف ئەکات. جاف لە ڕێگەی کۆچەریدا تووشی گێچەڵێکی زۆر دەبوون و گێچەڵێکی زۆریشیان بە ئێلانی گەرمیان و کوێستانی کوردستانی ڕۆژهەڵات و باشوور دەکرد. ئەو وتەیە بەناوبانگە کە ئەڵێن: «من مێی خۆم لێرە ئەلەوەڕێنم تۆ دەغڵی خۆت بگوێزەرەوە» لەبەر ئەوە حکوومەتانی ئێران و عوسمانی لەم گەرمیان و کوێستانەی جافدا تووشی سەرئێشەیەکی زۆر دەبوون.

وا دەردەکەوێت وشەی «جاف» لە ناوی ئێلی (جاوان = جافان)ەوە هاتبێت هەرچەنێک لە شەڕی نێوان ئێران و عوسمانیدا کە بەدابەشکردنی کوردستان کۆتاییی هات، ئێلی جاف لایەنگیری عوسمانیی گرتووە، بەڵام لە کاتی میری کەیخەسرەو بەگەوە بەتایبەتی لە دەوری حەمە پاشاوە ئەم لایەنگیرییە، بۆ

کوردیکا @kurdica

مسۆگەرکردنی هاتوچۆی نێوان هەردوو حکوومەت، کز بووە، ئەمەیش بووەتە هۆی کوشتنی حەمە پاشا لەلایەن تیرەی میر وەیسییەوە کە لە هاندانی عوسمانییەکانەوە دوور نییە. لە پاش کوشتنی حەمە پاشا، هەرچەنێک سوڵتانی عوسمانی دەستەڵات و سەرۆکی مەحموود پاشا و وەسمان پاشای بەسەر ئێلدا سەلماندووە، بەڵام وەکو میرنشینانی تری کوردستان، عوسمانی بۆ لەناوبردنی دەستەڵاتی ئەمانیش درێغی نەکردووە، هەتا جارێک مەحموود پاشا لە ئەستەموول هەست بەوە ئەکات، بەنهێنی بەرگی دەروێشی دەپۆشێت و هەڵدێت و لە ڕێگەی «باکۆ»وە دەگەڕێتەوە کوردستان.

بەگزادەی جاف خۆیان بە نەوەی پیر خدر شاهۆ دەزانن. وەنەبێ تەنیا ئەم تیرەیە ناوی بەگزادەیان لێ نرابێت، تیرەی تریش هەن کە بەگزادەیان پێ ئەڵێن، وەکو بارام بەگی و وەڵەد بەگی و کەیخەسرەو بەگی.

تیرەکانی جافی ناو سنووری عێراق ئەمانەن: تەرخانی، شاتری، میکائیلی، کەماڵەیی، ڕۆغزایی، عیسایی، هاڕوونی، دەداخی، تیلەکو، یەزدان بەخشی گاکولی، سادانی، صوفی وەن، زردوویی، تاوەگۆزی، نەجمەدینی، گەلکەنی، میر ناسری، شێخ سمایلی، جنکنی.. هتد. جافانی ناوچەی زەهاویش، جوانڕۆیی، باوەجانی، قبادی، ئیناخی، وەڵەد بەگی، میر وەیسی و یار ئەحمەدی.. هتد.

شێخ ڕەزا دۆستییەکی قووڵی لەگەڵ میرانی جافدا و بەتایبەتی لەگەڵ وەسمان پاشا و مەحموود پاشادا هەبووە. هەموو ساڵێک چەند جارێک سەردانیانی کردووە و ماوەیێک لە کۆشک و دیوەخانیاندا لەگەڵ بەگزادەی جافدا ڕای بواردووە. ئەوەی شایانی سەرنجە، شێخ ڕەزا، لە مەیدانی گاڵتەوگەپدا نەبێت، هیچ هەجووی بەگزادەی جافی نەکردووە.

مەحموود پاشا هەست ئەکات کە شێخ ڕەزا وەسمان پاشای لە هەموو پتر خۆش ئەوێت و ڕۆژێک پێی ئەڵێت؛ ئەگەر هەجوێکی وەسمان پاشا بکەیت یەکێک لە دێیەکانی خۆمت پێ دەبەخشم. شێخ ڕەزا لە وەڵامدا بە بەیتێکی فارسی ئەڵێت:

من حــقــوق نـعم دولت عــوســـمــانيــرا

نفـروشم بـهـمه حشـمت سلطان مـحـمـود

لێرەدا مـەبەسـتـی لە «عـوسـمـانی» و «سلطان مـحـمـود»، عـوسـمـان پاشـا و مەحموود پاشای جافە.

واتا:

من حەقی نیعمەتی دەوڵەتی عوسمانی

نافرۆشم بەهەموو جاه و حیشمەتی سوڵتان مەحموود

مـیـرانی جـاف بەرامـبـەری شـێـخ ڕەزا دەسكراوە بـوون. شـێـخ ڕەزا باسـی بەخششیان لە شیعرێكی فارسیدا ئەكات و ئەڵێت:

حق شـنـاسـم ندهـد از كف دامن و صـــافــرا

آل بـرمـک یافـــتم بگ زادهـایی جـــافـــرا

خـواسـتم در مـدح ایشـان قطعـهء انشـا كنم

خـامـه گـفـتـا كـەی توانم شـرح این اوصـافـرا

گـر قـیـاسـی جـودشـان با (حـاتم طـائی) كنی

فــرق بس باشــد ازینجـا تابه كـوی قــافــرا

واتا:

بەگزادەی جافم وەک ئالی بەرمەک هاتە بەرچاو

ویستم پارچە شیعرێ لە تاریفیاندا دانێم

قەڵەم وتی: كەی ئەتوانی باسی ئەم وەسفانە لێک بدەمەوە!

ئەگەر بتەوێ قیاسی سەخاوەتیان لەگەڵ حاتەمی تەی بكەی

فەرقیان زۆرە لێرە و تا كێوی قاف

كـەچی لـەلایەكی تریشـەوە لە دەسـكاریكردنی شـیـعرێكی فـارسـی (حـافـزی شیرازی)دا باسـی ڕەزیلیی مەحموود پاشا ئەكات و ئەڵێت:

مگر یزدان کند کشف کف (محمود پاشا) را
که کس نگشود و نگشاید به حکمت این معمارا
بەدەست کونه و لقی گەر ببیند صورتی جلقی
(چنان برباید از دستش که ترکان خوان یغمارا)

واتا:
مەگەر خوا خۆی ناولەپی مەحموود پاشا هەڵبێنێ چی تیایە
ئەگینا کەس ئەم مەتەڵەی هەڵنەهێناوە و هەڵی ناهێنێ
ئەگەر وێنەی جلقێ لە دەستی کۆنە
وای لە دەست ئەفڕێنێ وەک تورک خوانی تالانی دەفڕێنن

هەر کە تووڕەیشی دەکەن؛ ئەڵێت:

جاف و جیف و جاترە
صەگ لە جافان چاترە

وەکو وتمان ئێلی جاف لە کۆچی گەرمیان و کوێستاندا لووتیان دەتەقایە لووتی هەندێک بە ئێلەکانی کوردی ناوچەی مەریوان و موکریدا و هەندێ جاریش تووشی شەڕی گەورە دەبوون. جاف لەم شەڕانەدا، لە ماڵ و منداڵ و ئاژەڵ بەولاوە هیچیان نەبوو کە پارێزگاریی بکەن، لەم شەڕانەدا خێزان و ئاژەڵیان دەرباز دەکرد و دەستی خۆیان دەوەشاند و دەگەڕانەوە. یەکێک لەم شەڕانە شەڕی نێوان جاف و ئێلی فەیزولا بەگی ناوچەی موکریانە، کە شێخ ڕەزا لە شیعرێکیدا باسی ئەکات و لایەنگیریی ئێلی جاف دەگرێت و ئەڵێت:

خزمینە مەدەن پەنجە لەگەڵ عەشرەتی جافا
مێرووله نەچێ چاکە بە گژ قوللەیی قافا
کێ بێ لە دلێرانی عەشایر کە نەچووبێ
وەک تیری ئەجەل نووکە ڕمی جافی بە نافا
خوێنڕێژ و شەڕەنگێز و عەدوبەند تەنومەند
کامیان کە گەنە، شێرە لە مەیدانی مەسافا

چونکە ڕەسـەنی ورد و درشتیان هەموو جـەنگین
مـەی ساریە نەشئەی چە لە دوردا چە لە سـافا
وا بێ غــەم و پەروا دەچنە عــرصــەئی هەیجــا
تو ناچییــە سـەر دۆشــەکی بـووکێ لە زەفـافـا
(یبـــغـــون الی الامـــر صـــغـــارا وکـــبـــار
یســـعـــون الی الحـــرب ثقـــالا وخـــفـــافـــا)
وەسـمـان بەگیـان ئامـیرە وەختـێ کـە بڵێ: دەی
دێنە جــەوەلان هـەر وەکــو حــاجی لە تـەوافــا
خــواهـم زخـــدا آنکە شـــود دشـــمن جــاهت
کـــۆتـی لە دەســـا دەس لە مـــلا مل لە تەنـافــا
لوتفێ بکە با (شـێخ ڕەزا) بێتــەوە گـوفـتـار
حــەیفــە برِزێ تیـغی مـوجـەوهـەر لە غـیـلافـا

ئێلی فـەیزوڵڵا بەگیش گەلێک پیاوی ئازا و کەڵەمێردی بەناوبانگیـان تێدا هەڵکەوتووە. کـاتێ ئەم دوو ئێلە گـەورەیەی کـورد، جـاف و فـەیزوڵڵا بـەگی، لە دێهاتـی سـەقز و بۆکـاندا بەیەکدا چوون، لە هـەردوو لا کوشتـار و دیل بووە. جـاف دەســتی خـۆی وەشـانـدووە و لەو ناوچـەیە دوور کـەوتووەتەوە و خـۆی بەسـەرکەوتوو داناوە و فـەیزوڵڵا بەگیش توانیـویانە جافی کـۆچەر لە دێهـاتی خــۆیان دەرپەڕێنن و ئەمـــەیان بەســـەرکــەوتن داناوە، هـەرچەنێک لە نێــوان کـوردسـتـانی بن دەسـتی حکوومـەتی قـاجـاری و کـوردسـتـانـی بن دەسـتی حکوومـەتی عـوسـمـانـی سنووری دەوڵەتی هەبـووە، بەڵام کورد ئـەم سنوورەی نەسەلماندووە و نەبووەتە بەربەستکردنی هاتوچۆیان. سەرۆکی ئەو سـەردەمەی فـەیزوڵڵا بـەگی (حـاجی سـەلیم خـان) دەسـتی شاعـیریی بووە، لەسـەر هـەمـان کێش و قافیە و هـەر بە وشـەکانی شێخ ڕەزا وڵامی دەداتەوە و ئەڵێت:

(شێخ) نەیبیستووە چەند ساڵێ لەمەوبەر لە مەسـەفا
هـەر جـــافــە چووە نـووکی ڕمـی مـــوکــری بە نافـــا

تیپی عەدوو وەک پۆلی قولْنگ ئەو وەکو شەمقار
تێکی دەشکاند یەک یەک و ئەیخست لە مەسافا
(شێخ) بێ خەبەرە لەم قسە مەشهوورە لە ئافاق
حەربە و ڕمی ئەو بوو بەجێما لە غیلافا
هەر ئەو کوڕە جافە بوو لەبەر چودبی دلێران
نالْینی دەهات هەر وەکو بووکێک لە زەفافا
زۆر کەس لە جەوانانی ئەوان بوو بە ئەسیر هات
دەست بەستەو و تەنێ خەستە و گەردن لە تەنافا
چاک وایە نەکات مەدحی ئەوان نەک بلێ مونسیف
ئەم مەدحە کە فەرموویەتی (شێخ) لاف و گەزافا
بۆ مەدحەیان کافیە (شێخ) بێت و نەزەر کات
مەعلوومە کە مەعنای لە لوغەتدا چییە (جافا)

بێگومان وەکو حکوومەتی عوسمانی لە شەڕی براکوژیی دوو ئێلی گەورەی کورد وەکو جاف و فەیزوڵا بەگی دەس خۆشی لە ئێلی جاف کردووە، ناسرەدین شای قاجاریش سوپاس و دەسخۆشیی لە ئێڵی فەیزوڵا بەگی کردووە بەرامبەر ئەو سەرکەوتنەی بەسەر ئێڵی جافدا. ئەم سوپاسنامەیە لە ساڵی ١٨٦٥ی زاینە. (نامەیەکی مێژوویی بۆ شێخ ڕەزای تاڵەبانی و هەواڵی تازە – محەمەد حەمەباقی – گۆڤاری مامۆستای کورد ١٩٩٥ – سوێد)

ڕۆژێکیان شێخ ڕەزا بەمیوانداری دەچێتە لای وەسمان پاشا. پاشا فەرمان دەدات کە کەس بۆ کاروباری عەشیرەت نەیێتە لای چونکە شێخ ڕەزا لێرەیە و ئێمشەو بەزمان بۆ دەگێڕێ. شێخ ڕەزا موتریب نییە بەزم بگێڕێت و ئەڵێت:

ئەسبابی طەرەب زیل و بەمە ئەی بەگی جافان
بەزمێ بگێڕین چاکە لە من زیل و لە تو بەم

زیل و بەم دوو ئالەتی مۆسیقان، لە وتەی (لەمن زیل و لە تو بەم) دوو مەعنا دەگرێتەوە. یان من (زیل) لێ دەدەم و تو (بەم) لێ بدە، یان «لەتوو بەم» بەو مەعناکەی ترییەوە دێت.

عادیلە خانمی خێزانی وەسمان پاشای جاف

عادیلە خانمی خێزانی وەسمان پاشا لە میرزاکانی ئەردەڵانە. خانمێکی زیرەک و بە هۆش و بیروڕا ورد و بەڕێوەبەری کاروباری عەشیرەت بوو. لەپاش کۆچی دوایی وەسمان پاشا، بەعەقڵ و دەستەڵات، لە ناوچەی هەڵەبجە و شارەزووردا سەرۆکی عەشیرەتی جافی وەرگرتە دەستی خۆی و بەرامبەر ئەوە حکوومەتی بەریتانیا، کە هێشتا حوکمداری ئەو ناوچەیە بوو، لەقەبی (خان بەهادور) کە دەدرایە راجاکانی هیندوستان و هاوتای لەقەبی (سێر)ی ئینگلیزییە، پێی بەخشی. خانم هەمیشە دیوەخانی یانەی ڕۆشنبیران و شاعیران و ئەدیبان بوو. لە پاش مردنی وەسمان پاشا ئەو دۆستایەتییەی لەگەڵ شێخ ڕەزادا هەر پاراست و شێخ ڕەزایش ئەو ڕێزەی بەرامبەری هەر بەردەوام بوو.

جارێ خانم گفت دەداتە شێخ ڕەزا کە هێسترێکی بۆ بنێرێت. بەڵام هێستر لە پێش ناردنی دەتۆپێت. دەیەوێ سەر بنێتە سەر شێخ ڕەزا و لێی دەپرسێت، ئایا هێستری زیندووی دەوێت یان هێسترە مردووەکە. شێخ ڕەزا بەم شیعرە وەڵامی دەداتەوە:

ئێستری زیندوو بڵێم، بۆم چاکە، یا مردووم دەوێ*
ئیحتیاجیم زۆرە خانم با بڵێم هەردووم دەوێ
بێچووەکانم سەر لە سوبحەینێ هەموو دەورم دەدەن
ئەو ئەڵێ پوولم نەماوە ئەم ئەڵێ بێچووم دەوێ
باوجوودی ئەم هەموو تەکلیفە گێژیان کردووم
کوڕ خەیاڵی ژن ئەکات و کچ ئەڵێ من شووم ئەوێ

* «هەردووم دەوێ» دوو مانای هەیە، یان بەمانای هەردوو هێستر، زیندوو و مردوو، بەڵام شێخ ڕەزا هێستری مردووی بۆچییە؟! لێرە مەبەستی هەردووی خانمە. خانمیش وەکو وەسمان پاشا بەچاوی هونەرمەندانە گوێی لە شیعرەکانی شێخ ڕەزا دەگرت.

مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ دەیگێڕێتەوە ئەڵێت: خانمی خێزانی وەسمان پاشا هەموو ساڵێک دیاری و خەڵاتێکی زۆری ناردووە بۆ شێخ ڕەزا . وا دەرئەکەوێ ئەو ساڵە دیارییەکەی دواکەوتووە. لەبەر ئەوە شێخ ڕەزا ئەیەوێ پەلارێک بهاوێ بەڵام ڕێزی بەرامبەر عادیلە خانم ڕێی نادات بیگرێتە ئەو ناچار پەلارەکە ئەگرێتە نووسەری خانم کە مەلا محەمەدی سنەیی بووە و ئەم شیعرە فارسییەی بۆ ئەنێرێت:

کجا شد آن کرامتهای دیرین
کچاشد آن عناتهای پیشین
نەگاهی پرسدم پاشا نە خانم
نەیادم میکند خسرو نە شیرین
از این جانب نمیدانم سبب چیست
از این جانب مگر ملای بی دین
نترسد از زبان اتشینم
جعلناها رجوما للشیاطین

واتا:
بۆ کوێ چوو پیاوەتییەکانی جاران
کوا بەتەنگەوەبووەکانی پێشوو
نە جارێ پاشا لێم ئەپرسێ و نەخانم
نەجارێ خوسرەو یاد ئەکا و نەشیرین
هیچ هۆیەک نابینم لەلای پاشاوە و خانم
مەگەر هۆ هەر لەلای مەلای بێ دین بێ
بۆ ناترسێ لە زوبانی ئاگرینم
کە دام ناوە بۆ ڕەجمی پیاوخراپان

کەسێک نابێت وەڵامی شێخ ڕەزا بداتەوە. لەو کاتەدا حاجی تۆفیقی

مەحموود ئاغا کە تەحسیلدار ئەبێت پەیدا ئەبێت. شیعرەکانی شێخ ڕەزای بۆ دێنن کە وەڵامی بداتەوە. پیرەمێردیش ئەم شیعرەی بۆ ئەنووسێت:

رضـــای تلخ کـامت خـواند شـیــرین
دەهانـش ریش باد آن مـــردی کچ بـین
کە کی خسرو بە کیخسرو شبیە است
کــجــا شـیــرین بـود چون حــوری عین
تو آن جـــوری کــــە از پاداش نێکی
مـــلا مـــحـــمل کش و نادر ندیم است
رضـا نبـود کـە خـوانندش شـیــاطین

واتا:

ڕەزای دەم بۆگەن (ئەی خانم) تۆی کرد بەشیرین
دەمی داوەشێ ئەو مەردومە کەچ بینە کەوا ناوی خانم بەشیرین ئەبات
لە کوێ خوسرەوی پەروێز ئەبێ بەکەیخوسرەوی کەیانی،
لە کوێ شیرینی دڵداری خوسرەو ئەبێ بە حۆری عین.
تو ئەو حورییەیت، کە لە پاداشی چاکیدا، لە بەهەشتەوە هاتوویت
مەلای نووسەری خانم کەژاوە ڕاکێش و هاودەمێکی نایاب و یەکتایە
ڕازی نییە کە پێی بڵێن شەیتان

(شێخ محەمەدی خاڵ – گۆڤاری کۆڕی زانیاری – ١٩٨٧)

***

شێخ ڕەزا لە شاری کۆیێ

مـەلا عـەبدوڵای جـەلیـزادە: شـێخ ڕەزا شـاری کـۆیێی خـۆش ویسـتـووە. لە سـەردەمی فـەقێیـەتـیدا بەشـێکی ژیانی لە کۆیێ لـەلای مـامـۆسـتـای دانا مـەلا ئەسـعـەدی جـەلیـزادە خـوێندوویـەتی و ڕێزێکی زۆری بەرامـبەر ئەو بنەمـاڵەیە هـەیە. لە پاشـان بـۆ جـارێکی تری لە کـەرکـووکـەوە بە تـۆراوی هـاتـووەتە کـۆیێ، بەڵام لەگـەڵ شـێخ غـەفـووری مـامی و شـێخ ڕەشـیـدی ئامـۆزای نەگـونجـاوە و

بەپەشیمانی گەڕاوەتەوە کەرکووک. دڵگیریی لە خزمانی خۆی لە کۆیێ بووەتە هۆی بێزاری و هەندێ جنێویش بە کۆییەکان بدات. بەڵام ڕێزی بەرامبەر مامۆستایانی جەلیزادە هەر ماوە و بەتایبەت بەرامبەر مەلا عەبدوڵا.

مەلا عەبدوڵا کوڕی حاجی مەلا ئەسعەدی حاجی مەلا عەبدوڵای جەلییە

لە ساڵی ١٢٦٠ لەدایک بووە و لە دەوری هەرزەکاریدا لەلای باوکی و لە پاشان لەلای مەلا محەمەدی خەتێ خوێندوویەتی. زۆربەی ژیانی بەمامۆستایی رابواردووە و لە ساڵی ١٢٩٢ چووەتە بەغدا و زۆر جێی ڕێزی موفتی زەهاوی و زۆربەی داناکان بووە. لە یەکێک لە گفتوگۆ دیبلۆماسییەکانی نێوان دەوڵەتی عوسمانی و دەوڵەتی ئێران؛ نوێنەری عوسمانی بووە و لە کارەکەدا سەرکەوتووە. شێخ ڕەزا لە شیعرێکی فارسیدا ڕێزی خۆی دەردەبڕێت و ئەڵێت:

عیب در ذرات تو ای کان کرم معدوم است
مگر این عیب کە لحم علما مسموم است
شعر من در همە سو از همە کشور ساری
علم تو در همە جا برهمە کەس معلوم است
میرود شعر من و علم جهانگیر شما
هردو بی فائدە، تا جای اقامت روم است
نامە بنویس بهر طرز دلت میخواهد
همە سحر است، اگر نثر و اگر منظوم است

واتا:

ئەی کانیی بەخشش خەوش لە شەخسی تۆدا نییە
تەنیا ئەوە نەبێ کە گۆشتی زانایان ژاراوییە
شیعری من بەهەموو لایەکی هەموو وڵاتێکدا ڕۆییوە
زانستی تۆیش لەلای هەموو کەس دیارییە
شیعری من و زانستی جیهانگیریی ئێوە

هەردوو بێ سوودن تا شوێنی دانیشتنمان وڵاتی ڕۆم بێ
بە هەر جۆرێ دڵت ئارەزووی لێیە نامە بنووسە
هەمووی هەر جادووە ئەوەی ئەینووسی؛ چ شیعر و چ پەخشان

دانیشتوانی کۆیێ بەزیرەکی و قسەزانی ناوبانگیان دەرچووە. ئەوەی لە ناویاندا بژێت دەبێ لەوان زیرەکتر بێت ئەگینا دەری دەپەڕێنن. شێخ ڕەزا ئەڵێت:

حاجی عەبدوڵا لە ئادەم فیلترە
باوجوودی مەرتەبەی پێغەمبەری
ئەم بەصەد شەیتان لە کۆیێ دەرنەچوو
ئەو بەشەیتانێک لە جەننەت دەرپەڕی

***

شێخ ڕەزا و قازیی کۆیێ

لە کردەوەیەکی قازیی کۆیێ، شێخ ڕەزا وای پێ گەیشتووە کە غەدری لە (لامیع ئەفەندی)ی دۆستی کردووە. لەبەر ئەوە هەجوی قازی کۆیێ ئەکات و ئەڵێت:

شێخ (ڕەزا) بێت و لەسەر تو هەجووی قازیی کۆیێ بکا
سەیری کە چیی پێ بکا دۆم بێ و کلاش بۆ خۆی بکا
چونکە غەدری کرد لە (لامیع) شەرت بێ قازی وا بگێم
هەر گەن و گوویێ لە زگیایە بە جارێ ڕۆی بکا

شێخ ڕەزا کە باسی دلبەرانی شاری کۆیێ ئەکات ئەڵێت:

شاری کۆیێ کە لەبالەب لە بۆنی غونچەلەبە
گەر فەلەک لێی بگەڕێ، مەنبەعی عەیش و تەرەبە
دلبەرانی بەمەسەل هەر وەکو ئەشعاری منن
کامی لێ ئەگری ئەبێژی ئەمەیان مونتەخەبە

@kurdica

کەچی کە ڕقی لە کۆییەکان هەڵدەستێ ئەڵێت:

دەوری وەسمان بەگ لە کۆیێ ژن نەما نەیگێن بەبە
نسـبـەتی کـۆیی لەگـەڵ من نسـبـەتی ئیبن و ئەبە
ئـەلغــەرەز ســۆزانـی یو زانـی لـە کــۆیـی چاتـرە
موختـەسـەر چاکـە قسـە، کـوونی ببـە کۆیی مـەبە

کە پتر ڕقی هەڵدەستێ ئەڵێت:

هەرکەسێ ئەصل و میزاجی فیتنەیی و بەدگۆییـیە
دەستی حیزیشی هەبێ ئەمجا بەتەحقیق کۆییـیە

وا دیارە داندۆکی لەگەڵ موفتی کۆیەش نەکولاوە و ئەڵێت:

مـوخـبـیـر خـەبەری داوە لەسـەر مـوفـتی کـۆیە
حـەسرەت کـەشی شـیری صـەگ بۆ کـەوچکە دۆیە

***

لەگەڵ سمایلی مەلا خالید

گـەلێک تـەقـەلام دا تا بزانم ئەم سـمـایلی مـەلا خـالیدە کێیە، نەخـەڵقی کەرکووک و نە خەڵقی سلێمانییە. ئەوەی کە گومانی تێدا بێت، دەبێت خەڵقی کۆیە بێت و شێخ ڕەزا ئەمەی پێ ئەڵێت:

هـاتەوە ئاشــووبی دەوران مــەردی مــەیدان هاتـەوە
شـێـری یەزدان، لەندەهـۆری ئیـبنی سـەعدان هاتەوە
بۆ قــڕانی لەشکری ئەعــدا لە ناکــاو مــیــثلی بەرق
ئەصـغـەری صـاحـبـقـڕان و لەعلی خـەفـتـان، هاتەوە
هەوری میحنەت بارڕەشی غـەم سـەیلی مـاتەم بۆ نەفام
بەرقی تابان، میهری ڕەخشان، ڕەعدی غوڕان، هاتەوە
پاڵەوانی پایی تـەخـتی صـەفـدەری شـێـرزاد خـان
تاج بەخشی، کیشوەری، مەغریب آلوب خان هاتەوە

سـەعـدی صـەفـدەر، مـالـکی ئەژدەر، هوزەبری پڕ هونەر
بێژەن و گیـو و، طوس و نەوزەر، پووری دەسـتـان هـاتەوە
حـــەمــدولیللا باز لە بۆ قـــەتلی ســـەری تۆرانـیـــیـــان
ڕۆســــتــــەمی مــــازەندەران، ســـامی نـەریمـان هـاتـەوە
ژێر دەسـتی ئـەسـعـەد ئاغـا بووین وەکـو مووری زەعیف
بۆ خـــەلاســـیـــمـــان ســـمـــایل وەک ســـولـەیمان هـاتەوە
دۆسـتـــان لەب تشنە بوون ناگـاه لـە فـەیـزی لوطفی حــەق
جۆیی (نیل) دەریایی (قیلزەم)، بەحری (عەممان) هـاتەوە
(لامـعی) شـاعـیـر بەهـەر مـەجلیس بچێ، خـەڵکی ئـەڵێن
بولبـولی دەسـتـان سـەرا، مـورغی غـەزەل خـوان هـاتەوە

***

شێخ ڕەزا و فەتحوڵا کەیفی جوانڕۆیی

فەتحوڵا کەیفی جوانڕۆیی هاودەمی شێخ ڕەزا و حاجی قادری کۆیی بووە و لەلای مـەلا ئەسـعـەدی جـەلیـزادە خـوێندوویانە. کـەیفـیش شـاعـیـر بوو و لەگـەڵ شێخ ڕەزادا هـەجـووی یەکتریان کردووە. لە شیـعرەکانی کەیفی ئـەمـە دەخـەینە پێش چاوی خوێندەوارانی ڕێزدار: لە غەزەلێکدا ئەڵێت:

ئـەم دڵڕەقی بێ ڕەحـــــمــــە فــــەرەنگێکی تـەواوە
عـەینی شــەڕە، جێ فــیـتنـەیە قـوربان بلـێ چاوە
قــەوسی بـەســوپەر کــردووە گــرتوویەتـە دەســتی
صـەد خـەنجـەری خوێنڕێژ و دوو صـەد تیری سواوە

ئەوەی زانراوە، کـەیفی نەیتـوانیـوە وەکـو شـوکری پەنجـە لەگـەڵ شـێخ ڕەزا بدات و مـامۆسـتا مـەلا ئەسـعـەدی جـەلیزادەیش ڕێگـەی بە کەیفی نەداوە جنێو بەشێخ ڕەزا بدات و لەسـەر ئەوە کەیفیی دەرکردووە.

شێخ ڕەزا لە بەیتێکی فارسیدا ئەمە بە کەیفی ئەڵێت:

شاعیر چو توی بلب لبانت ریدم
واز فـرق سـرت تا بـدهانت ریدم

واتا:
شاعیر کە تۆ بی برێم بە قەراغی لێوەکانتدا
لە تەوقی سەرتەوە تا دەمت پیادا برێم

کەیفیش لە وەڵامدا ئەڵێت:

فـرقی نبـود بمـیان فـرق و کـیـرم
ای ریدی بەکـیـرم کـوزت بکیـرم

واتا:
جیاوازی نییە لە نێوان تەوقی سەرم و کێرما
ئەی ئەوەی ڕیای بەکێرما ترت بە کێرم

***

شێخ ڕەزا و شێخ غەفووری مامی

شـێخ غـەفـووری کـوڕی شـێخ ئـەحـمـەدی تاڵەبان کـوڕی مـەلا مـەحـمـوودی زەنگنەیە. لە کوڕانی شێخ ئـەحمـەد تەنیا شێخ عـەبدوڕەحمـان، لە کـەرکووک بووە پۆسـتنشـینی تەکـیـەی تاڵەبـانی، ئەوانی تر بـڵاوەیان لێ کـرد و، شـێخ غـەفـوور لـە کۆیێ لـقێکی تەکـیـەی تاڵـەبانیی کـردەوە و بەهۆی ئـەم تـەکیـەوە، سـوڵتـانی عـوسـمانی چـەند دێیـەکی بەناوی «ئیطعـامی فـوقـەراء» دایە و توانی سـامانێکی باش بنێتە یەکەوە.

شـێخ ڕەزا، لە پاش کـۆچی دوایی شـێخ عـەبدوڕەحـمـانی بـاوکی، لەسـەر پێویستی گوزەران، لەگەڵ شێخ عەلیی کاکی تێک چوون و بەتۆراوی چووە لای شـێخ غـەفـووری مـامی، بـۆ ئەوەی هـەندێ پـارەی لێ وەرگـرێت و بچـێـت بۆ ئەسـتـەمـووڵ. شێخ غەفـوور نەیویسـتـووە، برازاکـەی، بەسـەرگـەردانی بکـەوێتـە وڵاتانی غـەریبی و لە کـۆیێ گلی دەداتەوە و شـەش مـانگ میوانداریی ئەکات و

گفتی ئەوەی دەداتێ کە کچی خۆی لێ مارە کات و پێویستی گوزەرانی بۆ جێبەجی بکات. شێخ ڕەزا ئەمەی پێ خۆش دەبێت و بڕیار دەدات ئیتر نەچێتەوە کەرکووک.

بەم حاڵە ئەگەر دەفعەیێ تر بچمەوە کەرکووک
مەعلوومە بە مەردی نەڕواوە لە سەرم تووک
بۆچ بچمەوە کەرکووکی قوڕمساغ کە لەگەڵ من
ئەهلی هەموو ناسازە وەکو ئاوی حەمامۆک
پێم خۆشە لەبەر جەوری برا و لۆمەیی ئەقوام
سەد جار لە غەریبی بکەوم موفلیس و مەفلووک
ڕۆژێ بە مورادی منیش ئەڵبەت دەگەڕێ چەرخ
ئەم میچە قەراری نییە گاهی جگە گەه بووک*
شاهی کە نەبێ، ڕادەبوێرین بە فەقیری
بۆ ئەهلی قەناعەت لە پڵاو خۆشترە داندووک
شەش مانگە زیاتر کە لە پاش مەرگی پدەر، من
مەغدوورم و مەظلووم و جەفادیدە و مەهتووک
تا ساکنی کۆی مامە غەفوورم، وەکو فەغفوور
کیسەم پڕە دایم لە زەڕ و لیرەیی مەسکووک
پابەندی خەلایق نییە طەبعم وەکو خەڵکی
بێ کولفەتم و ڕەندم و سەییاحم و سالووک
من خواجەیی ئەحرارم و ئامێزشی دنیا
هێشتاکە نەمیکردووەتە بەندەیی مەملووک
وەک (لامیع)ی شاعیر نییە ئیستێ لە جیهاندا
شیرین سوخەن و قابل و خۆش طەبع و (ڕەزا) سووک

* میچ قاپەکە لە ئەژنۆی مەڕ دەبێت و یاریی پێ دەکەن. کە هەڵدرێت گاهێ لەسەر پشت (جگ) دەوەستێت و یاریکەر دەیدۆڕێنێت و گاه (بووک) لەسەر

تیرک دەوەستێت و دەیباتەوە.

شێخ غەفوور تێ دەگا کە شێخ ڕەزا هەوای سیاحەت کەوتووەتە کەللەیەوە و بە کەس ڕاناگیرێت، ئیتر کچی چیی بداتێ، وا دیارە لەو گفتەی پەشیمان بووەتەوە و شێخ ڕەزایش لێی دەکەوێتە تەقەوە و بڕیاری ئەوە دەدات کە بچێتەوە کەرکووک و لەگەڵ شێخ عەلیی کاکی ئاشت بێتەوە.

ئەو ڕۆژە کە تۆرام و لە (کەرکووک) سەفەرم کرد
مانەندی عەقاریب لە ئەقاریب حەزەرم کرد
گەردوون سنگی کردم و هێنامیە کۆیێ
میوانی لە کن مامە غەفووری لەجەرم کرد
خواستم کە بڕۆم بۆ سەفەری ڕۆم بە سیاحەت
نەیهێشت و دوو سەد ئەهلی عەمامەی لە سەرم کرد
دانیشێ نەچێ من کچی خۆم مارە دەکەم لێی
ئەو طالبی دونیایە ئەوا موعتەبەرم کرد
چورسا لەبەرم جوببە و فیسا لەسەرم فێس
نە فێسی لە سەر نام و نە جوببەی لەبەرم کرد
شەش مانگە بەم ئەفسانە گلی داومەوە لای خۆی
نەمزانی، ملم بشکێ، تیا چووم، زەرەرم کرد
(واللە) دەکەم دەرحەقی ئەو بەڵکە زیاتر
ئەو کارە کە دەرباری ڕەشیدی پسەرم کرد
کارم تەڕ ئەبێ ئەموت ئەگەر لوتفی ببێ مام
ئەی لایقی ریشی، بەخوا، کاری تەڕم کرد
بۆ موجتەهیدان گەرچی جەوازی نییە تەقلید
بۆ موجتەهیدم، هاتم و تەقلیدی کەرم کرد
ئەی گووی خلە بەم لوتفە کە ئەو کردی لەگەڵ من
لەم مەرحەمەت و لوتفە ئەوا من گوزەرم کرد

هەرچەندە وتم وەختێ کە دیم نەخوەتی قەلبی
یارەب کە لەگەڵ شێخ عەلی بۆچی شەڕم کرد
هەر دەچمەوە لای گەرچی بڵێ هاتەوە دیسان
ئەو خوێڕییە بێکارە کە من لێرە دەرم کرد
هەرچەندە (رضا) باعثی بەدنامییە عەودەت
لەم سووکی و بەدنامییە، صەرفی نەزەرم کرد

ئیتر دەکەوێتە شان و باڵی بەرەی شێخ غەفوور و لە پاشاندا جنێو:

چایەکەی مامە غەفوورم زەردە وەک میزی نەخۆش
ئیحتیاج ناکا بە ئاگر بە دوو تڕ دێنیتیە جۆش

ئینجا دەکەوێتە هەجووی کۆیێ:

هەرکەسێ ئەصڵ و میزاجی فیتنەیی و بەدگۆییە
دەستی حیزیشی هەبێ ئەمجا بەتەحقیق کۆییە

هەروا بە موفتیی کۆیێ:

موخبیر خەبەری داوە لەسەر موفتیی کۆیێ
حەسرەت کەشی شیری سەگ بۆ کەوچکە دۆیێ

دەکەوێتە دژی ڕەشیدی کوڕی شێخ غەفوور و بەهیچ جۆرێک دانوولەی لەگەڵ ئەودا ناکوڵێت و لە شیعرێکی فارسیدا ئەڵێت:

فریاد کە از (نصیبینم) گشتند
واز خشم مرا بخون آغشتند
ای وای از این مردم بی شرم و حیا
مانند رشید پور عمویم پشتند

واتا:

فریاد کە لە نوصەیبین کوشتمیان
لە ڕقا لە خوێنیان گەوزاندم
ئەی هاوار لەم خەڵکە بێ شەرم و حەیایە

کە دەگەڕێتەوە کەرکووک، شێخ عەلی دێی (قرخ) و (تاڵەبان) تەرخان ئەکات بۆ گوزەرانی و لە تەکیەیش مووچەیەکی بۆ دەبڕێتەوە و ئیتر لەگەڵ شێخ غەفووری مامی وەکو جاوی نەشۆراو دای دەدڕێت و ئەم هەموو جنێوانەی دەداتێ:

مامەکەم قەحپە ژنە دەوڵەتی شەدادی هەیە
طالعی ڕاهبەر و بەختی خوادادی هەیە
یەک دوو دێی داوەتێ سوڵتان پەیی ئیطعامی طەعام
هەر یەکێکی بە قەدەر خەزنەیێ ئیرادی هەیە
چ فرووش و، چ زرووف و چ ضیاع و چ عەقار
لە هەموو جنسە مەتاعێ صەد و هەشتادی هەیە
ئەم هەموو گەنج و خەزینەی هەیە هێشتاکو تەرەس
نەهەوای جوود و نەمەیلی کەرەم و دادی هەیە
ڕەسمی ئابائی کیرامی بووە ئاساری سەخا
نە لە ئابائی حەیائو نە لە ئەجدادی هەیە
گەر سەر و ڕیشی پیاوانەیە باوەڕ مەکە پێی
باطنی جوولەکەیە، زاهیری زوهادی هەیە
خۆی بەهەر صوورەت ئومێدی کەرەمم پێی هەیە لێک
ڕقی زۆرم لە (ڕەشید)ی کوڕی گەوادی هەیە
ڕەنگی کەر دەنگی بەقەر هەیئەتی سەگ خوویی چەقەڵ
چاوی کوێر مەخزەنی کێر، مەقعەدی بەربادی هەیە
زیکر و ئەورادی لەسەر کێر و ذەکەر مونحەصیرە
سەیری ئەو حیزە قورومساغە، چ ئەورادی هەیە
تف لە کوز دایکی لە کن خۆی کوڕی هێناوەتە دەر
گوو بەڕیش باوکی، لە کن خۆی ئەمیش ئەولادی هەیە

ئەمــە گــشت باوکی ســەر و مــەشــقی لەبۆ داداوە
سـەربـەخـۆ سـالکی ڕەهرڕەو نیـیـە ئوسـتـادی هـەیە
لە گـرووهـی حـەرەمـا کـارەکـەر و دایک و خـوشک
فـــاطم و عـــاصم و ئامـــان و پەریزادی هـەیە
شـــەو و ڕۆژ چەپلە بەکـــوز لـێ دەدەن و هـەڵدەپەڕن
فـەرجـیـان تاب و تـەبی کـوورەییی حـەدادی هـەیە
بێ حـەیان جـوملە خـصـوصـەن ژنە سـۆزانیـیـەکـەی
ڕەوشـتی دێڵـەسـەگ و قـەحـپـەییی بەغـدادی هـەیە
من لە کـەرکـووکـەوە دێنێـتــە کن ئەم قـەحـپـە ژنە
لەگـەڵم خـەصـمـە فـەلەک، نیـیـەتی بێـدادی هـەیە
کـونی و حـیـز بووە مـانـەندی ڕەشـید طبـعی (ڕەزا)
هێند لەبەر جـەوری فـەلەک خـاطری ناشـادی هـەیە
شێخ ڕەزا کە لە شێخ ڕەشیدی ئامۆزای تووڕە دەبێت لە چوار خشتەیەکیدا ئەمەی پێ ئەڵێت:

ڕەشـە ڕەشـشـاشی کـەری ڕەش بە ڕەشت
تا ڕەشـت مـاوە ڕەش و سـوور بە ڕەشت
چڵ و چێـوی چەمی ڕەشـنـەش بە ڕەشت
بە بـەشـت هـەم بە لـەشـت هـەم بە ڕەشت

لە گۆڤاری کۆڕی زانیاری – دەستەی کورد –
مامۆستا شێخ محەمەدی خاڵ ١٩٨٧

شێخ مـحـەمـەدی خـاڵ کـە شـانازی بە شـێخ ڕەزا و پیرەمێـردەوە ئەکات، شـیـعرێکی پیرەمێرد دێنێت کە بە خزمێکی خۆی وتووە لەگەڵ شـیـعرەکەی شێخ ڕەزادا هاوتای ئەکاتەوە کە وتوویەتی:

پـەنـدی پێـــشــــینانە بۆز بە لـەڕی
جـاشـە ڕەشـمـان بە دەنکە جۆیێ زەڕی

ڕەشـە بەختم بە خـەڵقی سـەگ ئەوەڕی
ڕەشـــە مێ بوو بـە من پشـــیلـە وەڕی

***

شیخ ڕەزا لە مەیدانی عەشق و غەزەلدا

شـێخ ڕەزا دەوری هـەرزەکـاری لە کـەرکـووک و کـۆیێ بـووە. لەبـەر ئەوە شیـعری عەشـقبازی و غەزەلـی لەم دوو شارەدا بووە. هەڵبەسـتی «دولبەری بێ وەفـا» لە کـەرکـووک بـووبێت. «دلبـەرانـی کـۆیسنجق»ی لە کـۆیێ بـووە. ئەم هـەرزەکـارە کـە تـەمـەنی هـەرزەکـاریی لـە ناو شـێخ و دەروێشـدا ڕابووردبێت، غـەزەلی ئەم کـاتـانەی بە عـەشـقی ئیـلاهـیـیـەوە دەربڕیوە، بەڵام ئاین، ڕێگەی دڵداری و غەزەلی لە هیچ شاعیرێک نەگرتووە.

لە هۆنراوەی «دولبەری بێ وەفا»دا ئەڵێت:

ڕۆژێ نەبوو ئەم دلبـــەرە بێ ڕەحـــمـــە وەفـا کـا
جـارێ نەبوو ئـەم کـافـرە شـــەرمێ لە خـوا کـا
حـــیـــرانن ئەطـیـبـبـا لە عـــیـلاجی مـــەرەزی من
لوقـــمـــانی ویصـــالت مـــەگـــەر ئەم دەردە دەوا کـا
کـــارێ کـــە غـــەم و دەردی فـــیـــراقت بە منی کـرد
ســـەرمـــا بە هـەتیـــو، با بـەدەواری شـــڕی نـاکـــا
دیوانـەیە شـــەخـــصـــێ کـــە لە غـــەیری لـەبی لەعلی
وەک شـــاهـی سکـەندەر تەڵەبی ئاوی بەقـــا کـــا
تاب و تەبی ئاتەشکەدەیی هیجری وەکو شەمع
نـزدیکـە منیش واریدی ســـەحـــرایی فـــەنا کـــا
لەم ڕێگەیە تەقـــدیری ئەزەل وا بوو کـــە ئێـــمـــە
پامـاڵی جـەفـا بین و ڕەقـیب سـەیر و صـەفـا کـا
ڕووح و دڵ و دین، هـەرسێ دەکەم بەزل و نیشـاری
کـــامی دڵی من گـــەر لە لـەبی لەعلی ڕەوا کـــا

سەردانێ، لە ڕێی عەشق، (رضا) لازمە، عاشق
بۆ یار سەر و ماڵی سوپەری تیری قەزا کا

لە کاتی هەرزەکاریدا کە بەتۆراوی چووەتە کۆیێ بۆ لای شێخ غەفووری مامی، چاوی بە کچە شۆخ و شەنگەکانی کۆیێ دەکەوێت و بەشداریی بەزم و سەیرانی ئەو وڵاتە جوانە ئەکات و وەکو گەردانەی شیلان دەیهۆنێتەوە:

شاری کۆیێ کە لەبالەب لە بوتی خونچە لەبە
گەر فەلەک لێی بگەڕێ مەنبەعی عەیش و تەرەبە
دلبەرانی، بە مەسەل، هەر وەکو ئەشعاری منن
کامی لێ ئەگری ئەبێژی ئەمەیان مونتەخەبە
غارەتی عەقڵی منی کردووە زێبا صەنەمێ
عاریزی ڕەشکی قەمەر، قامەتی نەخلی ڕوطەبە
نەوزەر ئاساو و، فەروویدون صفەت و، سەلم ڕەوش
شەیدە مانەند و سیاوەش وەش و خەسرەو لەقەبە
عارض و غەبغەب و ڕوخسار و زەنەخەندان و لەبی
نازک و طورفە و زێباو و بەدیع و عەجەبە
دڵبەر و زەڕکەمەر و جیلوەگەر و عیشوە فرووش
سەروی سیمین بەدەن و ، شاهید و شیرین لەقەبە
ظالم و دڵ شکەن و دۆستکوژ و خەصم نەواز
عیسەوی دین و موغ ئاین و فەرەنگی مەذەبە
سێوی داناوە لە ژێر لێو، کە ئەمەم گۆی ذەقەنە
زیوی خڕ کردووە وەک گۆ، کە ئەمیشم غەبەبە
خواستی لێی ماچێ (ڕەزا)، کافرە نەیدا و وتی
ئەی خوا لەم کوڕە شێخ زادەیە چەند بێ ئەدەبە

لە کۆیێ دوو سۆزی هەیە. سۆزی دووریی وڵات و سۆزی خۆشەویستی و دڵداری:

دەمكوژێ حـوكـمـە دەزانم بەخـوا دەردی حـەبیب
وەرە سا بەشـقی خـوا دەس لە یەقـەم بەردە طـەبیب
وەرە دەسـتێ بخـەمـە گـەردنی بەلوورینت
تا وەكـو سـفـرە، لە داغـا، بدڕێ ورگی ڕەقـیب
طالعم نەحـسـە، دەترسم كـە بە ئازاری فـیـراق
بمرم و ڕۆژێ نەبێ دەوڵەتی وەصلم بە نەصـیب
چاوی فـەتتـانی ئەتۆ ساحـیـرە، جـادووكـەرەیە
كە بە یەك عیشوە ئەدا عابیدی سەد سالە فەریب
تا لەتو دوورە دڵی غـەمـزەدە ئەی ڕاحـەتی جـان
مەشریق و مەغریبە، مابەینی لەگەڵ صەبر و شەكیب
بێ فـراز نابێ نەشـیب ئەم قسـە تەحـقـیـقـە، وەلێ
من لە ڕێی عەشقی تو نەمدی بەخوا غەیری نەشیب
غەیری زوڵفە لە سەر و صەفحـەییی ڕووت ثابیتە، یا
طینەت و طـیبـە كە مـەمزووجـە لەگـەڵ زینەت و زیب
شـێخ دەگـۆڕێتـەوە گـەر چاوی بە زوڵفت بكەوێ
خـەرقـەو و سوبحـە، بە زەننار و چلیپا و و صـەلیب
طاقـەتی طاق بووە بێـچـارە لە ژێر باری فـیـراق
بكە رەحـمێ بە (ڕەزا) چاكـە تەرەحـوم بە غـەریب

سـەرو، كە بەبالآبەرزییـەوە شانازی دەكا و نەی؛ كە پەنجـەی هونەرمـەند بەئاوازی جـوان شـەكـری لێ دەبارێ، سـەرو سـەری داوە لە بەرد و نەی شەكەری خواردووە كە بیانگرێتە قامەت و خۆش لەبیی تۆ:

سەرو و نەی چین كە لەگەڵ قامـەتی تۆ بێنە نەبەرد
شەكەری خواردووە نەی، سەرو؛ سەری داوە لە بەرد
گـەر دەلیلی وەكـو نوقطەی دەهەنت نەبوایە
منیش ئینكارم ئەكرد وەك حوكەما جەوهەری فەرد

لێی دەپاڕێمـــــەوە ئەی ڕووحی ڕەوانم تـوخـــــوا
چیـــیـــە دەرمـــانی دڵم؟ پێم ئەڵێ: لاچۆ. دڵە دەرد

***

پێنج خشتەی شیعرێکی کوردی

شێخ ڕەزا وەکو مەفتوونی شیعرەکانی «حافز» بووە، هەروا مەفتوونی هۆنراوە جوانەکانی «کوردی»یە. لەم تەخمیسەی شیعری (کوردی) نازانی شیعری کامیان هینی ئەوی تری ڕازاندووەتەوە:

دڵی بردم، بەناز و عـیـشـوە دیسـان، شـۆخـێ، عـەیارێ
فریبی دام بە سیـحری چاوی خـۆی مەحـبووبێ، سـەحارێ
لە هـیـجـرانا تەقم کـرد ئەی ڕەفـیـقـان کـوا مـەدەدکـارێ
(ئەمـــان مـردم عـیـلاجێ سـا لە ڕێی پێـغـەمـبـەرا چارێ
ویصـال، یا قـەتل و یا تەسکین، لە هەرسێ بۆم بکەن کـارێ)
بەدەوری نێـرگـسی مـەسـتی کـەسێ نەیماوە مـەیلی مـەی
لە بۆ شـــــەهدی لەبی لەعلی، دەناڵێنێ دڵم وەک نەی
لە تابی ئاتەشی عـەشـقی بکەم داد و فـیـغـان تا کـەی؟
(ئەوەند سـوتاوم ئەصـلا تابی فـریادم نەمـا سـادەی
ڕەفـیـقـان نیـوە سـووتەن ئێـوە، نامـەرد عـەرزە هاوارێ)
لە ڕێگەی عـەشـقـدا نایانە پێم زنجـیـری مـەجنوونی
لەدەســتم چوو ڕمـــووز و دانش و فـــەهمی فـــلاطوونی
وەکـو شـەخـصێ کـە زاری کـا لە جـەوری دوژمن خـوونی
(لە کـونجی سـینە دەنگی ئای و ئۆی دڵ دێ بە مـەحـزوونی
وێران بێ نەمـــدی ســاتێ لێی نەیێ ناڵەی بریندارێ)
کـە چاوی سـاحـری دەستی بە غـەمـزە و ناز و ئیـمـا کـرد
مـەتاعی عـەقڵ و هۆش و دەرکـەمی تاراج و یەغـمـا کـرد

کـەسێ نـەیگوت درێـغـا کێ ئـەتۆی وا شـێت و شــەیدا کـرد
(ئەلای هەرکـەس دەچم مـەنعم دەکـا، خـۆت بۆچی ڕیوا کـرد
درێغ کـــوا حـــاڵزانێ، ڕەبی تووشم بێنی بیـــمـــارێ)
گـوتم؛ وەک سورمـەیە، بۆ چاوی عـاشق خاکـەکـەی ژێر پێت
لە ئـولکـەی حـوسندا گـەر لافی شـاهـی لێ بدەی لێت دێت
گـوتی؛ مـەیخـانە بێ دایم بە یادی چاوی مـەسـتم جـێت
(صـەبا یارانی مـەجلس گـەر هەواڵی من بپـرسن لێت
بڵـێ؛ کـێـشـایە مـەیخـانە دوو چاوی بێـچـووە عـەیارێ)
سـەری جـەنگی هەیە دایم لەگـەڵ من چەرخی دونپـەروەر
نـەبەخـــتم یار، نـەچەرخم یاوەر و نـە طـالعم ڕەهبـــەر
ئەوەند بێ ڕەحم و صـاحـێب کـینەیە دەرحـەق بە من دڵبـەر
(لە نـەزعـا پێی ئەڵێم قـوربان جـەفـا بەسـیـە، ئەڵێ: کـافـر
ئەرێ چیت دیگە تـو سـەگ مـەرگ، کـارم مـاوە پێت جـارێ)
نـەمــــــاوە ڕەونـەقـی بـازاڕی عـــــەقڵ و دانـش و وردی
بە پوولێ نایکرن لەم عـــەســـرەدا عــیلمی (ئەبی وەردی)
لە ئـەشــعـــاری (ڕەزا) پەیدایە ئـاســاری جــوانمەردی
(دوڕ و یاقــووت دەباریێ لەم کـــەلامــە شــیــرنەی کـوردی
خـــوا ســا کـــوا لە دنیـــادا قـــەدرزانێ، خـــریدارێ)

***

پێنج خشتەی غەزەلێکی مەسیح

لەم پێنج خشـتـەیەدا کـە بەفـارسـیـیـە، نـازانی بەیتـەکـانـی شـێخ ڕەزا و بەیتەکانی مەسیح کامیان لە کامیان جوانترە.

در بـاغ خـــیـــال تو دلم گـــشت گـــهـــر سنج
مــهـرت بدلم نقش کـشـیـده است چو شطرنج
مــیگشت شب و روز چو افــعـی بســـر گنج

(جسم و خط و خال و رخ و ابروی تو هر پنج
زیباست بر آن عارضی نیکوی تو هر پنج)

واتا:

له باغی خەیاڵی تۆدا دڵم بووە بەگەوهەر
خۆشەویستیت لە دڵما وەک شەترەنج نەقشی کێشاوە
شەو و ڕۆژ وەک ماری سەر گەنجینە دەگەڕا بەسەر گەنجینەدا
(چاو و خەت و خاڵ و گۆنا و برۆی تۆ هەر پێنجیان
جوانن بەو ڕوخسارە چاکەی تۆوە هەر پێنجیان)

تا چشم من امروز بدان سیمبر افتاد
کز شوق جمالش دل و جان بیخبر افتاد
مرغان صبوحی همه گشتند بفریاد
(سر و سمن و یاسمن و عرعر و شمشاد
گشتند فدای قد دلجوی تو هر پنج)

واتا:

هەرکە چاوم بەو لاشە جوانە وەک زیوەت کەوت
دڵ و گیان لە ئارەزووی جوانیی ئەوا بێهۆش بوون
بەیان هەموو کەوتنە فەریاد و خوێندن
(داری سەروو و سەمەن و یاسەمین و عەرعەر و شمشاڵ
هەموو هەر پێنجیان بوون بە قوربانی قەدی جوانی تۆ)

در روی زمین نیست بخوبی چو تو انسان
هر چند که گفتیم توی یوسف کنعان
زاهد که نظر کرد همی گفت بقرآن
(شمس و قمر و مشتری و زهره و کیوان
هستند هوا خواه سرکوی تو هر پنج)

واتا:

لە ڕووی زەویدا جوانێک نییە وەک تۆ

هەرچەندیش وتمان تۆ یوسفی کەنعانی

زاهید کە دیتی وتی بە قورئان قەسەم

(ڕۆژ و مانگ و موشتەری و زوهرە و زوحەل

هەر پێنجیان بەو بەرزەوە ئارەزووی دەرگەی تۆیان هەیە)

میگفت خوش ان نوحه گری عاشق دلریش

تاچند نهی برسر هرگل هوس خویش

رحمی بنما بر من مسکین جفا کیش

(پێویستە من و عابد و زاهد، شەه و درویش

بو سیم کف پای سگ کوی تو هر پنج)

واتا:

ئەو دڵدارە دڵ بریندارە شینکەرە جوانی ئەوت کە ئەیوت

تا کەی ئارەزووی خۆت ئەخەیتە سەر هەر گوڵێ

بەزەییەکت بە منی هەژاری خەفەتباردا بێتەوە

(پێویستە من و عابید و زاهید و شا و دەروێش

پێی سەگی بەر دەرگەی تۆ ماچ کەین هەر پێنج)

خواهی که بیابی زره عشق فتوحی

باید که (رضا) نوش کنی جام صبوحی

نومید مش و از کرم او چ و نصوحی

(عقل و خرد و هوش و دل و جان (مسیحی)

برباد شد از حلقهء گیسوی تو هر پنج)

واتا:

گەر ئەتەوێ لە ڕێی دڵداریدا سەرکەوتنێکت دەسگیر ببێ،

ئایبەت ترین کەناڵی کتێبی کوردی
@kurdica

دەبێ ئەی (ڕەزا) جامی شەرابی سبەینان بخۆیتەوە
لە کەرەمی ئەو نائومێد مەبە ئەگەر پەند لە گوێ ئەگری
(عەقڵ و کەماڵ و هۆش و دڵ و گیانی (مەسیحی)
هەر پێنجیان بەهۆی ئەڵقەی زوڵفی تۆوە بەرباد بوون)

***

غەزەل

شێخ ڕەزا زۆربەی غەزەلەکانی لە دەوری هەرزەکاریی ڕۆژانی فەقێتیدا لە کۆیێ وتووە. ئەمە یەکێکە لەم غەزەلە نایابانەی:

خامە بۆ تەصویری ئەبرۆت پەیڕەوی (مانی) دەکا
شانە بۆ نەخچیری زوڵفت عەنبەر ئەفشانی دەکا
قووتی ڕۆحە لێوەکەت، یاقووت ئاودار نییە
مەنعی بازاڕی عەقیق و لەعلی ڕوممانی دەکا
خاڵی لالێوت نگینی خاتەمی و نادر ظوهوور
موهری دەستی ئاصەف و حوکمی سولەیمانی دەکا
دڵ لە نەشئەی عەکسی مەستی چاوەکەت لایوعقەلە
بۆ کەبابی جەرگی من لێوت نمەک خوانی دەکا
بەرگی سەرتاپام پەلاس بێ هەر بە شەرتێ تۆم ببێ
تاری ئەو بەرگەم لەلا صەد شاڵی کرمانی دەکا
چەند هەزار جارت دەخیلم حەرفی بەدکار مەشنەوە
هەرچی دەربارەم بڵێ، بیزانە، شەیتانی دەکا
ئەر لە پەردەی نازەوە ئاوازی تۆم بەرگوێ کەوێ
بولبولی شیرین زوبان مەیلی غەزەلخوانی دەکا
کەس نییە ئەو شۆخە حاڵی کا لە سۆزی ئاتەشم
وا لە عەشقی ئەو (ڕەزا) مەشقی غەزەلزانی دەکا

***

لە غەزەلە فارسییە نایابەکانی شێخ ڕەزا ئەم شیعرەی خوارەوەیە*:

بە گلشن قـد مـوزون ترا تا یاد مـیکردم
خـیابان تا خـیابان سرورا آزاد میکردم
ندانستم گـذار شـانە بر زلف تو می افتـد
وگر نە تاقیامت خدمت شمشاد میکردم
اگر یک تار موگم من شد از زلف پریشانت
بە زخم شانە نادر ناخن استـاد مـیکردم
بهر صحرا کە میدیدم بدام افتاد آهویی
فـدای چشم تو مـیگنتم و آزاد مـیکردم

واتا:

هەرچەند باڵای ڕێک و ڕاستی تۆم لە باخچەدا بیر ئەکەوتەوە
شەقام بە شەقام داری سەرووم ئازاد ئەکرد و حیسابم بۆ نەئەکرد
نەمزانی ڕێی شانە ئەکەوێتە زوڵفی تۆ
بمزانیایە تا قیامەت خزمەتی داری شمشاڵم دەکرد کە شاندی لێ دروست دەکەن
لە هەر سارایەکدا بمدیایە ئاسکێک کەوتووەتە داوەوە
ئەموت بەقوربانی چاوەکانی تۆ بێ و ئازادم ئەکرد

نشستم هم چو مجنون بەسر بازار رسوائی
ترا با مـدعی مـیـدیدم و فـریاد مـیکردم
فـریب خـویش مـیدادم کـە اینک یار مـیـاید
بهـر اواز پایی خـاطر خـود شـاد مـیکردم
(رضا)ی کار عاشق گر بزورت پیش میرفتین
بدین بی دست و پایی کار صد فرهاد میکردم

واتا:

وەک مەجنوون لەلای سەرووی بازاڕی ڕیسواییيەوە دانیشتم

تۆم لەگەڵ ناحەزی بەدکار دەدی و دەکەوتمە هاوار هاوار

خۆم فریو ئەدا و ئەموت یار ئەوەتا دێت

دڵی خۆم بەهەموو ترپەیێکی پێ خۆش ئەکرد

....

بەم بێ دەست و پێیە کاری سەد فەرهادم ئەکرد

***

ڕاز و نیازی شێخ ڕەزا

شێخ ڕەزا، لە ئەستەمووڵدا ژیانێکی پڕ لە هونەر، لەگەڵ گەلێک لە شاعیر و ڕۆشنبیرانی کورد و تورکدا ناسیاویی پەیدا کردووە و لەگەڵیاندا ڕای بواردووە. لەم ژیانەی ئەستەمووڵیدا ئەوەندە بە تەنگی بوون و نەبوونەوە نەبووە و شیعر و ئەدەب و هونەری کردووەتە خۆراک. لەوانەی کە ناسیاویی لەگەڵیدا پەیدا کردووە، شاعیری کەرکووکی (میهری) و شاعیری هەولێری (خەیاڵی) کە لە ئەستەمووڵدا ژیاون و هەر لەوێش مردوون. لەم شیعرە تورکییەدا خەیاڵی ئەو مەجلیسانەی هونەر و شیعر و ئەدەب ئەکات کە ئەڵێت:

خرم او دم کە ساکن دیر مغان ایدم

همراز جام همدم رطل گران ایدم

ترکان سر و قامت ایلە دست درمیان

خوبان غنچە لبلە دهان بردهان ایدم

واتا:

خۆزگەم بەو ئاسوودەیییەی کە دانیشتووی دێری موغان بووم

هاوڕێی جامی شەراب و هاودەمی پێوانە پڕان بووم

لەگەڵ شکستەی قامەت سەرووانداا دەس تێکەڵ،

نەدیمی جوانانی غونچە لێوان بووم

گاهی حریف حلقەء رندان بادە نوش

گاهی انیس مجلس درد کشان ایدم

(مهری) نکته سنج و (خیالی) بذله گو
یاران شوخ مشرب ایله هم عنان ایدم

واتا:

دەمێک هاورێی حەلقەی بێهۆشی بادەنۆشان،
دەمێک ئەنیسی کۆڕی هەناسەکێشان بووم
لەگەڵ (میهری*)ی نوکتەباز و (خەیاڵی)ی خۆش گۆی
یارانی مەشرەبدا ڕووبەڕوو بووم

* میهری: مەلا محەمەدی موفتی کوڕی مەلا عەبدوڵای دەشتەییە. لە ئەسڵدا خەڵقی دەشتەی هەورامانە و لە سنە ژیاوە و هاتووەتە کەرکووک و لەپاشان چووەتە ئەستەموول. بە زوبانی فارسی و تورکی و کوردی و عەرەبی نووسەر و شاعیر بوو. لە ساڵی ١٣٣٦ کۆچی لە ئەستەموول کۆچی دوایی کرد و لەوێ بەخاک سپێردرا.

سجاده غرق باده، عمامه رهن منی
سەر دفتر گروه خراباتیان ایدم
گاهی مقیم خانهء خمار و زمان
قارنجەلرلە معتکف گنج خان ایدم

واتا:

بەرماڵ نوقمی بادە، مێزەر ڕەهنی مەی
سەر دەفتەری دەستەی مەیخانە جۆیان بووم
دەمێک دانیشتووی خانەی مەیخانە و
دەمێکیش لەگەڵ مێرووولەکاندا خەڵوەکێشی کونجی خان بووم

خیلی زمانده حضرت دستور کاملک
بر باقمه سنده طائر قدس آشیان ایدم
اول بزم دلفریبده طوطی خوش ادا
اول انجمنده شاعر معجز بیان ایدم

واتا:

گەلێک جاریش لەلاکردنەوەیەکی جەنابی باری

باڵندەیی پاکی پیرۆزی ئاشیان بووم

لەو بەزمە دڵگیرەدا تووتیی خۆش گۆ

لەو کۆڕەدا شاعیری حیرەت بەیان بووم

دوران کـاررزار فـصـاحـتـده بن دخی

(نفی) گـبـی برافـعـی آتش زبان ایدم

عمان ایکن کفمده بولنمازدی بر صدف

لقـمان ایکن مـعطل برلقـمـه نان ایدم

واتا:

لە دەورانی دەستەویاخەی فەصاحەتدا منیش

وەکو (نەفعی) مارێکی ئاتەش زوبان بووم

کە عمان بووم لە لەپمدا صەدەفێک نەدەبینرا

کە لوقمان بووم بۆ لوقمەنانێک داماو بووم

تیر مشهدم مقام (رضا) دن او حال ایله

هربر بلایه شاکـر و الحـمد خـوان ایدم

واتا:

دڵگیری مەشهەدم لە مەقامی (رضا)دا و بەو حاڵەیش

بۆ هەر بەڵایەک شوکرانە و سوپاسخوان بووم

بەوەیش قایل نییە، دەیەوێت لە جیهانی مادیش بەدەر، گەشتێکی جیهانی ڕوحیش بکات، وەکو لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

گـشت قـضـای عـالم جان ایتـمک ایسـترم

جـان کـمنده بر جـولان ایتـمک ایسـترم

@kurdica

بیــــــــرون دلـده بـوو لمـادم آثـار کـنـز راز
جـانی درونـه عطف عنان ایتـمک ایسـتـرم
درگـاه حـضرتـه عـرض نیـاز ایتـمک ایسـتـرم
اســرار من لدنـی بیـان ایتــمک ایســتــرم
جاسوس آهم آلمدی جانانەدن سیر دوان سپر
اشک جــهــان، نـورد دوران ایتــمک ایســتــرم
روبر دکل حـقـیـقـتـه سن شـیـخـەکین (رضـا)
بن جـسـتـجـوی پـیـر مـغـان ایتـمک اسـتـرم

واتا:

دەمەوێت گەشتێکی جیهانی ڕوحی بکەم
لە ڕێسمانی ڕوحدا، دەمەوێ جەولانێک بکەم
لە دەرەوەی دڵدا نەمدیت ئاساری گەنجینەی ڕاز
دەمەوێت سەرپێچی لە بەستنی ڕوحی دەروون بکەم
بۆ پێشبردنی سکاڵای نیاز بوو دەرگەی حەضرەت
ئەمەوێ ڕازی (من لدنی) دەرخەم و ئاشکرا بکەم
جاسووسی ئاهی سەردکێشم لە گیانان پتر نەبوو
ئەمەوێ لە جیهانی نووردا غلمەغلانی بکەم
نهێنی نییە لە ڕاستی تو ئەی شێخ (ڕەزا)
من دەمەوێ جوستجوی پیری موغان بکەم

لە شیعرێکی تورکیی تریش ئەڵێت:

عـرض در سـعــادتە واردکـســە ای صـبـا
بر فــاتحــە اوق و پیــر مــغــانک مــزارینە
طوپراق ایچندە، سویلە، یتر یا تمغک شکیب
قــالق عــودت ایلـە جــانب دار و دیـارینە

تاکی اسـیر خـاک، باشک قـالدیر، آچ گـوزک
بـاق عـــالمک صـــفـــای بـهـــار و نـهـــارینـه
ویرمـــز ایســـه جـــواب یناشـــدیر پیـالـه یی
بـر جـــوعـــه دوک او عـــاشق رندک کناریـنه

واتا:
ئەگەر چوويتە خزمەتی خاوەن شکۆ ئەی صەبا
فاتحایەک بخوێنە مەرقەدی پیری موغان
بڵێ لە ناو خاکدا نوستنت بەسە ئەی شەکیب
هەڵسە بگەڕێرەوە بۆ لای ماڵ و وڵاتت
تاکو کەی بەندی خاک بیت، سەرت هەڵبڕە، چاو بکەرەوە
تەماشای ڕوونیی بەهار و ڕۆژی جیهان کە
ئەگەر وەڵامی نەدایەوە، بادەکەی لێ نزیک کەرەوە
قومێک بڕێژە لای ئەو عاشقی هوشیارە

***

گلەیی لە دەستی زەمانە

شێخ ڕەزا ئەڵێ کەس نییە تووشی زیان نەبووبێ لە دەستی زەمانە و هەموو تاوانێک دەخاتە ئەستۆی ئەو و ئەگەر خوا دەستی بدات، هەموو کەون تێک دەشکێنێت. لەم شیعرەدا دەردەکەوێت کە شێخ ڕەزا زانیاریی لە زانستی فەلەکدا هەبووە:

از دسـت تـطـاول زمـــــــــــانـه
کس نیـــست نخـــورده تـا زیانـه
ای بیـــهـــوده زکـــرد مـــردم آزار
نـاهـی زگنـاه و خــــود گنـهکـار
تـو مـــجـــرم و عـــامـل گناهـی
وز بیگنـهـــان جـــریمه خـــواهـی

ادم بـه دســـيـســـهء تـو اغلـواس
نه حــبــه سـبب شــد ونه حــوا
مـن سـنگ زدم بـهفـــرق هـابـيـل!
ای راهـنـمـــای صـــد چو قـــابـيل
خـــــود ظـالم و از منت شـكـايـت
دانـی بـه چـه مـــانـد ايـن حكايت؟
مـانـد بـه حـديث گـرگ مـحـجـوب
يوسـف نهندريده، پيـش يعــقــوب
يـحـــيـــــای نـبـی ذبـيح مـن بـود؟
ان هـم عـــمـل قـــبـــيح من بـود؟
مـن پـای خـلـيـل را بـبـــســـــتم؟
دنـدان حـــبـــيب را سـكـســـتم؟
مـــن دســـت يـــزيـــد را دريـــدم؟
دم خــــــــــــروس را بـــريـــدم؟

واتا:

له دەستی دەسدرێژیی زەمانە، کەس نییە زیانی نەچەشتبێ
تو گوناهبار و گوناهکاری و له بێگوناهان داوای جەریمە ئەکەی
ئادەم به فرِوفێڵی تۆ هەڵخەڵەتا، نەخەتای دەنکە گەنم بوو و نەخەتای حەوا
من بەردم بەسەری هابیل دا؟ ئەی ڕێنماییکەری صەدی وەک قابیل
تۆ خۆت ستەمکاری و گلەییت له منە ئەزانی ئەم حیکایەته له چی ئەچێ؟
له حیکایەتی گورگی شەرمەزار ئەچێ له پێش یەعقوب، کە ورگی یوسفی هەڵنەدڕیبوو
یەحیای پێغەمبەر من سەرم بڕی؟
ئەوەیش کاری ناشیرینی من بوو؟
من پێی خەلیلم بەستەوە؟
من ددانی خۆشەویستی خوام شکاند؟

من دەستی یەزیدم ڕاکێشا و
لەسەر کورسیی دەستەڵات دام نیشاند؟

من جـامـەء کـعـبـەرا دریدم؟
دم خـــــــرویـس را بـریـدم
نگسـتـه رگی، نخـسـتـه جـانی
سنگی نـزده بر اسـتـخـوانی
ای چرخ سـتـمگریت تاکی؟
وی گـرگـه شکم درید تاکی؟
ای کـاسـه سـیـاه سـفله پرور
مـــیـنا شـکـن دل هـزور
ای بـاعـث نـامـــــرادی مـن
شـــرمـی زنک و نـهـادی مـن
ای چرخ کـه درکـفـت اسـیـرم
گـــر آوردت خـــدا بگیــرم
ریـش زمـلـت بـرارم از بـیـخ
ببـــریده بهم بەکـــون مـریخ
حـوت وحـملت کـبـاب سـازم
ثـورت مـــزەء شــراب ســـازم
انـگشـت عـطاردت ببـــــرم
عـمـــامـەء مـشـــتـریت بدرم
جـوزات دهـم بەخـورد خـرچنگ
ناف اســدت بەخــون کنم رنگ

واتا:
من بەرگی کەعبەم دڕی؟

من کلکی کەری وەیسم بڕی؟

دەمارێکم نەپساندووە، لەشێکم بریندار نەکردووە

بەردێکم نەداوە بە ئێسکێکدا

ئەی چەرخی گەردوون ستەمکاریت تا کەی!

ئەی گورگ ورگ دڕینی تۆ تا کەی؟

ئەی قاپ ڕەشی سپڵەپەروەر

ئەی مینای دڵی هونەرمەندشکێن

ئەی مایەی بەمراد نەگەیشتنی من

شەرمێ بکە لە نیازپاکیی من

ئەی گەردوون من لە دەستی تۆدا دیلم

ئەگەر خوا ڕۆژێ گرفتاری منت دەکا

ڕیشی (زوحەل)ت ئەکەم بەکەباب

تاکم ئەبڕییە قنگی (مەریخ)

(حووت) و (حەمەل)ت ئەکەم بەکەباب

بورجی (ثەور)ت ئەکەم بەمەزەی مەی

پەنجەی (عطارد)ت ئەبڕم

مێزەری (موشتەری)ت ئەدڕم

(جەوزا)ت دەرخواردی قرژانگ ئەدەم

نافەکی (ئەسەد)ت بە خوێن ڕەنگ ئەکەم

اتش بزنم بە کهکشانت

درهم شکنم شکوه و شانت

هم زهره زهره ات کنم چاک

مهرت فکنم چو زهره بن خاک

عر سرطانت را سرارم

دود از دم عقربت برارم

@kurdica

شـــيــرت بكشم بەسم قــاتل
دلـوت فـكـنـم بـه چـاه بـابـل
نه خـيـمـه گـذارمت نەخـرگـاه
چـرمـت بـكـنـم چو چـرم روبـاه

واتا:
ئاگر بەر ئەدەم لە (كاكێشان)ت
شان و شكۆت تێک ڕاشكێنم
زراوی (زهره)ت لەت لەت ئەكەم
مۆرت وەكو زار تووڕ هەڵئەدەم
عومری (سەرەطان)ت دواییی پێ دێنم
دووكەڵ لەد ەمی (عەقرەب)ت دێنم
شیرت بەزەهری كوشندە ئەكوژم
(دەلو)ت تووڕ ئەدەمە چاڵی بابل
نەخێوەتت بۆ دەهێلم نەدەوار
چەرمت وەک چەرمی ڕیوی بكەنم

***

ڕێبازی ئایینیی شێخ ڕەزا

شـێخ ڕەزا لە بنەماڵەیەكی ئایندار و خـواپەرستە. باو وبـاپیری پێشـەواییی ڕێبـازی قادرییـان كردووە. شـێخ عـەبدوڕەحمـانی بـاوكی، لە شـاری كەركووک، بنـاغـەی خـواپـەرسـتی و دەروێشـیـی بڵاو كـردووەتەوە و شـێـخ ڕەزایش، ژیـانی منداڵی و هـەرزەكـاریی لە ژێر چـاودێریی بـاوكی، لە نـاو دەروێشـان و تەكـیـە و زیكر ڕای بواردووە. هـەرچەنێک لە شـیـعـرەكـانیـدا وشـەی وا هـەن لەگـەڵ ئەو ڕێبــازەدا نـاگــونجـێـت، بەڵام ئەمــانە هەر بە وتن بـوون نەک بەكــردەوە. لە پاڕانەوەیەكی لـە خــوا هـەســتـی بەو تـاوانـە كـردووە و داوای لێـبــووردنـی لێ دەكات، بەڵام وەكو یەكێک ناز بەسەر گەورەی خۆیدا بكات.

ای ریزه خوری خوان نوالت مه و ماهی
جودت چو وجودت ابد و نامتناهی
برنامهء اعمال سیاهم قلم عفو
برکش که بدل کن بسفیدیم سیاهی

واتا:
ئەی ئەو کەسەی کە مانگ بەو بەرزەوە و ماسی لە بنی دەریادا بەرماوەی خوانی ئەخۆن
بەخشندەگیی تۆ وەکو بوونت هەمیشەیی و بێ پایانە
قەڵەمی لێبووردن بەسەر نامەی ڕەشی کردەوەمدا بێنە
گوناهی ڕەشم بە لێبووردن بگۆڕە بە سپی

بودم من اگر بندهء از خواجه گریزان
باز آمدم ای بندگیت عزت شاهی
بر عفو و عقوبت نبود سود و زیانت
این هرد و به پیش تو مساویست الهی

واتا:
من ئەگەر بەندەیەک بم لە خاوەنی خۆم هەڵاتووبم
وا گەڕامەوە بۆ لات، ئەی کەسێ کە بەندەییی تۆ شکۆی پادشاییبە
تۆ نە لە سزادانم قازانج و نە لە لێبووردنم زیان دەکەی
ئەم دووانە هەردوو لە پێش توودا یەکن ئەی خوایە

بیرون شدن از ساحت ملک تو محال است
عبد توام و، ملک توام، خواهی نخواهی
این دیدهء گریانم و وین سینهء سوزان
بر صدق سخن میدهدم هردو گواهی
صد بار امید است (رضا) را بتو هرچند
سرتاقدمش غرق گناه است و مناهی

واتا:

یاخیبوون لە ساحەیی موڵکی تۆ قەت نابێ

بەندەی تۆم و موڵکی تۆم بتەوێ و نەتەوێ

ئەم چاوە گریاناوییە و ئەم سینگە گڕ تێ بەربووەم

هەردووک شایەتی ڕاستیی قسەکانم بۆ ئەدەن

(ڕەزا) صەد جار هیوای بەتۆیە هەرچەند کە،

لە تەوقی سەریەوە تا پێی هەمووی نوقمی گوناە و ئەو کارانەیە خوا نەهیی لێ کردوون

لەم پاڕانەوەدا، دڵسۆزیی شێخ ڕەزا لە خواپەرستیدا و پشت بەخوابەستنی وەکو ڕەوشتێکی ڕاست و ڕەوان دەردەخات. لە پاڕانەوەکەیدا لەگەڵ پەیامبەری خوا (ص)، بە «منطق» پرسیاری وای لێ دەکات، کە ڕێگەی وەڵامی لێ ببڕێتەوە:

یارسول الله چه باشد چون سگ اصحاب کهف

داخل جنت شوم در زمرهء اصحاب تو

او رود درجنت و من درجهنم کی رواست

او سگ اصحاب کهف و من سگ اصحاب تو

واتا:

یا ڕەسوولەڵا چی دەبێت وەک سەگی ئەسحابی کەهف

لە ڕیزی هاوڕێیانی تۆدا بچمە بەهەشت؟

کەی ڕەوایە سەگی ئەصحابی کەهف بچێتە بەهەشت و من لە دۆزەخ بم،

ئەو سەگی ئەسحابی کەهف و من سەگی ئەسحابی تۆم.

بەگطاشلی بوخاری زادە کە یەکێکە لە شێخانی نەقشبەندی، ئەم شیعرە تورکییەی شێخ ڕەزای وا تەخمیس کردووە:

خدایا هرکسه مقصودی آسان ایلیان سنسین

خلیله نار نمرودی گلستان ایلیان سنسین

کــرمله هـر دل منکودی شـــادان ایلیـــان سنسـین
الهی غنچـهء مـقـصـودی خندان ایلیـان سنسین
گوکل مـرغک سحـرلر زار و گریان ایلیان سنسین

واتا:
خوایا ئەوە بۆ هەر کەس نیازی ئاسان کردووە تۆی
ئەوەی بۆ ئیبراهیم خەلیل ئاگری نەمروودی بەگلستان کردووە تۆی
ئەوەی هەر دڵێ غەمباری بە بەخشش شاد کردووە تۆی
خوایا ئەوەی غونچەی نیازی خەندان کردووە تۆی
ئەوەی دڵی مەلی لە بەیاندا خستووەتە زار و گریان تۆی

دکـرگـون فـراق اولمش گـوگـل وادی حـیـرتده
شـرار آتشی تسکین اولوب جـهـای صـفـوتده
تمـنای وصــــال یار ایلـه مــــأوای الفـــتـــده
خـیـال زولفـه دلدار ایله صـحـرای محـبـتـده
بخـار دود آهـم سنبلسـتـان ایلیـان سنسین

واتا:
ڕۆژێک دڵ لە دۆڵی حیرەتدا جیا بووەتەوە
بڵێسەی ئاگری لە خۆشەویستی هەڵبژاردەدا دامرکاندووە
ڕازی بە یار گەیشتن لە ماوای ئولفەتدا
لە بیابانی خۆشەویستیدا، خەیاڵی زوڵف
ئەوەی بوخاری دووکەڵی ئاهمی کردە سنبلستان تۆی

ظـهــوره گلن مــشکن حــور جنت عـــالم بـالا
زخی خلق اولمامشکن ڕوزا شب هم جملهء اشیا
ضـیـا بخـشـای عـالم اولمـامـشکن ادم و حـوا
وجـوده کلمـەدن بزم سـوداه سـاغـر و صـهـبـا
بنی مـیـخـانهء فطرتده سکران ایلیـان سنسین

واتا:

که هێشتا دەرنەکەوتبوو حۆریی بەهەشتی عالەمی باڵا

که دروستیش نەکرا بوو رۆژ و شەو و هەموو شتێک

که ئادەم و حەوا هێشتا ڕووناکبەخشی عالەم نەبوون

بەبێ ئەوەی بەزم و سەودا و بادە و شەراب دروست کرابێ

ئەوەی منی لە مەیخانەی سروشت سەرخۆش کرد تۆی

مشام جان عشاقی معطر شمەء گلدن

مخضر روضەء قلبی گل و ریحان وسنبلدن

دلی سیراب مست ایدن شراب شیشەء ملدن

جهالت ظلمنک محو ایلیوب سر صفحەء دلدن

درونم مشرق خورشید عرفان ایلیا سنسین

واتا:

ئەوەی بۆنی لەشی عاشقانی لە بۆنی گوڵ بۆندار کردووە

ڕەوزەی دڵی لە گوڵ و ڕێحان و سونبل سەوز کردووە

دڵی لە شەرابی شیشەی مەل پاراو و مەست کردووە

نەزانی جۆری لەسەر پەڕەی دڵ پامال کردووە

ئەوەی دەروونمی کردە ڕۆژهەڵاتی عیرفان تۆی

دلم ازادە آسودە ت و توقعلە تملقدن

حضیض جای راحتدە رها علو و تفوقدن

دل مکسوری جبر ایدن جراحات و تشققدن

گریبان دل محفوظ ایدوب دست تعلقدن

عروس فکر بکرم پاک دامان ایلیان سنین

واتا:

دڵم لە ئومێد و ڕیا ئازاد و ئاسوودەیە

@kurdica

لە بنی جای ئارامیدا رزگارە لە سەرکەوتن و زاڵبوون
ئەوەی دڵی شکستی لە برین و درزبردن تیمار کردووە
گیرفانی دڵی لە دەستی پێوەندی پاراستووە
ئەوەی بیری بیکرمی دامێن پاک کردووە تۆی

جبال قلب عشاقی تجلیله قیلان دکن
انی هر بر علائقدن تمنیدن قیلان ایمن
شب دیجور عشقی برق نورن ایلیان روشن
ایدر نور جمالک اهل عشقه کلخنی گلشن
خلیل الله تابستانی بستان ایلیان سین

واتا:
ئەوەی چیای دڵی عاشقانی بەجلوە داکوتاوە
کە لە هەر پێوەندی و ڕازێک هێمنی کردووە
تاریکی شەوی عەشقی بە برووسکی نووری ڕووناک کردووە
نووری جوانیت کوڵخانی بۆ عاشقان ئەکاتە گوڵشەن
ئەوەی ئاگری بۆ خەلیلولاّ کردە بوستان تۆی

قیلوب خورشید لطفکله منور کلبهء سینەم
سهام عشق جانانه مهیا طبلهء سینەم
ایدوب آلایش غمدن مبّرا صدر کینەم
رهایاب ایلیوب خار سنمدن روضهء سینەم
وجودم شوره زارک رشک رضوان ایلیان سین

واتا:
بەهەتاوی لوتفتان فەوارەی کڵبەی سینەم
بۆ تیری عەشقی جانان ئامادەیە طەبڵەی سینەم
دڵی ئاڵوودەی غەمم لە کینەی سینەم ئازاد ئەکەی

باغی سینەم لە دووکەڵی سینەم ڕزگار ئەکەی
ئەوەی شۆڕەکاتی لەشم لە حەسادەت خۆشنوود ئەکات تۆی

گــوگل شـــاه گـدا در شـــاه عـــشـــقنده
شـمـیم ناز بوی ایچـون بـهـار بوسـتـانـنده
گـوگل مـرغک ایدوب گـویا نوای داسـتـانـنده
بهـار فـیض پار اشـتـیـاقک گلسـتـانـنده
سـرشکم مـایه بخش ابر نیـسـان ایلیـان سین

واتا:
دڵی شاه گەدایە لە عەتەبەی شاهی عشقتدا
بۆ بۆنی نازدار لە بەهاری بۆستانتدا
دڵی مەلی کردووەتە خوێنەر لە باغی تۆدا
لە گوڵستانی ئیشتیاقدا بەهاری فەیز ڕژێن
ئەوەی فرمێسکمی کردووەتە مایەبەخشی بارانی نیسان تۆی

ئاواتی ئەوە دەخوازێت ڕۆژێک بە دەوری «کەعبە»دا بسووڕێتەوە و لە پاشان روو بکاتە دەرگەی پێغەمبەری خوا (ص)، لە ڕێی قوربانیدا دەرد و خەفەتی لە کۆڵ بێتەوە.

کی بود یارب طواف کـعـبـهء زمـزم کنم
بعـد أز ان رو در مـزار سـیـد عـالم کنم
روی خـود در سـایهء پای رسـول الله نـهم
تا غـبـار مـقـدمش بر دیدهء خـود جـا کنم
دست حـاجت برگـشـایم از دعـا بر درگـهش
این دل مـجـروحـرا من زان دوا مـرهم کنم
یا رسـول الله بحـالم گـوشـهء چشـمـی فگن
تا شـوم قـوربان تو خـودرا خـلاص از غم کنم

سـر فـرازا از فـراق روی تو در مـاتمـم
وعدهء وصل (رضـا) ده تـرک این سـودا کنم

واتا:

خوایه کەی بێت تەوافی کەعبە و زەمزەم بکەم
پاش ئەوەیش ڕوو بکەمە زیارەتگەی گەورەی جیهان
ڕووی خۆم لە سایەی پای ڕەسولەڵادا دانێم
تا گەردی بەرپێی لەسەر چاوی خۆم دانێم
دەستی داماوی بۆ پاڕانەوە لە پێش درگەی هەڵبڕم
ئەم دڵە زامدارە بەو دەرمانە تیمار بکەم و مەلهەمی لێ بدەم
یا ڕەسووڵەڵا گۆشە چاوی بۆ حاڵم هەڵخە،
تا بە قوربانت ببم و خۆم لە خەم رزگار بکەم
ئەی سەربەرز، لە دووری ڕووی تودا لە خەفەتدام
گفتی ئەوە بە (ڕەزا) بدە کە پێت بگا، تا تەرکی ئەم خەیاڵە بکەم

لە شیعرێکیشیدا ئەڵێت:

زبان فـارسـیم هست و لـهجـهء عـربی
بصـد زبان دیگر عـاجـزم زنعت نبی
بقـدر علم خـدا از خدا صلوات و سـلام
بروح شـاه وسـالت؛ محـمـد عـربی

واتا:

زمانی فارسی و دیالێکتی عەرەبیم هەیە
سەد زمانی تریش بزانم توانای وەصفی پێغەمبەرم نییە،
ئەوەندەی زانیاریی خوا صەلات و سەلامی خودا
بۆ گیانی شاهی پەیامبەر محەمەدی عەرەبی

لەگـەڵ هەمـوو (ڕێزێکی بۆ پێـغـەمـبـەری خـوا)؛ شـێخ ڕەزا، بەهـا و قـەدری

پێغەمبەری ئیسلام محەمەدی مستەفا (ص) لەگەڵ حەزرەتی (مەسیح)دا دەخاتە تەرازووی قەدرەوە، کەچی تای محەمەد (ص) لەبەر گرانی لە زەوی دەمێنێ و تای مەسیح (س) دەچێتە ئاسمان، کە ئەڵێت:

مسیح بر فلک و شاه انبیا بتراب
دلم ز اتش این غصه بسکه بود کباب
سؤال کردم ازین ماجرا زپیر خرد
چو غنچه لب بسخن برگشود داد جواب
که قدر هردو بمیزان قدر سنجیدند
که چون گرانتر ازو بود درهمه أبواب
نشت کفهء میزان مصطفی بزمین
بآسمان چهارم مسیح شد بشتاب

واتا:

مەسیح لە ئاسمان و شای ئەنبیا بە ژێر گڵدا بێ
دڵم لە داخی ئەم خەفەتە بەجارێ بووە کەباب
لەبارەی ئەم ڕووداوەوە لە پیری خاوەن وێڵم پرسی،
وەک خونچە لێوی بۆ قسە کردەوە و وەڵامی دامەوە و وتی:
سەنگی هەردووکیانیان خستە تای ترازووەوە
جا چونکە شای پێغەمبەران لە هەموو ڕوویەکەوە لەو قورستر بوو،
تای تەرازووەکەی ئەم نیشتە زەوی و
مەسیحیش بەپەلە سەرکەوت بۆ ئاسمانی چوارەم

لە بابەت گەورەیی و دەستەڵاتی خوادا ئەڵێت:

هشت بهشت و شش جهت، هفت زمین و نو فلک
جمله تو افریدهء، (وحدک لاشریک لک)
من چیم ای فدای تو، دم زنم از ثنای تو
ای همه ماسوای تو، درکف قدرت تویک

واتا:

هەشت بەهەشت و شەش لا و حەوت زەوی و نۆ فەلەک

هەموو تۆ دروستت کردوون بە تەنیا خۆت و کەس هاوڕێت نییە،

من چیم، بە قوربانت بم، دەم لە هەڵنانی تۆ بدەم،

ئەی کەسێ کە هەرچی لە تۆ بەولاوەیە لە دەستی توانای تۆدان تەنیا

ای جهان آفرین ثنا گویت

وی دو عالم معطر از بویت

ساکنان سرادق ملکوت

همە قوربان یک سری مویت

کل زخونین دلان رخسارت

لالە از هندوان کیسویت

لالە در باغ داغدار روخت

سەر مائل بقدر دلجویت

واتا:

ئەی کەسێ کە، ئەو خوایەی جیهانی دروست کردووە مەدحت دەکا،

ئەی کەسێ هەردوو دنیا بەبۆی تۆ بۆنخۆش بووە،

ئەمانەی لە خێوەتەکانی بارەگەی فریشتەکانا دانیشتوون،

هەموو بە قوربانی سەری موویەکت ئەبن،

گوڵ لەبەر جوانیی ڕوخساری تۆ خوێن پەڕیوەتە دڵی،

لالە لە خولامانی کاکۆڵتە،

لالە لە ناو باخا داخی ڕووی تۆی لە دڵیدایە،

سەرووی بالابەرزیش بە عەشقی بالای دڵگیری تۆوە چەمیوەتەوە

سرمە مفتون چشم (مازاغت)

نافە دلریش خال هندویت

کوردیکا @kurdica

عـارضـت (والـضـحـى) خـطـت (والليل)
(قـل هـو الـلـه) حـــــــــرز بـازويـت
(قـــاب قـــوسـين) را نمـيــــدانم
جـــز كـــمـــانـهـــاى هـردو ابرويـت
نسـخــهء كـائنات وهرچـه در اويست
شـــرح رمـــزى زمـــصـــحـف رويت
بـاز گـــويم غم اســـارت خـــويش
بـزبـان فـــــصـــــيـح لا هـويـت
عـــرش كـــمـــتـــر بـهـاى مـــشـت گلـى
كــــه بـرو آرمـــــيـــــده بـهـلويـت

واتا:
كل مەفتوونی چاوت بووە كە خوا، بە (مازاغ البصر وماطغی) باسی كردووە،
میسكی ناوكی ئاسك دڵ بریندارى خاڵی ڕەشتە،
ڕوخسارت (والضحی)یە گەندەمووی ڕووت (واللیل)ە
(قل هو الله احد) پەنای هێزی بازووتە
ئایەتی (قاب قوسین أو أدنی) بەلامەوە،
لە كەوانەی برۆكانت بەولاوە نییە،
كتێبی ئەم جیهانە و هەرچیی تێدایە،
تەنیا لێكدانەوەی ئیشارەتێكی قورئانی ڕووتە
خەمی دیلی خۆم بەزمانی پشكووتووی،
عەرشی خوا كەمترین باییەكی مشتێ خۆڵە،
كە لاتەنیشتی تۆ لە سەری ئۆقرەی گرتبێ،

روز و شب جـــبــــريـل در پـرواز
بـى ســــروپـا هـمـى دوان ســـويـت
روضـــه خـوانـى كـند بنظم در پـرواز
هـمـــچـــو درويش بـر ســـر كـــويـت

واتا:

جبریل شەو و ڕۆژ لە فڕیندایە

بێ پەروا بەرەو لای تۆ ڕائەکا

ڕەوزە خوانی ئەکا بە هۆنینەوەی مرواری

هەروەک دەروێش لەبەر دەرگەتدا

(کز سرا پردەء مقدس ذات

بر سراپای انورت صلوات)

ای منادی بکاف و ها، یا، عین

وی منادی (انا النبی بحنین)

جبریل آمین بأمر خدا

وحیت آوردکای شەکو نین

خیز و برنە قدم بکوی قدم

خیز و برکش علم ز علم بعین

واتا:

لە بارەگەی پیرۆزی خواوە،

صەلەوات لە سەراپای نوورانیت بێ

ئەی کەسێ کە خواوەند بە (کهیعص) بانگی لێ کردووی و،

ئەی کەسێ کە خۆیشت لە غەزای حونەیندا جاڕت داوە؛ من پێغەمبەرم،

جبرەئیلی ئەمین بە فەرمانی خوا

سرووشی بۆ هێنای و فەرمووی، ئەی شاهی هەردوو جیهان،

هەستە ئالا هەڵکە، تو هاتیتە پایەیەک کە نەمەودای

(کەس)ی تێدا هەبوو نەمەودای (کوێ)

نێوان تۆ و گەورەی هەموو بووەکان، ئەوەندەی نێوان دوو کەوا یا کەمتر بوو

سوێندت ئەدەم بەگیانی (حەسەن)، بەسەری (عەلی)، بەخوێنی (حوسەین)

ڕۆژی قیامەت کە هاوار ئەکەی بۆ ئومەتەکەت و

بەهیوای تکا بۆ ئادەمیزاد و جنۆکە ئەچیتە پێشەوە،

کن در آن روز یارســـــول اللـه
نظری ســوی من بگوشــەء عین
بنواز و مـــرانم از لب حـــوض
تر کن از اب کـوثرم (شــفــتین)
ای بکویت ســـــعــــــادت ابدی
وی ز دویت شـــرافت حـــرمـین
مـــاز امـــر تو غـــافل و بـەقـــا
مـشـفق و مـهربان تـر از ابوین
در مــزار این درود مـــیـخـــوانم
بـاز پـرسـنـد از تـوام مـلـکـین
(کـز سـرا پردەء مـقـدس ذات)
بـرســـــرا پای انورت صلوات

واتا:

ئەی پێغەمبەری خوا، لەو ڕۆژەدا،
بە گۆشەی چاو لایەکم بەلادا بکەرەوە،
دڵنەواییم بکە و لە کناری حەوزی (کەوثەر) دەرم مەکە
هەردوو لێوم لەو ئاوی کەوسەرە تەڕ بکە،
ئەی کەسێ کە بەختەوەری هەمیشەی لەبەر دەرگەی تۆدایە و،
شەرەفی هەردوو حەرەمی (مەکە و مەدینە) لە ڕووی تۆوەیە،
ئێمە لە فەرمانی تۆ بێ ئاگاین و تۆیش لە باوک و دایک بە بەزەییتری بۆمان
کە فریشتەکان لە گۆڕدا پرسیاری تۆم لێ دەکەن،
من ئەم وەڵامەیان ئەدەمەوە.
لە بارەگەی پیرۆزی خواوە،
دروود لە سەراپای نوورانیت بێ.

خــواجــهء انـبـيــا و خــتـم رسل

هـادی خـلق و پیــشــوای ســبـل

ای همه ممكنات جسم و توجان

وەی هـمــه كـائـنـات خــاروتـو گل

مــحــرم كـردگـار و مــهـبط وحی

مــهــتــر اصــفــيــاء و مظهــر كل

(لم تلد مـــثلك النســـاء فـــتی،

لم يجـد شـبــهك الزمــان رجل)

صـــفت شـــانئت (هـو الأبتـــر)

لقب بـاغــــضت زينم وعـــــتـل

در قـــيــامت چو ذو الجــلال ترا

مــيــدهد رخــصت شـفــاعت كل

واتا:

ئەی گەورە و دواهێنەری پێغەمبەران،

ئەی ڕێ پێشاندەری خەڵک و سەرقافڵەی ڕێ،

ئەی ئەو کەسەی کە هەر شتێ بشێ ببێ لەشە و تۆ گیانیت،

ئەی کەسێ کە هەموو ئەم جیهانە دڕکە و تۆ گوڵیت،

تو مەحرەمی بارەگەی خوایت و سروشت بۆ هاتووە،

تو گەورەترینی هەڵبژاردەکانی خوایت و دیارگەی هەموانی،

دایکان کوڕی وەک تۆیان نەهێناوە،

زەمانە پیاوێکی وەک تۆی بە خۆیەوە نەدیوە،

سیفەتی ئەو کەسەی خراپەت ئەڵێ ئەوەیە (خۆی کلک بڕاوە) و

ناتۆرەی ئەوەی قینی لێتە ئەوەیە وشک و توندڕەو و نامەردە

ڕۆژی قیامەت، کە خوداوەند ڕێگەت دەدا، تکا بۆ هەموان بکەی

آید از بارەگاه قدس خدا

(لک ماشئت یانبی فقل)

فکر من کن کە کردە ام تسبیح

در خرابات رهن شاهد و مل

تا مرا چون توی شفیع چە باک

ز اتش دوزخ و سلاسل و غل

خیل محمودم و نمیترسم

از دم کرنا و بانک دهل

بەهوای تومست و بێ پروا

نعت گویان خرامن از سرپل

کز سرا پردەء مقدس ذات

بر سراپای انورت صلوات

واتا:

لە بارەگەی پیرۆزی خواوە فەرمانت بۆ دێ:

ئەی پێغەمبەری خوا چیت دەوێ بۆت دەکرێ، بڵێ،

بیر لە من بکەرەوە کە لە مەیخانەی نێوان یار و مەیدا

خەریکی سوبحانەڵا کردن بووم.

منێک تکاکاری وەک تۆم ببێ، ترسم لە ئاگری دۆزەخ و کۆت و زنجیر چییە؟

من لە خێڵی مەحموودم و ترسم لە دەنگی کەڕەنا و ئاوازی دەهۆڵ نییە،

مەستی خۆشەویستی تۆم و بێ ترس و لەرز بەنازەوە بەسەر

پردی سیراتا و بە تۆدا هەڵدەدەم و ئەڵێم؛

لە بارەگەی پیرۆزی خواوە،

دروود لە سەراپای نوورانیت بێ.

لە شیعرێکی تورکیشدا بە پێغەمبەردا (ص) ئەڵێت:

خــیــالک شــبــچــراغ لجــهء بحــر حــقــیــقــتــدر
جـــمــــالک نور بخش دیدهء اهل بصــــیـــرتدر
سن اول مــاه، فلک جـاه، شــهـنشــاه دو عــالـم سن
در لطفنده شـهلر سـهـر نهـاد باب خـدمـتـدر
حـریم روضـنه یوز سـورمکه مشـتـاق ایکن جبـریل
قـــیـــاس ایله بکا تقـــبـــیل درگـــاهک دولتـــدر
حضـوره حـال مـا فی البـالنی عـرض ایلمش گلمش
(رضـا)نک الـتـمـاس خـاکـپـایندن شـفـاعـتـدر

واتا:

خەیاڵت شەوچرای شەپۆلی دەریای ڕاستییە
جوانیت نووربەخشی چاوی خاوەن ئاگەدارانە
تۆ ئەو مانگەی، جاهی فەلەک، شاهەنشای دوو جیهانی
لەبەر مرواریی لوتفتان شاهان سەرشۆڕی دەرگەی خدمەتتانن
جبریل کە ئارەزووی ئەوەی دەکرد کە ڕوو بساوێتە دیواری ڕەوزەتان
بە ئەندازە لەگەڵ من، بە خۆشبەختی زیارەتی دەرگەتە،
هاتووەتە حضور بۆ ئەوەی ڕازی خۆی عەرز بکا،
تکای (ڕەزا) لە خاک و پاتان شەفاعەتە.

***

خۆشەویستی و ڕێزی بۆ نەوەی پێغەمبەر (ص)

شێخ ڕەزا ڕێز و خۆشەویستیی خۆی لە چەند هۆنراوێکی نایابدا، بەرامبەر میری موسڵمانان عەلی کوڕی ئەبوتاڵیب و نەوەی دەربڕیوە. لەو شیعرەیدا کە لە ڕۆژی (عاشوورا)دا لە حەوشی مەرقەدی (کاظیمێن)دا وتوویەتی و لە شیعرەکەی کە (لە عشق حضرت حسین) ئەڵێ و لە لێکدانەوەی شیعرەکەی (حافز)، ڕێزێکی بێ پایانی بەرامبەریان دەردەبڕێ.

شێخ ڕەزا کە لە بەغدا بوو، لە عاشوورا لە حەوشی کاظیمێن شیوەنێکی گەورە دەبەسترێت و (ڕەوزە خوونان) یەک یەک دەچنە سەر (مینبەر) و بەنەوەی عەلیدا هەڵدەدەن. شێخ ڕەزا ئەم هەلە لەدەس نادات کە هونەری خۆی و خۆشەویستیی بەرامبەر نەوەی پێغەمبەری خوا دەربڕێت، دەچێتە سەر مینبەر و ئەم شیعرە ئەڵێت:

آل علی

در ماتم آل علی خون همچو دریا میرود
تیغ است بر سر میزند دەست است بالا میرود
از عشق آل بو الحسن این تیغ زن وان سینەزن
داد و فغان مرد و زن تاعرش اعلی میرود

واتا:

لە شیوەنی ئالی عەلی خوێن وەکو دەریا ڕێ دەکات
هەر تیغە و بەسەردا دەدات و هەر دەستە بەرز دەبێتەوە
لە عەشقی ئەولادی (ئەبولحەسەن) ئەم تیغ لێدەرە و ئەو سینە لێدەرە
هاوار و فیغانی ژن و پیاو تا عەرشی باڵا دەڕوات

پیرامون شمع خدا، یعنی حسین مجتبا
جانها همی کردد فدا، سرها بیغما میرود
کوتاه کن انیکاررا، بدعتە مکو این کاررا
این سوک آل حیدرست، این خون نەبیجا میرود

واتا:

بۆ مەشعەلی مۆمی خوا، یانی حوسەینی موجتەبا
گیانان دەبن بە قوربانی، سەران بەتاڵانی دەڕوا
واز لە ئینکارکردن بێنە، ئەم کارە بە بیدعەت دامەنێ
ماتەمی ئەولادی حەیدەرە، ئەم خوێنە بەخۆڕایی ناڕوا

روی زمین پرهمهمه، در دست جانبازان قمه
خون از برو دوش همه، از فرق تاپا میرود
من چون ننالم این زمان، مرد ضعیف ناتوان
کین برق آه عاشقان، از سنگ خارا میرود

واتا:

ڕووی زەمین پڕە لە فیغان، گیان بەختکەران دەست بە قامە
خوێن لە پشت و سەر سینگی هەمووان ئەڕوا لە تەوقی سەرەوە تا پێ
من ئیمڕۆ چۆن نەناڵێنم، مرۆڤی بێ هێز و بێ دەستەڵات
کە ئەم تیشکی ئاهی ساردی دڵدارانە بەردی ڕەق ئەسمێنێ

از ابن سعد بی وەفا، شامی و شمر پرجفا
بر آل بیت مصطفی، چندین تعدی میرود
بغداد گردد لالەگون، در روز عاشورا بخون
(واز کاظمین) آن سیل خون تا (طاق کسرا) میرود

واتا:

لە کوڕی سەعدی بێ وەفا، لە یەزید و شمری پڕ ئازارەوە
بۆ بنەماڵەی پێغەمبەر، چۆن ئەم دەستدرێژییە دەکات
بەغدا لە ڕۆژی عاشورادا لە خوێندا وەکو گوڵاڵە سوور دەبێ
لە (کاظمێن)ەوە سەیلی خوێن تا (تاقی کیسرا) دەڕوا.

واز طاق کسرا سرنگون، ریزد بەپای (بیستون)
واز بیستون اید برون، سوی بخارا میرود
خوین سیاوش شد هبا، در ماتم (آل عبا)
تا دامن روز جزا، تاجیب عقبا میرود

واتا:

لە تاقی کیسرایشەوە لێژ ئەبێتەوە ئەڕژێتە داوێنی بێستوون

لە بێستوونەوە دەردەچێت بەرەو بوخارا ئەڕوا
خوێنی سیاوەحش لە خەفەتی (ئالی عەبا)دا ناوی نەما
تا دامەنی ڕۆژی قیامەت، تا گیرفانی دوا ڕۆژ ئەڕوا

لێرەدا شێخ ڕەزا گوێی لێ دەبێت، لە یەکتر دەپرسن، ئەمە کێیە و چ کەسە؟، ئەڵێت:

من سنیم نامم (رضا) کلب امام مرتضی
درویش عبدالقادرم، راهم بمولا میرود

واتا:

من سونیم و ناوم (ڕەزا)یە، سەگی ئیمامی مورتەضام
دەروێشی عەبدولقادرم، ڕێم بەرەو لای خوا دەڕوا

لە بابەت خۆشەویستیی بۆ حەزرەتی حوسێن و پایەی کەربەلا لە ئابیدەکانی ئیسلامدا ئەڵێت:

لافت از عشق حسین استو سرت برگردن است
عشقبازی سر بمیدان وفا افگندن است
گر هوا خواهی حسینی، ترک سرکن چون حسین
شرط این میدان بخون خویش بازی کردن است

واتا:

لافی عەشقی حوسەین لێ ئەدەی و سەریشت بەسەر ملتەوەیە
عەشقبازی ئەوەیە لە مەیدانی وەفادا سەر دانێیت
گەر هەوا خوای حوسەینی؛ وەک حوسەین دەست لەسەری خۆت هەڵگرە
مەرجی ئەم مەیدانە ئەوەیە مرۆ یاری بە خوێنی خۆی بکا

از حریم کعبە کمتر نیست دشت کربلا
صد شرف دارد بر آن وادی کە گویند ایمن است

ای من و ایمن فدای خاک پاکی کاندرو

نور چشم مصطفی ؤ مرتضارا مسکن است

واتا:

دەشتی کەربەلا لە حەرەمی کەعبە کەمتر نییە

سەد قاتی هەیە بەسەر ئەو شیوەدا کە پێی ئەڵێن (وادیی ئەیمەن)

(ئەو شیوەی مووسا دەنگی خوای تیا بیست)

ئەی من و شیوی ئەیمەن بە قوربانی ئەو خاکە پاکە بن کە

نشینگەی نووری چاوی موستەفا و عەلییە

زهرهء زهرانگین و خاتم خیر الوری

زور و زهری مرتضی و حیدر خیبر کن است

سنیم سنی ولیکن حب آل مصطفی

دین و ایین من و، آباو و اجداد من است

واتا:

جوانیی فاتیمەی زەهرا و مۆرخانەی ئەموستیلەی دوا پێغەمبەرانە

بەری خاوێنی جەنابی حەیدەری قەڵای خەیبەر لە بن هەڵکەنە

من سونیم سونی، بەڵام خۆشەویستیی کەسوکاری پێغەمبەر

دین و ئاینی خۆم و باو و باپیرانمە

شیعه و سنی ندانم، دوستم باهر که او

دوست باشد، دوشمنم آنرا که با او دشمن است

حب آلو سب اصحاب نبی یا للعجب

از قبیل نام سبحان بردن و گوه خوردن است

واتا:

من شیعە و سونی نازانم، دۆستی هەر کەسێکم کە دۆستی ئەو بێ و

دوژمنی هەر کەسێکم لەگەڵ ئەو دوژمن بێ

@kurdica

خۆشەویستیی کەسوکاری پێغەمبەر و جنێودان بە یاران و هاوڕێیانی لە هەمان کاتدا

شتێکی سەیرە، لەوە ئەچێ یەکێ سوبحانەڵایش بکا و گوویش بخوا

شێخ ڕەزا، لەگەڵ ئەم هەموو ڕێزەی بۆ نەوەی پێغەمبەر (ص) بیری خۆی دەردەبڕێت و جیاوازی دەکات لە نێوانی ئەوان و نێوانی شیعە و خۆیشی لە شیعە دوور دەخاتەوە و بیروباوەڕی ئاینی روون دەکاتەوە.

ایمان بخدا دارم و پیغمبر و اصحاب

نه شیعهء سبابم و نه بابی سگباب

واتا:

باوەڕم بەخواو بەپێغەمبەر و هاوڕێیانی هەیە

نەشیعەی جنێوفرۆشم و نەبابی سەگبابیشم

لەبەرئەوەی جیاوازییەک لە نێوانی «ئەصحاب»ی پێغەمبەر (ص) ناکات کە لە نەوەی خۆی بن یا نا، لە «خولەفای ڕاشیدین» کامیان زۆرتر سوودیان بۆ ئیسلام بووە پتر ڕێزی لێ گرتووە.

مسند آرای خلافت بحقیقت عمر است

گوش بر شیعهء ناپاک مده شیعه خراست

شیعهء فاحشهء آیه حق در قران

بهر ناپاکی آن قوم دلیلی دیگر است

واتا:

ئەوەی کورسیی خەلافەتی بەڕاستی ڕازاندەوە عومەرە

گوێ بۆ شیعەی ناپاک شل مەکە چی ئەڵێن، شیعە کەرن

کە خوا خۆی لە قورئاندا فەرموویەتی (شیعةُ فاحشةُ)

ئەوە بەڵگەیەکی تری ناپاکیی ئەو تایەفەیە

یارب این طائفــهء بد کــه چه نـاپاکـــان اند
دخت بوبکر که هم خوابهء خیر البشر است
نوکــر و خـــان و خـــوانین عـــجم، دودکـــیند
این همـــه اثر مـــعـــجـــز مـــولا عـــمـــر است

واتا:

خوایە ئەم تایەفە بەدە چەند ناپاکن
(عایشەی) کچی ئەبوبەکر کە هاوسەری چاترینی ئادەمیزادە
نۆکەر و خان و خەوانینی عەجەم هەموو کرماویی دانن!
ئەمە گشتی نیشانەی موعجیزەی حەزرەتی عومەرە

(شـیـعـه) دوم دارد این طـرفـه نبـاشـد بعـقل
گرچه حیوان بنوده لیک ز حیوان بد تراست
پـیـــــشـــــوایـان ره دین هـدی هـهکــــه دهـد
زان ره خوف وخطر قصهء شان الحذراست

واتا:

شیعە کلکیان هەیە؛ ئەمە بەعەقڵ سەیر نییە
هەرچەندە حەیوان نین، لە حەیوان بەدترن
پێشەوایانی ڕێگەی ئاینی خواناسین هەرکەس بووبن
باسیان شایانی ئەوەیە مرۆ خۆی لێ بپارێزێ کە ڕێیەکی پڕ مەترسییە

این قـدر هوش و خـرد برسـر این طائفـه نیـست
کـــه خـــدارا نکند آنکه نبی را ضـــرر است
مـــردهاشـــان کـــه بتـــابوت گـــذارند چو سگ
سگ دوصـهد مـرتبـه زایشـان بخدا خـو بتراست

واتا:

ئەم تایەفە ئەوەندەیان مێشک لە کەللەدا نییە بزانن خوا،

خوانەکەردە، شتێ ناکات زیانی پێغەمبەری تێدا بێ
مردوویان وەک سەگ ئەنێنە تابووت (و ئەیبەن بۆ کەربەلا و نەجەف)
سەگ بەخوا قەسەم دوو سەد پلە لەوان چاکترە

لعن و نفـرین ایشـان همـه بـر شـمـر یزید
لعن (لامع) بهمان طائفهء خیره سر است
نەخدا راضی از ایشان، نه علی بود رضا
سب اصحاب نبی، موجب نار سقر است

واتا:
لەعنەت و نەفرینی شیعە هەموو لە شمر و یەزید
لەعنەتی (لامیع)یش لەسەر تایەفەی شیعەی سەرگێژە
نەخوایان لێ ڕازییە و، نەعەلیشیان لێ ڕازی ئەبێ
جنێودان بەهاوڕێیانی پێغەمبەر مایەی چوونە ناو ئاگری دۆزەخە

لە کـاتێکدا ئەم هەمـوو قـسـانە ئەڵێت، خـۆی نـاڕەزایی و قـینی بـەرامـبـەر شەهیدکردنی ئیمامی حوسەین دەردەبڕێت.

از ابن سعد بیوفا، شـامی وشمری پرجفا
بر ال و بیت مصطفی، چندین تعدا میرود

***

ڕێزی شێخ ڕەزا بۆ بارەگەی شێخ عەبدولقادری گەیلانی

بۆ یەکـەم جـار هـاتنی شـێخ ڕەزا بۆ بەغـدا، لەگـەڵ شـێخ عـەبدوڕەحـمـانی باوکی و براکانی، بۆ زیارەتی مەرقەدی شێخ عەبدولقادری گەیلانی بوو. ئەڵێن بۆ یەکەم جار لە مەرقەدی شێخدا ئەم شیعرە فارسییەی وتووە.

این بارگـه حـضـرت غـوث الـثـقـلین است
نقـد کـمـر حـیـدر و نجل حـسـنین است

مـــادرش حـــسـين نسب است و پدر او
ز اولاد حسن، يعنى كريم الابوين است

واتا:

ئەمە بارەگەی حەزرەتی فەریادڕەسی ئادەمیزاد و پەرییانە
نەختێنەی بەرپشتینی حەیدەر و ڕۆڵەی حەسەنەینە
دایکی لە نەوەی حوسەین و باوکیشی
لە نەوەی حەسەنە، واتە دایک و باوکی جسن و ڕەسەنن

ئەم شـیعـرەی شێخ ڕەزا تاکـو سـاڵانی هەشـتـاکـان لەسـەر هـەردوو دەرگـای مـەرقـەدی شـێـخـی گـەیلانی نووسـرابـوو. وا دیارە لەبەرئەوەی بە فـارسـیـیـە، لایانبـرد. شـێـخـانی تاڵەبانی، لەبـەرئەوەی پێشـەوای ڕێبـازی قـادرین، ڕێزێکی بێ پایانیـان بـەرامـبـەر ئەم بارەگـەیە و نەوەی گـەیلانـی هـەبووە. شـێخ ڕەزایش هـەر وەکـو بـاو و بـاپـیـری هـەر بەهـرە و پایە بەرزییـەکی دەسکەوت بووبێت، لە سایەی پیرانی تەریقەتی دەزانێت.

كـارم كـه بكامـست، نه از شـاه و وزير است
هر مـايه كـه دارم هـمـه از سـايهء پيـر است
ان پيـــر كـــدام است چـه نام اسـت مـــرادرا
آن مـهر جـهـان تابش و، وان مـاه منيـر است

واتا:

من کە کارم بەئارەزووی خۆم بـۆ جێبەجێ ئەبێ، بەهرەی شاه و وەزیر نییە
هەر سەرمایەیەکم هەبێ لە سایەی پیرەوەیە
ئەو پیرە کامەیە، ناوی چییە وا؟!
ئەو خۆری جیهان ڕوونکەرەوە و ئەو مانگە تیشک دەرەوەیە

آن پيـر نـەشــبلي و، نە مـــعــروف و، جنيــد است
اينـهـــا هـمـــه يک جلوه از آن پيـر كـــبــيـــرست

هـر گـــربـه کـــه پـروەردەء خـــوان کـــرم اوسـت
صـیدش، همـه ببراسـت و، شکارش، همـه شـیراسـت

واتا:
ئەو پیرە نەشیبلییە و، نەشێخ مەعرووفی کەرخییە و، نەجونەیدی بەغداییە
ئەمانە هەموو تاقە تیشکێکن لەو پیرە مەزنە
هەر پشیلەیەک لەسەر سفرە و خوانی بەخششی ئەو پەروەردە بووبێ
نێچیری ڕاوی هەموو بەور و هەموو شێرن

له بابەت پایەبەرزیی شێخ گەیلانی ئەڵێت:

گلسـتـانی کـه خـوانند آسـتـان غـوث گـیـلانش
زده فـیض مقدس خیـمه در صـحـن خیـابانش
مطاف شـیـر مـردان طریقت کـعـبـەء کـویش
سـر گردن فـرازان حـقـیقـت گـوی مـیـدانش

واتا:
ئەو باخچەیەی پێی ئەڵێن بەردەرگەی غەوسی گەیلانی
بەرەکەتی پیرۆزی خوا لە پانایی شەقامەکەیدا ڕەشماڵی هەڵداوە
کەعبەی بەردەرگەی تەوافگای شێرە مەردەکانی تەریقەتە
سەری گەردن بەرزانی راستی لە مەیدانی ئەوا (گۆ)یە

غـلام کـمـتـرینشـرا لقب شـد خـواجـەء احـرار
بقطب الـعـارفین مـشـهـور شـد طفل دبـسـتـانش
(بـهـای نقـشـبندی) خـوشـه چین خـرمن جـودش
(شـهـاب سـهـروردی) کاسـەلیس خوان احسانش

واتا:
(خواجەی ئەحرار) نازناوی کەمترین بەندەی ئەوی وەرگرتووە
منداڵی قوتابخانەی بە (قوتبی خواناسان) ناوبانگی دەرکردووە

کوردیکا @kurdica

(بەهای نەقشبەندی) لە خەرمانی بەخششی ئەودا گوڵچنی ئەکا
(شەهابی سەهرەوەردی) کاسەی حەسەناتی ئەو ئەلێسێتەوە

هزاران (شمس تبریزی) خراب بادهٔ عشقش
هزاران (پیری جامی) جرعه نوش بزم عرفانش
شاهنشاهان طفیل و تاج داران طوق در گردن
خداوندان، اسیر و شهریاران بند فرمانش
(رضا) را همتی شهباز لاهوت آشیان یعنی
بینگی استخوانی و سگ درگاه خود خوانش

واتا:

هەزاران (شەمسی تەبرێزی) بەبادەی عەشقی ئەو سەرخۆشن
هەزاران (پیری جامی) قومی بەزمی عیرفانی ئەو هەڵئەمژن
شاهنشاهان هەموو کەوتوونەتە دووی و تاجداران تەوقیان لە ملدایە
پادشایان دیلن و حوکمڕانان گرفتاری فەرمانی ئەون
ئەی شابازی هێلانەی لاهووت هیمەتێ دەرهەق (ڕەزا) بکە، واتە
ئێسقانێ تووڕ دەرە بەردەمی و بە سەگی بەردەرگەی خۆتی ناوبەرە

لە مەدحێکی تری شێخی گەیلانیدا ئەڵێت، لەبەرئەوەی گەورەیی گەوهەری قەدری لە صەدەفی دنیادا جێگەی نەدەبووەوە، ئەمە بوو کە کۆچی دوایی لە دنیا کرد.

سر نتابد فلک از بندکی حضرت شێخ
به میان بسته چو جوزا کمر خدمت شێخ
هر کرا دیدهٔ دل باز شود می نگرد
طارم عرش بزیر قدم رفعت شێخ

واتا:

فەلەک لە بەندەییی حەزرەتی شێخ سەرپێچی ناکا

وەک ئەستێرەی جەوزا پشتێنی بۆ خزمەتکاریی حەزرەتی شێخ لە پشت بەستووە،
هەرکەسێ بینایی دڵی بکرێتەوە ئەبینێ
گومەزی عەرش لە ژێر پێی پایەبەرزیی شێخدایە،

وسعت گوهر قدرش صدف دهر نداشت
مگر این بود ز دنیا سبب رحلت شێخ
چون ولایت به اصالت زأزل خلعت اوست
تا ابد ماند، بجا سلطنت و شوکت شێخ
چون ملک باز بدرگاه قبولش خوانند
بر عزازیل گر افتد نظر رحمت شێخ
شیر مردان خدا شبلی و معروف و جنید
پاسپانند بگرد حرم حرمت شێخ
(لامعا) قصەء اغیار نشاید کەترا
بر زبان بگزرد الا سخن مدحت شێخ

واتا:
سەدەفی گەردوون جێگەی گەوهەری ئەوی تێدا نەدەبووەوە
ڕەنگە هەر ئەمە بووبێ بوو بەهۆی کۆچکردنی شێخ لەم جیهانە
لەبەرئەوەی کە وەلییەتی هەر لە سەرەتاوە بەئەسڵییەتی خەڵاتی ئەوە
هەتا دنیا دنیایە شەوکەوت و سەڵتەنەتی شێخ لە جێی خۆیدا ئەمێنێ
ئەگەر سەرنجی لوتفی شێخ بەر شەیتان بکەوێ،
وەک فریشتە بانگی ئەکەنەوە بۆ ناو دەرگەی پەسندی
شیبلی و شێخ مەعرووف و جونەیدی شێرەپیاو
بە دەوری حەرەمی حورمەتی شێخدا پاسەوانن
(لامیع)! شایان نییە تۆ قسەی کەس بەسەر زمانتدا بێ
مەگەر قسەیێ کە پێدا هەڵدانی شێخ بێ

هەر لە پایەبەرزیی شێخی گەیلانیدا لەم شیعرەی خوارەوە ئەڵێت:

علو قدر عبدالقادری اوچ انبیادن صور
غبار خاک نعلینی رقاب اولیادن صور
او باز سرفرازک آشیانی نیردەدر بیلمم
آنی بالانشینی بارگاه کبریادن صور

واتا:

هەواڵی بەرزیی قەدری عەبدولقادر لە سێ پێغەمبەر بپرسە (محەمەد، عیسا و مووسا)
هەواڵی تۆزی خاکی پێڵاوی لە ملی ئەولیا بپرسە
ئاشیانی ئەو بازە سەرفرازە لە کوێیە نازانم
ئەوە لە بارەگاهی باڵانشینی گەورەیی بپرسە

لەگەڵ ئەم هەموو رێزەی بۆ شێخی گەیلانی، شێخ ڕەزا، لە جێی خۆیدا، لە ڕەخنە و لە هەجووی نەوەی گەیلانی زوبانی نەپاراستووە، وەکو بە سەید مەحموودی نەقیبی گەیلانی ئەڵێت:

(نقیبک) نقبنە گیرمش هزاران کیر أفغانی
گوتی وارسە دیانسون نسل پاک غوث گیلانی

واتا:

هەزاران کێری ئەفغانی بەکونی نەقیبدا چووە
ئەگەر قنگی هەیە با بەرگە بگرێت نەوەی پاکی غەوثی گەیلانی
هەروا دەڵێت:

أرجح بغداد، وانا غريبها
على جنه المأوى، لولا (نقيبها)

واتا:

من غەریبم و بەغدا بەسەر بەهەشت دەدەم ئەگەر نەقیبی تێدا نەبوایێ

چونکە نەقیبی بەپیاوی سیاسەت دەزانی نەک بەپیاوی ئاینیپەرست.

لەم شیعرە تورکییەدا، شێخ ڕەزا لەسەر ڕێبازی شێخ قادر (فائز)ی برای بە هەژارییەوە ئەنازێ، بەڵام پشت دەبەستێتە شێخی گەیلانی و لەوەوە هێز وەردەگرێت:

شراب خون دل، صهبای اشک حسرتم واردر
بو مأتم خانەی سینەمده بزم عشرتم واردو
در پیر مغان بگچیلرک باش قوماندانی
بنم کیم سایەء فقرمده شان و شوکتم واردر
بنی خالی بیلورسک قوه قدسیەدن جاهل
سگ درگاه غوثم بن دخی برهمتم واردر

واتا:

ئارەزووی بادەیی صەهبای سوورم هەیە
لە شینی خانەی سینەمدا ئارەزووی خۆشیم هەیە
لەسەر لەشکری ئێشک گیرانی پیری موغان
لە سایەی هەژاریمدا شان و شەوکەتم هەیە
وا تێ دەگەی کە من لە هێزی قودسییەدا بۆشم ئەی نەزان
صەگی دەرگەی گەیلانیم منیش هیمەتێکم هەیە

***

لەسەر ڕێبازی قادری

شێخ ڕەزا لە بنەماڵەیەکە، هەر لە مەلا مەحموودی زەنگنەوە، لەو ناوچەیانە پێشەواییی ڕێبازی قادرییان کردووە، ڕێز و ئیخلاس بۆ بارەگەی شێخ عەبدولقادری گەیلانی و ڕێبازی دەروێشانەی ئەو سنووری بۆ نییە. لەسەر ڕێڕەوانی قادری لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

سالک ملک بقادر سالکان قادری
تارک کوی فنادر سالکان قادری

جهد ایدوب علم الهیدن سبق خوان اولدیلر
وارثان انبیادر سالکان قادری
جامهء عرفان ایله تزیین باطن ایتدیلر
ظاهر اهل قیادر سالکان قادری
مجلس اشراقیاندر حلقهء اذکارلری
سر قلبه آشنادر سالکان قادری
ایلمشلر دللرک گنجینهء غیب الغیوب
مخزن سر خدادر سالکان قادری
چوق فنا فی اللهدن سیر الی الله ایتمکه
رهروان کبریادر سالکان قادری
فیض ارشادیله تسخیر ایتمهده طالبلری
گوییا معجز نمادر سالکان قادری
بوستانی ذکری جهری ایچره درنا لشکری
بلبل باغ (رضا) در سالکان قادری

واتا:

ڕێڕەوانی وڵاتی جاویدین ڕێڕەوانی قادری
پشت لە وڵاتی نەمانن ڕێڕەوانی قادری
تێکۆشان، یەکەم خوانچەیان برد لە زانستی خواپەرستیدا
وارثی پێغەمبەرانن ڕێڕەوانی قادری
بە بەرگی زانستی خواناسی دەروونیان ڕازاندەوە
شغل و زیکریان ئاشکرایە ڕێڕەوانی قادری
حەلقەیی زیکریان مەجلیسی ئیشراقیانە
شارەزاییی ئەسراری دڵن ڕێڕەوانی قادری
دڵیان کردووەتە گەنجینەی غەیبولغوییوب
عەماری سڕی خودان ڕێڕەوانی قادری
زۆر لە (فەنافیللاه)ە و بۆ بەرەو خوا چوون

@kurdica

پێشەوای گەورەیین ڕێڕەوانی قادری
بەپیرۆزی و بەرەکەتی ڕێنومایییەوە ئەو مریدانەی ملکەچن
هەر ئەڵێی موعجیز نوێنن ڕێڕەوانی قادری
لە بوستانی زیکری ئاشکرا ناڵینیان لە دەروونداییە
بولبولی باغی (ڕەزا)ن ڕێڕەوانی قادری

لەسەر ڕێبازی نەقشبەندی

شێخ ڕەزا، لەگەڵ هەموو ڕێزی بۆ ڕێبازی قادری، ڕێبازی نەقشبەندیش بە ڕێبازێکی خواپەرستیی ڕەوا دادەنێت و زۆر بەڕێزەوە باسیان دەکات. لە شیعرێکی تورکیدا ڕەوشتیان پەسند ئەکات ئەڵێت:

گل صد برک گلزار جناندر نقشبندیلر
هزاران گلستانی لا مکاندر نقشبندیلر
غدا جویان عشقه بذل ایدرلر زاد ارشادی
جوانمردان قصر عارفاندر نقشبندیلر
دبستان ادبده خواجهء خضر لدنیدن
سبق خوانان ختم خواجگاندر نقشبندیلر
حقیقتده صفای قلبه نائل اولدیلر بونلر
نقوش غیریدن حرز اماندر نقشبندیلر

واتا:

گوڵی صەد گەڵای گوڵزاری بەهەشتن نەقشبەندییەکان
هەزاران گوڵستانی بێ لانن نەقشبەندییەکان
زادی ئیرشادیان دەبەخشنە شەیدای زادی عەشق
جوامێری قەڵای خواناسین نەقشبەندییەکان
لە قوتابخانەی ئەدەبدا لە مامۆستا خدر زانستی سفرەیان ڕفاند
سفرەی خەتمەی خواجەکانن نەقشبەندییەکان
لە ڕاستی گەیشتوونەتە خاوێنیی دڵ ئەمانە،

جـمـال ذات حـقی بولديلر اعـيـان كنزنده
بو صورتده عيان اندر عياندر نقشبنديلر
ايدلر هوش دردم خلوت اندر انجـمن دائم
(رضـا)يه مـركز قطب زمـاندر نقشـبنديلر

واتا:
جوانیی زاتی خوایان له ناوی جواناندا دۆزییەوە
بەم جۆرە زۆر ئاشکران نەقشبەندییەکان
لە بەستنی کۆڕی نهێنیدا دەردم دەدۆزنەوە
بۆ (ڕەزا) مەرکەزی قوتبی زەمانن نەقشبەندییەکان

هەروا ڕێزی بەرامبەر پێشەوای ڕێبازی نەقشبەندی شێخ بەهائودین دەردەبڕێ و لە شیعرێکی فارسیدا ئەڵێت:

قبلـهء حـاجت بود روی بـهـاءالدين مـا
طاق مـحـرابست روی بـهـاءالدين مـا
تكيـهء روحـانيـست آسـتـان حـضـرتش
منزل جـانان بود كوی بـهـاءالدين مـا

واتا:
قیبلەی ڕوو تێکردنی پێویستییە ڕووی بەهائودینمان
تاقی میحرابی مزگەوتە ڕووی بەهائودینمان
تەکیەی ڕوحانییە بەردەرگەی بەهائوددینمان
نشینگەی دۆستانە شاری بەهائودینمان

بوی بو يكراست بويش در مـشـام سـاليكان
خـوی پيـغـمـبـر بود خـوی بهـاءالدين مـا
هـر كـسـی آرام بـايد از پريشـانـهء غم
در قـرار تاب گـيـسـوی بهـاءالدين مـا

واتا:

بۆنی بۆنی بابەکرە لە لووتی سالیکان بۆنی بەهائودین

خووی پێغەمبەرە خووی بەهائودینمان

هەرکەسێ پێویستی بە ئارامی بێت لە پەریشانی غەم

دەچێتە قەرارگەی کاکوڵی پڕ پێچی بەهائودینمان

پنجـهء گسـتـاخ دست منکرانرا بشکند

قـــوهء اقـــرار بازوی بـهـــاءالدیـن مـــا

جستو جو کردم بحمدالله در بحر (رضا)

یافـــتم لؤلؤ زنـو بـوی بـهـــاءالـدین مـــا

واتا:

پەنجەیی بێ ئەدەبی دەستی ناپەسندان دەشکێنێ

هێزی ئیقراری بازووی بەهائودینمان

لە سایەی خواوە لە دەریای (ڕەزا)دا گەڕام،

مرواریم پەیدا کرد لە بۆی بەهائودینمان

بەڵام کە پێی ئەڵێن بێرە سەر ڕێبازی نەقشبەندی، ڕقی هەڵدەستێت و ئەڵێت:

کهنه رندی چون (رضا) از خاندان قادری

نقشبندی کی شود، إسلام؛ آنکه کافری

من همـانم شیـر نررا در کـمندم آورده ام

مـاده روباها تـوخـواهـی در کـمندم آوری؟

واتا:

کۆنە بلیمەتی وەکو (ڕەزا) لە بنەماڵەی قادری

چۆن ئەبێ بەنەقشبەندی، چۆن ئەشێ مرۆڤ موسڵمان بێت ببێتە کافر

من ئەو کەسەم نێرە شێرم خستووەتە کەمەندەوە

هەی ڕێویی مێنگە، تۆ ئەتەوێ من کەمەندکێش کەی؟!

بۆ مەرقەدی شێخ نوورەدینی بریفکانی

شێخ ڕەزا لە هاتوچۆی بۆ ئەستەمووڵ، بە کوردستاندا ڕێگەی دەکەوێتە بریفکان زیارەتی مەرقەدی شێخ نوورەدین بریفکانی دەکات. لە شیعرێکی فارسیدا باسی ئەم سەفەرەی ئەستەمووڵ و شێخ بریفکانی دەکات.

عـزم دیـار روم چوکـردم ز شـــهـرزور
افـتــاد در دیار (برفکان) مـرا عـبـور
کــوهـی بلـند پایه در آن رهـگزار بود
بگداخـــتـــه زتـاب تجلی بســـان طور

واتا:

کە لە شارەزوورەوە کەوتمە ڕێ بۆ وڵاتی ڕۆم
گوزەرم کەوتە وڵاتی (بریفکان)
کێوێکی بەرز لەو ڕێگوزەرەدا بوو
هەروەک کێوی طوور بە تیشکی تەجەلای خوا تواوەوە

حـیـران شـدم ز نشـئـهء آن کـوه پر شکوه
پرواز کــرد از ســـر من طـائـر شـــعــــور
آواز کـــــرد نـاگــــهـم از غــــیب هـاتـفی
کــاین راز پـرتوو لحظهء دیگر کند ظـهـور

واتا:

لە نەشئەی ئەو کێوە پڕ شکۆیە سەرسام بووم
پەلەوری هەست لە سەرما هەڵفڕی
لە پڕ هاوارکەرێ لە غەیبەوە هاواری لێ کردم وتی:
تاوێکی تر ئەم نهێنییەت بۆ دەردەکەوێ.

زان کــــوه نـیکبـــخت چو بالا بـر آمـــدم
بـنمــــود چـون رواق فلک کنبـــدی ز دور

پرسیدم این رواق منور از آن کیست

بخ بخ تبارک الله از این جنت و قصور

واتا:

که لەو کێوە خۆشبەختە سەرکەوتمە سەر

وەک کۆشکی ئاسمان گومەزێ لە دوورەوە دەرکەوت

پرسیم ئەم کۆشکە نوورانییە هی کێیە؟

بەخ بەخ، خوا بەرەکەتی تێ خا ئەم بەهەشت و کۆشکە

مانند قرص انور زرین آفتاب

می تافتی زبام و درش لمعەء نور

گفتند این ضریحە قطبی ز اولیا است

پیمودە ساقی ازلش بادەء طهور

واتا:

وەک قرص ڕووناکی زێڕینی خۆر

پارچە پارچە ڕووناکی لە سەربان و دەرگەکەیەوە ئەدرەوشایەوە،

وتیان ئەمە ئارامگەی قوتبێکە لە خۆشەویستانی خودا،

مەیگێڕی ئەزەل جامی بادەی خاوێنی بۆ پڕ کردووە

این مرقد حبیب خدا (شیخ نووری) ست

جسمش بخاک خفتە و جان رفت درحضور

آیند فوج فوج زبهر زیارتش

از آسمان ملائکە در صورت طیور

واتا:

ئەمە ئارامگەی دۆستی خوا (شێخ نووری)یە،

لاشەی لە ناو خاکدا نووستووە و گیانی چووەتە حضووری خوا

پۆل پۆل فریشتە لە ئاسمانەوە لە شێوەی پەلەوەردا

@kurdica

ســـازد خـــدا به پایهء جـــمـــشـــیـــد بر ترش
مــوری اگــر به ســـایهء قــصــرش کند مــرور
یارب بجـــــاه حـــــرمت این قطب اولیــــا
جرم (رضـا) ببخش که فـرمودهئی انا الغفور
روزی مکن در این ســـفــرش رنج و مـــحنتی
باز آورش بشــــادی و آســــایش و ســـــرور

واتا:
ئەگەر مێروولەیێ بە سێبەری کۆشکەکەیدا تێپەڕێ،
خوایە پایەی لە پایەی جەمشید بەرزتر ئەکاتەوە،
خوایە بۆ خاتری حورمەتی ئەم قوتبی ئەولیایە،
تاوانی (ڕەزا) ببەخشە، چونکە فەرموودەی خۆتە: لە گوناه خۆش ئەبم
ڕۆژێ لەم سەفەرەدا تووشی دەرد و مەینەتی مەکە،
بەخۆشی و شادی بیهێنەوە شوێنی خۆی

***

لەگەڵ شێخانی بیارە و تەوێڵە

وا دیارە شـێخ ڕەزا پێـوەندییـەکی وای لەگـەڵ شـێـخـانی بیـارە و تەوێڵـەدا نەبووە، لەبەرئەوە زۆر باسـیـان ناکـات. شێـخـانی بیارە دۆسـتـایەتییان لەگەڵ تەکیە و شێخانی تاڵەبانیدا هەبوو.

لە چوار خشتـەیەکدا، شێخ ڕەزا شێخ عومـەری بیارە لەگـەڵ شێخ عـەلیی تەوێڵەدا هەڵدەسەنگێنێ کە ئەڵێت:

مکن بـهـانه کـه من پیـرم و علی است جـوان
منم ســـزای مـــشـــیـــخت بعلت پیـــری
بـهـــــیـج نحـــــو صــــرفــــه از علی بنرد
نه همچـو وصف حقیقت است عدل تقدیری

لێرەدا شێخ ڕەزا زیرەکانە بەهانووی شێخ عومەر دەبڕێ و ئەڵێت:

واتا:

بیانوو مەهێنەوە کە تۆ پیری و عەلی هێشتا گەنجە،

من بەهۆی پیرییەوە شایانی شێخایەتیم،

عومەر بەهیچ جۆرێ پێشی عەلی ناکەوێ

(عەدلی تەقدیری) هەرگیز نابێ بە (وەسفی حەقیقی)

* وشەی عەلی سیفەتە، بەڵام (عومەر) کە (ممنوع من الصرف)ە عەدلی تەقدیری تێدایە گوایە ئەصڵەکەی (عامر) بووە، هەرگیز عەدلی تەقدیری نابێت بە وەسفی حەقیقی.

بە یەکێک لە خەلیفە توندڕەو و بێ عەقڵەکانی (تەوێڵە)یش ئەڵێت:

خلیفە ساختە شێخ (طویڵە) چو تو خری

بلی خلیفەء شێخ (طویلە) خر باشد

واتا:

شێخی (تەوێڵە = تەویلە) کەرێکی وەکو تۆی کردووە بە خەلیفەی خۆی بەڵێ دیارە کەسێ جێنشینی شێخی (تەویلە) بێ ئەبێ کەر بێ!

***

مەدحی مەلا ئەبوبەکری مەلا عومەر (مەلا گچکە)

مەلا ئەبوبەکر کوڕی مەلا عومەرە. دانایەکی ئیسلامی بەناوبانگ، لەو قوتابخانەیەی کە خۆی دروستی کردبوو لە دێی (باداوا)ی نزیکی شاری هەولێر، مامۆستای زانیاریی ئیسلامی بوو و گەلێک لە فەقێ و سوختە لە عیلمی سوودیان وەرگرت. شێخ ڕەزا لەم شیعرە تورکییەدا کە مەدحی مەلای گچکە دەکات، باسی چەوتوچێڵیی بارودۆخی وڵات ئەکات کە گەلێک هەن گەیشتوونەتە پایەیێک لایقی ئەوە نین و لە ناو ئەو جیهانەدا کە جروجانەوەرێکی زۆری تێدایە (مەلای گچکە) وەکو گوڵێک لە نێوان دڕکوداڵێکی زۆردا گەشکە ئەخاتە دڵەوە.

بو شـــفق کـــیم فلک لکەء دامـــانیـــدر
پایمال ایتـــدیکی مظلوملرک قـــانیـــدر
آه مظلوم، نســـیم چمن مـــفـــخـــرتی
دهن زخم جگر غـــونچـــەء خندا نیـــدر
مطلع جـــدی، چراگـــاه حـــمل، خـــانەء تور
بر طاقم جـــانورک عـــرصـــەء جـــولانیـــدر
اوستنه قونمش اسد سرتنه بینمش سرطان
روز و شب ملعـــبـــەء عـــالم حـــیـــوانیـــدر

واتا:

ئەم شەفەقە کێیە، خاڵی ڕۆشنکەرەوەی فەلەکە
خوێنی ئەو زۆرلێکراوانەیە کە پاماڵ کراوە
ئاهی مەظلوومان نەسیمی باغی خۆهەڵکێشانیەتی
زاخاوی برینی جەرگ غونچەی خەندانیەتی
دەرکەوتنی (جدی) چراگەی (حمل) خانەی (ثور)
مەیدانی جەوەلانی دەستەیەک جانەوەرانن
(أسد) نیشتووەتە سەری، (سرطان) سواری پشتی بووە
ڕۆژ و شەو و وازیخانەی عالەمی حەیوانییەتی

گـــر بو و حـــشـــیلک ایســـە نطفـــەء آباه
مـــدنیت صـــفت غـــول بیـــابانیـــدر
گـیچ بو اقـبـال جـهـاندن نـه سـعـادت امـولور
بر نبـــارک کـــە ســـتم اعظم ارکـــانیـــدر
بر بوقک کـوکسنه جـوهرلی ینشـانلر دیکلور
کـــە فـــلان مملکتک قـــوجـــە قـــومـــاندانیـــدر
بر اوصـــورغـــانـی ایدر پوست نشـــینی ارشـــاد
صـــانکه (ویس القـــرەنک) زبدەء اقـــرانیـــدر

(بو الهدی) کلب حلب مخلصی عالیسی ایکن
شمدی شیخ الوزراء طرهء عنوانیدر
اویله محصول زنا، خائن مادر بخطا
رخنه جوی نسب حضرت گیلا نیدر

واتا:
ئەگەر ئەم جانەوەرییە بێت نوتفەی باوکان
شارستانی سیفەتی غوولی بیابانە
برۆ، لەم ئیقبالی جیهانە هیوای چ خۆشبەختی دەکرێت
لە بینایەک کە ستەم چوار قورنەی گەورەیەتی
بە سینگی گوویەک نیشانی گەوهەردار دەدوورێت
کە گەورە قوماندانی فلان ولاتە
ترکەنێک دەکاتە پۆستنشینی ئیرشاد
وەکو زوبدەی هاودەمانی (وەیسولقەرەنی) بێت
(بولهودا)ی سەگی حەلەب کە نۆکەری شکۆی بوو
ئێستا (شێخولووزەرا) طورەی ناونیشانیەتی
یەکێکی وا لە زینا بوو و خائین و دایک حیز
بووەتە ڕەخنەگری نەسەبی گەیلانی!

بوگبی ایشلری چو قدر فلک سفله نواز
ایستەمز هر نە دیرسن شیمەء انسانیدر
اصل انسان دیدیگک جوهر نایاب اگر
اولسه، اربیلدەکی علامەء ربانیدر
حضرت (حاجی عمر زادە کوچک ملا) کیم
مایەء کسب غنا سایەء احسانیدر
کیمیا ممکی ایسە حاصل فیض نظری
جام جم وار ایسە آینەء وجدانیدر

(ابن سينا) گبی چوق عالمه حكمت گستر
سبق آموختهء مكتب عرفانيدر
نامه پيرای حكم خامهء معجز اثری
چهره پرداز كرم دست زر افشانيدر

واتا:

ئەم جۆرە كارانەی زۆرە فەلەكی سفلّە نەواز
نايەوێ هەرچی بلّێی شیمەی مرۆڤانەیەتی
ئەسلّی ئینسان کە بلّێی گەوهەری نایابە ئەگەر
هەبێت، ئەو دانای ڕەبانییەیە کە لە هەولێرە
حەزرەتی (حاجی عومەر زادە مەلای گچکە) کێیە؟
مایەی دەولّەمەندی لە سایەی بەخشندەیەتی
ئەگەر کیمیا مومکین بێت، بەرهەمی فەیزی ڕوانینیەتی
ئەگەر جامی جەم هەبێت، ئاوێنەی ویجدانیەتی
وەکو (ئیبن سینا) گەلێک حیکمەت پێشانی خەلّق دەدات
پێش ئارامی مەکتەبی عیرفانیەتی
نامەی بە حیکمەت ڕازاوە، خامەی ئیعجاز نوای
چارەی ڕووخۆشی کەرەم دەستی زەڕ پەخشانیەتی

مظهر صدق وصفا آينهء ناصيهسی
مطلع شمس و قمر ابوبكرک گريبانيدر
خرقه پوشان در خانقه ارشادی
اريشوب هر يری بر خواجهء فرقانيدر
چونكه تنظيم ثنادک صوكره تقديم دعا
نزد ارباب سخن شرط سخندانيدر
قالديروب درگه مولايا (رضا) دست نياز
بر دعا ايله كه هنگام دعا خوانيدر

@kurdica

مـهر اقـبـالی جـهـانـگیر اوله تا مـهـر و منیر
بـو رواق فـلـگـک زیـنـت ایـوانـیــــــــــدر

واتا:

دیمەنی ڕاستی و سافی ئاینەی ڕووی
دەرکەوتنی ڕۆژ و مانگ لە گیرفانی ئەبوبەکرە
خەرقە پۆشان لە خانەیی ئیرشادی
هەریەکە گەیشتووەتە خواجەی فورقانێک
چونکە لە ڕێکخستنی سوپاس صورەت دوعاگۆیی
لای خاوەن گوفتار شەرتی قسەزانییە
ڕەزا دەستی نیازی بۆ دەرگەی مەولا بەرز دەکاتەوە
بە دوعایەک کە هەر کاتێک دوعاخوێنیەتی
میهر و ئیقبالی دنیا بگرێتەوە تا میهر و منیر
ئەم دەرگەیە جوانیی ئەیوانی فەلەکە

لە شیعرێکی تری تورکیدا بە مەلای گچکە (مەلا ئەبوبەکر) ئەڵێت:

سنـک تک بربیـوک عـالـم جـهـانده وارمـیـدر؟ کـلا
سکا سـوء نظردن حـفظ ایچـون دیرلر کـوچوک مـلا

واتا:

ئایا دانایەکی وەکو تۆ لە جیهاندا هەیە؟ نەء
بۆ ئەوەی لە چاونەفەس بتپارێزن پێت ئەڵێن مەلای گچکە

***

لەسەر ڕێبازی دەروێش و ڕابەر

لە دیوانەکەی شێخ ڕەزادا ئەم شیعرە تورکییەی خوارەوە لەسەر ڕەوشت و ڕێبازی دەروێش و ڕابەر بڵاو کراوەتەوە کە گۆیا شیعری شێخ ڕەزایە. بەڵام وەکو بۆمان دەرکەوتووە، ئەم شیعرە هینی (دەروێش ڕضا پاشا)ی

موتەسەڕیفی سیواسە کە یەکێک لە موریدەکانی شێخ عەبدوڕەحمانی تاڵەبانی بووە و کتێبی «بهجە الاسرار»ی شێخی چاپ و بڵاو کردووەتەوە. ڕضا پاشا لە شیعرەکەیدا ڕەوشتی مورید دەردەخات کە دەبێت ڕابەرێکی شارەزا بکاتە پێشەوای خۆی و بۆ هەموو فەرمانێکی ملشۆڕ بێت، کە ئەڵێت:

مرشد کامل مرید صادقک سلطانیدر
هر نه امر ایتسه، انا فرمان آنک فرمانیدر
منبع ماء الحیاه، مجمع البحرانیدر
خضر توفیق هدایتدر لدنی کانیدر
طفل کش کشتی شکندر صورت ارشادده
حضرت موسیء وقتک خواجهء عرفانیدر
فیض لطفندن مشامه نغمهء عیسی گلور
جاندر او هربر بدنده جانلرک جانانیدر
امتثال ایله (رضا) امر جلیل الشأننه
امر ونهی مرشدک مسترشدن برهانیدر

واتا:

ڕابەری تەواو سوڵتانی دەروێشی ڕاستاڵە
چ فەرمانێکی پێ بدات، فەرمان فەرمانی ئەوە
سەرچاوەی ئاوی ژیان، کۆگای دەریایەتی
خدری بە مراز گەیاندن ڕابەری، سەرچاوەی خواناسییە
منداڵکوژ و کەشتی شکێنە لە کاتی ڕابەریدا
حەزرەتی مووسای سەردەم، مامۆستای خواناسییە
لە بەخشش ناسکی ئەو بۆنی ئاوازی عیسا دێت
ئەو ڕوحە لە هەموو لەشێکدا و گیانی گیانانە
(ڕەزا) ملکەچ بە بۆ فەرمانبەری، فەرمانی خاوەن شکۆ
فەرمان و قەدەغەکردنی مورشید بەڵگەی ڕێی موستەرشیدە

***

ڕەخنەیی لە ڕەوشتی هەندێ شێخ و دەروێشان

شـێخ ڕەزا، لەگـەڵ ئەم هـەمـوو ڕێزەی بۆ ئـاین و ئـایینداری و ڕێبـازەکـانی دەروێشی، ڕەخنە لە کردەوەی هەندێ ڕێبازی تەسەوف دەگرێت و بەپێچەوانەی ئەو ڕێبازانەی دادەنێ و بەپێچەوانەی ڕەوشتی پیرانی تەریقەتی دەزانێ، وەکو ئاهەنگ و سەمای مەولەوییەکان و شیر و زەرک وەشاندنی روفاعییەکان.

لە شیعرێکی فارسیدا باسی ئەو ڕەوشتانە دەکات کە ئەڵێت:

دو گز عمامە، سەگز طیلسانو یەک گز ریش
دو صەد مرید روان در رکابش از پس و پیش
زبس فریفتەء صورتند اهل جهان همە
کە ادعای نبوت کند رود از پیش

واتا:

دوو گەز مێزەر، سێ گەز عەبا و یەک گەز ڕیش
دوو سەد مرید، لەبەر و دوای ئەو بە سواری و ئەوان بە پێ
خەڵقی ئەم جیهانە ئەوەندە هەڵخەڵەتاوی دیمەنن،
ئەگەر ئەو شێخە ئیدیعای پێغەمبەریش بکا بۆی ئەچێتە سەر

چە سحرها چە فسونها، چەمکر و داستانها
کە دیدە ام من ازین صوفیان کافر کیش
یکی کلاە بلندی بقدر قامت عوج
نهادە بر زبر فرق نامبارک خویش

واتا:

من چەند سیحر و ئەفسوون و داستانی فرۆفێڵم
لەم سۆفییە کافر مەزەبانە بەچاوی خۆم دیوە
یەکێکیان کڵاوێکی ئەوەندەی باڵای عووج بنی عەلەق
بەرزی ناوەتە سەر کەللەی نامبارەکی خۆی

کـــه شـــیخ مـــولویم مـــسلک و طریقت مـــا
نی است و دومبگ و رقص و سمـاع چرس و حشیش
یکی گـــــرفـــتــــه بکف حــــربهء چو آلت من
کـــه از مـــســـایخ رفـــاعـــیم زنندهء شـــیش

واتا:

ئەڵێ من شێخی مەولەویم و تەریقەتی ئێمە،
شمشاڵە و دومبگە و سەما و حەوزی مەی و ترپاک کێشانە،
یەکێکیان نێزەیەکی وەک کێرە ڕەقەکەی منی گرتووتە دەستەوە و،
ئەڵێ من لە شێخانی ڕەفاعیم و شیش وەشێن

مشایخی که جهانرا بدین دسیسه خورند
چه آن مـشـــایخ و چه پشم خـــایهء درویش
پناه ده تو خــــدایا (رضـــــا) ز مکر و ریا
بظاهری ز عـــبـــادت بباطنی بنگ کـــیش

واتا:

ئەو شێخانە جیهان بەم فڕوفێڵانە ئەخۆن
چ شێخی وەک ئەوان و مووی هێلکە گونی دەروێشان،
خوایە، پەنای (ڕەزا) بدە لە مەکر و ڕیای ئەمانە.
بە دیمەن لە بەندەکانی تۆن و بەدزیشەوە بەنگکێشن!

دووبارە لە شیعرێکی فارسیی تریشدا باسی هەمان جۆرە پیاوانی ئاینی دەکات و ئەڵێت:

تنهـانه کـتـاب شـــرع بر باد شـده
شـهنامـهء عـشق نیـز ازیاد شـده
از خرقـه نشان عصر هر صومعهء
اصطبل خـــرابات خـــر آباد شـــده

واتا:

تەنیا کتێبی شەرع بەرباد نەبووە،

شانامەی عەشقیش لە یاد چووەتەوە

بەهۆی بە دیمەن خەرقەی خواپەرستی پۆشەکانی ئەم چەرخە هەر

عیبادەتخانەیێ

بووە بە تەویلە و هەرچی مەیخانەی عەشقی ڕاستییە بووە بە کەرئاوا

هەندێ لەوانەی کە دەچنە حەج بۆ ئەوەی خوا لە گوناهیان خۆش بێت، کەچی کە دەگەڕێنەوە، خەریکی چرپوچاپ دەبن و دەیانەوێ بەزووترین کات دەوڵەمەند بن.

حاجی کە ز (صفا) و (مروە) برگشتە

گر مار شدە اژدها برگشتە

تنهانە ز خانەء خدا برگشتە

آن خانە خراب از خدا برگشتە

واتا:

حاجی کە لە سەفا و مەروە گەڕاوەتەوە

ئەگەر زوو بووێ بە مار، ئێستا بە ئەژدەهایی گەڕاوەتەوە،

تەنیا لە ماڵی خوا وەرنەگەڕاوە

ئەو ماڵوێرانە لە خوای خۆیشی وەرگەڕاوە

***

ڕەخنەگرتنی لە دۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسی

زۆربەی هەجووەکانی شێخ ڕەزا ڕەخنەن لە ڕەوشت و کردەوەی ئەوانەی بەر پەلاری کەوتوون و هەر کەموکورتییەکی باری سیاسی و کۆمەڵایەتیی دیبێت چاوی لێ نەپۆشیوە و ڕەخنەی لێ گرتووە.

بەدەوڵەمەندی خاوەن پارە کە لە خۆی بەولاوە سوودی بۆ کەس نییە ئەڵێت:

@kurdica

خـــەبەر چـوو بۆ مــیــرە ســوورە
قـوربان شێخ صــالح مـەغدوورە
خـۆشی خـۆشـیی پـێ کـەوت وتـی
ئـاگــرە ســوورە لە خـــۆم دوورە
کـــەسـێ فــەقـــیــری بـێــچــارە
گـەر عــەیبی هــەبـێ مـەنـشـوورە
دەوڵـەمـــــەندی صــــاحـب پـارە
صـەد عـەیبی هەبـێ مـەسـتـوورە
ئـەگـــــەر ئـاگـــر لە مـــاڵـی چـێ
ئـەڵێن ئـاگـــر نـیـــیـــە نـوورە
نـەنـوورەیـلـێ نـەمـــــــوورەیـلـێ
شـــاپـڵـــیــتــەیلـێ دەرقــوونەیلـێ
قـسـەی جـوولەکـەی مـەشـهـوورە

جێگە و شـوێنی هـەژار و دەوڵەمـەند و، دانا و نەزان و، ڕاسـتگۆ و درۆزن و، ڕەوشت پـاک و بەرتـیلـخـــۆر لـە نـاو خـــەڵـقــدا دەبـینـێ ڕەخـنـەی لـێ دەگـــرێت. فەرموون لەگەڵ ئەم شیعرە تورکییەدا:

مـغلسـک عطسـەسنە، صـیـحـەء نـاگـاە دینر
منعـــمک ظرطـە سنە، یرحـــمک الله دینر
عـــالم پر هـنرە عـــقل کـــهـن اصــــحــابی
جــاهلی بیـــخـــبـرە مـــرشــد آگــاە دینر
یولـی اگـری کـیـدەنە زاهدی پاکـیـزە گـهـر
سـوزی دوغـری دیەنە شــاعـری گـمـراە دیز

واتا:

بەپژمینی لات و موفلس هاواری ناگاە ئەڵێن،

بەتڕینی دەوڵەمەند، (یرحمک الله) ئەڵێن

بە دانای پڕ هونەر، خاوەنی عەقڵی کۆن ئەڵێن،
بە نەزانی بێ خەبەر، مورشیدی ئاگاە ئەڵێن
ئەوی ڕێی چەوت بگرێت، زاهیدی پاکی پێ ئەڵێن،
ئەوەی ڕاستگۆ بێت شاعیری ڕێ چەوتی پێ ئەڵێن

مرتشینک اوقونور مضبطەء تبریە سی
هر طرفدن نیجە بیک اشهدالله دینر
بر قوری نامی قزانمقذه (رضا) فائدە نە
استخوان ریزەء شطرنجە دخی شاە دینر

واتا:
بەرتیلخۆر مەزبەتەی تەبریەی دەخوێنرێتەوە،
لە هەموو لایەکەوە چۆن هەزار (اشهد بالله)ی بۆ ئەڵێن
ئەی (ڕەزا) لە دەسکەوتی ناوێکی وشک سوودی چییە؟
بە پارچە ئێسکەکەی شەترەنجیش شا ئەڵێن

لە پشتگیریی ستەمکاران و زۆرداران، ئەمانیش دەباتە ڕیزی ئەوان و ئەڵێت:
ظلمدر گرچە بزم شیخ شریفک آدی وار
ظلمە یوفدر میلی أما ظالمە امدادی وار
پارە آلماز اوچدە بردر رسم عاداتی مکان
شیخ عالی همتک بر معتدل معتادی وار

واتا:
هەرچەندێک ناوی شێخی شەریفیشی تێدایە بەڵام زوڵمە
مەیلی زوڵمی نییە بەڵام یاریدەدەری زاڵمە
پارە وەرناگرێت سێیەکە باجی عادەتی جێگەیە
شێخی هیمەت باڵا باجێکی موعتەدیلی هەیە

لە جێگەیەکی تری، لە شیعرێکی تورکیدا ئەوە دەردەخات کە کەس بەناو و

لەقەبی بەرز نابێت و هیچ سوودێکی بۆ نابێت.

اسم عـالی ایله عـالی اولەمـاز شـخص رزیل
سكابر فــائده ویرمـــاز لقب اســمــاعــیل
گورونور ساختـەدر هر كیم اوزاقدن باقسـه
مـتـصـرف می اولور (عـجل بنی اسـرائیل)؟!

واتا:

بەناوی بەرز پیاوی ڕەزیل بەرز نابێت
لەقەبی ئیسماعیل هیچ سوودی بۆ تۆ نییە
دیارە کە ساختەیە هەر لە دوورەوە سەیر کەیت
(گوێرەکەی بەنی ئیسرائیل) چۆن بە موتەسەڕیف دەبێت!

لە سەردەمی حوکمی عوسمانی؛ دووڕوویی و درۆودەلەسە بڵاو دەبووەوە شێخ ڕەزا ئەمانەی بەچاو دەدیت و ڕەخنەی لێ دەگرت و تەمێی خەڵقی دەکرد کە بڕوا بەم جۆرە مرۆڤانە نەکەن. لەم بابەتەوە ئەڵێت:

ئەم ســـادە ڕوخـــانە لە مـــەلاحـــەت کـــە تـەمـــامن
دەورت کـە دەدەن، تەفـرە مـەخـۆ، قـەت مـەڵێ ڕامن
گـەه دۆست و وەفادار و گـەهێ دوژمنی خوێن خـوار
دڵ نـەرم دەبن گـــاه و گـــەهێ ســـەخت کـــەلامن
عـاجـز مــەبە، نەک بۆ تـۆ، وەفـایان نیـیـە بۆ کـەس
مــەعلوومــە کـە ئەم تـاقـمـە وەک تـاسـی حـەمـامن

لە جـێگەیەکی تری کـە باسـی دنیـا دەکـات و لـە دەمـێکەوە دەگـۆڕێت بۆ دەمێکی تری:

دنیـــا کـــە عـــیــبـــارەت لە هەوا و هـەوەســێکە
وەک تاسی حـەمـام هەر نەفـەسێ بۆ تەرەسـێکە

لەسەر ڕەوشتی پیاوی سوورتک ئەڵێت:

کـــەسێ بیـــبێ حـــەیا و شـــەرم و نـامـــووس
ئەبەد ناکـــا ڕەفـــیـــقی طاقـــمی لووس
ئەگـــەر صـــەد ســـاڵ بدەی ڕەنج و نەیانگێی
قـــســـەی وات پێ ئەڵێن نەیگرتبێ قـامـــووس

بەعزێ هەن نانی یەکێک دەخۆن و پارێزگاریی یەکێکی تری دەکەن، شێخ ڕەزا لە قسەیەکی ئاشکرادا ئەڵێت:

داخلی فەرجە لەسەر قنگ، کێر بەگون دەعوا ئەکا
نانی (کون ماسی) ئەخوات و پاسی (جرتاوا) ئەکا

(کـون مـاسـی) و (جـرتـاوا) دوو دێن، صـەگێـک دەبێ بە ڕۆژ نانی دێی کـون ماسی ئەخوات و شەو دەچێت پاسی جرتاوا دەکات. ئەم قسەی پێشینانی کوردەوارییە لەسەر دووڕوویییە.

دەربارەی مەئمووری ڕەوشت چەوت ئەڵێت:

قـــازی ڕەئیـــسی ئەوەل، تـویش مـــودەعی عـــمـــوومی
ئەم کـاره چۆن ســەر ئەگـرێ لەعنەت لە بـابی ڕۆمی

لەسەر بێباکیی مرۆڤ و کردەوەی لە ژیاندا ئەڵێت:

دوێنێ قەترەیێ خوێن بوێت و ئێمڕۆکه کەفێ خاکی
بەنی ئادەم کەری، گەر کەر نەبی بۆچ هێندە بێباکی

لەسەر چەپەڵی و ڕەوشتی هەندێ کەس ئەڵێت:

صـاغ لە دنیـادا نەماوە گەر قسـەی صـاغت دەوێ
بێ هـەزارت پـێ نیـشـــان دەم گـەر قـورمـســـاغت دەوێ

هەندێک هەن صەد جار ڕووشکێن بکرێن هەر دێنە پێشەوە (ڕووقایم) شێخ ڕەزا ئەڵێت:

چەرمی ڕووی هێند قـایمە شـمـشـێری مـیـسـری نایبڕێ
گـــەر بەکـــەوشـی کـــەی دەمـــێنێ تا قـــیـــامـــەت نادڕێ

له نامەیەکی هەڵبەستدا بۆ محەمەد بەگی قایمقامی ڕانیە، لە بابەت جەزرەبەدانی سەرۆکی ئێلی ئاکۆیان، تەمێی دەکات و ئەڵێت:

شعار خویش مکن شیوهء هلاکو را
بجان من که مرنجان رئیس آکورا
مخور فریب بحرف و دروغ مدعیان
زبنده بشنو و مشنو حدیث بد گورا

واتا:

ڕەوشتی هۆلاکۆ مەکە بە دروشمی خۆت
تو گیانی من سەرۆکی ئاکۆ مەڕەنجێنە
بە قسەی درۆی ئەوانە کە وا ئەڵێن تەفرە مەخۆ
قسە لە من ببیستە و قسەی بەدگۆ لە گوێ مەگرە

گرفتم آنکه بجرم عظیم متهم است
بتدیل عفو بپوشان جرائم اورا
بشکر آنکه خدا جاه و نعمتت داد است
على الخصوص بتی نازنین دلجوار

واتا:

ئەوەی تاوانی گەورەی دراوەتە پاڵ گرتم
بە داوێنی لێبووردنت تاوانەکانی داپۆشە
لە سوپاسی ئەوەدا کە خوا جاه و نیعمەتی داوێتێ
بە تایبەتی کە پەیکەرێکی ژنێکی جوانی دڵگیری داوێتێ

بتی که در صفتش آورم باستشهاد
دو مصرع از غزل سعدی سخن گورا
«حصار قلعهء باغی بمنجنیق مده
ببام قصر برافگن کمند گیسو را

@kurdica

واتا:

پەیکەرێ کە لە وەسفیا بۆ بەڵگە

دوو تاکە بەیتی غەزەلێکی (سەعدی)ی قسەزان دێنمەوە،

«قەڵای یاخی بە مەنجەنیق گەمارۆ مەدە

کەمەندی زوڵفانی هەڵدە بۆ سەربانی کۆشکەکەی»

لە بابەت ئەوەی شا و قەلەندەر بەشوێنی زێڕدا ڕادەکەن ئەڵێت:

ای زر کـه مطلب همـه شـاه و قلندری

دلبند و دلفــریب و دلارام و دلبــری

از زر عــجب مــدار فــغــانم کــه آدمم

زر گوی وینگر زر کند خر باین خری

واتا:

ئەی زێڕ! کە داوای هەموو شاە و قەلەندەری

دڵگیر، دڵ هەڵخەڵەتێن و ئارامی دڵ و دڵبەری

بە سەیری مەزانە کە بۆ زێڕ هاوار بکەم، منیش ئادەمم

بڵێ (زەڕ) سەیرکە کەریش بەو کەریایەتییەی خۆی ئەکەوێتە زەڕەزەڕ

لە بابەت ئەو کەسانەی کە خۆیان لێ گۆڕاوە ئەڵێت:

شـــــده هر غـــــيـــــر زالی پور زالـی

عجب حـالی عـجب (قـحط الرجـال)ی

زند بـاشــيــر شــرزه پنجــه امــروز

هـمـی هـر روبـهء بـاهـر شـــــغــــــالـێ

واتا:

هەموو بێگاهێک بووە بە زاڵی کوڕی زاڵ

بارێکی سەیرە، قاتییەکی سەیری پیاوە!

ئەمڕۆ هەر ڕێوییێ یا هەر چەقەڵێ بگری

پەنجە لە پەنجەی شێری شەرزە ئەدا

لە بابەت ئەوەی کە دنیا بۆ کەس نامێنێ، دەربارەی ئەیوانی کیسرا ئەڵێت:

شکافی کە بینی در ایوان کسرا
دهانیست گوید؛ بقا نیست کسرا

واتا:

ئەو درزەی لە تاقی کیسرادا دەیبینی
دەمێکە کراوەتەوە، ئەڵێ: بەقا و مانەوە بۆ کەس نییە

دربر گرفته پیکر (سلمان پاکرا)
فخریست زین وسیله بر افلاکرا

واتا:

پەیکەری تەرمی (سەلمانی پاکی) لە باوش گرتووە
بەم هۆیەوە هەقی شانازیی بەسەر ئاسمانەوە هەیە

کەس ناتوانێ دوو کاری دژایەتی ڕێک بخات:

مستی و داعیەء حکمت هیهات هیهات
برندارند بیک دست دو تا خـــــربزرا

واتا:

سەرخۆشی و بێهۆشی و ئیدیعای زانینی حیکمەت و هەیئەت زۆر دوورە
کەس ناتوانێ بە دەستێ دوو کاڵەک هەڵگرێ

***

لە هەجووەکانی شێخ ڕەزا

شێخ ڕەزا بە شاعیرێکی هەجووکەر ناسراوە و گەلێک لەوانەی باسی شێخ ڕەزایان کردووە هەر بەوە ناسیویانە. مامۆستا مەلا جەمیلی ڕۆژبەیانی ناوی

«لسان الحق»ی لێ دەنێت، هەر وەکو هەجووەکانی حافزی شیرازی بە «لسان الغیب» ناو دەبرێت، ئەمیش، واتە شێخ ڕەزا خۆی، لە پارچە شیعرێکی فارسیدا کە بۆ نازم پاشای موتەسەڕیفی بەغدا ناردوویەتی ئەڵێت:

زخیل شاعران من هم حکیمم
گهی گویم هجا و گاه تحسین
همی گویم نگویانرا ستایش
همی خواهم بدانرا لعن ونفرین
بکام دوستان ریزم تبرزد
زنم بر فرق بد خواهان تبرزین
کریمانرا دهانم گۆزەء شهد
لئیمانرا زبانم تیغ روبین

واتا:

لە ناوی شاعیراندا منیش حەکیمم
جارێ هەجوو ئەکەم و جارێ تاریف
ئەوەی نەکراوە تاریفی ئەکەم
بۆ خراپانیش ئەکەم لەعنەت و نەفرین
شەکری کەللە بە ئارەزووی دۆستان دەوەرێنم
تەورەزینیش ئەدەم بە کەللەی بەدخواهان
دەمم گۆزەی پڕ لە هەنگوینە بۆ چاکان
زبانم تیغی پۆڵایینە بۆ نامەردان

بەڵام شیعری ستایش و ئاینی و ڕەخنەکانی لە هەجووەکانی کەم ڕەونەقتر نین.

فەرموون لەگەڵ هەندێ لەو هەجووانەی.

***

لەگەڵ عەلی بەگی مودیری قزڵجە

شێخ ڕەزا بۆ ئیشێکی دۆستێکی دەچێتە لای عەلی بەگی مودیری قزڵجە. عەلی بەگ نە تەنیا ئیشەکە ناکات، بە وشکی وەڵامی شێخ ڕەزا دەداتەوە و شێخ ڕەزاش ئەم هەجووەی ئەکات:

لە طەرەف کێرەوە بەریدی صەبا
بۆ مودیری قزڵجە نامە دەبا
بۆ جەنابی موقەڕەبولخاقان
میر عەلی بەگ لە ئەنجەبی نوجەبا
میرم ئایا چلۆنە عیللەتەکەت؟
باز بە خارشتە بن گونت عەجەبا؟
ئیحتیاجت بنووسە عەیبی چییە
مەحرەمی ڕازی تۆم بە عەهدی صەبا
صەد تڕت دا بە کوودەکی لە گونم
ئەی تڕت ڕەعد و وەی تست ڕەشەبا
دودەمانتان چرووکە بنیادی
بۆ قەباحەت بنم دگل هەبەبا
عەبدوڕەحمان بەگی برات فەرمووی
ئابڕووی خانەدان عەلی ئەیبا
خاڵە کوێریش صەراحەتەن ئەیگوت
کە عەلی بەگ بووە بە دێڵەبەبا
لە ئیبانەت ئیبا مەکە میرم
(هذه ارثکم أخا و أبا)
گەر بە کێری قزڵجە تێر ناخۆی
وەرە تا (شێخ ڕەزا) بە ڕەشتا با

***

عەباکەی مودیری تەحریرات

مودیری تەحریرات لە کەرکووک عەبایەک بەدیاری بۆ شێخ ڕەزا ئەنێرێت ئەوەندە ئەڵێت: شێخ عەباکەی کۆن بوو من عەبام بۆی نارد، شێخ ڕەزا تووڕە دەبێت و جوببە کۆنەکەی خۆی لەبەر دەکاتەوە و لەگەڵ ئەم شیعرە کە بە چوار زوبانە، تورکی و فارسی و عەرەبی و کوردی، عەباکەی بۆ ئەنێرێتەوە:

گـــزر دوائر اقـــلامی ارقـــه سنده دوات
مــــدار اهل قلمـــدر مـــدیر تحـــریرات
نکفـــتـمت کـــه حـــذر کن زتیغ نـاطقـــه أم
(فــــان ناطقــــتی آفـــة من الآفـــات)
لەبەر عەباکە جەبەم کردی ئەی فەقیری خودا
بگرە عەباکەت، کێرم بە قنگی خۆت و عەبات

واتا:
لە دائیرەکاندا مەرەکەبدان بە شوێن قەڵەم یا ئەسووڕێتەوە
مەداری خاوەن قەڵەمە مودیری تەحریرات
پێم نەوتی ئاگات لە تیغی زوبانم بێ!
زوبانم ئافەتێکە لە ئافات
لەبەر عەباکە جەبەم کردی ئەی فەقیری خوا
بگرە عەباکەت، کێرم بە قنگی خۆت و عەبات

***

کەڵەشێرەکەی نەقیب

لەو سەردەمەدا شەڕەکەڵەشێر مایەی ڕابواردن بووە. شێخ ڕەزا نامەیەکی هەڵبەست ئەنێرێت بۆ نەقیبی سولەیمانی داوای کەڵەشێرێکی لێ ئەکات و ئەڵێت:

کـــەڵەشـــێرێ بە (رضـــا) لازمـــە کـــرمـــاشـــانی
زیـرەک و چابـووک و دەم گـــەرم و دڕ و شـــەڕانی

کەڵەشێرێ کە قەپی گرت لە بناگوێی کەڵەشێر
پڕ بەدەم بیپچڕێ وەک سەگی هەورامانی
کەڵەشێرێ کە ئەگەر شێری نەڕی بێتە مەساف
ڕای ڕفێنێ بە شەقێ میسلی کەری تالانی
بۆ حەواڵەی دوبری ئەو کەسە خۆم ئەیزانم
دوو گونی پێوە هەبێ وەک دوو جەڕەی (لەیلانی)
بە درێژی وەکو مەولان بەگەکەی میری بەیات
بە جەسامەت وەکو کوێخا زلەکەی بیبانی
جنسی خۆی جووتە مریشکێ بەری حەملەی بگرێ
نەکو سوویی بێتەوە بێچارە لەبەر بێ گانی
ئەی نەقیب زادە، بنێرە کەڵەشێرێکی وەها
بۆ (ڕەزا)کەی سەگەکەی قاپییەکەی گەیلانی

بەڵام ئەم جۆرە کەڵەشێرە وا شێخ ڕەزا باسی دەکات لە کوێ پەیدا دەبێت؟ نەقیب زادە کەڵەشێر نانێرێ. لەو کاتەدا خەبەر دەگاتە شێخ ڕەزا کە حەسەنی مەحموود ئاغا ئەمەی بیستووە؛ کەڵەشێرێک و دوو مریشکی ئامادە کردووە بیاننێرێت بۆ شێخ ڕەزا. شێخ ڕەزا ئەم شیعرەی بۆ ئەڵێت:

ئەو بە هەیئەت کەڵەشێرە کە بە هەڵمەت شێرە
کەرەمت کردووە بیستوومە، دەسا بینێرە
دوو مریشکیشی لەگەڵدا کە فریشکی نەکەوێ
خرتی چەند ساڵەیە ئەڵبەت بە مریشکان فێرە
بارەکەڵا حەسەن ئاغای کوڕی مەحموود ئاغا
کەفی فەییاضە، دڵی واسیعە، چاوی تێرە
نەوەکو شاری سولەیمانییە، کۆیە بە کەرەم
نەوەکو طاوق و کەرکووکە نەوەک هەولێرە

ئەم هەموو شیعرە کە ناردم کەڵەشێرێکی نەنارد
جدی ئەعلایە نەقیب زادەیە، خۆی بێ خێرە
دۆستان، ئەم کەڵەشێرە وەکو تەعریفی ئەکەن
بۆ (ڕەزا) لازمە ئەم نێرکەیە ئەو نێرە
هەدییەتێ گەر لە تەرەف دۆستەوە بێ شوکری ئەکەم
پێی ڕەزامەندم ئەگەر چی تەرفێکی کوێرە
قافیەی تەنگە نەزیرەی کەمە شاعیر زینهار
ئەوەی لەم قافیە بۆت ماوەتەوە هەر کێرە

بەڵام شێخ ڕەزا دەس لە مارەییی دایکی هەڵگرێت دەس لە کەڵەشێری نەقیب هەڵناگرێت:

ئەو دوو مریشک و کەڵەشێرە کە وتم بینێرە
دووی لە ڕێ مرد و یەکێکی بە نەخۆشی لێرە
شەو هەموو دەس بەدوعا بووین و لە وەختی سەحەرا
کەڵەشێر ئەمری خوای کرد و وتم وای شێرە

***

لەگەڵ دەروێش ئەفەندیی موفتیی کەرکووک

بنەماڵەی دەروێش ئەفەندیی موفتی، بنەماڵەیەکی کۆن و خانەدانی کەرکووکن و گەلێک پیاوانی دانا و ئایینناس و ئەدیبیان تێدا هەڵکەوتووە. دەروێش ئەفەندیی موفتی پیاوێکی خاوەن دیواخان بوو. ڕۆژێک دەبیستن کە دژی شێخانی تاڵەبانی دواوە. ئەم قسەیە دەگاتە شێخ محەمەد عەلی کوڕی شێخ عەلی و بەبێ پرسی باوکی چەند کەسێک دەنێرێت و تێلاترێنیان دەکات و دیوخانیان پێ هەڵدەگرێت. ئەمە دەبێتە هۆی ناخۆشی لە نێوانی شێخانی تاڵەبانی و ماڵی موفتی.

دەروێش ئەفەندی جارجار دژی حکوومەتی عوسمانیش دواوە و ئەمە بووەتە هۆی ئەوە کە بەرپرسیار بێت. لەم بەرپرسیارییەدا بەند دەکرێت. بەڵام

شێخ ڕەزا لەم شیعرەیدا، ئەمە بەکەم دەزانێ و دەیەوێ سوورگون بکرێ:

تحت توقیفە آلندی قوی آلنسون کیرەته
خلق ایچون چاهی قزان چاهە دوشر ألبته
حبسە ابقا نه دیمگ بصرەیە سورمگ لازم
(بصرەدەن) (بومبە)یە، من (بومبە) الی (کەلکەته)
ناسە عبرت اولیور ایتملیدر وقعە نویس
ترسن ترجمەیی حالنی ثبتی غزته

واتا:

خرایە بەندیخانەوە با بەند بکرێت کەرەتە
ئەوەی چاڵ بۆ خەڵق هەڵکەنێت هەر خۆی تێی دەکەوێت
لە حەبس مانەوە مانای چی؟ دەبێت ڕەهێڵەی بەصرە بکرێت
لە (بەصرەوە) بۆ (بۆمبای) لە بۆمبا بۆ (کەلکەتا)
ئەم کردەوەی دەبێت ببێتە عیبرەت بۆ خەڵق
تەرجوومەی حاڵی ئەم تەرەسە بخرێتە غەزەتە

ئاە چە خۆشە بە چەقۆ گوێی لە بنا خشت ببڕن
ڕیشی قوت کەن بە مەقەس بیکەنە مەیموونە قوتە
بە دەف و دائیرەو زەمزەمەوە دووی بکەون
لێ بدەن چەپڵە بڵێن بێنەوە کوڕگەل ئەمەتە

شێخ ڕەزا ئەبیستێت کە موفتی وتوویەتی! «ئەم تاڵەبانییانە چین بە کەوچکێک شۆربا ئەم هەموو خەڵقەیان ڕاکێشاوەتە لای خۆیان، من لە جیاتی شۆربا دەعوەتی (قوزی) ئەکەم.» شێخ ئەمە ئەقۆزێتەوە ئەڵێت:

یەکتری دەعوەت ئەکەن ئەهلی دیانەت بە قوزی
کوڕی موفتی بە قنگی، خانمی دایکی بە قوزی

ماڵی موفتی، لە کەرکووک، لە بەری قەڵا بوو. وا دیارە ماڵی قازیش لەوبەر، لە بەری قووریە بووە. شێخ ڕەزا ئەڵێت:

ماڵی موفتی لەم بەرە، مەعلوومە قازیش لەوبەرە
من فەقیرم کێ دەزانێ لەم بەرم یا لەو بەرم

***

مودیری ماڵی هەولێری

مودیر ماڵێکی هەولێری لە کەرکووک دەبێ. شێخ ڕەزایش کاری بەم جۆرە کاربەدەستانە زۆرە. دە کاری بۆ ڕاپەڕێنن و یەکێکی بۆ نەکەن بەر هەجووی شێخ دەکەون. لەم شیعرە کوردییە ئەڵێت:

ماڵ مودیری کە خەڵقی هەولێرە
هەر وەکو موویێ خایە بێ خێرە
سوورەت و سیرەتی لە پیاو ناچێ
ئەو قورمساغە مێیە یا نێرە
من بە مەخفی کە چووم و تێی فکریم
بەزمی غەوغایی مەقعەدی کێرە
دیم (حوسێن) کردی قەصدی قەتلی (فەتاح)
وەکو (یونس) کە دەس بە شمشێرە
حەرەمی موحتەرەم کە لەعلی خانە
خەرمەنی عیصمەتی گەرایی کێرە
ڕاوی ڕێوی هەموو لە بۆ کەوڵە
گورگ لەبەر بەرخە دێتە ناو بیرە
بەهری ئاودانی مەزرەعەی فەرجی
جووتە گون، حوقەیە کێر ئاودێرە
وتم: ئەی بێ حەیا تو ناترسی
لە خوای ڕۆژ و مانگ و ئەستێرە؟
وتی: یا شێخ ئەمان مەکە مەنعی
ئەهلی قوونیان* بە قوونی ئەو فێرە

نییه باکم گەر ئەو خەبیثە بڵێ
ئەوە ئەشعاری (لامع)ی** کوێرە

* قوونیان دێیەکە نزیکی هەولێر.

** لامع نازناوی شێخ ڕەزا، بەڵام لە دواییدا وازی لێ هێنا.

***

هەجووی مەخموور ئەفەندی

شێخ ڕەزام و بە فەصاحەت لە جیهاندا مەشهوور
پسەری پیری نەزەر کردەی قوطبی لاهوور
شیعری من وەهبییە، کەسبی نییە، هوشیارەوە بە
خۆت لە من لادە لە سۆراخی قنگت بەم (مەخموور)

لە شیعرێکی تریدا ئەڵێت:

گەر نەکا (مەخموور ئەفەندی) تەرکی تریاکی لەعین
فێری سێ بەزمی دەکا، پژمین و کۆکین و تڕین

***

لە ستایشەکانی شێخ ڕەزا

شێخ ڕەزا قەت دۆست و ناسیاوی فەرامۆش نەکردووە و هەمیشە کردوویانیەتە سەری و بیری کەوتوونەتەوە. ئەمجا ئەو ستایشانەی، بەپێی جۆری پێوەندیی لەگەڵ ئەو دۆستانەیەتی. لە ستایشەکەی ئەحمەد پاشای بابان «ڕۆژی یەکشەمی کە مەشهوورە بە ڕۆژی بازاڕ» بۆ ڕەخنە و گاڵتەوگەپە و لە هەندێکیان بۆ بیرخستنەوەیە و هەندێکیشی سوپاسنامە.

***

ستایشی حاجی ئەسعەد ئاغا

حاجی ئەسعەد ئاغا، شێخ ڕەزای فێر کردبوو کە هەموو ساڵێک تووتنی

بۆنداری (بێشـەمـە و شاور و شـێتنە)ی بۆ بنێرێ. تووتن ناردن بۆ کـەرکـووک ئاسـان نەبوو. دەبوایە بە قـاچاغ لە تاریکیی شـەودا، بەدزی پۆلیسـی ڕێژییـەوە لە دزەڕێیەکانـەوە بێت. حاجی ئەسعەد ئاغا ماوەیەک تووتن نانێرێت و شـێخ ڕەزا لەم شیعرەدا بیری دەخاتەوە و ڕێگەی قاچاغی پێشان دەدا و ئەڵێ:

تۆ کـەم نـەزەری دەرحـەقی من ئـیسـتـەکـە ئاغـا
من مـاوە هـەوای صـوحـبـەتی تۆم هـەر لە دەمـاغـا
تـا ڕۆژی قــیــامــەت بە خــوا زیندووە نـامــرێ
بـابێ کــە بمێنـێ کــوڕی وەک تۆی لە وجــاغــا
بۆ تووتـنەکـەی (بێشـەمـە) و (شـاور) و (شـێـتنە)
شـێت بووم و نەهات وەخــتــە دڵم دەرچێ لـە داغـا
جــاران چە بە چاغ و چە بەبار بۆت دەهـەناردم
نانێــری ئەمــیــســتــا نە بە بار و نە بەجـاغــا
ڕێی نـەوتەکـە باجگیـری ئەگـەر زۆرە دەفـەرمـووی
ڕێی (خـاسـە) بە شـەو خـاڵـیـە بابێ بە (بلاغـا)
نـەمــزانی فــەلەک گــۆبەنی هـەر بۆ منە یاخــو
صـەد دەسـتی وەکـو دەسـتی منی کـردووە بەزاغـا
یارەب گــوزەران کـا بە صــەفـا وەخـتی ئەزیزت
پەیوەســتـە لە دەوری چیـمــەن و گـەردشی باغـا
بۆ چوونە تەوافی حـەرەمی شــاهدی مـەقـسـوود
عـالەم هەمــوو مــەئزوونە، (ڕەزا) هـەر لە یەسـاغـا

***

ستایشی شێخ ستار

شـێخ سـتـار کـوڕی شـێخ ئەحـمـەدی تاڵەبان و مـامی شـێخ ڕەزایە. بەڵام تەمـەنیان زۆر لە یەکـەوە دوور نەبوو و زۆریش هاودەم و گاڵتـەوگـەپیان لەگـەڵ

یەک دەکرد. شێخ ستار دانیشتووی دەرەوەی کەرکووک و لە گوندی بادەوا بوو و جـارجـار دەهـاتە کـەرکووک و لـە تەکیـە، زۆربەی کـاتـی لەگـەڵ شـێخ ڕەزای برازایدا ڕادەبوارد. شێخ ڕەزا لە دووریی شێخ ستاردا ئەڵێت:

ســوپـای غــەم دەورەیـان دام دەس بە مــەطرەق
لـە پاش تـەشــریفی تو، دامــیــانـە بەرشـــەق
تـەعـــالـەلا، کـــە جـــەلادی فـــیـــراقت
دەڕێژێ بێ مـــوحـــابا خـــوێنی ناحـــەق
مـــەپرســـە بۆ لە هـیـــجـــرانت نـەمـــردم
کە من صـەگ مـەرگم و گیـان سـەخت و دڵ ڕەق
کـە زینیـان خـسـتـە پشـتی مـاینە ڕەش کـوێت
گـــــەڕا چاوم لـە تـاوان زەرد و ئـەبڵـــــەق
لە شـــەوقی تو وەکــو (مــەنصــووری حــەللاج)
خـــروسی طـەبعی مـن ئـەیگوت: ئـەنـائـەلحـــەق
لـە بـەزمـی خـــوســـرەوانـدا یـەک زەمــــانێ
مـورەخـەص بووم، وەکـو دەسـتـووری مـوطڵـەق
ئـەمــیـســتــاش طاقــەتم طاقــە و پەریشــان
خـروسم ئـەخـرەســە و حــاڵم مـوفـەشـشـەق
لـەبەر هـەیوانـی مــزگــەوت ئێـســتــە بێ تـو
وەهـا دێـم و دەچـم، وەک حـــــاجـی لـەقـلـەق
ئیــلاهـی عــومـــر و جــاهـت بـەرقــەرار بێ
عـــەدووت ســەرنگون بێ و خـــۆت مـــوەفــەق
ســـمـــێـڵـی شـــێخ ســـتـــار (حـــەبلوطـەتینە)
کـــەلامی (شـــێخ ڕەزا) وەحـــیـی مــوصــەددەق

***

له ستایشی شێخ ئەمینی هەولێری

شێخ ئەمین یەکێک بوو لە داناکانی شاری هەولێری کوردستان. حکوومەتی عوسمانی، وەکو مەلا مارفی مەلا عەبدوڵای خدریی کردە سەرەک دادگەی بیدایەت شێخ ئەمینی هەولێریشی کردە سەرەک دادگەی سزای کەرکووک. ئەم شێخ ئەمینە بە حاکمێکی عادل و ڕەوشت پاک و دانا ناسرابوو. شێخ ڕەزا لەم ستایشەدا بە شیعرێکی فارسی ئەڵێت:

گفتم ملک روی زمین شیخ امین است
نه نه غلطم صد ملکش ملک یمین است
کوته نظری گفت ملک من نتواند گفت
کانرا بفلک مسکن وانرا بزمین است

واتا:

وتم فریشتەی ڕووی زەوی شێخ ئەمینە
نە نە، هەڵەم، سەد فریشتە بەندەیەتی
کورت بینێ وتی ناتوانێ ببێ بە فریشتە
چونکە جێگەی فریشتە ئاسمانە و ئەم لە زەوییە

گفتم مگر این ضرب مثلرا نشنیدی
ای خواجه که تشریف اماکن بمکین است
باز از دراین کار در آید که ملائک
از نور و بن آدم بیچاره ز طین است

واتا:

وتم: ئەی تۆ ئەو پەندەت نەبیستووە ئەی کابرا
کە ئەڵێ؛ شەرەفی شوێن بەو کەسەوەیە کە لە شوێنەکەدایە
کە فریشتە لە تیشک دروست کراوە و ئادەمیزادی هەژار لە قوڕ

مــــاهیت آن تعـــبـــیــــه از عـــالم انوار
سـرمـایهء این قطرهء از مـاء مــهین است
با آن گـــهـــر پاک برابر نشـــود خـــاک
صـد پایه بمیـزان خـرد آن به أزین آست

واتا:

ماهییەتی ئەو لە جیهانی تیشک پڕ کراوەتەوە
سەرمایەی ئەم بە دڵۆپەیێ ئاوی نماچیزە
خاک لەگەڵ ئەو گەوهەرە پاکە بەرانبەر ناوەستێ
بە ترازووی عەقل ئەو صەد پلە لەم چاکترە

گـفـتم کـمکی باز بکش خـواجـه عنانرا
اصـرار مکن عـفـو بفـرمـانه چنین است
در بـارگــــــه لم یزل اقـــــدس یزدان
بنیـاد فـضـیلت همـه بردانش دین است

واتا:

وتم: خواجە کەمێ جڵەوەکەت ڕاکێشە دواوە
سوور مەبە؛ ببەخشە، وانییە
لە بارەگەی هەمیشەیی و پیرۆزیی خوادا
هەموو بنیاتی گەورەیی لەسەر زانست و ئاین بینا دەکرێ

مـــســـجـــود مـلائک شـــدن آدم خـــاکی
از ســـایهء علـم لدن و دین مــــبین است
ای شیخ اگـر مـحکمـه را معدلتی هست
از رای زرین تـو، وز فـکر مـــــتین است

واتا:

سوجدە بۆ براوی ئادەمی لە خاک دروستکراو لەلایەن فریشتەوە

له سایەی زانستی خوایی و ئاین ڕوونەوەیە
ئەی شێخ؛ ئەگەر دادگە دادپەروەرییەکی ببێت
لە ڕای سەنگینیی تۆ و لە بیری بتەوتەوەیە

جـــبـــــریل امـــــینت زبرای چـه نگویم
صـد بار خـدا گـفت کـه جـبـریل امـین است
شـیرنتـر از اشعـار (رضـا) نینست، بلی هست
امـــا نـه چـنین نقــره، نـه چندین تمکین است

واتا:
بۆچی پێت ئەڵێم جبرەئیلی ئەمین
خوا خۆی صەد جار وتوویەتی جبرەئیل ئەمینە
شیرنتر لە شیعری (ڕەزا) نییە، بەڵێ هەیە،
بەڵام نەئەوەندە بێگەردە و نەئەوەندە بە خۆیە.

می کــه تبـه زداير زرمـز قــال و قــيل
می کــه پرده گــشــايد زبزم کن فـيکون
می کــه گــر گــزرد بر مـــشــام آبستن
فـقد بمغز جنين در مـشيمـه شـور جنون

واتا:
ڕەنگی ڕەشی شەوەیی لە ئیشارەتی (قال) و (قیل) پاک کاتەوە
شەرابێ کە پەردە لە بەزمی جیهانی (کن فیکون) هەڵماڵێ
شەرابێ ئەگەر بۆنی بڕوا بە لووتی دووگیانا
سەودای شێتی لە منداڵدانا بکەوێتە کەللەی ئاوەڵەمە (شەرابێکی وام بدەرێ)

کـه تا بيـاری آن عندليب ناطقـه أم
يکی قصيده سرايد چو گوهر مکنون

@kurdica

بمدح ناظر مـاليـه مـصطفى پاشـا
مـشيـر معدلت آيين مـرحـمت قـانون

واتا:

تا بە یارمەتیی بولبولی هێزی وتنم
چەکامەیێ بهۆنمەوە وەک گەوهەری بن دەریا نایاب بێ
لە تاریفی وەزیری دارایی مستەفا پاشادا
کە وەزیری داد ئاین و ڕەحم قانوونە

هـنـر وری کـــــه بـدورش ممـالـک اســـــلام
چـنان شـده است چـو یونان بعـهد (افـلاطون)
خـجـســتــه رای وزیری کــه ســاعـد هـنرش
ببـــزم و رزم چـو آید ز آســـــتین بیــــرون

واتا:

هونەرمەندێکە کە وڵاتانی ئیسلام لە سەردەمی ئەوا
وەک یۆنانی سەردەمی ئەفلاتوونیان لێ هاتووە
وەزیرێکی بیروڕا پیرۆزە کە باسکی هونەری
لە قۆڵ دێتە دەر بۆ بەزم و ڕەزم

***

ستایشی مستەفا فازڵ پاشای کوڕی محەمەد عەلی پاشای میسری

مستەفا فازڵ پاشا وەزیری دارایی دەوڵەتی عوسمانی بوو. ئەم بنەماڵەیە، تا ڕۆژانی دوایی شایەتییان لە میسر، لە ڕەسەندا بە (ئەرنائووت) ناسراون. بەڵام لە ڕوونکردنەوەیەکدا شاهزادە محەمەد عەلی کە جێگیری شا فارووق بوو، لە بابەت ڕەسەنی بنەماڵەی محەمەد عەلی پاشا ئەڵێت؛ ڕاستە محەمەد عەلی پاشا لە ئەلبانیا هاتووەتە دنیاوە، بەڵام باوکی کە فەرماندەی لەشکری ئەو وڵاتە بوو، لە ڕەسەندا کوردی دیاربەکر (ئامەد)ە.

شـێخ ڕەزا، نـەترسی و زوبانـی خـۆی بووە هۆی بڕینی ئەو مـووچـەیەی کـە لەلایەن گـەنجـینـەی حکوومـەتـەوە بۆی بڕابووەوە. دەیەوێت ئەمـە بگـەیێنێـتـە وەزیری دارایی بۆ ئـەوەی چاوێکی تری بخـشـێنێـتـە ئەو ڕووداوە و هـەڵی وەشێنێتەوە.

مرا بـهیچ نیـاسـاید این دل مـحزون
مگر بطلعت زیبـا و قـامت مـوزون
گـهی به پستـهء خندان دلبـر باهر
گـهی بەنرگس فـتـان شاهد مفـتـون

واتا:

ئەم دڵە خەمگینەم بە هیچ ناحەسێتەوە
مەگەر بە سیمای جوان و قەد و باڵای ڕێکوپێک
جارێ بە فستقی خەندانی (واتە دەمی بە زەردەخەنە)ی دڵبەری بەناز
جارێکیش بە چاوی وەک نێرگسی دڵڕفێنی یاری دڵ پێوە گرفتار

من آن قلندر آزاده مـــشــــربم کـــه قلم
کـــشــیــده بر بد و نیک جـــهـــان بوقلمـــون
بآب شـــوی خـــدایا جـــریدهء اخـــبـــار
کـــه صـــرفـــهء نبـرم زین فـســانه و افـســون

واتا:

من ئەو قەڵەندەرە ئازاد مەشرەبەم کەوا قەڵەمی
بەسەر چاک و خراپی دنیای قەڵەموون سیفەتا هێناوە
خوایە ڕۆژنامەی دەنگوباس بە ئاو بشۆ
کە من هیچم دەسگیر نەبێ لەم ساختە و فڕوفێڵانە

به بزم عــشق مگو حـدیث مـــهـــروفـــا
مـــرا بکار نیــــاید قـــرآن (ناپلیـــون)

مـرا ازان چه كه فـيروز گشـت بسمـارک
مـرا ازان چه كه پـامال كشت مكمـاهـون

واتا:
له بەزمی عەشقا تەنیا ڕازی خۆشەویستی و وەفا بەکەڵکە
ژنهێنانی ناپلیۆن بەدەردی من ناخوا
من چیم داوە لەوە کە بسمارک سەرکەوتووە
من هەقم بەوەوە چییە کە مەکماهۆن کەوتووەتە ژێر پێ

کـدام خـاروخـسم بـهـره از غنائم یونان
کـدام شـال نصـیـبم ز غـارت (شـالون)
بجز حكايت (شيرين) مپرس از (فـرهـاد)
بجـز فسـانهء (لیـلی) مـجـوی از (مـجنون)

واتا:
چ دڕک و داڵێکم دەسگیر بووە لە تالانی یۆنان
کام شاڵم پێ بڕاوە لە تالانی (شالون)
لە ڕازی (شیرین) بەولاوە لە فەرهاد مەپرسە
لە دووی ئەفسانەی لەیل زیاتر مەگەڕێ لای مەجنوون

مـرا بدین سر شـوریده با جریده چەكـار
بیـــار ســـاقی گل چـمــره بـادهء گلـگون
مـــی كــه روح رســـاند بـعـــالم وحـــدت
مـیـی كـه راه نماید بـحـضـرت بیـچـون

واتا:
من بەم سەرەسەوداییەوە کارم بە ڕۆژنامە چییە
ئەی مەیگێڕی پەری ڕوخسار بادەی وەک گوڵ سوور بێنە
مەیێ بێنە کە ڕۆح بگەیەنێتە جیهانی یەکێتی

مەیێ کە ڕێگە بکاتەوە بۆ لای جەنابی بێ هاوتا

بدشمنان بنماید شجاعت و قهرش
بدوستـــان بنشـاند خـزانهء قـارون
ببین بزیر رکابش سمند صاعقه رو
ببین بدست نوالش پرند آزرگـــون

واتا:

ئازایی و قاری ئەنوێنێ بە دوژمنان و
گەنجینەی قاروونیش ئەنوێنێ بە دۆستان
لە ژێر ئاوزەنگی و زینی ئەو ئەسپی زەردی وەک برووسکە تێپەڕ بوو ببینە
لە دەستی بەخششیتا ئاوریشمی ئاگرڕەنگ ببینە

کـه تا مشـاهده بین هزبر بر ثعبـان
که تا معاینه بینی جحیم در جیحون
نسیم گلشن مهرش آگر وزد نیسان
سموم آتش قهرش اگر جهد کانون

واتا:

تا زەبری پاڵەوان بەسەر ئەژدەهاوە ببینی و
دۆزەخ لە جەیحوونا بەدی بکەی
شنەبای گوڵزار لوتفی ئەو ئەگەر بە نیسانا هەڵکا
ژاری ئاگری قاری ئەگەر لە کانوونا بجووڵێ

بیـــراغ لالهء نشکفـــتـــەرا بر یزد برگ
ببـاغ لالهء افـسـر درا بجـوشـد خـون
کـفش پیـالهء از بادهء کـرم سـرشـار
دلش سفینهء از گنج معرفت مشحون

واتا:

لالەی نەپشکوتووی ناوباغ گەڵای ئەوەریٚ
لالەی سیسبووی ناوباغ خوێنی تیا دێتە جۆش
لەپی پیاڵەی پڕ لە بادەی بەخششە
دڵی پاپۆڕی پڕ لە گەنجی زانستە

یکی فقیر بود با سخای او ملیار
یکی پشیز بود با عطای او ملیون
ایا بلند جنابا! وزیر آصف رای!
به یمن اختر مسعود و طالع میمون

واتا:

پیاوێکی هەژار لەگەڵ بەخششی ئەوا ئەبێ بە ملیاردێر
یەک پوولی ناچیز ئەو بیدا ئەبێ بە ملیۆنێ
ئەی پایە بڵند، ئەی وەزیری بیروڕا وەک ئاسەفی وەزیری حەزرەتی سولەیمان
بە بەرەکەتی ئەستێرەی بەختەوەری و تالیعی پیرۆز

یکی برای خدا تیغ انتقام بکش
بخواه کینهء من از زمانهء وارون
همیشه تابجهان خلق داستان دانند
بعدل داد کند عمر دولتت افزون

واتا:

بۆ خاتری خوا تیغی تۆڵە هەڵکێشە و
داخی من لە زەمانەی شووم داوا بسێنە
تا هەمیشە خەڵکی دنیا وەک داستان بزانن
کەوا تەمەنی دەوڵەتت بە عەدل و داد زیاد ئەکا

***

@kurdica

له ستایشی تەحسین پاشای والیی مووصڵ

شێخ ڕەزا له پاش کۆچی دوایی شێخ عەبدورەحمانی باوکی، شێخ عەلی دێی (قرخ) و (تاڵەبانی) تەرخان کردبوو بۆ گوزەرانی. ئەم دوو دێیە دەیمەڕۆیە بەرهەمێکی وایان نەبوو خەرجیی ماڵ و دیوەخان و هاتوچۆی شێخ ڕەزا، لە مل بگرێت، سەرەڕای ئەوەش مەئمووری باج، بە بەرتیل نەبوایە، باجێکی وای دەخستە سەر بەرهەمی گەنم و جۆ کە شێخ ڕەزا نە بۆی هەڵدەستا و نەیش توانای بەرتیلدانی هەبوو. زمانە تیژەکەی هەبوو و بەس. بەڵام دەیتوانی هاواری خۆی بگەیێنێتە بەرزترین مەقامی دەوڵەت. لێرەدا گیروگرفتی گوزەرانی دەخاتە پێش چاوی والیی مووصڵ کە کەرکووک لە ژێر دەستەڵاتیدا بوو و شکاتیش لە مەئمووری باج دەکات.

شاد از (خشه) بودم هم رفت بطاپو
بیهوده گزشت آن همه ام سعی و تکاپو
میکارم و چون میدروم کشتهء خودرا
در خرمنم آتش زند این چرخ جفا جو

واتا:

دڵم بە (خشە) خۆش بوو، ئەویش تاپۆ بردی
ئەو هەموو هەوڵ و تەقەلایەم بەفیڕۆ ڕۆیی
زەوی ئەکێڵم و تۆو ئەچێنم و کە داچێنراوەکەی خۆم ئەدروومەوە
ئەم چەرخی جەف بەخشە ئاگر بەر ئەداتە خەرمانم

بشکافت چو گندم فلک شعبده بازم
تا مشت جوی گشت مرا حاصل ازین جو
(طاپو ایله ویردی املم باد هوایه
خرمن گبی یانسون یورکی ناظر ویرگو)

واتا:

گەردوونی فێڵباز دوو کەرتی کردم وەک دەنکە گەنم
تا مشتێ جۆم لەمبەر جۆگەیە دەسگیر بوو
وەکو تاپۆ هیوای دایە بایا
وەکو خەرمان هەناوت بسووتێ نازری باج

دست من و دامـان تـو، ای حـضـرت والـی
ای واسـطـهء رزق گـــدایـان دعـــاگـــو
عـالـی نسبـا سیـرت و سیمای تو زیبـاست
تـحـسین لقـبـا اسـم و عـسـمـای ت و نـیکو

واتا:
دەستی من و داوێنی تۆ ئەی جەنابی والی
ئەی هۆی ڕزق و ڕۆزیی هەژارانی دوعاگۆ
ئەی بنەچە بەرز! ڕەوشت و سیمای تۆ هەردووکیان جوانن
ئەی کەسێ کە لەقەبت (تەحسین)ە، ناو و شەخسی تۆ هەردوو چاکن

گـــر بـنـدهء ثابـت قـــدمـی هـست مـنم مـن
ور خـواجـهء صـاحب کـرمـی هـست توی تو
فـرش است زخـاک قدمت عرش سلیـمـان
جویی است زبـحـر حکمت هـوش (ارسطو)

واتا:
ئەگەر بەندەیەکی نەلەقیو و بەردەوام هەبێ، منم من
ئەگەر خواجە و خاوەنێکی بەخشندەیش هەبێ، تۆ
عەرشی حەزرەتی سولەیمان ڕایەخێکە لە خاکی بەرپێی تۆ
هۆشی ئەرەستۆیش ئەوەندەی دەنکە جۆیێکە لە دەریای حیکمەتەکانی تۆ

قطرێ بود از دائرهء جـود تو (قـا آن)
تابی بود از شعلهء قـهر تو (هـلاکو)

سرپنجهء تدبیر تو آرایش ملک است
بی منت لشکر کـشـی و قــوت بازو

واتا:
قائان دڵۆپەیەکە لە دائیرەی بەخششی تۆ
هۆلاکۆ تاوێکە لە تیشکی قارت
سەرپەنجەی ڕا و تەگبیری تۆ مایەی ڕازانەوەی وڵاتە
بێ هەڵگرتنی منەتی لەشکر کردنە سەر و هێزی بازوو

ادراک تـو در تـســـویهء امـــر ســـیـــاسی
بـشـکافـت بـسی مـــعنی باریکتـــر ازمـــو
گـه جلوه رەونقو گـه شـاهد وحدت بـود این باغ
گـــه در صـــفت ژاله و گـــهلالهء خـــود رو
تـشـــریف بـیـــارید اگـــر، ازســـر اخـــلاص
آید بـنـعـــال قـــدمت (شـــێخ رضـــا) رو

واتا:
تێگەیشتنی تۆ لە چارەکردنی هەر کارێکی سیاسیدا
مەعنای گەلێ لە موو باریکتر ئەقڵەشێنێ
دەمێک ڕەونەق و دەمێک شایەدی یەکێتییە ئەم باغە
دەمێک وەکو ژاڵە تاڵ و دەمێک وەکو لالەی ڕواو
ئەگەر تەشریف بێنن، شێخ ڕەزا لە ڕووی دڵسۆزییەوە
ڕووی خۆی ئەخاتە بەر پێڵاوەکانی پێت

***

لە ستایشی شێخ حیسامەدینی طەوێڵە

شـێخانی بیارە و تەوێڵـە هەر لە کۆنـەوە دۆسـتـایەتییـەکی قـووڵیـان لەگەڵ شـێخانی تـاڵـەبانی هـەیە. شـێخانی تاڵـەبانیش پێوەندییـەکی ڕوحییـان لەگەڵ

ناوچەی هەورامانـدا هەیە و لە پاوەدا لقێکی تەکیـەی تاڵەبانـی هەیە و گەلێک کەس لەو ناوچەیە سـەر بە ڕێبازی قـادریی تاڵەبانییـەکانن. شـێخ ڕەزایش، هـاتوچۆی بۆ ئەو ناوچەیە و شـارانی کـوردستـانی ئێـران، لە ڕێگەی بیـارە و تەوێڵـەوە دەبوو. لەم سـتـایشـەدا، شـێخ ڕەزا باسی ڕێبـازی سـۆفـیـیـەتیی شێخانی تەوێڵە دەکات.

تەنحـر از مطلع گـیـلان بدر آرد مـاهـی
نعلم برکـشـد ازسـمت بخـارا شـاهـی
نەزرنـدان صـبـوحـی زدەء بزم (ألست)
هـایء هـویێ، طربـی، خندەء، قـاهـا قـاهـی

واتا:

نە مانگێ لە جێ هەڵهاتنی گەیلانەوە سەر دەربێنێ (مەبەست لە حەزرەتی غەوثە)

نە لەلای بوخاراوە شاهێکی (وەک شاهی نەقشبەند) ئاڵا هەڵکا

نە های و هوویێ، قاقا و پێکەنینێ، خۆشییێ

لە سەرخۆشانی مەی لە کەڵڵەداوی بەزمی خواناسی بەرز ببێتەوە

نەز کـاشـانە ببـازار (انا الحق) گـویان
مـست و سرخـوش گزرد پیـر فنا فی اللّهی
نـە بدا مـن چکد از دیدەء گـریان اشکـی
نە بکـیـوان جـهـد از سـینەء سـوزان آهـی

واتا:

نە پیرێکی فەنافیللا لە کونجی خەڵوەتەکەی خۆیەوە، بەدەم (أنا الحق) وتنەوە

بە مەستی و سەرخۆشی بڕواتە بازاڕ

نە دڵۆپێ فرمێسک لە چاوی پڕ لە گریانەوە بڕژێتە داوێن

نە لە سنگی ئاگر تێ بەربووەوە ئاخێک سەرکەوێ بۆ ئەستێرەی زوحەل

أوحـدی، سـری، احـمـدی، مـعـروفی
بایزیدی حـسـنی خـواجـه عـبـیداللهی
زیر این کـبند فـیـروزه نیـای امـروز
پی بحق برزه ز اسرار خـدا آگـاهـی

واتا:

ئەوحەدی مەراغەیی، سرِیی سەقەتی، کاک ئەحمەدی شێخ، شێخ مەعرووفی کەرخی
بایەزیدی بەسطامی، حەسەنی بەسری، خواجە عوبەیدلّایەکی ئەحرار
نابینیتەوە لەژێر ئەم گومەزە شینی ئاسمانەدا ئیمرِۆ
پەیی بەخوا بردبێ و لە رِازی خوا ئاگەدار بێ

بود هـرجـا در فـیض هـمـه را قـفل زرند
الـتـجـا کـار خـرونـیـست بـهـر درگـاهـی
قـرب یزدان نتـوان جـسـت زهر آ هرمنی
دست بیـعت نتـوان داد بـهـر گـمـراهـی

واتا:

لە هەر کوێیەکدا دەرگەیەکی فەیز و بەرەکەت هەبوو هەموویان داخست
کاری پیاوی عاقڵ نییە پەنا بەرێتە بەر هەر دەرگەیێ
ناتوانێ لای هەر شەیتانێ نزیکی خوات دەسگیر بێ
ناتوانی دەستی بەیعەت بدەیتە دەست هەر گومرِایێ

کـرد هر ملـحـدکی جـامـهء تقـوا دربر
کـه منم قطب جـهـان تـابکف آرد جـاهـی
فیض خواهـی زمریدان (حسام الدین) شـو
آنکه پیش کـرمش کـوه کم است ازگـاهـی

@kurdica

واتا:

هەر گوێلکە بێ خوایێ کراسی خواپەرستیی لەبەر کردووە و
ئەڵێ منم قوتبی جیهان، بۆ ئەوەی پایەیەک بۆ خۆی دەسخا
تۆ ئەگەر فەیز و بەرەکەتت ئەوێ ببە بەیەکێ لە مریدانی حیسامەدین
ئەوەی کە کێوێ لە مەیدانی کەرەمیا لە پووشکە کایێ کەمترە

چون نشـــیند زپی خـــتم به خلوت گـــویی
خـیمـه در وادئی وحدت زده شـاهنشـاهی
آنكه بايک نظرش دست دهد ســالک راه
قـرب صـد سـاله عـبـادت بسلوک مـاهی

واتا:

کاتێ کە پاش خەتم لە خەڵوەتا دادەنیشێ، ئەڵێی
شاهەنشایێ دەواری لە شیوی یەکێتییا هەڵداوە
ئەوەی بەیەک لالێکردنەوەی ئەو دەستی کەسێ دەکەوێ ڕێی سولووکی گرتبێتە بەر
برێیتییە لە نزیکەی پاداشی سەد ساڵ خواپەرستی بەڕێی سولووک گرتنەبەری یەک مانگ

آرد از همت أو دامن مـــقـــصـــود بدست
دست در دامن مـقـصـود چو من كـوتاهی
حـاسـدی گرکند انکار کـمـالش چەعـجب
یوسـفـیـو افگند. دست حـسـد در چاهی

واتا:

بەهیمەتی ئەو داوێنی مەبەست ئەگرێ بەدەستی خۆی
کەسێ کە دەستی لە داوێنی مەتڵەب گرتن کورت بێ وەک من
حەسوودێ ئەگەر ئینکاری کەماڵی ئەو بکا سەیر نییە

چە غم از رهزنیء نفس گرت بدرقە اوست
پنجە باشیر علی چون فگند روباهی
ای متاع دوجهان جائزەء یک نگهت
خواهم از چشم (رضا) عطف نگاهی گاهی

واتا:

خەمی ڕێگری نەفست چییە ئەگەر ئەو بەرێ کەوتبێ لە ڕێدا
ڕێوییێ چۆن پەنجە لە پەنجەی شێری عەلی ئەدا
ئەی سەرمایەی هەردوو دنیا خەڵاتی یەک لاکردنەوەتم ئەوێ
لە چاوی ڕەزامەندییەوە و، جاروبار لایەکم بەلادا بکەیتەوە و تەماشایەکم بکەی

از ثنا زود عنان باز کشیدم کە نداشت
در خور طبع روان قافیە جولان گاهی
تا سری هست سر ناموران در قدمت
تا دلی هست دلت نائل هر دل خواهی
بو جودت کە بود تعبیە در جوهر جود
نەرسد رنجی و، عارض نشود اکراهی

واتا:

زوو جڵەوی تاریفکردنتم گرتەوە چونکە
قافیە مەیدانێک ئەسپ تاودانی وای نەبوو شایانی تەبیعەتی ڕەوانی شیعرم بێ
یاخوا تا سەرێ هەیە سەری هەموو ناوداران لەبەر پێتدا بێ
یاخوا تا دڵێ هەیە دڵت بە هەموو دڵخوازێ بگا
لاشەت کە لە گەوهەری بوونا پڕ کراوە
هیچ ئازارێکی نەگاتێ و هیچ ناخۆشییەکی نەیەتە ڕێ

***

شێخ ڕەزا و شاری سلێمانی

شێخ ڕەزا پێوەندییەکی ڕوحی و ئەدەبیی زۆری بە سلێمانییەوە هەیە. ئەو پێوەندییە ڕوحییە؛ لە پێوەندیی شێخ مارفی کۆسە لەگەڵ شێخ ئەحمەدی باپیرییەوە و مامۆستای ڕوحیی شێخ عەبدوڕەحمانی باوکی و هاوفەقێیەتیی لەگەڵ کاک ئەحمەدی شێخەوە دەست پێ دەکا.

شێخ ڕەزا و شێخانی بەرزنجە

دۆستایەتییەکی زۆر قووڵ لە نێوان شێخ ئەحمەدی تاڵەبانی و شێخ مارفی کۆسەوە هەبوو. ڕۆژێک شێخ مارف لە شێخ ئەحمەد دەپرسێت؛ «یاشێخ چەند کوڕت هەیە؟» لە وەڵامدا: «قوربان یازدە»، «یاشێخ زەکاتیان دەکەوێتە سەر» چونکە شێخ مارف کوڕی نەبوو. «قوربان عەبدوڕەحمانیان لێ دەرچێت هەموویان لە خزمەتتان». «ناوەڵڵا، من عەبدوڕەحمانم دەوێت، دەیکەمە مەلا و پەروەردەی خواپەرستیی دەکەم و دەتدەمەوە» ئیتر شێخ عەبدوڕەحمان بەهرەی شێخێتیی لەسەر دەستی شێخ مارف وەردەگرێت و ئیجازەی زانستی لەسەر دەستی زانای بەناوبانگ مەلا ئەوڕەحمانی ڕۆژبەیانی دەبێت.

ئەم دۆستایەتییە هاوفەقێتییەی نێوان شێخ عەبدوڕەحمان و کاک ئەحمەدی شێخ دەسپێرێتە نەوەی هەردووکیان و هەموو شێخانی بەرزنجە و تاڵەبانی دەگرێتەوە، بەڵام لە پاشان هەندێ ڕووداوی بەداخ لە نێوانیاندا ڕووی داوە گەردی خستووەتە سەر ئەو دۆستایەتییە قووڵە.

شێخ ڕەزا، لەناو تەمی ئەم دوژمنایەتییەدا دۆستایەتیی کۆنی پایماڵ نەکردووە و لە ستایشەکەی کاک ئەحمەدی شێخدا ئەو پێوەندییە ڕوحییەی دەردەبڕێت و خۆشەویستیی خۆی، نەک تەنیا بەرامبەر بنەماڵەی کاک ئەحمەد بگرە بەرامبەری هەموو سلێمانی دەردەخات و لە شیعرێکی کوردیدا ئەڵێت:

مەربووطە حەیاتم بە سولەیمانی و خاکی
خۆزگەم بە سەگی قاپییەکەی ئەحمەدی کاکی

ئەو قـیـدوەتی سـاداتـە کـە سـوککانـی سـەمـاوات
شـەڕیانە لەسـەر سـوجـدە ئەبەر مـەرقـەدی پاکی
ئەو مـەرقـەدی والآیە کـە وەک عـەرشـی مـوعـەلا
مـەحـفـووفـە بە زوواری مـەلـەک دەوری شـیـبـاکی
بۆ دەست و عـەسـا نازگـەکـەی داخـە دەروونم
قـوربانی عـەسـای دەسـتی دەبم سـۆل و سـیـواکی
دنـیـا لـە دوای حـەزرەتـی شـێخ زێڕ و زەبەر بێ
وەک تاجی کەی و جامی جەم و بەختی ضـوحـاکی
دەرهەق بە حـەفـیـدانی ئەدەب لازمـە زینـهـار
قـوربانی حـەفـیـدانی دەبم بابی و داکی
بەم حـاڵە پەرێشـانەوە باز (اشـهـد بالله)
شـیـعـرت تەرەبەنگێـزە (ڕەزا) شـاعـیـری چاکی

لە شیعرێکی فارسیدا، لە مەدحی شێخ مستەفای نەقیبدا ئەڵێت:

دست خـیـاط أزل خـرقـەء نامـوس و عـفـاف
خـوش برید است ببـالای نقـیب الاشـراف
یعنی نعم الخلف حضرت (کاک احد شیخ)
آنکە با شـیـر زند پنجـە بمیـدان مـصـاف

واتا:

دەستی بەرگدووری ئەزەل خەرقەی نامووس شەرەفی
زۆر جوان بە باڵای (نەقیبولئەشراف) بڕیوە
یانی باشترین پاشماوەی کاک ئەحمەدی شێخە
کە لە مەیدانی شەڕا پەنجە لە پەنجەی شێر ئەدا

مـصطفی نام و چراغ نسب مصطفـوی
نطفـەء هـاشم و نقدی کمری عبد مناف

مـدعی، گـو نزید لاف زهـم چشـــمیٔ او
تکیـه بر جای بزرگان نتـوان زد بگزاف

واتا:

مستەفای ناوە و چرای ئەولادی مستەفایە
نوتفەیی هاشم و دراوی بەر پشتێنی عەبدولمەناف
بڵێ بە مودەعی با لافی سەرچاوەی ئەو نەدا
ناتوانرێ بە هەرزەگویی پاڵ بەجێی پیاوی گەورەوە بدرێ

بزیارت گهی آبای کرامش چه عجب
سر قدم ساخته آیند ملائک بطواف
ای ترا بندگی من نه به امـیـد طمع
ندهم دست کریم تو بصد وجه کفاف

واتا:

بۆ زیارەتکردنی باو و باپیرە گەورەکانت
هیچ سەیر نییە ئەگەر فریشتە بەسەر سەربێن
ئەی کەسێ کە بەندەیی من بۆ تو بە هیوای تەماع نییە
دەستی بەخشندەی تۆ بە سەد مایەی ژیان ناگۆڕمەوە

امتیاز از دیگران داده خدایت بسەچیز
همت عالی و دست کرم و طینت صاف
تکیـه بر مسند جدت زن و اندیشـه مکن
جز سرانگشت ندامت تگزد اهل خلاف

واتا:

خوا تۆی لە خەڵقی تر بە سێ شت هەڵاوێردووە
هیمەتی بەرز و دەستی بەخشش و ڕەگەزی پاک
پاڵ بە پشتەوانەی باپیرتەوە بدە و بیر مەکەرەوە،

@kurdica

ناحەزتان لەوە بەولاوە کە پەنجەی پەشیمانی بگەزن هیچی تریان پێ نابڕێ

خـصـمـرا تـیغ زبان من و شـمـشـیـر توبس
دی ازان روز کـه این هر دو برایند ز غـلاف
بشکافـد دم شـمـشـیـر توش مـهـرهء پشت
بـگزرد نوک سـنـان منش از حــقــــهء نـاف

واتا:

بەسە بۆ دوژمن تیغی زمانی من و شمشێری تۆ
ئای لەو ڕۆژەی کە ئەم دوو تیغە لە کیلان بێنە دەر
نووکی شمشێری تۆ مورەعەبی پشت ئەو لەت ئەکا
نووکی ڕمی منیش لە ئەڵقەی ناوکی تێ ئەپەڕێ

کـمـتـرین جـود تـو ای زبدهء اولاد حـسـین
خـرج ده سالهء دولت ز دولک خانهء جـاف
تـا بـود هـمـــچـــو بـنـی آکلـه بـا آل علـی
چـرخ در بـارهء ارباب هـنـر بـی انصـــاف
بـاد اندام عـــدو تو بـســجــیل قــضـــا
(عـصـف مــأکــول لایلاف قـریش ایلاف)

واتا:

کەمترین بەخششی تۆ ئەی پوختەی ئەولادی حوسەین،
خەرجیی دە ساڵەی دەوڵەتە لە دوو صەد هەزار ماڵە جاف.
تا گەردوون لەگەڵ ئەولادی عەلیەدا بێ ئینساف بێ،
وەک چۆن (بنی آکلە) لەگەڵ ئالی عەلی بێ ئینسانی بوون
ئەندامی لەشی دوژمنی تۆ بە بەردی ڕەقی قەزا و قەدەر
وەک کای خوراوی سوورەتی (لإیلاف قریش)ی لێ بێ

لە ستایشێکی تری حەفیدان؛ شێخ سەعید و شێخ مارف و شێخ مستەفا ئەڵێت:

تـوکـــز نبـــیـــرەء کـــاک احـــمـــدی و آل نبی
کـــفـــایت است ازین خـــوبتـــر چە مـــیطلبی
بس است قدرو شرف این قدر کە جد شماست
شـــفـــیع روز قـــیـــامت مـــحـــمـــد عـــربی

واتا:
تۆ کە لە نەوەی کاکە ئەحمەد و ئالی پێغەمبەری،
ئەمەت بەسە، لەمە زیاتر داوای چی ئەکەی؟
ئەمەندە بۆ قەدر و شەرەفی ئێوە بەسە کەوا
شەفاعەتکاری ڕۆژی قیامەت محەمەدی عەرەبی باپیرتانە

بنا محمدو، مادر بتول و، حیدر باب
زهی سلالەء طاهر (فدیتکم بأبی)
بهر کجا کەنسب نامەء شما خوانند
کرا رسد کە کند ادعای ذو نسبی

واتا:
باپیرە محەمەد و، دایک بەتوول (فاتیمە) و، حەیدەر باوک بێ
بنەچە لەمە خاوێنتر ئەبێ هەبێ باوکم بە قوربانتان بێ؟
لە هەر کوێ شەجەرەی ئێوە بخوێننەوە
کێ دەرفەتی ئەوەی ئەبێ ئیدیعای خاوەن بنەچەیی بکا؟

أگـــــر بـحــــــرمت آل نبی بردارد
بە نیـمـراە بماند دعـای نیـمـە شـبی
اگر گذشت نزاعی میان ما چە عجب
زمانە راست کزینسان هزار بو العجبی

واتا:

ئەگەر لەبەر حورمەتی ئالی نەبی (نەبوایە)
دوعا و پاڕانەوەی نیوەشەوان لە ناوەڕاستی ڕێگەدا ئەمایەوە
ئەگەر هەرایەک لە نێوان ئێمەدا ڕووی دابێ سەیر نییە
زەمانە هەزار شتی سەیری لەم بابەتەی هەیە

تهی نبـود ز حکمت بخـیـر منجـر شـد
بخوان (حکایت خضر نبی وقتل صبی)
هەزار ســـال بگویم اگــر ثنای شـــمـــا
ســـخـن هنوز بود در مـــقـــام بی أدبی

واتا:

هەرایێ لە نێوان ئێمەدا ڕووی دابێ خاڵی نەبووە، لە سەرەوە ئەنجامی بەخێر بووە
ڕازی حەزرەتی خدر پێغەمبەر و کوشتنی منداڵەکە بخوێنەرەوە،
ئەگەر هەزار ساڵ تەعریف و سەفای ئێوە بکەم
هێشتاکو قسە لە مەیدانی بێ ئەدەبی ناچێتە دەر

مـــــحـب آل رســـــول از گـنـاه کـی تـرســـــد
(فــــقـل لـمـذنـبــــه ذنـبـــــه عـلـی رقـــــبـی)
بس است عرض خلوص ای (رضا) زبان درکش
بزد آن کـــه بـود در مـــقـــام (یســـمع بـی)*

واتا:

خۆشەویستی نەوەی پێغەمبەر کەی لە گوناه دەترسێ؟
بڵێ بە گوناهباری خۆشەویستیان گوناهی ئەو لە گەردنی من
ڕەزا، با عەرزی ئیخلاس بەس بێ و زمان بکێشەوە،
لە خزمەتی ئەو کەسەدا کە لە پلەی (یسمع بی)دایە

* ئیشارەتە بۆ حەدیثی (مایزال العبد یتقرب الی بالنوافل حتی اکون سمعه الذي یسمع به وبصرة الذي یبصر به)، واتە: بەندە زۆر لە خوا ترس و عیبادەتکار (واتە خوا) بۆی ئەبم بە هەموو شتێکی واتە هەموو کارێکی بۆ مەیسەر ئەکەم.

جناب شیخ سعید آن حفید قطب جهان
کە یافتە است زجدش نشان منتخبی
دوم نبیرەء فرخندەء (شێخ معروف است)
به فصل و دانش او معترف ذکی و غبی

واتا:
جەنابی شێخ سەعیدی کوڕەزای قوتبی جیهان،
کە نیشانی هەڵبژاردەیی لە باپیری وەرگرتووە،
دووەمیشیان نەوەی پیرۆزی شێخ مارفی نۆدێیە،
کە زیرەک و کەودەن دانیان بە گەورەیی ئەودا ناوە

سیم سلالەء والا گهر جناب نقیب
کە شیر رم کند ازوی بگاە پر غضبی
دعای این سە حفیداست ورد روزوشبم
بلطف خود همەرا دست گیر یا ربی

واتا:
سێیەمیش وەچەی ڕەسەن باڵا جەنابی نەقیبە،
کە هەر کاتێ ڕقی هەستێ شێر لە تاوان لێی هەڵدێ،
ویردی شەو و ڕۆژم دوعای خێرە بۆ ئەم سێ کوڕەزایە،
خوایە بە لوتفی خۆت دەستی هەر سیانیان بگرە

لەگەڵ ئەم هەموو بەرێزییەدا، شێخ ڕەزا، بەرامبەر بنەماڵەی حەفید، لەملاوە لە ناوچەی بناری «گل» ڕووداوێکی خوێناوی لە نێوانی شێخانی بەرزنجە و شێخانی تاڵەبانی ڕووی داوە. شێخانی بەرزنجەی قەرەچێوار، هەرچەندە

جێی ڕێزی شێخانی تاڵەبانی بوون، بەهۆی ناکۆکیی نێوانیان لەسەر زەویوزار، یەکێک لە پیاوە ناسراوەکانی تاڵەبانی «شێخ صەمەد کوڕی شێخ عەزیز» بە جۆرێکی دڵڕەقانە لەلایەن شێخ حوسێنی قەرەچێوارەوە کوژرا و، لە تۆڵەی ئەودا شێخ حوسێن بە دەست شێخ حەمیدی شێخ عەزیز کوژرا و ئەم هەموو دۆستایەتی و بەڕێزییەی نێوانیان بەبا چوو. ئەم دوژمنایەتییە هەر تەنییەوە و، هەر چەنێک شێخ مەحموودی حەفید لە کاتی حوکمداریدا تەقەلای سارێژکردنی ئەو دوو برینەی کرد، بەڵام هەر تەشەنەی دەکرد و بووە هۆی وەستانی زۆربەی تاڵەبانییەکان دژی هێزەکانی شێخ مەحموود و تێشکاندنی لە شەڕی «ئاوباریک»دا. لە پێناوی کوژرانی ئەم دوو پیاوە دیاری و ناسراوەی هەردوو ئێلدا چەند جارێک لەشکری هەردوولا بەیەکدا هاتن و گەلێک کوشتار لە ناویاندا ڕووی دا.

شێخ ڕەزایش لەمەدا نەیتوانی پشتیوانیی ئێلەکەی نەکات، بەڵام لایەنگیری ئاشتبوونەوەی هەردوو ئێل بوو و لە شیعرێکیدا ئەڵێت:

(شێخ سەعید) سەردارە، (شێخ مەعرووف) هەتا حەزکەی نەجیب
بۆ جوانمەردی و شەجاعەت (بەینی بەینەڵڵا نەقیب)
گەر ڕەقیب نەبوایە کەی مابەینی ئێمە تێک دەچوو
کیر بە کوز داکی موفەتتین، گوو بەڕیش باوکی ڕەقیب

بەرامبەر کوشتنی شێخ حوسێنی قەرەچێوار، بەرزنجە چەند جارێک لەشکریان لە تاڵەبانی کردووە و بەڵام لەم شەڕانەدا سەرنەکەوتوون. لەم شەڕانەدا عەشیرەتی ڕەباتیش لە هاوشانی شێخانی بەرزنجەدا بەشدارییان کردووە. شێخ ڕەزا هەرچەنێک بەرامبەر بەرزنجە چاوپۆشی دەکات، بەڵام بە هاتنی ئاغای ڕەباتی زۆر تووڕە دەبێت و ئەڵێت:

ئەگەر (بەرزنجە) غەدرێکیش بکەن هەر نەیسە ساداتن
(خدر) ئاغای ڕەباتی دایکی خۆ گێ ئێوە بۆ هاتن
خەزوورەی شێخ حەمید ئاغای ڕەباتی کۆنە قەڵتاغ شڕ
لە ئەسڵ و مەعدەنا ئەجدادی ئێوە دۆم و خەڕاتن

لە یەکێک لەو لەشکرئارایییانەی بەرزنجە و تاڵەبانیدا، بەرزنجە بە لەشکرێکی گەورەوە دێنە سەر تەکیەی تاڵەبانی لە کەرکووک. تاڵەبانی خۆیان و زەنگنە و گل و بەرزنجەیش هەمەوەند و جەبارییان لەگەڵ دەبێت. ئەم لەشکرە گەورەیەی بەرزنجە دوو ڕۆژ چاوەنوارِی هاتنی ئاغا تەهای ڕەباتی ئەکەن. کەچی ئاغا تەها بە سواری نێرەکەرێک؛ دوو دەمانچەی «قەرەبینای» کۆن لە پشت و پیاوێکیش بە (قامە) و یەکێکیش بە (کوتەک) لە دواین. پیاوێکی قۆشمەی جەباری قورئانێک دێنێ و دەیخاتە باوش ئاغا تەهاوە. «ئاغا بۆ خاتری ئەم قورئانە، تاڵەبانیش ئەولادی شێخ و مشایەخن، ڕەحم لە ماڵ و منداڵیان بکە» ئاغا تەها تووڕە دەبێت و دەگەڕێتەوە.

بۆ دامرکاندنی ئەم شەڕوشۆڕە لە نێوان دوو فامیلیای پێشڕەوی ئاینیدا، حکوومەتی عوسمانیش دەکەوێتە ناوبژیکردن و ئاوی تەیناڵ، کە موڵکی شێخ عەلی بوو دەیدەنە شێخانی بەرزنجە و لە جیاتی ئەوە زۆربەی ئاو و زەویی دێهاتی (لەیلان) و (یەحیاوە) ئەدەنە شێخ عەلی. شێخ ڕەزا کە لە شیعرێکدا ئەیوت:

شاه حسین از خواب دیدم در ملا
گفتم ای شاه شهید کربلا
سیدی برزنجه از نسل تواند
(قال لا والله هذا مفتری)

واتا:
شا حوسێنم لە خەودا دی بە ئاشکەرا
وتم ئەی شای شەهیدی کەربەلا
سەیدی بەرزنجە لە نەسلی توون؟
وتی ناوەڵا ئەمە بوهتانە.

کەچی ئاشتبوونەوەی تاڵەبانی و بەرزنجەی پێ خۆش دەبێت و ئەڵێت پەنجەدان لەگەڵ بەرەی پێغەمبەر پیشەی ئێمە نییە، بەڵام ئەمە کردەوەی خوایە.

مـاه رمـضـان چون گذرد نـوبت عـيـد است
پيش از رمـضـان آمدن عيـد كـه ديد است
كـــركـــوک چـرا برهـمـــــه آفـــاق ننازد
امـروز كـه آرامگه اين سـه حـفـيـد است

واتا:

كە مانگی ڕەمەزان بەسەر بچێ نۆبەی جەژنە
كێ هاتنی جەژنی بەر لە مانگی ڕەمەزان دیوە؟
كەركووك بۆ بەسەر هەموو جیهاندا نەنازێ؟
ئەمڕۆكە ئەو سێ كوڕەزایەی كاكە حمەدی تێدا ئەحەسێتەوە

أز عـيـد غـرض صـبـحت آن قـدوهء سـادات
سـردار گـروه شـرفـا (شـيخ سـعـيـد) است
صـــد شـكـر كـــه مـــقـــدم آن يار عـــزيزان
هـر سال دو عيد آمد و امسال سه عيد است

واتا:

مەبەست لە جەژن هاوڕێیەتیی ئەو پێشەوای ساداتەیە
كە شێخ سەعیدی سەرداری گرۆی شەریفانە
سەد جار سوپاس بۆ خوا كە لە هاتنی ئەو دۆستە عەزیزانەدا
هەموو ساڵێ دوو جەژن هاتووە و ئەمساڵ سێ جەژن هەیە

أز سعدى آن (شيخ سعيد) است كه إمسال
مـقـراض حـوادث سـرمـويى تبـريد است
با آل نبى پنجـه زدن پيـشـهء مـا نيـست
اين واقـعـه؛ تقـدير خـداوند مـجـيـد است

واتا:

لە بەرەكەتی ئەو شێخ سەعیدەوەیە ئەمساڵ

مقەستی ڕووداو سەرەموویەکی نەقرتاندووە
پەنجە لێدان لەگەڵ ئالی پێغەمبەر کاری ئێمە نییە
بەڵام ئەم ڕووداوە قەزا و قەدەری خوای گەورە خۆیەتی

نسـبت نه کنونست بدین دوده (رضـا)را
در روز أزل، عاشق و درويش و مـريداست

واتا:
خۆدانە پاڵی ئەم بنەماڵەیە، بەش بەحاڵی شێخ ڕەزا، لە ئێستاوە نییە
ئەو هەر لە ڕۆژی ئەزەلەوە عاشق و دەروێش و مریدە

لە پاش ئەم ئاشتییە؛ شێخ ڕەزا دووبارە دەگەڕێتەوە دەربڕینی ڕێزی خۆی بۆ فامیلیای «حەفید» بەڵام ڕێزی شێخ ڕەزایی، کە ئەڵێت:

«شـێخ مـسـتـەفـا» لە زومـرەی ئەولادی مـورتەزایە
هەر کەس کە خەصمی ئەو بێ دەیگێم لەلام غەزایە
حـاجی ڕەسـووڵ زادە مـەفـعـوولی شـێخ «رضـا»یە
«رضــا» بەنـاڕەزایی وەک مــاری بێ ڕەزایە

لە شیعرێکی تریدا ئەڵێت:

موخالەفەم نییە من سەعاتێکی میقاتم
غولامی حەلقە بە گوشی جەمیعی ساداتم

کەچی لە فەردێکی شیعری فارسیدا ئەڵێت:

زهر جا جمع گشتند أهل سـادات
فـسـادات فـسـادات فـسـادات

واتا:
لە هەر لایێ (سەید) کۆ ببنەوە و (سادات) پێک بێنن ئیتر هەر (فەسادات) و (فەسادات) و (فەسادات) ئەبێ هونەرەکەی لە فارسییەکەدا لەوەدایە (سید) کە کۆکرایەوە و کرایە جەمع ئەبێ بە (سادات). ئەم ڕستەیەش شەرت و جەزایەو

جەزا (ف)ی ئەچێتە سەر و بەم پێیە وشەی (سادات) کە (ف)ی چووە سەر ئەبێ بە (فسادات). هەروا کۆی (فاسد)یشە.

***

شێخ ڕەزا و قوچ بەگی شاعیر

جارێک شێخ ڕەزا دەچێتە سلێمانی و ئەبێتە میوانی سەید ئەحمەدی نەقیب. نەقیب بە شەرەفی شێخ ڕەزاوە گەلێک لە ئەدیب و شاعیرانی سلێمانی لەسەر خوانی نانخواردنی شام (شێوان) کۆ دەکاتەوە. لە کاتی نانخواردندا شێخ ڕەزا کوردانە قۆڵی هەڵدەماڵێت دەس ئەکاتە تیکەی زلکردن. قوچ بەگی شاعیر بە دەرفەتی دەزانێت و دەسکاری لە شیعرێکی حافزی شیرازی دەکات و ئەڵێت:

در حلقەیی گول و مول چەندە ئەکەی تیکەی زل
تەوقی ظالمت لە مل (یا ایها ال) ڕەزا را

بنەڕەتی هەڵبەستەکەی حافز ئەمەیە:

در حلقەء گل و مل خوش خواند دوش بلبل
هات الصبوح هیوا یاایها السکاری

واتا:

لەناو حەلقەی گوڵ و شەرابا دوێنێ جوانی دەخوێند بولبول
ناشتابی بهێنە و کۆبنەوە ئەی مەستان

شێخ ڕەزا تیکەکەی بۆ قووت نادرێ و دەری دێنی و ئەیخاتە ژێر خوانەکە و دەسکاری لە شیعرێکی تری حافز دەکات و ئەڵێ:

غلط گوفتی و گو خوردی بیا و خوش بتر قوچ بگ
کی بەر ریشی تو ئەفشانەد فەلەک ریتالی مانگارا

بنەڕەتی هەڵبەستەکەی حافز ئەمەیە:

غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ
کە بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریارا

واتا:

غەزەلت وت و دوڕت هۆنییەوە وەرە حافز خۆش بڵێ

کە بەسەر هەڵبەستی توا ببارێنێ فەلەک ملوانکی ثریا

کەچی شێخ ڕەزا ئەیکاتە:

خەڵتت کرد و گووت خوارد ، وەرە بترە قوچ بەگ

کە بەسەر ڕیشی تۆدا فەلەک ببارێنی ڕیخی مانگا

***

لەگەڵ زێوەری شاعیر

شێخ ڕەزا لە پارچە شیعرێکی حەوت بەیتیدا هەجووی زێوەری شاعیر دەکا و تەنیا ئەمەی خوارەوەمان دەس کەوتووە و ئەڵێت:

لەبەر مەغبووری و لێڵی دوو سێ تێلام لە (زێوەر) دا

وەکو شەخسێ کە چەند کێرێ لەسەر چەشمەی قوزێ

وەردا

لە هەجووی مەحویی شاعیردا

ئەم شیعرەی شێخ ڕەزا بەیتێکە لە پارچە شیعرێک، لە نەجمەدین مەلاوە وەرگیراوە و، لە (٤٠٥)ی کەشکۆڵی محەمەد ئەمجەد ئەحمەدی سەدباری وەرگیراوە زۆر بەداخەوە هەندێ کەس دەستی بەسەردا گرتوون و هەر ئەمەیان دەس کەوت:

کووپە هەیئەت، ڕوو (مەرە)، سینەک سیفەت دینار پەرست

(ئەسکەمل) مل، مەشرەب (ئۆغلان)، کاری پاپازی دەکا

***

@kurdica

شیعرێک کە هێشتا ساغ نەکراوەتەوە

ئەڵێن، لە زوبانی ڕەشـیـد ئەفـەندی عـیـزەت ئەفـەندی عـەبدوڵا ئاغـای کەرکووکییە، کە بە ڕەشید چاوش ناسراوە، گوایا شێخ ڕەزا ئەمەی بە شێخ عەلیی کاکی وتووە. بەڵام مامۆستا جەمیلی ڕۆژبەیانی ئەڵێت ئەمە بە شێخ مەحمـوودی حەفید وتراوە. بۆچوونەکەی مامۆستا جەمیل لە ڕاستییەوە نزیکترە، چونکە ئەم جۆرە قسانە لە نێوان شێخ ڕەزا و شێخ عەلیی کاکیدا نەبووە و گلەییی شێخ ڕەزا لە کاکی؛ هەر تەنیا لە بابەت گوزەرانەوە بووە.

فـەرمـووتـە: ئیـجـتـیـناب بکە لەو جـەنابـەتە
شـێـخـم، ئەگـەر بزانی، جـەنابت جـەنابـەتە
پیر بووی و تەرکی ڕەسمی کۆدەکیت نەکرد
هەروا ئـەزانی ئـەووەڵی عــەهـدی شـــەبابـەتە

هەرچەنێک ئەمە لە شـیـعـری شێخ ڕەزا ئـەچێ، بەڵام لەو بڕوایەدام ئـەگەر شیعری شێخ ڕەزا بێت، نە بە شێخ عەلیی کاکی و نەیش بەشێخ مەحـموودی حەفیدی نەوتووە.

چونکە کە ئەڵێ «پیر بووی» شێخ مەحـموود لە سەردەمی شێخ ڕەزادا پیر نەبوو. ئەم شیعرە یان شێخ ڕەزا بە شێخێکی تری وتووە و یان یەکێکی تری بە شێخ مەحموودی وتووە.

***

شەڕەشیعری شێخ ڕەزا و شوکری فەزڵی

شـوکری فـەزڵی لـە باوکەوە کوردی شاری سنەی کوردسـتـانی ڕۆژهـەڵاتە و دایکی عــەرەبی بەغـدایە. زۆربەی ژیانی لە بەغـدا و سلێـمـانـی ڕابواردووە و زمانی کوردی و عەرەبیی زۆر چاک زانیوە و توانیویە پەنجە لەگەڵ شاعیرێکی وەکـو شـێخ ڕەزا بدات. شـوکـری لەم شـەڕەشـیـعـرانەدا، خـۆی داوەتە پاڵ شێخانی بەرزنجەی سلێمانی و هەروا زاوای موفتی زەهاوی بووە، لەبەر ئەوە شێخ ڕەزا، لەگەڵ شوکریدا جارجار پەلاری لە شێخانی سلێمانیش گرتووە و

هەندێ جاریش شوکری لەگەڵ بنەماڵەی موفتی زەهاوی جووت کردووە. بەڵام ئەم هەموو هەجووەی یەکتر و ئەم هەموو جنێودانە بۆ دەرخستنی هونەرمەندی بووە و تەئسیری لەسەر پێوەندییان نەکردووە. هەر لەو کاتانەدا شوکری تووشی گێچەڵێکی گەورەی کاربەدەستانی حوکمی عوسمانی دەبێت و مەترسیی لەسێدارەدانی لێ دەکەن. کەسوکاری هاوار دەبەنە لای شێخ ڕەزا، ئەویش بەهۆی دۆستایەتیی لەگەڵ نازم پاشای والیی بەغدا، لە مردن ڕزگاری ئەکات و لە پاش کۆچی دوایی شێخ ڕەزا شوکری زۆر بۆی دەگرییێت.

لەو سەردەمەدا، مەیدانی قۆشمە لە نێوان دوو شار یان دوو گەڕەک، بە یاریی شەقێن و سینی و زەرف، یان لە مەیدانی شەڕەشیعردا کراوە. ئەگەر شێخ ڕەزا زوبانی تیژی کەرکووک بووبێت، شوکریش زوبانی سولەیمانی بووە و هەردووک بۆ دەرخستنی هونەریان لەسەر چۆک بۆ یەکتر دانیشتوون، ئەم پەتاخی سولەیمانی و ئەویش هینی کەرکووکی دەرخستووە. لە سمکۆڵانی ئەم دوو ئەسپە ڕەسەنەی شیعردا، گەلێک لە پیاوانی ئەم دوو شارە بەرکەوتوون، بەڵام هەردوولا لە سووچی هونەرییەوە تەماشای ئەو شەڕەجنێوەیان کردووە. بۆ هەڵسەنگانی هونەرییان شاعیری ناسراو (پیرەمێرد) ئەکەنە حەکەم. پیرەمێرد ئەڵێت: هەردووکیان شاعیرن و هونەرمەندن ناتوانم یەکێکیان بەسەر ئەوی تریاندا بدەم.

شێخ ڕەزا لە شیعرێکی کوردیدا هەجووی شوکری دەکات و ئەڵێت:

شوکری لە داخی تۆ ئەمە ساڵێکە یا دووە
کێرم نەخۆشە حاڵی پەرێشانە کەوتووە
جارێ بپرسە موخلیسەکەت چۆنە چۆن نییە
مەحسووبە کۆنەکەت عەجەبا ماوە مردووە
کوشتەی فیراقی تۆیە عیلاجی ئەگەر نەکەی
ئۆباڵی بەو ملەت کە ئەڵێی نێرکە کاردووە
عەمدەن ئەڵێم نەخۆشە، موراعاتی تۆ دەکەم
وەرنە دەمێکە ڕوحی بە جەننەت سپاردووە

گـــەر من درۆ ئەكـــەم ئەوە دايكت بپـــرســـە لێی
يايە بەدەســـتی خـــۆی كـــفن و دفنی كـــردووە
شـانە و خـەنـە و حـەمـامی حـەرام كردووە لە خـۆی
پاش ڕەحمـەتی، حەرامـە لە من، سوێندی خواردووە
ئێـــســـتـــەش كـــراسی چڵكنە ناولنگی كـــوڵكنە
وەک دێوەلۆكـــــە تووكی بەری بســـــتێ هاتووە
يايە ئەگـــەر ســـەكـــرمـــە بەژێر كـــوركـــەيا بچێ
هـەروا دەزانـێ لاقـــــە مـــــەلێكی پيـــــيـــــا چووە
يايە كـــە مـــەعـــبـــەری دوبری و دەهـلـيـــزی كـــوزی
يەتاغی ئـەشـــــقـــــيـــــايە گـــوزەگـــاهی ئۆردووە
شـــيـــعـــرێ كـــە تۆ بەچاكی دەزانی شـــيـــاكـــەيە
بـەزمێ بەيانـی دەفـــــەرمـــــووی گـــــەنوگـــــووە
هـەروەک تسێ كـــە جـەوهـەری خـۆی دەربـخـا بـە با
نامـووسی خـۆی بـە شـيـعـری سـەفـيـهـانە بردووە
بەم شــيــعــرە بێـفــەڕانەوە نـابی بە (شــێخ ڕەزا)
زەحـــمـــەت مـــەكـــێـــشـــە ئاينەكـاری (ئەريســـتـــو)وە

شوكريش لە وەڵامدا بە شيعرێكی كوردی ئەڵێت:

ڕيشـاڵی كـێـری خـۆم كـە لە زينـا ڕەتاندووە
سـەرسمی داوە، كەوتووە، جەرگی پساندووە

شـێخ ڕەزا دەزانێت شـێـخـانی سـولەيمانی شـوكـری هان دەدەن كـە ئەم جنێوانەی پێ بدات و ئەڵێت:

پوورە شوكری بەسيـە با نەتگێم و شـەممـەت لـەق نەكەم
دايكە كێرخۆرت هـەواڵەی سووری سـەر ئەبڵـەق نەكـەم
نـيـــەتم بـوو دەفـــعـــەيێ خـــۆمت پـيـــادەم باز وتم
نەقصـە بۆ ئەمـثالی من بـا گوو لە هـەر ئەحمـەق نەكـەم

من کــه شـــەهبـــازی شکارەندازی شـــاهیم پێ ئەڵێن
حـەیفە با ئـاهـەنگی جەنگی سـەرگـەڕ و لەقلەق نەکـەم
تو بـە جـارێ وەک ژنی فــاحــیــشــە پێت لێ هەڵبــڕی
نەء، وتم: خــەیری نـیـیــە چاوێکی گــەر لێ زەق نەکــەم
حـیـزە سا خـۆ بگرە تـا بۆت بێـمە مـەیدانی مـەسـاف
شەرت بێ هیچت پێ نەڵێم، تا بن گونت نەستەق نەکەم
کـۆنە حـیـزی شـاری بەغـدا لێم حـەرام بێ شـاعـیـری
گـەر کوزی خـوشکت وەکو ئەیوانی کیسـرا شەق نەکـەم
هـەر وەکـو (مـەسـتی)م بە فـەردێ گـا، خـوا ڕوحم بەرێ
مولحیدی کافر مـەزەب گەر تۆیش بە ئەو مولحەق نەکەم
من دەزانم کێ لە خــشـــتــەی بردووی ئەمـــا چ ســوود
ســەیدە، ســەید قـسـەی سـووکی دەبێ دەرحــەق نەکــەم
پێی بڵـێ با مـونـتـەبیـە بێ، تۆیش گـەنوگـوو بەس بخـۆ
با ســولـەیمانیش بە جــارێ کــافــری مــوتڵــەق نەکــەم
عەهدە کردوومـە لە خـزمەت (شـێخ ڕەزا)دا ورچە کـوێر
نەیخـــەمــە نـاولنگی دایکت تـا لە تـۆی ئێــرەق نەکـــەم

شوکری لە شیعرێکی بەرگری لە سولەیمانیدا ئەڵێت:

گــوو مــەخــۆ یا شـێخ ئیـتــر با شـۆڕشێ بەرپا نەکـەم
خـۆت و کـەرکووکت بەجـارێ سـەر بەسـەر ئیفنا نەکەم

شێخ ڕەزا لەمە بێدەنگ نابێت و ئەڵێت:

عــالـەم و دنیـا ئـەزانێ شـوکــرییـە کــوێر خــەرجی منە
شۆخ و شـەنگە هـەر وەکو ڕەقـقـاص ئەڵێی مـوتڵەق ژنە
دایکی حــیــزی خـــەڵقی بەغــدا، بـاوکی گـــەوادی سـنـە
وەک بــەدیعـــــەی بـنـت بکراوی بێ حــــەیا و بێ بـنـە

شوکری لە وەڵامدا ئەڵێت:

لۆتی و ڕەقـــقــاص من نیم، نێـــرەگــای پیـــرە بنـە
ئەی لە گـــوڵچـــینی ژنت بەمـــر بو نەدر دێدیوبەنە

شێخ ڕەزایش ئەڵێت:

تۆیچ لێمان بووگی بە شاعیر ئەی حەرام زادەی سنە؟
بوچە شـانێ ناخـەفـێنی مـەسـرەفی چەس ئەو تنە؟

شوکریش ئەڵێت:

شاهم شیـعری خۆت وەرگرە کەم دەماغ و سەرسەری
من ئەگـــەر زۆڵی سنەم تۆ پوشت و گـــەواد و کـەری

شوکری ئەگەر لە مەیدانی شیعری کوردیدا پەنجەی لەگەڵ شێخ ڕەزادا دابێت لە مەیدانی شیعری فارسیدا لە کێشی ئەودا نەبووە. شێخ ڕەزا لە شیعرێکی فارسیدا ئەڵێت:

صـبـا ز بندە کـە هسـتم تـهـمتن شـعـرا
ببـر سـلام بە شکری کـە ای زن شـعـرا
گـواهست زردی رویت بدان کـە حـاملەای
ولی بگو زکـــدامین قلم زن شــــعـــرا

واتا:

ئەی بای صەبا، لە بەندەوە، کە ڕۆستەمی زاڵی ناو شاعیرانم
سەلامێ بەرە بۆ شوکری و پێی بڵێ: ئەی ژنی شاعیران
زەردیی ڕووت شایەتی ئەوەیە کە دووگیانی
بەڵام پێم بڵێ لە کام گانکەری شاعیران دووگیانی؟

اکر ز نطفەء من بخشیدت خدا پسری
نـهـادە کن لقـــبش آهریمن شـــعـــرا
عـجب مـدار کـــە آن کـودک بزرک نژاد
بە یک دوو هفتە شود شیر او ژن شعرا

واتا:
ئەگەر خوا لە من کوڕێکت پێ ببەخشێت
(شەیتانی شاعیران) بکە بە لەقەبی
لات سەیر نەبێ ئەو منداڵە ڕەگەز گەورەیە
لە یەک دوو هەفتەدا ببێ بە شێری تووڕەی ناو شاعیران

ترا به مـــحکمی و ســـخـــتی کـــمـــر نازم
کـــه منـهـدم نشـــد از گـــرز صـــد من شـــعـــرا
سـرت چو کفـهء میزان فـرونشـسـتـه بخـاک
فـــــراز مـــــانده دوپایت بگردن شـــعـــــرا

واتا:
بنازم بە پتەوی و ڕەقیی کەمەرت
کە بە گورزی صەد تەورێزی شاعیران نەڕووخا
سەرت وەک تای تەرازوو نیشتووەتە زەوی
هەردوو قاچیشت بە بەرزەوە بەسەر شانی شاعیرانەوەن

زخـــــیـــــرهء نبـــود از هـنر در انبـــــارت
بغـــیـــر خـــوشـــه چینی زخـــرمن شـــعـــرا
دهان کیسهء کونت نه آپخنان شده چاک
کـــه التـــیـــام پزبرد بســـوزن شـــعـــرا

واتا:
هیچ زەخیرەیەکی هونەر لە عەمارتا نییە
جگە لە گوڵە گەنمێ کە لە خەرمانی شاعیرانی کۆ بکەیتەوە
دەمی توورەکەی قنگت وا یەکالا نەبووەتەوە،
کە بە سووژنی شاعیران بۆ دوورینەوە بشێ

د و باره حـــامله ات مـــيكنم اگـــر نـزنی
سليطـه دست دخـــالت بدا من شـــعـــرا
به اتفـاق سـخن گسـتران قـافـيـه سـبخ
سر آمدی چو (رضا) نيست در فن شعرا

واتا:

ئەگەر دەستی خۆبەدەستەوەدان نەگری بە داوێنی شاعیرانەوە
جارێکی تر زگت پڕ ئەکەمەوە هەی بێ شەرمی بێ ئابڕوو
هەموو قسەکەرانی شیعردانەر لەسەر ئەوە یەک دەنگن
سەر بە دەرەوەیەی وەکو (ڕەزا) لەناو دەستەی شاعیراندا نییە

شـەڕەشـيـعـرى شـێخ ڕەزا و شـوكـرى هەر دووراودوور نـەبوو. زۆرجـار له سـولەيمانى و بەغـدا يەكتريان ديوە و بەبێ جنێو گـفـتـوگۆيان كـردووە. بەڵام هونەرى هەردوو شـاعـير لەمەدا بوو. دووريش نييه شاعيرى ناسراو جـەمـيل صدقى زەهاوى له هاندانى شوكرى دەستى بووبێت، لەبەر ئەوە شێخ ڕەزا له شيعرێكى كورديدا هەردووكيان جووت ئەكات.

پێم مـــەڵێن ئەم دوو ژنـەت بۆچـيـــيـــە ئەى شـــێخ ڕەزا
(شوكرى) بۆ تەسك و تروسكى و (جەميل) بۆ زگ و زا

هەر لەسـەر ئەم شـەڕەشـيـعـرە، شـێخ ڕەزا جـارجـار ڕقى له سـولەيمانيش هەڵساوە و پلارێكى تێ گرتووە كه ئەڵێت:

هەر مەتاعێ كه تەڵەب كەى له سـولەيمانيدا
هەيە، ئيللا كوزى بيكر و كونى نامستعمل

ئەڵێتيش:

سـولەيمانى هەتانە، ناوى نابەم، وەك كـونى بێـچـوو
وەكو دانێى لەسـەر بەرگى شەقـايق جێ سمى ئاهوو

و ئەڵێتيش:

موسوڵمانان، موسوڵمانان، موسڵمانی موسڵمانی
هەتیوێکم ئەوێ خەڵقی سولەیمانی سولەیمانی

کەچی لەلایەکی تریشەوە ئەڵێت:

موخالەفەم نییە من سەعاتی میقاتم
غولامی حەڵقە لە گوێی جەمیعی ساداتم

بێگومان شوکریش شاعیر بوو و پەنجەی لەگەڵ شێخ ڕەزادا ئەدا. بەڵام شێخ ڕەزا، وەکو شەڕەکەڵەشێر مەرجی بەزاندنی دەکرد و ئەڵێت:

حیزێ ئەگەر قسە ببەستێ بە (ڕەزا)وە
بێ شک بەحەلاڵی لە کوزی دایکی نەزاوە
بێ حیکمەت و بێ قیمەت و بێ جێ نییە شیعری
عومری لە هەوەڵ تاکو ئاخر تێدا ڕزاوە
شوکری گەنوگوو خۆری سولەیمانییە بۆیەم
هەرچەندە کە ئەمدی وەکو لۆتی دەگەڕاوە

لە هەجووێکی تریشدا ئەڵێت:

سوپەری ئەهلی سنە بۆ شەڕی بێگانە تنە
خۆبەخۆ شەڕ دەکەن و ئەسلەحەیان هەر بە تنە
ڕقی هەڵسا سینەیی دێ لە سولەیمانی ئەدا
ئافەرین ئەهلی سنە ئەم ڕەقەتان هەر لە کنە
ئەهلی ئێمە کە چووە شاری (سنە) حوکمە ئەگێ
بە دوو شاهی و قەرەپوولێ ژنی کامیان مەزنە

لە بەیتێکی تریشدا ئەڵێت:

گەر لە ناموست ئەترسی های وەتەنگی تنتەوە
وەختێ بۆ تەکیە ئەچی دەس بگرە پشتی قنکتەوە

لەم شیعرەیش بە دایکی شوکری ئەڵێت:

کــوزی (یایە) ئەگــەزێ کــێــر وەکـــو گـــاز
بەری عــەرصــەی پانە وەکـو دەشـتـی حـیـجـاز
قـیـتکەیێکی هـەیە وەک گردی (دەمـاوەند) ئەعلا
پڕ لـە هێـلانە کـەو و قـەشــقــەر و کـۆتـر و باز

هەروا لە بەیتێکی تریدا ئەڵێت:

خـورووی نـامری بەشیشی من تلّیشی ناوگەڵی دایکت
بڵێم چی صەد هەزار لەعنەت لە خۆت و شیری ناپاکت

***

شێخ ڕەزا و میرانی بابان

میرنشینی چی بوو؟ میرنشـینی بەجۆرێکی ڕەسمی، بەپێی یاسایەک کە غازان خـانی ئێلخـانی لە سـاڵی ١٣٠٣م دەری هێنا، دامـەزرا. ئەو مـیـرانـە کـە دەستەڵاتیان بەسەر هەرێمێکی فراواندا هەبوو، بەرهەمی ئەو هەرێمەیان بۆ خۆ و بۆ پێکهێنان و بەکارهێنانی هێزێکی سەربازی بۆ یارمەتیی حکوومەت بەکار دەهێنا.

عـوسـمـانـیـیـەکـان کـە لە شـەڕی (چـالدران)دا بەسـەر صـەفـەوییـەکـاندا سـەرکـەوتن، بە پێـچـەوانەی ئەوان کـە مـیـرەکـانی صـەفـەوییـان بەسـەر کوردستاندا دەچەسپان، ئەمان، میرەکانی کوردیان بەوە بەلای خۆدا ڕاکێشا کە ڕژێمی مـیـرنشینی ئێلخـانییـان نوێ کردەوە و دایانەوە دەستی مـیـرانی کورد.

لەمـەدا (شـەرەفنامـە) و (ئەولیـا چەلەبی) و (مـۆذن زادە) و (هـاممەر) یەک دەگرن کە ڕژێمی مـیـرنشـینی لە کوردسـتـاندا لە هەمـوو کاروباری ناوەوە بە تەواوی سـەربەخـۆ بوو. کوردسـتـان بەپێی ڕێککەوتنێک لە نێوان سـوڵـتـانی عوسـمـانی و پێشـەوای ئاینیی کورد مـەولانا شـێخ حـەکیـمودین ئیـدریسی بەدلیسی، دابەش کرایە (سنجق) و (میـرنـشـینی)، یەکـێک لە مـیـرانی کورد سـەنجەقی دەبردە ڕێوە و میرنشـینی برێتی بوو لە چەند سـەنجەقێک، میـری

میران سەرۆکایەتیی دەکرد.

شەرەف خان لە (شەرەفنامە) باسی گەلێک لەو میرنشینانە دەکات، وەکو میرنشینی (آمد = دیاربەکر) و میرنشینی هەکاری و میرنشینی بۆتان لە جزیرە و میرنشینی یا ئییالەی شارەزوور کە مەرکەزی شاری کەرکووک بوو و بە سەرۆکی میرانی بەبە (بابان) بوو... هتد.

شێخ ڕەزا، ڕێز و خۆشەویستییەکی بێ پایانی بەرامبەر میرانی بەبە هەبوو. ئەو ڕێز و خۆشەویستییە هەستێکی نیشتمانپەروەری و کوردپەروەرییەوە بوو چونکە میرنشینی ئەو سەردەمەی بابان، ڕۆناکییەکی گەش بوو لە کوردستانی خواروودا. شێخ ڕەزا ئەم میرنشینەی بە وڵاتێکی سەربەخۆی کوردستان و میرانی بابانیشی بە پێشەوا و پارێزەری ئەو وڵاتە دادەنێت، بەڵام لە پاش شکستی عوسمانییەکان لە شەڕی (ڤییەننا) و بڵاوبوونەوەی سەرمایەداری و پێویستی بە وڵات و بازاڕێکی یەکگرتوو وای کرد کە لە سەردەمی حوکمداریی سوڵتان مەحموودی دووەم دەوڵەتی عوسمانی دەست بکات بەسەرنگومکردنی ئەو میرنشینانە و دەستەڵاتی حکوومەتی مەرکەزی بەسەر کوردستانیشدا بگرێت.

شێخ ڕەزا لە شیعرێکی کوردیدا بیرەوەریی خۆی لەسەر شاری سولەیمانی کە پایەتەختی میرنشینی بابان بوو ئەڵێت:

لە بیرم دێ سولەیمانی کە دارولمولکی بابان بوو
نەمەحکوومی عەجەم، نەسوخرەکێشی ئالی عوسمان بوو
لەبەر قاپیی سەرا صەفیان دەبەست شێخ و مەلا و زاهد
مەطافی کەعبە بۆ ئەربابی حاجەت گردی سەیوان بوو
لەبەر طابووری عەسکەر ڕێ نەبوو بۆ مەجلیسی پاشا
صەدای مۆسیقا و نەقارە تا ئەیوانی کەیوان بوو
درێغ بۆ ئەو زەمانە، ئەو دەمە، ئەو عەصرە، ئەو ڕۆژە
کە مەیدانی جریت بازی؛ لە دەوری کانی ئاسکان بوو

@kurdica

لەو سەردەمەدا والیی بەغدا لەبەر یاخیبوونی هەندێ عەشایەری عەرەب دەستەڵاتی بەسەر ویلایەتدا نەدەما و بۆ گەڕانەوەی دەستەڵات، داوای یارمەتیی لەشکری بابانیان دەکرد و بە هێزێکی کوردەکان دەستەڵاتی حکوومەتیان دەگەڕانەوە.

بە زەربی حەملەیێ بەغدایی تەسخیر کرد و تێی هەڵدا
سلێمانی زەمان، راستت ئەوێ، باوکی سولەیمان بوو*

* مەبەستی ئەوڕەحمان پاشای بابانە کە باوکی سلێمان پاشا بوو.

شێخ ڕەزا (سەلاحەدینی ئەیووبی)ی بە کوردی بابان دادەنێ، کەچی ئەو لە عەشیرەتی ڕاوەندی کورد بوو. بەپێی ئاینی ڕێز لە فەضلی عەرەب دەگرێت، بەڵام کوردێکی وەکو سەلاحەدین وڵاتی ئیسلامی لە دەس (صەلیبی)یەکان ڕزگار کرد و بە سەربەرزی چووە ناو قودسەوە.

عەرەب ئینکاری فەضلی ئێوە ناکەم ئەفضەلن ئەمما
(سەلاحەددین) کە دنیای گرت لە زومرەی کوردی بابان بوو
عمومی شەهریاران و سەلاطین و رمنگستان
لە روعب و سەطوەتی ئەو شێرەدا گشتی هەراسان بوو
قوبووری پڕ لە نووری ئالی بابان، پڕ لە ڕەحمەت بێ
کە بارانی کەفی ئیحسانیان وەک هەوری نیسان بوو

لەو دەورەشدا عەجەم و عوسمانی هەر بەکورد شەڕیان دەکرد، تورک بە لەشکری بەبە و قاجارییەکانیش بە لەشکری ئەردەڵان و بووەتە هۆی شکستی هەردوولا و دەستەڵاتی دوژمنان بەسەر هەمواندا.

کە (عەبدوڵڵا پاشا) لەشکری والیی سنەی شڕ کرد
(ڕەزا) ئەو وەختە عومری پێنج و شەش طفلی دەبستان بوو

لە شیعرێکی تریدا کە باسی بەخشش و کەرەمی (ئالی بەبە) دەکات ئەڵێت:

سائیل بە غینا نائیل ئەکا بەخششی کەمتان
ئالی (بەبە) یاخوا نەڕزێ دەستی کەرەمتان

هەرچەند بە مەثەل خەنجەری ئەڵماسە زوبانم
نابڕێ سەری موویێ لە ئەدای شوکری نیعەمتان
گیرفانی گەدای کردووەتە کانی جەواهیر
ئیکسیری نیثاری زەڕ و شاباشی درەمتان
ئێوەن بە حەقیقەت مەلیکی میللەتی کوردان
شایانی زیارەت بکرێ خاکی قەدەمتان
ئینکاری حوقووقیان لەسەر ئەم میللەتە ناکرێ
ئابای فەرەیدوون، فرو، جەمشیدی حەشەمتان

***

ستایشی ئەحمەد پاشای بابان

شێخ ڕەزا لەگەڵ هەندێ لە میرانی بەبە دۆستایەتییەکی تایبەتی هەبوو. لەبەر ئەوە هەندێ جار پەردەی ویقار لادەدات و لە مەیدانی رەخنە و گاڵتەوگەپدا، شتی وا بۆ خۆی دروست دەکات کە دۆستانی لە هیچ داوایەک درێغیی لێ نەکەن. لەم ستایشەدا، دوو شتی مەبەستە، یەکەمیان، حکوومەتی عوسمانی، لەژێر پاڵەپەستۆی حکوومەتە بێگانەکانی ئەوروپا یاسایەکی دانا کە بێگانەیەک مافی ئەوەی هەیە نەک بەپێی یاسای سزادانی عوسمانی، بگرە، ئەگەر تاوانبار کرا، بەپێی یاسایەکی تایبەتی کە – قانوونی ئەغیار «قانون اغیار»یان پێ دەوت دەبێت. لێرەدا شێخ ڕەزا گاڵتە بەو یاسایە دەکات کە هەتا، هەتیوێکی حیزی بوڵغار ئەو مافەی هەیە کە یاسای عوسمانلی بەسەردا دانەنرێت:

چاکی کرد پەردەیی نامووسی دڕی وتی سیکتی بنی
ویرمەدی پارەسنی بویلەمی قانون ئەغیار؟*

* پارەکەی نەدا، ئایا وایە قانوونی بێگانە؟

دووەمیان؛ شێخ ڕەزا، لە دروستکردنی ئەم باسە دوور و درێژە بێ بایەخە،

مەبەستی داوای یارمەتییە لە دۆستێکی زۆر گیانی بەگیانی، وەکو ئەحمەد پاشا، ئەگینا کەس نییە شتی وای لێ بقەومێ و ئابڕووی خۆی لای مرۆڤێکی وەکو ئەحمەد پاشا بەرێت و بڵێت کارێکی ناپەسندی وام کردووە، تۆ پارەکەم بۆ بدە!

ئەمە سێ ڕۆژە کە سەرگەشتە و حەیران دەگەڕێم
کێم هەیە غەیری وەلی نیعمەتی فەرخوندە شیعار

فەرموون لەگەڵ سەرجەمی شیعرەکەدا:

ڕۆژی یەکشەمە کە مەشهوورە بە ڕۆژی پازار
من بەغار کەوتمە دومبالی کوڕێکی بوڵغار
کوڕ چە کوڕ لێوی وەکو لالەیی خەمرا ڕەنگین
کوڕ چە کوڕ چاوی وەکو نێرگسی شەهلا بیمار
ئەهلی ئینصاف بەخوا ڕەنگە چەنەی بشکێنێ
گەر کەسێ بێت و بکا قامەتی تەشبیە بە چنار
لە هەمووی صەرفی نەزەر سمت و سورینێکی هەبوو
نازک و نەرم و لەتیف، میثلی تەلای دەستەوشار
خڕ و مەخرووط و مودەووەر، سپی و نەرم و دونیم
هەر وەکو کۆمەڵە بەفرێ کە شەقی کەی بە مشار
کە بەدیقەت نەزەرم کردە سورین و کەفەلی
هەردوو چاوم پەڕییە تەوقی سەرم وەک سەگی هار
دامەنم گرت و وتم «مەرحەمەت ایت الماسم»
*«بویلە پاندرمە بنی آتشی عشقن ایلە زار»**
چشم جادوی سیاهت همە بنداست و فریب
همە نازاست و گریشمە همە خوابست و خمار
بنی صید ایتدی سنک دیدەئی آهو رەوشن
ئەی سنک دیدەلرک آهوەکی شیر شکار

* واتا:
دامەنیم گرت وتم: «مەرحەمەت کە ئەڵماسم
وا من بە ئاگری عەشقتەوە مەسووتێنە
چاوی سیحربازی ڕەشت هەمووی کۆت و بەند و فریودەرە
هەمووی ئاگر و ناز و بەلاچاو ڕوانین و خەو و سەرخۆشییە
چاوی ڕۆشن (ئاهو)ی تۆ منی خستە داوەوە
ئەی ئەو چاوانەی تو کە شێر دەخاتە داوەوە

ساعەتێ چاک لە سەر و سوورەتی نەحسم فکری
پێمی وت: «گیت ایشنە حاجی بەبە یاغمەمی وار؟
صاچمە لاقردیلرک حاصلی یوق آقچە گتیر،
(آقچەسزا) ایتمە ساقن آرەزوی بوس و کنار»
من کە یەک پارەیێ جلقم لە ئەزەل شک نەدەبرد
پێم وت: «ایشتە کەمردە دولیدر یوز دینار»
«بن بیوک زات شریفم وکلا خواجە سییم،
طانیور بندەکزی جملەء شاه و خونکار»
ئەلغەرەز هێندە درۆم کرد و فسوونم بۆ خوێند،
کەوتە دووم هەر وەکو دووی گورگ ئەکەوێ بەرخی هەژار
موختەسەر خۆشە قسە، بردمە مەنزڵگەهی خۆم
گرتم و خستم و لێم برد و گونم کرد بە چوار
مۆڵەتم ساتێ نەدا ئەو شەوە تا وەختی سەحەر
کاری خەیرم بە مەزەندە گوزەری کرد لە هەزار
وەختی سوبحەینێ کە داوێنی فەلەک ئەتڵەسی بوو
هەر لە جێ ڕاستەوە بوو، دامەنی گرتم وەکو خار
چنگی وەک پەنجەیی شاهین لە یەقەم قایم کرد
دەستی کردە جەزەع و ناڵە و هاوار هاوار

زەفتییە و ئەهلی مەحەللە هەموو جەم بوون لە سەرم
پرسییان: (ماالخبر)، ئەی زاهیدی سالووس شیعار؟
پێم وتن لەم کورە بولغارە بپرسن کە لە من
چیی دەوێ، بۆچی دەناڵێنێ وەکو هەوری بەهار؟
چاکی کرد، پەردەیی نامووسی دڕی وتی: «سیکتی بنی
ویرمەدی *پارەسنی*، بویلەمی *قانونی أغیار*؟»*
«دیدیلر *حاجی افندی* چوجوقک حەقنی ویر،
سر کە *فاش اولدی دەها فائدە ایتمز إنکار*»
«یوقیسە *پارەن* ئەگەر *مهلتن اوچ* گون *اولسون*،
حقنی *اوچ* گونەدک ویرملیسن *ای غەددار*»

* واتا:
پارەکەی نەدا، وایە قانوونی بێگانە؟
وتیان حاجی ئەفەندی حەقی منداڵەکە بدە،
سرەکە ئاشکەرا بوو ئیتر بێ کەڵکە ئینکار.
گەر پارەت نییە سێ ڕۆژت مۆڵەت دەدەینێ،
دەبێت حەقی لەم سێ ڕۆژەدا بدەیت ئەی غەدار.

ئەمە سێ ڕۆژە کە سەرگەشتە و حەیران دەگەڕێم
کێم هەیە غەیری وەلییولنیعمەتی فەرخوندە شیعار
یەعنی هەم نامی نەبی حەزرەتی (ئەحمەد پاشا)
فەخری دین، کانی حەیا، بەحری کەرەم، کۆهی ویقار
مەدحی ئیحسانی بکەم، عیلمی بکەم، فەضلی بکەم،
بەخوا خاریجە ئەوصافی حەمیدەی لە شمار
کەفی زەڕ بەخشی کەوا مەنبەعی دوڕ و گەوهەرە
میثلی بەحرێ کە نەساحیلی بێت و نەکەنار

طەبعی جـــەواد و کـــەریم هـــەر وەکـــو (قـــاآنی) ئەڵێ
«زر به قنطار همی بەخـشـــد و أشـــتـــر به قطار»*

* زێڕ بە هۆقە ئەبەخشێ و حوشتر بە قەتار

تـا وەکـــــو دەورە بکات و بگـەڕێ چەرخ و فـــــەلـەک
تـا وەکـــو دێت و دەچێ، بێت و بـچێ لـەیل و نەهـار
بە مـورادی بگەڕێ شـەمس و قـەمـەر چەرخ و فـەلەک
زەفـەر و فـەتحی قـەرین، بەخـتی مـوعین، طالـعی یار
ڕەئیی ئەو بـاعـیـسـی تەنظیـمـی ئومـووراتـە، وەلێ
بۆ کـوڕەی عـالەمـی ئیـمکان بووەتـە قـوطبی مـەدار
لە مەدحێکی ئەحمەد پاشای بەبەدا لە شیعرێکی فارسیدا ئەڵێت:
آصـــفی جم صـــفت و داور إقلیم گـشـــا
صاحب سیف و قلم حضرت (أحمد پاشا)
در گـــــروه وکـــــلا، عـــارف و دانا تر از او
هست؟ گـفـتم بخـرد، گفت؛ نه کـلا حـاشـا
دهـر در طاعت او (یصـــرفـــه کـــیف یرید)

واتا:
ئاسەفی جەمشید صیفەت و دادپەروەری وڵاتان داگیرکەر
خاوەنی شیر و قەڵەم حەزرەتی ئەحمەد پاشا
وتم بە پیاوی ژیر: لەناو دەستەی وەکیلاندا لەو زانا و داناتر هەیە؟
وتی: حاشا، نەخێر نییە.
گەردوون لە ژێر ڕکێفی ئەودایە، چۆنی ئارەزوو لێ بێ وەری دەچەرخێنێ،
چەرخی دنیا لە ناوی مشتیدایە، هەرچۆنی بوێت وای لێ هەڵدەگێڕێتەوە.

لە سـتـایشـێکی تری بۆ ئەحـمـەد پاشـا، دووبارە ڕەخنە لە ڕەوشـتی خـۆی و مەدحی ئەو دەکات و ئەڵێت:

هـر چند زغم دامن تقـــوی بکمـــر بر
تسـبـیح بکف گـیـرم و مـسـواک بـه بربر
ناکـــه کـــفلی نـرم تراز پـنبـــهء مـــحلوج
برجـســتــه ز دنبـال یکی ســاده پسـربر
چون دیدم واز شـــوق دلم در طیش آمــد
چـون خـــایـهء حـــلاج به زیـر و بـه زبربـر

واتا:

هەر چەنێ، داوێنی لە خواترسان ئەکەم بە بەری پشتێنەکەمدا و
تەسبیح ئەگرم بەدەستەوە و سیواک ئەکەم بەرما،
کوتوپڕ کە کەفەڵێکی وەک لۆکەی شیکراو نەرم
لە دوایی کوڕێکی لووسی بێ تووکەوە ڕاست ئەبێتەوە،
کە لە سۆزدا دڵم کەوتە دڵەکوتە
وەک گونی هەلاج کەوتە سەر و خوار

آبم ز دهـان ریزد و جـــــانم بلـب آمـــــد
صـــــد آه جگر ســـــوز برارم ز جگر بـر
چون افـعی سـرمـازده از تـابش خـورشـیـد
بـازم زنـد احلیل پـدر ســوخـــتـــه ســـریر

واتا:

ئاو لە دەمم زا و ڕژا و روحم هاتە سەرلێو
سەد ئاهی جگەرسووتێن لە دەروونمە هەڵدەکێشم
وەک ماری سەرما لێدراو بکەوێتە بەر تاوی هەتاو
کێری صەگبابم دیسانەوە سەریم پیا ئەماڵێتەوە،

دو شنبـه بودم مـعتکف کنج عـبادات
آهو کـفلی آمـد و زد حلقـه بـدر بر

برجستم و درباز نمودم چو مرا دید
از داعیهء ساده پرستی بخبر بر

واتا:

ڕۆژی دووشەمە لە کونجی عیبادەتدا گۆشەگیر بووم
کەفەڵ ئاسکێ هات و ئەڵقەی دەرگەکەی لێ دا،
هەڵسام دەرگەکەم بۆ کردەوە کە دیمی،
لە خەیاڵی هەتیوبازی بە ئاگام

بر زد بمن از خشم یکی بانگ بتهدید
بانگی که زند ظابط حربی به نفربر
کی شیخ ریائی تو نه آن (شیخ رضائی)
کز رندیی تو بودهء جهانی بخطر بر
اکنون سر تزویر فروشتەی به عمدا
یعنی برخ ساده حرام است نظر بر

واتا:

لە ڕقان هاوارێکی توندی لە ڕووما هەڵبڕی،
وەک هاواری ئەفسەر کە بەسەر نەفەردا دەیکا، وتی:
ئەی شێخی ڕیائی تۆ ئەو شێخ ڕەزایە نیت
کە عالەمێ لە ڕەندی و زیرەکیی تۆ لە مەترسیدا بوو؟
کەچی ئێستا سەری ساختە و فڕوفێڵت داخستووە بە ئەنقەست کە گۆیا حەرامە سەیری ڕووی بێ تووک بکا!

وانگاه بمن عطف نظر کرد که برخیز
تیری بهدف برزن و تیغی به سپر بر
این گفت و یکی شیشهء منی از جیب بر آورد
زان می که شعاعش زند آتش به حجر بر

واتا:

ئەوجا لایەکی بەلاما کردەوە واتە ڕاست بەرەوە
تیرێ بە نیشانەوە بنێ و کێردێ بە قەڵغانا بکە
ئەمەی وت و شووشەیەک شەرابی لە گیرفان دەرهێنا
لەو جۆرە شەرابەی تیشکی ئاگر لە بەرد بەر ئەدا

جـــام دوســـــه پیـــمــود زتاب مـی صــــهــبـــا
آویخـت بسـی خــــوشـــــهء پروین بـه قـــمـــربر
ســــودی نکند مـــوعظه و ذکـــر در آنجـــا
کـز شـوق فـتد رعـشـه بر اعـضـای ذکـر بر

واتا:

دوو سێ پیاڵەی پێوا لە شەرابی سووری بێ گەرد
گەلێ هێشووی ئەستێرەی بە مانگدا هەڵواسی
پەند و ئامۆژگاری سوودێکی نابێ لە شوێنێکا
ئەندامی نێرینە لە سۆزدا هەموو بکەونە لەرزین

افـــتـــاد نگاهم چو بدان ســـاق نگارین
پیـــچـیـــده دوســـاقم زهـوس یک بدگـــربر
در عـــرصــهء اعـــمـــال نـهـــالی بنشـــاندم
شـاخش بقمر بر شد و بیخش بسقر بر

واتا:

کە چاوم بەو لاقە شیرین وێنەییە کەوت
لەبەر ئارەزوو هەردوو لاقم لەیەک ئالان
لە مەیدانی کاردا نەمامێکم ناشت
لقی دەگەیشتە مانگ و ڕیشەی دەگەیشتە دۆزەخ

هوشدار (رضا) هرزه مگو زانکه بد آید
بر طبع ولی نعمت فرخنده سیربر
(احمد) لقب آن والی جم جاه که باشد
صد رتبه ز جمشید به اصل و به گهر بر

واتا:

ئاگات لە خۆت بێ (ڕەزا)، قسەی پووچ مەکە، چونکە ناخۆشە لای
تەبیعەتی وەلی نیعمەتی ڕەوشت پیرۆزی خۆت
ئەوەی نازناوی (ئەحمەد)ە و، والییەکە شکۆی وەک هی جەمشیدە و
سەد پلە لە جەمشید بەئەسڵ و بەڕەسەن لە پێشترە

طهمورثو هوشنگ و کیومرث و سیامک
جمشید کند فخر بدین چار پدر بر
نسبت نتوان کرد بدین جملهء معدود
آباء کرامش که نیاید به شمر بر

واتا:

تەهموورس و هۆشەنگ و کەیوومەرس و سیامەک و
جەمشید شانازی بەم چوار باوکەوە دەکا
بەراوردیان ناکرێ لەگەڵ ئەم کۆمەڵە هەڵژمێرراوە
باوک و باپیری بەخشندەی ئەو کە لە ژمارە نایەن

پێوەندیی شێخ ڕەزا تەنیا لەگەڵ ئەحمەد پاشادا نەبووە، پێوەندییەکی زۆریشی لەگەڵ حەمدی پاشادا بووە و لەم شیعرە فارسییەیدا مەدحی دەکات:

ورق از شهپر جبریل خواهد کلک إنشارا
که در هرنامه نتوان برد نام (حمدی پاشارا)
وجود (معن) را (زائد) شمارد مشرب جودش
ز (حاتم) عارش آید فضله خواند فضل یحیارا

@kurdica

واتا:

قەڵەمی دانانی شیعری کاغەزی لە شاپەڕی جبرەئیل دەوێ
چونکە ناتوانرێ لە هەموو نامەیەکدا ناوی (حەمدی پاشا) ببرێ
ڕەوشتی بەخششی ئەو بوونی (مەعنی کوڕی زائدە) بە زیادە دائەنێ
قاری لە حاتەمی طەی دێتەوە، فەضلی یەحیای بەرمەکی بە فەزڵە پاش خوانی دابنێ.

بتبریک قدومش جان فشانم گر نیفشانم
ز شرم کم بهای آسمان عقد ثریا را
تلی باید زدن لیکن ز نقدم دست کونه بود
خجالت میدهد پیوێستە این دست تهی مارا

واتا:

گیانم لە پیرۆزباییی هاتنیا دائەنێم، ئەگەر
لە شەرمی بێ نرخیدا ملوانکەی ئەستێرەکانی سورەییای ئاسمانی دابەش نەکەم
پێویست بوو تەلگرافێ لێ بدەم بۆ بەخێرهاتنت، بەڵام پارەم لە دەستدا نەبوو
ئەم دەسکورتییەی ئێمە هەمیشە شەرمەزاریمان بەسەردا ئەهێنێ

کجاشد بامنش آن مهربانیها نمیدا نم
خطایی رفت یا از قطره إستغناست دریارا
سبب اینست یازره پروردن برفت از یاد
ز طالع نحسی من آفتاب عالم آرارا

واتا:

ئەو گشتە میهرەبانییەی لەگەڵ من چی بەسەرهات؟ نازانم
هەڵەیەک ڕووی داوە، یان دەریا پێویستی بەدڵۆپە بارانێ نییە
هۆکەی ئەمەیە، یاخود لە سیاچارەیی و بێ تاڵعیی من

خۆری عالەم ڕۆشنکەرەوە پەروەردەکردنی تۆزی لە یاد چووە

چنان داند کـه بالی پشــهء بخــشـد اگـر بخـشـد
بکمــتــر بندهء أز بندگــانش ملک کـــســـرارا
گر این دست و کرم دیدی نگفت ای (رضـا) حـافظ
«بخـــال هندوش بخـــشم ســـمــرقند و بخـــارارا»

واتا:

وا ئەزانێ باڵی مێشوولەیەکی بەخشیوە ئەگەر بێتو
موڵکی کیسرا ببەخشێ بەیەکێ لە کەمترین بەندەکانی
ئەگەر حافزی شیرازی ئەم دەست و کەرەمەی ئەوی بدیایە، ڕەزا، نەیدەوت:
«سەمەرقەند و بوخارا بە خاڵی ڕەشی ئەو ئەبەخشم»

شێخ ڕەزا لە شـەترەنجێندا دەسـتێکی باڵای هەبوو. خـۆی باسی وەسـتـاییی خۆی لەم شیعرە فارسییەدا دەکات و ئەڵێت:

عـیراق و پارس و تبـریز و صـفـهـان
بخـــــارا و خـطـاء و بلـخ و بـاگنـج
نبـاشـد چـون (رضـا) شطـرنج بازی
نـه در تـرک و نـه در روم و نــهدر زنج

واتا:

عێراق و فارس و تەبرێز و ئەسفەهان
بوخارا و خەتا و بەڵخ لەگەڵ گەنج
شەترەنج بازێکی وەک ڕەزا نییە
نە لە تورک و نە لەناو ڕووم نە لەناو زنجا

***

سوپاس بۆ مستەفا زیهنی پاشای بابان

مستەفا زیهنی پاشای بابان تاخمێکی شەترەنجی جوان بەدیاری دەنێرێ بۆ شێخ ڕەزا . شێخیش لەم شیعرە فارسییەدا سوپاسی دەکات کە ئەڵێت:

نامـه کـز یار مـهـربان باشـد
مـایهء عـیش جـاویدان باشـد
کـافـرم گـر پیـام یار چنـین
کـمـتـر از وحی آسـمـان باشد
جـان کنم بذل نـامـهء کـه دران
نام آن مـیـر عـالیـشـان باشـد
مصطفی بگ که کلک مشکینش
همچو طوطی شکر فشان باشد

واتا:

نامە ئەگەر لە یاری میهرەبانەوە بێ
مایەی ژیانی جاویدان دەبێ
کافرم، گەر پەیامی یارێکی وا
لە سرووشی ئاسمان لام کەمتر بێ
گیان بە قوربانی نامەیەک دەکەم کەوا
ناوی ئەو میرە پایە بڵندەی تێدا بێ
مستەفا بەگ کە قەڵەمی وەکو میسک
خۆشی وەکو تووتی شکر بڵاو ئەکاتەوە

شـــاه باز بلند تدبیـــرش
طـائر اوج کـن فکان بـاشـــد
عـزم ا و در مـشـیـمـهء تقـدیر
باقـضـا طفل توأمـان باشـد

قـــدر او در مـكان نمـيگـنـجـــد
مــرســـرا پرده لا مـكان بـاشــد
وصف مـــاهـيــتش توانم گــفت
گرمـه و مـهر جسم و جـان بـاشد

واتا:

شابازی بەرزی ڕا و تەدبیری
باڵداری پۆپەی (ببە و بوو)یە
عەزمی ئەو لە منداڵدانی قەدردا
لەگەڵ قەزا و قەدەردا منداڵی دووانەن
قەدر ئەو لە جێگەدا جێی نابێتەوە
مەگەر جێگەکە پەردە سەری لامەکان بێ
ئەتوانم وەسفی ماهییەتی بکەم
ئەگەر مانگ و خۆر لەش و گیان بێ

در قــيــافـت جــوان بدانش پـيــر
طرفـه پـيرى كـه نوجـوان بـاشد
دامـنی هـمـــتش بـر افـــشـــاند
آن چەدر جيب بحـروكـان باشد
بيـەست فـخر كـيانـيـان چون جم
بـلكه فــخــر جــهــانـيــان بـاشــد
اى سـفـر كـردەء كـه فـتح و ظفـر
در ركـــاب تو هـم عنـان بـاشـــد

واتا:

بە قیافەت گەنجە، بە وێڵ و کەماڵ پیرە
پیرێکی نوێ کە جوانێکی نوێ بێ

داوێنەی هیممەتی، هەرچی لە باخەڵی
دەریا و کانا هەمووی هەڵدەڕێژێ
وەک جمشید نییە مایەی شانازی تەنیا
بەڵکو مایەی شانازیی هەموو خەڵکی دنیایە
ئەی ئەو سەفەرکردووەی کە فەتح و سەرکەوتن
هەمیشە هاوئاوزەنگیی ڕکێفی تۆیە

سفرت به ازان که در ثمین
تا به دریا بود نهان باشد
دست در گردن هدف نکند
تیر تاهمدم کمان باشد
شاعر ترا بریده باد زبان
گرنه مدح تو برزبان باشد
چه تفاوت میان ناز کند
طبع چون سرکش و روان باشد

واتا:
سەفەرت چاکترە چونکە دوڕڕی گرانبەها
تا لە دەریادا بێ دەرناکەوێ
تیر تا هاودەمی کەوان بێ دەست
ناکاتە ملی نیشان و ناپێکێ
یاخوا زبانی شاعیرەکەت بە بڕین چێ
ئەگەر تاریفی تۆی بەسەر زمانەوە نەبێ
در لغت (گرد) مردرا گویند
گر زبر دست پهلوان باشد
من نگویم چو شاعران دیگر
که چنین باد یا چنان باشد

تایبەت ترین کەناڵی کتێبی کوردی
کوردیکا
@kurdica

از دعـــایت هـمین قـــدر گـــویم
که انچـه خـواهد دلت هـمـان باشـد
هدیـه آتـرا بجـــان قـــبـــول کنـم
گـرچه یک ریزه اسـتـخـوان باشـد
قـدری شـعـر گـران بهـای (رضـا)
داند آنکس کـه نکتـــه‌دان باشـــد

واتا:

له فه‌رهه‌نگدا (گورد) به‌واتای مه‌رده
ئه‌گه‌ر پاڵه‌وان و ده‌ست له‌سه‌ره‌وه بێ
من وه‌کو شاعیرانی تر ناڵێم که‌وابێ و وابێ
بۆ دوعای خێر بۆ تۆ هه‌ر ئه‌وه‌نده ئه‌ڵێم
دڵت چیی ده‌وێ یاخوا وابێ
دیارییه‌که‌ت به‌گیان قه‌بووڵ ده‌که‌م
ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر ورده ئێسقانیش بێ
قه‌دری شیعری گرانبه‌های (ڕه‌زا)
ئه‌و که‌سه ئه‌یزانێ که له قسه‌ی ورد تێ بگا

***

نامه‌یه‌کی سه‌ره‌خۆشی بۆ مسته‌فا زیهنی پاشای بابان

مـسـتـه‌فـا زیهنی پـاشـای بابان مـوته‌سـه‌ڕیفی که‌ربه‌لا بـوو و دۆسـتـایه‌تیی له‌گه‌ڵ شێخ ڕه‌زادا هـه‌بوو. شێخ ڕه‌زا به‌م شـیعره فـارسـییـه، به‌بۆنه‌ی مـردنی برای، سـه‌ره‌خۆشیی لێ ده‌کات:

لقـد اصـیب حـبـیب القلب وا أسـفـا
وصـار صـدر سـمـاء المجد مـنخـسـفـا
دلم بسـوخت ز ناوعده مـرگ قادر بگ
برادرت (غـفـر الله ذنبـه و عـفـا)

واتا:

داخەکەم خۆشەویستەکەی دڵم گرفتار بووە
سینەییی ئاسمانی شکۆ ڕۆ چووە
دڵم سووتا لەبەر مەرگی ناوەختی قادر بەگ
برات خوا لێی ببووریێت و لە گوناهی خۆش بێت

چو دید تازه نهالی کشید سر بفلک
زمانه ازین و بیخش بر آورد بجفا
بفضل و رحمت خود ایزدش بیامرزد
که اهل جود و خداوند عض و بود وفا

واتا:

گەردوون کە دیتی نەمامێکی تازەهەڵچوو سەری گەیاندووەتە ئاسمان
بە نارەحەتی لە ڕەگ و ڕیشەوە دەری هێنا
خوا بە رەحمەت و گەورەییی خۆی بیبەخشێ
چونکە دەسکراوە و بەخشندە و بە وەفا و لێبووردوو بوو

توبی جهت متصرف نیامدی بزمین
بکربلا که خداوند (زادها شرفا)
چو یاد آوری از وقعهء امام حسین
چگونه شمر لعینش برید سر ز قفا

واتا:

تو لەخۆڕایی نەبووی بە موتەسەڕیفی وڵاتی
کەربەلا، خوا پایە بەرزتری کا
کە لە ڕووداوەکەی حەزرەتی حوسێنەوە بیرت ئەکەوێتەوە
چۆن شمری لەعنەتی سەری لە پشت ملییەوە بڕی

کنی بحـــال جـــوانان اهل و بیت نظر
(لسهم حاسدهم کیف اصبحوا هدفا)
جماعتی نگری سر برهنه سینه زنان
بمرگ تشنه چو بیمار محتضر بشفا

واتا:

تەماشای حاڵی لاوانی ئەهلو بەیت دەکەی، دەبینی
چۆن بوون بە نیشانەی تیری ئەوانەی بەغیلییان پێ ئەبەن
سەیری کۆمەڵێ ئەکەی بە سەری قوتی سنگ ئەکوتن
تینووی مەرگن وەکو بێمارێ کاتی گیاندان تینووی چاکبوونەوەیە

وفـــات باب و برادر و ز یاد مـــیـــبـــری
در آن مصیبت سادات و مأتم شرفا
هزار لعن بارواح قـــاتلان حـــسین
ولی چو شیعه مرو تا صحابه و خلفا

واتا:

مەرگی باوک و برات لە یاد دەباتەوە
ئەم موسیبەتەی بەسەر ساداتدا هاتووە و ئەم مەئتەم و تەغرییەیە
هەزار لەعنەت لە گیانی ئەوانەی حوسێنیان کوشت
بەڵام وەک شیعە ئەوەندە مەڕۆ ئەسحابە و خەلیفەکانیش بگرێتەوە

نه اعتماد بر افراط کن، نه‌بر تفریط
میانه جو که همین است مذهب عرفا
زمـــان عـــمـــر تو ممدود باد و درگـــزرد
بجاه و دولت واقبال و عیش و ذوق و صفا
همیشه تا بهوای (رضا)ی حق حجاج
گـهی بمروه تکا پو کنند و گـه بصـفـا

واتا:

نەپشت بە زۆر ڕۆشتن ببەستە و نەبەکەم ڕۆیشتن
ناوەندی بگرە چونکە ڕێبازی خواناسان ئەمەیە
تەمەنت درێژ بێت و بەسەرچێت هەمیشە
بە پایە و دەوڵەت و شکۆ و ژیانی خۆش و ڕابواردن
بۆ ئەوەی حاجییان لە هەوای ڕەزامەندیی خوا
تاوێ لە (مەروە) بکەونە ڕاکردن و تاوێ لە (صەفا)

***

مەدحی مەجید پاشای بابان

مەجید پاشای بابان قایمقامی قەزای کفری بوو کە کفریش بەشێک بوو لە میرنشینی میرانی بەبە. لەم شیعرە تورکییەدا. شێخ ڕەزا باسی شارستانیی ڕاستەقینە دەکات کە بریێتییە لە کردەوە و ڕەوشتی چاک لە مرۆڤدا و ئەڵێت:

مــــدنیت ایکنجی عنقـــادر
او دخی اسم بی مـــســـمـــا در
مــــدنـیـت مکـارم اخـــــلاق
بذل و احسان و فضل و تقوادر
معرفت گر سقل اوزاتمق ایسه
بز اخـــــفش حکیم و دانا در
سر و دستاردن عبارت ایسه
جحش قاضی ده (ابن سینا) در

واتا:

شارستانی مەلی (عەنقا)ی دووەمە
ئەویش ناوێکە لە هیچ نەنراوە
شارستانی جوانیی ڕەوشت و

دەسکراوەیی و چاکەکردن و خواپەرستییە

زانست ئەگەر بە ڕیش درێژکردن بێ

بزنی (ئەخفەش)یش حەکیمی دانایە

گەر عیبارەت بێ لە مێزەر و سەر و کەڵلە

کەری قازیش (ئیبنی سینا)یە

صــورت مــادەدن کنـایت ایســه

آدم وابلیس، حــیــه و حــوادر

گر عبـادت حجازه کیتمک ایسه

خـــر صـــوفی ده حـــاجی بابادر

حــسنی اوصــافی اولمیـان آدم

شکل آدمــــده بر مــــقـــوادر

شخص کامل اگر بولونسه بوگون

مــرحــمــتلو مــجــیــد پاشــا در

واتا:

ئەگەر کیفایەت بێ لە شێوەی مادە

ئادەم و ئیبلیس، مار و حەوایە

ئەگەر ئەوە بێت کە بچیتە حجاز

کەری سۆفیش باوە حاجییە

ئەو مرۆڤەی صیفاتی جوانی نەبێت

مقەوایەکە لە شێوەی مرۆڤ دروست کرابێ

ئەگەر مرۆڤی تەواو هەبێت ئیمڕۆ

خاوەن بەخشش مەجید پاشایە

دودمــــــــــان مـلـوک بـابـانـک

قـــالمه برشـــمس عـــالم آرادر

@kurdica

دست گــوهر فــشــانــی غــبطـهءکــان
کف احـــــســـــانـی رشـک دیـاردر
دەستی اول دەسـتـە بکزە مـز کـە دیدم
حـلـی مـــشکل اولان مـــعـــمــــادر
منت ایـتـمـز جـهـانـی ایـتـسـە نثـار
هـمـــــــتـی تـا او رتـبـــــە بـالادر

واتا:

لە خانەدانی میرانی بابان ماوەوەی
خۆرێکی جیهان ئارایە
دەستی گەوهەر بڵاوکەرەوەی خۆشییەکان
دەستی بەخششی شەپۆلی دریایە
دەستی وەک ئەو دەستە نییە کە وتم
ئەوەی گرفتی هەبێ کردنەوەی ئاسانە
منەت ناکا گەر جیهان دابەش بکات
هیمەتی تا ئەو ڕادەیە بەرزە

شـیـعـرە قـارشی اقل جـائزەسی
یـا اوتـوز یا ایـگـرمـی لیـــــرادر
جـیـبـە گـیـرمـر مـحـاسن شـیـمـی
مـــــاە تـابـان گـــــبی هـویدا در
وعـــــدەء جـــــود حــــاتمانە لری
رســــــتــــــە انـتـظـار فــــردا در

واتا:

بەرامبەر شیعر کەمترین بەخششی
یا سی یا بیست لیرەیە

ڕەوشتی جوانی ون نابێ لە گیرفاندا
وەکو مانگی تابان ئاشکەرایە
بەڵێنی جوودی حاتەمانەی
چاوەڕێی تەنیا یەک ڕۆژە
ئیکرامی منعمانەی بۆ ئێمە
هەر لە کۆنەوە پیشەی باپیرانیەتی

دولتـی وقف ثـروتـی مـــبـــذول
نعـــمــتی ســائلینه یغــمــادر
ساحـهء مـدحنـی مسـاحـه ایدن
کلک تحـــریر هـرزه پیـــمـــادر
جـاه و اقــبـال و عـزتک برجـا
ول تـا کـــــائنات بـرجــــادر
داورا هـمـــتک دریغ ایتـــمـــز
مـقـصدک گر (رضــا)ی مـولادر

واتا:
موڵکی وەقف سامانی بۆ خەڵق بەخشراوە
نیعمەتی بۆ داواکەران تالاَنییە
ئەوەی ساحەی مەدحی بپێوێ
خامەی نووسین زۆربێژی نووسینە
جاه و ئیقبال و عزەتی بەرزتان
بەردەوام تاکو ئەستێرەکانی کائینات بەردەوامە
ئەی دادگەر هیمەتتان درێغی ناکات
ئەگەر مەقصەدتان (ڕەزا) مەولایە

وا دیارە شـێخ ڕەزا هەجـووێکی یەکـێکی لە بابانەکـان کـردووە، بەڵام لە پەشیمانیدا ئەڵێت:

جـەوهـەری مـەحـزە لە هـەردوولاوە وەک تیـغی دەبان
داک کچی پاشای ڕەواندز، باب کوڕی پاشای بەبان
«شێخ ڕەزا»ش هـەجووی بکا بـاز ئیعتیبـاری بۆ نییە
چاک خـراپ نابێ بە شیعری شـاعیرێکی قـەڵتـەبان

***

مەدحی هەباس ئاغای پشدەر

شێخ ڕەزا پێوەندییەکی فراوانی لەگەڵ پیاوە ناسراوەکانی ئێلانی کورد هەبوو. ئەوانیش بۆ پتەوکردنی ئەو پێوەندییە، لە هەموو دەرفەتێکدا، بەدیارییەکی موناسب ئەو دۆستایەتییەیان نوێ دەکردەوە. لەو دۆستانەی شێخ ڕەزا سەرەک عەشیرەتانی ئاکۆ و بلباس و پشدەر و لەم شیعرە فارسییەدا، شێخ ڕەزا سوپاسی سەرداری ئێلی پشدەر دەکات بۆ ئەو دیارییەی بۆی ناردووە.

غـرض از هدیـه نه (در است) و (عـقـیق) و (الماس)
غــرض الفت بود و دوســتی و اســتــئناس
هـدیـه از جــانب جــانانه گــر زهـر بود
خــوشــتــر آید بمن از (فــیــه شــفــاء للناس)

واتا:

مەبەست لە دیاریی دوڕ و ئاقیق و ئەڵماس نییە
مەبەست هۆگری یەکبوون و دۆستایەتییە
دیاری لای دۆستەوە ئەگەر ژاریش بێ
لای من لە هەنگوین خۆشترە کە خوا لەبارەیەوە فەرموویەتی: دەرمانی دەردی خەڵکی تیایە

هدیـەئی آمــده از دوست یکی پوست پنیـر
پوست موئین چو سر و صورتی آغا عباس

بامـداد ان چو فـرسـتـادهء از جـانب مـیـر
عـــسل رانیـــه اورد و پـنیـــر بلبـــاس

واتا:

دیارییەکەم لە دۆستێکەوە بۆ هاتووە: پێستە پەنیرێکە
پێستە پەنیرێکی مووداوی وەک سەر و سوورەتی عەباس ئاغا
کە سبەینانێ نێرراوێ لەلایەن میرەوە
هەنگوینی ڕانیە و پەنیری بڵباسی هێنا

گفـتم آری چو مـرا دید جگر خـسـتـهء هـجـر
عـسلم کـرد روان مـیـر مـسـیـحـا انفـاس
باز گـفـتم بچـهـا مـاش و نخـود مـیطلبند
نکند شـــهـــد و عـــسل چارهء درد افـــلاس

واتا:

وتم: بەڵێ کە منی دی جگەرم زاماری دوورییە
میری هەناسە وەک مەسیح (نەخۆش چاککەرەوە) هەنگوینی بۆ ناردم (کە دەرمانی دەردە) دیسان وتم: منداڵەکان ماش و نۆکیان ئەوێ
هەنگوین چاری دەردی لاتی ناکا

شـکر نـعـــمت کنمت بـندهء احـســـان تـوم
نیک نـاسم نه چو (مـخـمـور افندی) نسناس
من به غـیـر از تـو کسـیـرا نشـنـاسم مـخـدوم
تو جـز این بـندهء خود نیز کسـیـرا مشـناس

واتا:

سوپاسی نیعمەت دەکەم، بەندەی چاکەی تۆم،
چاکەناسم، وەک مەخموور ئەفەندی مەیموون نیم،

من لە تۆ بەولاوە کەسێکی تر ناناسم شایانی خزمەتکردن بێ،
دەسا تۆیش لەمن بەولاوە کەس بە بەندەی خۆت مەزانە

من کـه در بوتەء اخـلاصی تو بگداخـتـه أم
بکســـان دیگرم مـینتـوان کــرد قــیـاس
من چو مـخـمـور نه أز جـملەء او باشـانم
کافنگند بر سر یک پای دوصد مهره بطاس

واتا:
من کە لە تەنووری دڵسۆزی بۆ تۆدا تواومەتەوە،
ناتوانرێ بەراوردم لەگەڵ کەسانی تر بکرێ
من وەک (مەخموور) لە ڕیزی هەتیو و مەتیودا نیم
کە لەسەر یەک پێ دوو سەد داش ئەخاتە ناو تاسەوە

منم آن شـاعـر نادر شـخن و نادر گـو
که بهر شعر کنم تعبیه صد گونه جناس
آن شکم کنده و لب گنده جناب سکیـویر
نیـست أز صـحـبت او فـائده جز وسـواس

واتا:
من ئەو شاعیرە قسە نایابە، نایاب وێژەم
کە لە هەر بەیتێکدا سەد جۆرە (جیناس) کۆ دەکەمەوە
ئەو جەنابی (......) ورگ گەنیوی دەم و لێو گەنیوە
لە وەسوەسە بەولاوە سوودێ لە هاوڕێیەتی کردنیدا نییە

بـهـمـه مـردم (رانیـه) سـلامی زمن است
جــزبه (ابـراهـیم افـندی) پـدری الخنـاس
سینەو و گردن و پشت و شکم و ساق و سرین
گند و ناپاک و گـوه آلود، سـراپا انجـاس

واتا:

سڵاو لە منەوە بۆ هەموو خەڵکی ڕانیە
تەنیا بۆ برایم ئەفەندیی باوکی ئەلخەنناس نەبێ
کە سنگ و مل و پشت و سک و ساق و کەفەڵی
هەموو گەنیو و پیس و گوواوییە و سەر تا پێی پیسییە

قـاضـیم نیـز نپـرسـد مگر از یادش رفت
حورش از کشک دوسە سالە پوشش ز پلاس
فـررا گـر کسـوت زربفت بپوشند پشم است
گـوز بر ریش چنین قـاضـی پشـمـینـە لبـاس

واتا:

قازییش هەواڵم ناپرسێ. بۆچی لە یادی چووەتەوە کە
خۆراکی کەشکی دوو-سێ ساڵە و بەرگی پەڵاس بوو؟!
کەر ئەگەر بەرگی لە تاڵی زێڕ چنراویش لەبەرکا هەر خورییە لەبەریا
تڕ بە ڕیشی قازیدا کە بەرگی خوریی لەبەرایە

جـاسم آغـا کـە دخـانی نفـرسـتـادە مـرا
بە تو بخشیدمش ای داور جمشید أسـاس
یوقـسـە، نـامـوسنی بن بیـز گـبی یرتردم
قـاچرردم آنی تـا مملکت مـوش و سـیـواس
شـکر نـاس ار نـکنم شـکر خــــدارا نکنم
تو ولی النعـمـی من کنمت شکر و سـپـاس

واتا:

جاسم ئاغا کە دووکەڵێکی (واتە هەندێ توتنی) نەنارد بۆ من
وا بە تۆم بەخشی ئەی داوەری بنەما جەمشیدی
وەیا ناموسی وەکو بێز دەدڕم

ڕاوم دەنا تاکو مەملەکەتی مووش و سیواس
سوپاسی خەڵک ئەگەر نەکەم سوپاسی خوا ناکەم
تۆ نیعمەت بەخشی منی و منیش سوپاست ئەکەم

***

تالانکردنی عەشیرەتی ئاکۆیان

عەشیرەتی ئاکۆ لە هەرێمی سەر سنووری عێراق و ئێران جێنشین بوون ئەم عەشیرەتانە، ئەوەندە ملیان بە حکوومەتی عوسمانی نەدەدا و لەشکری عوسمانیش نەیدەتوانی کارێکی وا بکات سەر بەم عەشیرەتانە شۆڕ بکات. وەکو ئەڵێن: «صەگ بە زەبری کلکی ئێسقان دەشکێنێت»، هانی تەقیەدین و عومەر پاشای دیاربەکریان دا و بە لەشکرێکی گەورەوە دایانە سەر عەشیرەتی ئاکۆیان و تالانیان کرد و ئاگریان لە دێهاتەکانیان بەردا و مراد ئاغای حارس ئاغا و محەمەد ئاغای عەبدوڵا ئاغایان گرت و حەپسیان کردن. مراد ئاغا لە بەندیخانەی کەرکووک مرد. شێخ ڕەزا بەرامبەر ئەم کردەوە ناپەسند و دڕندانە بەرامبەر خانەدانی ئاکۆیان ئەڵێت:

ڕووخاندی گەردشی گەردوون لە هەر جێ ئاستانێ بوو
سووتاندی چەرخی دونپەروەر لە هەر کوێ ئاشیانێ بوو
وەکو طەییی (سِجِلٌ لِلْکُتْبِ) پێچایەوە گەردوون
لە هەر میهمانسەرا ئاساری سفرە و نان و خوانێ بوو
بە حاتەم گەر بکەی تەشبیهی ئەم ئاغایە، بێ عەقڵی
کە فەرقی ئەم لەگەڵ ئەو، ئاسمان و ڕێسمانێ بوو
دریغ بۆ خانەدانی (مارف) ئاغای سەروەری (ئاکۆ)
کە جێگەی عەیش و عیشرەت، مەنبەعی ئەمن و ئەمانێ بوو
لە جوود و بەخشش و ئینعامی خۆی و قەوم و ئەتباعی
وەکو شانامە و و ڕۆستەم لە هەر جێ داستانێ بوو

کەیوومەرثی، دووەم جەمشیدی ثانی، خوسرەوی ثالث
سلەیمانی زەمان، ئەسکەندەرێ، صاحیبقڕانی بوو
شەوی وەک زوڵفی یار، رووی حەسوود و بەختی من تاریک
لەگەڵ دەیجوور و یەڵدا وا حیساب کە ئەو ئەمانێ بوو
بەنامەردی شەهیدیان کرد وەکو حەمزە و عومەر، دوژمن
مراد ئاغا کە ڕۆژی جەنگ و دەعوا قارەمانێ بوو
کەسێ ئەم سەرووی ڕەعنایەی لە پێ خست گەردنی بشکێ
چە زێبا صوورەتێ یارەب، چە شیرین نەوجوانێ بوو
(مراد)یان بۆیە ناو نابوو لە وەختی بەخشش و ئینعام
لە بۆ بانی مراد دەستی کەریمی نەردەبانێ بوو
لە حەق شێخ و مەلا و دەروێش و سۆفی و سائیل و سەیاح
وەکو حاتەم شەفیق و دڵنیاز و میهرەبانێ بوو
ئیتر نەتبێ لە مولکی ڕۆم (ڕەزا) ئومێدی ئاسایش
لە پێش ئەم کارەدا هێشتا ئومێدی پارچە نانێ بوو

لەو سەردەمەدا ئاڵۆزی و شەڕوشۆڕ لە نێوان عەشیرەتەکانی کورددا زۆربەی لەسەر زەوی و ئاو بوو. شێخ ڕەزا کە باسی میرانی خدر بەگی خۆشناو دەکا و ئەڵێت بەناهەق کوژرا، بەڵام داخی بۆ ناخوا، چونکە تووتنی عەشیرەتەکانی تری زەوت دەکرد. کاربەدەستانی حکوومەتیش، بۆ ئەوەی دەسەڵاتیان بەسەر کوردستاندا بکێشن، لە جیاتی ئەوەی ئەو شەڕانەی نێوان عەشیرەتانی کورد دابمرکێننەوە؛ نەوتیان بەسەر ئاگردا کردووە. شێخ ڕەزا تەنیا بەم چوار بەیتە فارسییە باسی شەڕی نێوان عەشیرەتی بڵباس و عەشیرەتی ئاکۆ و خۆشناو دەکات و ئەڵێت:

آنچە بلباس بخوشناوو بە آکو کردە است
نشنیدم کە ببغداد (هولاکو) کردە است

گرچه میران خدر بگ نه بحق شد مقتول
کشتش به که بسی غصب تماکو کرده است

واتا:

ئەوەی بڵباس بە خۆشناو و بە ئاکۆی کردووە
نەمبیستووە هۆلاکۆ بە بەغدای کردبێ
هەرچەند میرانی خدر بەگ بەناهەق کوژرا
کوشتنی چاکترە چونکە تووتنی زۆری زەوت کردووە

***

شێخ ڕەزا و میری شەقڵاوە

شێخ ڕەزا هاتوچۆی بە سواری هێسترێکی زین لێکراو بوو. کاغزێک دەنێرێ بۆ میری شەقڵاوە، میران بایز بەگ کە هێسترێکی باشی بۆ بنێرێ و لە هەمان کاتیشدا کاغزێک دەنێرێ بۆ عادیلە خانمی خێزانی وەسمان پاشا. خانم دەیەوێت سەر بنێتە سەری و لێی دەپرسێت هێستری زیندووت دەوێ یان مردوو و ئەو شیعرەی سەرەوەی پێدا ئەڵێت «هێستری زیندوو بڵێم بۆم چاکە یا مردووم دەوێ.» بەڵام میری شەقڵاوە هەر هێستری بۆ دەنێرێ و هیچی تر، ئیتر شێخ ڕەزا دەکەوێتە سەر و گوێلاکی هێستر:

میر بە صەد منەت هەناردی ئێسترێکی ڕووت و قووت
دەست و پا سست و سەقەت ئەندامی هەروەک عەنکەبووت
خاوەنی ئالیکی ناڵێم پێی نەداوە موتڵەقا
داویەتی، ئەمما وەکو بیستوومە قووتی لا یەمووت
پووش لەلای حەڵوایە حەتتاکو پەڵووشەی چنگ کەوێ
بای ئەدا لوولی ئەدا قووتی ئەدا مانەندی حووت
گەرچی ناتوانێ ببزوێ هێند لەڕ و کەم قووەتە
دەنکە جۆیێکی نیشان دەی، تا قیامەت دێ لە دووت

پشـــتی ڕێش و شـــانی زامــدار و، جـــەدەو بوو نـاعـــیـلاج
چەند قـــرووشـــێکم هەبوو بۆم دا بەنەوت و عـــەنزەرووت
مـــەصلـەحـــەت وایە هەتا نەیخـــواردووم بینێـــرمـــەوە
زۆر ئەترسم دەفـــعـــەیێ قـــووتم بدا بمکا بە قـــووت
(سـەی فـەتاحی) مـەیتـەرم ڕۆژێ بە حـجـجـەت لێی نەوی
کلکی دەرهێنا لەبن ئەمـجـا بە ئاســتـەم گـوێی بزووت
گـەر قـەڵەو بێ ئەم ئەجننە، لێـرە تەسـخـیـر ناکـرێ
غـەیری چەند دەروێشی ڕەفـاعی بە زەبری جـەلجـەلووت
ئەم مـــەتاعـــە چاکـــە هـەر لایق بە حـــاجی ئەحـــمـــەدە
جووتـی پێ بکا هـەروەکو خۆت هـەردوو لنگت کرد بەجووت
لایقی شـــــانی من و شـــــایانی شـــــەئنی تۆ نەبوو
چاوەکـــەم چیت پێ بڵـێم چارم نیـیـــە غـــەیری سکووت

***

هەندێ لە هەجووەکانی شێخ ڕەزا

شـێخ ڕەزا بە شـاعـیـرێکی هەجـووکـەر ناسـراوە. هەجـووەکـانی ئەوەندە توندوتیژن بوونەتە هۆی دڵگیریی گەلێک بنەماڵە و پیاوی ناسراو. ئەوانەیش کە لە سووچی هونەرمەندییەوە تەماشای هـەجوەکانی شـێخ ڕەزا دەکەن، بە هیچ کلۆجێک لە قسە توندوتیژەکانی دڵگیر نابن. شێخ ڕەزا ئەو هەجووانەی وەنەبێ تەنیا بەرامـبـەر بێگانە کـردبێت، ئەوەی تەمـاشـای هەجـووەکـانی بەرامبەر شێخ غەفووری مامی و شێخ عەلیی کاکی و شێخ محەمەد عەلیی برازای کـردوویەتی، ئەوانەی لـەمان دوورترن، هـیچ گەردێک ناکەوێتە دڵیان بەرامبەر شاعیرێکی هونەرمەندی وەکو شێخ ڕەزا.

شێخ ڕەزا، خۆی، ئەمـەی بە حیکمـەت داناوە. لە ستـایشێکدا بۆ نازم پاشا لە شیعرێکی فارسیدا ئەڵێت:

@kurdica

زخیل شاعران من هم حکیمم گهی
گـــویم هـجـــاء وگـــاه تحـــسین
همی گـــویم نکویانرا ســتـــایش
همـی خـواهـم بدانرا لعن و نفـرین
بکام دوســـــتـــــان ریزم بتــــرزد
زنم بر فـــرق بدخـــواهـان تبـــرزین
کـــریمانـرا دهانم گـــوزهء شــــهـــد
لئــــیـــــمــــــانرا زبانم تیـغ روبـین

بەڵام لەو بارودۆخەی کە شێخ ڕەزا تێیدا ژیابوو، بۆ جیاوازیکردن لە نێوان (کەریم) و (بەد)، (دۆست) و (بەدخوا)، میعیارێکی تر هەبوو و شێخ ڕەزایش خۆی میعیارێکی (شەخصی)ی تایبەتی خۆی هەبوو. بۆ نموونە، هەجووی شێخ عەلیی کاکی و شێخ غەفووری مامی کردووە چونکە ئەوەی ئەو لێیانی ویستووە نەیانداوەتێ. هەروەها هەجووی موفتی زەهاویی کردووە چونکە لەگەڵ (ئیتیحادی)یەکاندا هاوبیر بووە و هەجووی دەروێش ئەفەندیی موفتی کەرکووک دەکات چونکە (مونافەسەی) لەگەڵ شێخانی تاڵەبانیدا کردووە و هەجووی مەلا مارفی مەلا عەبدوڵای خدریی زەنگنە دەکات چونکە جێ ڕێزی شێخ عەلی بووە و هەجووی حاجی ئەمین و ڕەفیق ئەفەندیی خادیمو سجادە دەکات چونکە زۆر دۆستی خزمانی خۆی بوون کە لێیان دڵگیر بوو. لەبە رئەوە داوای لێبووردن لە هەموو ئەو بەڕێزانە و عەشیرەتانە دەکەین کە بەر پەلاری شێخ ڕەزا کەوتوون.

***

شێخ ڕەزا و مەستی ئەفەندی

ڕەسووڵ مەستی لە زاناکانی شاری سولەیمانییە. زانستی ئیسلامیی لەسەر دەستی مەلاکانی کوردستانی عێراق و ئێران وەرگرتووە و لە ئەنجامدا خوێندنی لەلای مەلا و دانای بەناوبانگ مەلای خەتێی ڕەواندز پێک هێناوە. لە

پاشان دەچێتە ئەستەمووڵ لە زانیاریی فیزیا و فەلەک دەبێتە مامۆستا و لە شاری کەرکووک و مووسڵ مامۆستایی قوتابخانە دەکات و لە پاشان دەبێتە بەڕێوەبەری مەعاریفی شاری (وان) لە کوردستانی باکور و دەچێتە میسر فێری زمانی فرەنسی دەبێت و گەشتێکی ئەوروپا دەکات و دەگەڕێتەوە ئەستەمووڵ. لە زانیاریی فیزیا و فەلەک گەلێک نووسین و لێکۆڵینەوەی چاپ و بڵاو کراوەتەوە.

مەستی ئەفەندی، لەگەڵ شێخ ڕەزادا، چە لە کەرکووک و چە لە ئەستەمووڵ شەڕەدەنووکیان بووە. لە وەڵامێکی شوکری فەزڵی بۆ شێخ ڕەزا، ئەڵێ: مەستی ئەفەندی قسەی پێ وتووی جنێو بە من بۆ ئەدەی. شێخ ڕەزا ئەم هەجووەی مەستی ئەکات:

دەستێکی هەیە (مەستی) ئەفەندی لە کەرەمدا
مێوانی ئەزیزی هەیە دایم لە حەرەمدا
ئەلحەق ژنەکەی موشفیقە دەرحەق بە غەریبان
صەد گانی بە ڕۆم دا و، هەزاری بە عەجەم دا
هێند کێری هەتیوان بە کوزیا چووە دایکی
دەستێکی شکابوو بە منداڵی لە شکەمدا
بەر زەربەیی کام کێری قەوی کەوتووە ئاخۆ
بەو دەردە چووە ساعیدی مەستی لە ڕەحەمدا
حەتتاکە مەجیدی کوڕی زۆر طەبعی جەوادە
صەد گانی بە یەک لەحزە بەبێ پوول و درەم دا
گەواد و تەرەس، مولحید و بێ دین و مونافیق
مردووە نییە میثلی لە مسقوف و عەجەمدا
بۆ سەددی ڕەهی لەشکر وەک تەپڵی سکەندەر
ئاوازی دەهۆڵی کوزی داکی دێ لە حەرەمدا
ئەو کێرە زلەی کێ بوو لە کێلانی فەتاح بەگ
مشتێکی کوتایە قوزی، مشتێکی لە دەمدا

شـێخ ڕەزا دان بەوە دانانێ کـە مـەسـتـی ئەفـەندی پیـاوێکی دانابـوو و لە بەیتێکی فارسیدا ئەڵێت:

مـسـتـی و داعیـەء حکمت هـیئت هـیـهـات

بـرنـدارند بـیک دست دوتـا خـــــــربزرا

***

هەجووی مەلا مارفی مەلا عەبدوڵای خدری

مـەلا مـارف کـوڕی مـەلا عـەبدوڵای کـوڕی مـەلا سـولەیمانـی خـدرییـە. ئەم بنەمـاڵەیە پشـتـاوپشت مـەلا و مـامۆسـتـای ئاینی، لە تیـرەی گـەڕاوی ئێـڵـی زەنگنەن. مـەلا سـولەیمانـی خدری نـاوچەی گـەڕاوی بەجێ دێڵێ و لـە گـەڕەکی (بەگلەر)ی قـۆریەی شـاری کەرکووک جـێنشـین دەبێت. مـەلا عـەبدوڵای کـوڕی مـامـۆسـتـایەکی دانا و لـە مـزگـەوتی جەلالیـیـەکـان مـامـۆسـتـا بووە. مـوفـتـی زەهاوی؛ بە بۆنەی کۆچی دواییی مەلا سـولەیمانـی باوکییەوە؛ بە هـەڵبەسـتێک پرسەی بۆ مەلا عەبدوڵا ناردووە تێیدا ئەڵێت:

ألا انما الدنیا سـجـیتـهـا الغدر

فـلیس لمغـرور بزخـرفـهـا عـذر

فظاهـرهـا ود وباطـنـهــــا قـلـی

وادبارهـا خَـیـرٌ واقـبـالهـا شـر

ورغـبـتـهـا غـيٌّ ورهـبـتـهـا هـوی

وطالـبـهـا عـبـدٌ وهـاربـهـا حـر

وعـزتـهـا ذل وفـرحـتـهـا أسـیً

وصـحـتـهـا سـقم وثـروتـها فـقـر

مـەلا مـارفـی کـوڕی مـەلا عـەبدوڵا؛ زانسـتـی ئیسـلامیـی لـەلای باوکی تەواو کردووە و لە سـەردەمی حوکمداریی عوسمانـی سـەرەتای ژیانـی بە قازی شـەرع لە مەلاطیـەی ویلایەتی (ئەدەنە) دەست پێ دەکات و لە پاشـان دەبێتە حـاکمی بدایەتی ویـلایـەتی مووصڵ. لە مـووصڵ بە هـۆی بەرهـەڵسـتـی لە دەسـتـدرێژیی

والیی مووصڵ بۆ کاروباری دادگە، دەگوێزرێتەوە بۆ حاکمی بیدایەتی کەرکووک.

ئەم بنەماڵەیە پێوەندییەکی زانستی و ڕوحییان لەگەڵ شێخ عەلیی تاڵەبانیدا هەبووە و زۆر جێ ڕێزی شێخ عەلی بوون و مەلا عەبدوڵا و مەلا مارف گۆڕستانیان لە تەکیەی تاڵەبانییە.

***

شێخ ڕەزا بۆ هەجووی مەلا مارف دەکات؟

هەرچەنێک شێخ ڕەزا گوێی بە دۆستایەتیی شێخ عەلیی کاکی لەگەڵ پیاوە، ناسراوەکانی کەرکووک نەداوە، هیچ هۆیەکی وا نییە ئەم هەموو جنێوانە بداتە مەلا مارف. بۆ ڕوونکردنەوەی ئەمە، خوا لێخۆشبوو مامۆستا ئەسعەدی سەعید ئەفەندیی نائیب کە لە ئەدەبی تورکیدا دەستێکی باڵای هەبوو ئەڵێ: مەلا مارف لە والیی مووصڵ دڵگیر بوو، چونکە لەسەر داوای ئەو لە حاکمی ویلایەتەوە گوێزرایە حاکمی بیدائەی کەرکووک. کە والی دێت بۆ سەردانی لیوای کەرکووک، لە کاتی پێشوازیدا، والی بە تەوسەوە هەواڵی مەلا مارف دەپرسێت و مەلا مارفیش زۆر بەڕەقی وەڵامی دەداتەوە، والیش بە تورکی: «هر نە سویلەسن معروف سن = هەرچی بڵێیت ناسراویت»ی پێ ئەڵێت. شێخ ڕەزا کە دۆستایەتییەکی قووڵی لەگەڵ والیدا هەبوو ئەمە بەهەل دەزانێت و ئەم هەجووەی مەلا مارف دەکات.

من وا ئەزانم ئەمە ڕێی تێ ناچێت. ئەگەر وا بوایێ شێخ ڕەزا نەک بە کوردی بگرە بە تورکی هەجووی مەلا مارفی دەکرد کە بگاتە والی. ئەوەی ڕێی تێ بچێت ئەوەیە، مەلا مارف زۆر دۆستی شێخ عەلیی کاکی شێخ ڕەزا بوو. شێخ ڕەزایش ڕقی لە دۆستانی شێخ عەلی هەڵدەستا و دەیویست بیانتۆرێنێ و ئەم هەجووە توندەی مەلا مارفی کردووە.

شێخ ڕەزا لە پێنج خشتەیەک لەسەر شیعری حافز ئەم هەجووەی مەلا مارف دەکات:

(معروف)ی بێ دیرایەت گووت کردە ناو بیدایەت
چیت پێ بڵێم قورمساغ هەردوو گونم بە دایەت
گونمی بە ترِ شەهید کرد کێرم ئەکا ڕیعایەت
(زان یار دلنوازم شکریست با شکایت
گر نکتەدان عشقی خوش بشنو این حکایت)
مەعرووف کە حیزی وەک خۆی نەبوو لە نەسلی ئادەم
ئازاری مەقعەدی بوو بۆم ڕاکشا لەسەر دەم
مردم ئەوەند سوار بم، خۆم کوشت ئەوەند پیادەم
(بی مزد بود و منت هر خدمتی کە کردم
یارب مباد کسرا مخدوم بی عنایت)
خاشاکی دەوری دوبری لێم بوون بە ماری هەیجا
کێرم بە صەد مەشەقەقەت ڕۆیی گونم نەگونجا
کێرم لە پەشمی پاشی دانەی کونی ترنجا
(در زلف پر شکنجش ای دل مپیچ کانجا
سرها بریدە بینی بی جرم و بی جنایت)
ڕووم کردە سمتی سمتی، یەعنی مەکانی مەعهوود
ئەرزێکی پڕ نەجاسەت دەشتێکی شەهوەت ئاڵوود
ڕانیم فەرەس چەپ و ڕاست ڕێگەم نەبردە مەقسوود
(از هر طرف کە رفتم جز وحشتم نیفرود
زینهار أزین بیابان وین راه بی نهایت)
دەرمانە سمتی ئەمما نەرمانە وەک بەری دەست
کاروانی کێر بەناویا دەڕوا هەمیشە سەربەست
هەر مەنزڵێکی سەد میل، هەر میلی سێ سەد و شەست
(این راهرا نهایت صورت کجا توان بست

کش صــــــــــد هــزار مــنـزل بـیـش اسـت از بـدایـت)
بـاوکـی پـیـــاوی چـاک بـوو زاتـێـکـی زۆر مـــوقـــەدەس
خـــۆی پوشـت و داکـی خـــۆگـێ هـەتا خـــوا بلـێ بـەس
بۆ نـەخـــتـێ ئاوی شـــەهـوەت جـــەرگـی بووە بە قـــەقنەس
(رنـدان تـشـنـه لـبـــــــرا آبـی نمـی دەهـنـد کـس
گـــــویا ولـی شنـاســـــان رفــــتـنـد ازین ولایـت)

***

هەجووی مەلا سەعید

مەلا سەعید پیاوێکی ڕەوشت پاک و خۆش گوفتار بوو. زۆر جێ ڕێزی شێخ عەلی و کوڕەکانی بوو. لە کاتێکدا شێخ ڕەزا لە شێخ عەلی بە گلەیی بوو، هەر کەسێک لە شێخ عەلییەوە نزیک بوایێ، دەبووە جێ پەلار و هەجووی شێخ ڕەزا. لەم شیعرە تورکییەدا هەجووی مەلا سەعید ئەکات:

باغـدەمی یوقـسـه داغـدەد
صولدەمی بوقسه صاغدەدر
هرگـیـجـه بر باجـاغـدەدر
انسـاسی بر قـو جـاقـدەدر
غـــائب اولانده کـــیم بیلور
جن گـبی نبـرده صـاقـلانور
هـانگی قـــوناغــده اگلنور
کـیـــملر ایله یتـــاقـــدەدر
مـسـجـدده لامـپـه یاندیرر
ذکـــر ایله خلقی قـــاندیرر
بر الـی سـبـحـه گـیـزدرر
بر الی سـیـک دشـاقـدەدر

بو ترس اوغلی گــوت ویران
ســـــیک اوزرنـده اوتـوران
باشی هـوایه قـــــالدیران
صـــانکه دروب ایاقـــدەدر

واتا:

له باغدایه یان له چیا له چەپدایه یان له ڕاست
هەر شەوێک لەناو گەلێکدایه پاشەڵی له باوەشێکی تردایه
که ون دەبێت کێ چوزانێت وەک جن له کوێ خۆی شاردووەتەوە
له کام ماڵدا ئاهەنگ دەکا لەگەڵ چی کەسان له جێگەدایه
له مزگەوت چرا هەڵدەکات به زیکر خەڵق هەڵدەخەڵەتێنی
به دەستێکی تەسبیح سووڕ ئەدا دەستێکی به کێر و گونیەوەیه
ئەم تەرەس بابەی قووندەره لەسەر کێر دانیشتووه
سەری بۆ ئاسمان هەڵبڕیوه وەکو وەستابێت به پاوه

حــــامل ایکن جنابتـــــه
باشلر اذان و قـــامـــتـــه
بر ایاغی جـــمـــاعـــتـــده
بـر ایـاغـی بولاقـــــــــدەدر
ایشلیـه ایشلیـه باشـــلادی
قــــابتی فــــرنگی علتی
بوزمــــادی اسکی عـــادتی
شــمـدیده ایشلەمـاقــدەدر
قـیز گـبی اینجـه در سـوزی
نازایله قـــالدیریر گــــوزی
ایـپـلـگ ایلـه آلـور یـوزی
چونکه گـــوزی براقـــدەدر

گـــر آنی زار و اغلیــــان
گـــورسن اینانمـەبو یلان
باشـی أزلســـەدە ییـــلان
قـــویروغین دولامـــاقـــدەدر

واتا:
کە لەشی پیسە بە جەنابەت دەست دەکاتە بانگ و نوێژ
پایەکی لە نوێژی جەماعەتدایە و پایەکی وا لە بولاغدا
هەر دەستی کردە کارکردن نەخۆشیی فرەنگیی وەرگرت
نەیگۆڕی عادەتی پێشووی هێشتا هەر لە کاردایە
دەنگی وەکو کچ باریکە بەناز چاو هەڵدەبڕێت
بە دەزوو ڕووی هەڵدەگرێت چونکە چاوی لە بوراقە
گەر دیت بە زار و گریان بڕوا مەکە ئەمە درۆیە
سەریشی دارِزی مار هەر کلکی سوورِ دەدا

شێخ ڕەزا هەمیشە، لەسەر مووچەی گوزەرانی، لەگەڵ مەئموورانی دارایی بگرە و بەردەی بوو و ئەوەی تەگەرەی بخستایێ کاروباری زوبانی بۆ دەهێنایە کار، هەندێ لەوانیش دەستی شاعیرییان هەبوو و وەڵامیان دەدایەوە و شێخ ڕەزایش لەسەر چۆک بۆیان دادەنیشت، وەکو ئەڵێت:

دەرحـــەقی، بۆچی ئەترسم، بەخـــوا تا ئەمـــرێ
چی لە دەس نایێ، مەگەر بێ گونی ئەسپم بگرێ
بە خەبیثی نییە میثلی کە وەکو جەوهەری گوو
مەگەسی پێوە بنیشێ، وەکو صەگ پێی دەوەڕێ
پێی بلـێن بەو تەرەســە گەر لە عەلەیهیم بدوێ
بە فـــوویێ عـــەزلی ئەکـــەم، نابێ لەوێدا بتـــڕێ
پدەری نێـــرەکـــەر و مـــادەری وەک مـــاچەخـــەرە
کێ ئەڵێ ئادەمـــە، کـەربابە، وەکـــو کـەر دەزەڕێ

وەرە لادە لە شـــەڕی ئالەتـی مـــەعـــهـوودی (ڕەزا)
مــوقــتــەزای گــرتنە طەبعی بەخــوا پێت ئەگــرێ

***

هەجووی حافز ئەفەندیی قەردار

بنەماڵەی قـەردار لە کـەرکـووک، هـەرچـەنێک ئێـسـتـا خـۆیان بە تورکـمـان دادەنێن بەڵام لە ڕەسـەنـدا لە ئێڵی بڵباسـی کوردن، چەند کەسـێکی دیاریان لە دەوڵەتی عـوسـمــانی مـەئـمـووری گــەورە و، لە دەوری کـۆمــاری تورکـیــایش یەکێکیـان والیی ئەستەمووڵ بوو. حـافز ئەفەندی لە بەغدا دەژیا و لەگەڵ شێخ ڕەزادا زۆر ڕێک نەبوو، لەبەر ئەوە شێخ ڕەزا ئەم هەجووەی کردووە:

مــرا بخـــانەء پاشـــا بضـــرب سـیـلی و مـــشت
(حسین ئـەفەندی) زن قەحپە راند و حـافظ پشت
کـــــدام بگچی و قـــــائق چی و تـرمــــپــــا چی
بکون (حـــافظ ئەفـــەندی) فـــرو نبـــردا نگشت

واتا:
بە زەبری شەقازلە و مشتەکۆڵە
حوسێن ئەفەندیی قەحپە ژن و حافزی پوشت پاڵیان پێوەنام بۆ ماڵی پاشا
کام ئێشکگیر و بەلەم لێخوڕ و ترومپاچی
پەنجەی نەکردووە بە قنگی حافز ئەفەندیدا

زبسکە حـــیـــز بود هـمـــچــو جــســـر بـغـــدادش
هـمــــــیـــــــشــــــە آب بزیراست آدمـی بر پـشت
بدست این دو لعین کـشــتــە گـر شــوم چەعــجب
مگر حـــســین علی را، یزید و شـــمــــر نکشت
نعـــــوذ بـاللـە اگــــر این بـود مـــســلمـــــانی
صـــواب دین یـهــــود است و مـــذهـب زردشت

واتا:

لەبەرئەوەی حیزە وەک پردی بەغدا

هەمیشە ئاوی لە ژێردایە و پیاوی بەسەرەوەیە

سەیر نییە ئەگەر بە دەستی ئەم دوو مەلعوونەوە بە کوشت بچم

بۆچی یەزید و شمر حوسێنی کوڕی عەلییان نەکوشت!

پەنا بەخوا، ئەگەر موسڵمانەتی ئەمە بێ

ئاینی جوولەکە و ڕێبازی زەردەشتیش ڕاستە

***

هەجووی حاجی مستەفا

لە دەوری عوسمانیدا، هەندێ کەس لە دائیرەی ئەوقاف و هەندێک لە خەزینەی دەوڵەت مووچەیان بۆ بڕابووەوە. ئەم مووچەیە، بەپێی هەڵبژاردنی مەئموورانی هەرێمەکان دەبوو. شێخ ڕەزا، نە لە تەمەندا و نەیش لە بێ وڵەتیدا وا لێکەوتوو نەبوو کە میری بیژیێنێت ئەویش داوای سنوورێکی بۆ نەبوو و لەبەر ئەوە دەکەوتە تەقەوە لەو جۆرە مەئموورانە یەکێک لەوانە حاجی مستەفایە.

گل اگر یکدم بکام بلبل شیدا شود

کام دل نگرفتە خاری درمیان پەیدا شود

مستحقیرا معاشی داد خواهد پادشاە

حاجی میکوشد کە اورا مانع اجرا شود

واتا:

گوڵ ئەگەر تاوێ بە ئارەزووی بولبول شێت و شەیدا بێ

ئارەزووی دڵی نایەتە دی، دڕکی لە نێواندا پەیدا دەبێ

پادشا دەیەوێ مانگانەیەک بدا بە مستەحەقێک.

حاجی هەوڵ دەدا ببێ بەکۆسپ لە ڕێی جێبەجێکردنیدا.

در میـان مـالک و رضـوان صـبـاح روز حـشـر
از خصوصی ریشی حاجی مصطفی غوغا شود
بانگ بر رضـوان زند مـالک که ای رضـوان مـهل
این یهـــودی ریش ســـوی جنه المأویٰ شـــود

واتا:

له نێوان مالیک و ڕیزواندا سبەینێی ڕۆژی حەشر
لەبارەی ڕیشی حاجی مستەفاوە غەڵبە پەیدا دەبێ
مالیک بانگ دەکاتە ڕیزوان ئەڵێ: ئەی ڕیزوان مەیێڵە
ئەم جوولەکە ڕیشە بەرەو بەهەشت ببێتەوە

گویدش رضوان نه آخر پیر مرد حاجی است
کی خـدا فرمـوده حـاجیـرا جـهنم جا شـود
مـالکش گوید فـراوان از یـهودان حـاجی اند
ســالک بیت المقــدس حــاجی انهــا شــود

واتا:

ڕیزوانیش پێی ئەڵێ ئاخر بۆ ئەم پیرە پیاوە حاجی نییە؟
کەی خوا فەرموویە حاجی لە جەهەننەمدا جێی ببێتەوە
مالیک پێی ئەڵێ: زۆر لە جوولەکەکان حاجین
ئەوەی چووە (بیت المقدس) دەبێ بە حاجیی ئەوان

چون سخن اینجا رسد رضـوان بماند بی دلیل
ریش بـر دعــوای مــالک حــجت عظمی شــود
پس بـرغم انف رضــوان در جــحــیـمش افگند
درمـیـان دوست و دشـمن عـبـرت و رسـوا شـود

واتا:

که قسه دەگاتە ئەم ئاستە ڕیزوان بەڵگەی نامێنێ
ڕیش دەبێ بە بەڵگەیەکی گەورە بۆ ئیدیعاکەی مالیک
بە کوێرایی چاوی ڕیزوان فرێی دەداتە دۆزەخەوە و
لەناو دۆست و دوژمندا ڕیسوا دەبێ و دەبێ بە پەند

حـــاجی بابا چارەء این ریشــــرا امـــروز کن
ورنـه فـــردا فـــتنـهـــا زان ریش تو بـرپا شـــود
برکنش از بیخ و بن نـی صـد رهش گـر بـر کنی
هـفـــتـــهء نگذشـــتـــه این تـخم بـلا بالا شـــود

واتا:

حاجی بابا هەر ئیمڕۆ چارەی ئەم ڕیشەت بکە
ئەگینا سبەینێ چەند هەرا و فیتنە لەم ڕیشەی تۆوە بەرپا دەبێ
هەڵی کەنە لەبن و ئەگەر صەد ڕەگی لێ هەڵکێشی
هەفتەیەکی پێ ناچێ ئەم تۆوی بەڵایە بەرز دەبێتەوە

چـون ترا خـــواهـد بدوزخ بردایـن ناپـاک ریشـی
وقف کن تا خلقــرا جــاروب اســتنجـا شـــود
هـاجی هـمچون (رضـا) و حـاجی همچون شما
قـــرنـهـــا بایـد کـــه تا از لطـف حق پـیـــدا شـــود

واتا:

چونکە سەرەنجام ئەم ڕیشە ناپاکە دەتباتە دۆزەخ
بیکە بە وەقف تا خەڵک بیکەن بە گسکی گوو ماڵین
هەجووکەرێکی وەک (ڕەزا) و حاجییەکی وەک ئێوە
سەدان ساڵی دەوێ تا لە لوتفی خواوە پەیدا ببن

***

هەجووی دەفتەردار

دەفتەردارێکی تورک، لە کاتی داگیرکەرانی عوسمانی. لە کەرکووک بووە. ئەم دەفتەردارە، وەکو زۆربەی کاربەدەستانی دەوروبەری عوسمانی، هیچ کارێکی بەبێ بەرتیل نەدەکرد. شێخ ڕەزایش هەرچەن تەقەلای وەرگرتنەوەی مووچەکەی دەکرد، بەڵام بۆیان نەدەکرد. ئیتر وەکو شێخ ڕەزا ئەڵێت؛ دۆم بێت و کڵاش بۆ خۆی بکات. لە هەجووێکی بە زوبانی فارسی ئەڵێت:

میکنم هجو اکر لطف خدا باشد یار
مویی از خایەء من بر نکند دفتردار
خایەء همچ و جبل دارم و کیری چو منار
هردو، هرمی همه درکس زن دفتردار

واتا:
ئەگەر لوتفی خوا یار بێت هەجوو دەکەم
موویێ لە گونی من هەڵناکێشێ دەفتەردار
گونێکی وەک کێو و کێرێکی وەک منارەم هەیە
هەردوو گونم و لەگەڵ کێرم بە کوزی ژنی دەفتەردار

لە ئەنجامدا، شێخ ڕەزا، سەیر دەکا کە دەفتەردار نە بەتکا و نە بەهەجوو مەعاشەکەی ناداتێ. لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت: با بزانین کێ زیان دەکات:

ناموسی ارەیان کیمسە، هجادەن حذر ایلر
شاعرلر ایلە خوش گیچنور دفع شر ایلر
تأخیر معاشم سکا بر فائدە ویرمز
ای باعث رزقم باقەلم کیم ضرر ایلر
ارباب کرم اولە فقط حق شناس اول
وجدانی اولان کیمسە بو راهە گذر ایلر
جاندان اوصانوب، دوغریسی ترک ادب ایتدم
معناسنی ویرمگلە دگل حرفنە صرف نظر ایلر

انســـــان اولان انســــانلره حــــسن نظر ایلر
مـــیــدان حـــمـــیـــتـــده دوروب ترک ســـر ایلر

واتا:

ئەو کەسەی لە نامووس بگەڕێت لە هەجوو خۆی لادەدا
لەگەڵ شاعیراندا خۆش ڕادەبوێرێت و لە شەڕ خۆی لادەدا
دواخستنی مەعاشم هیچ سوودێکی بۆ تۆ نییە
ئەی مایەی ڕزقم با بزانین کێ زیان دەکا
خاوەنی بەخشش مەبە بەڵام حەقناس بە
ئەوەی ویژدانی هەبێ لەم ڕێگەیەوە دەڕوات
لە گیان بێزار بووم، بە ڕاستی وازم لە ئەدەب هێنا
بە مانا دانەوە نییە چاوی لە حەرفی دەپۆشێت
ئەوەی ئینسان بێت لەگەڵ ئینساناندا چاکە دەکات
لە مەیدانی حەمییەت دەوەستێت سەری فیدا دەکات

لەلایەکی تریەوە کازم بەگ وەعدی دەداتێ کە مووچەکەی بۆ بگەڕێنێتەوە بەڵام بەجێی نایەنێت:

آلـنجـــــه خـــــزنـهء مـــــالـیـــــەدەن..........
بنم ســـعـیم گـــبی کـــاظـم بگک وەعـدی مـــهـدردر
بنی خـوشنود ایدر، فـردا دیور وعد ایدرهـر گـون
ا و فـردادک مـرادی غـالبـا فـردای مـحـشـردر

واتا:

تا لە خەزینەی مالیە (گەنجینەی دارایی)
وەکو کۆششی من گفتی نازم بەگیش بە خۆڕایی دەڕوا
دڵی من خۆش دەکات، ئیمڕۆ و سبەی ئەڵێت، هەموو ڕۆژێک گفتم دەداتێ
ئەو ئیمڕۆ و سبەیەی، ڕەنگە ئەنجامی ڕۆژی حەشر بێت

***

شێخ ڕەزا و ئێران

پێوەندیی شێخ ڕەزا لەگەڵ ئێراندا لە دوو ڕێگەوە بوو؛ یەکەمیان شێخانی تاڵەبانی پێوەندییەکی ئاینی (ڕێبازی قادری)یان لەگەڵ ناوچەکانی کوردستانی رۆژهەلاتدا هەیە. هەر لە کۆنەوە و تاکو ئێستایش، لە کرماشان و سنە و سابلاغ و موکریان لقی تەکیەی تاڵەبانی هەیە و ژمارەیەکی زۆر لە کوردی ئەم هەرێمانە دەروێش و موریدی شێخانی تاڵەبانین. دووەم، لەو سەردەمەی کە کوردستان لە نێوان عەجەم و تورکدا دابەش کرابوو، ئەم سنوورەی نێوان ئەو دوو دەوڵەتە بۆ کورد قەدەغە نەبوو. زۆربەی ئێلانی کۆچەری کورد لەمبەر و لەوبەری سنووردا، گەرمیان و کوێستانیان دەکرد و تا ڕادەیەک کوردستان یەک هەرێمی ئابووری بوو و هاتوچۆی کاروانی کوتاڵ بە سەرانسەری کوردستاندا بەسەربەستی دەگەڕان و کوردانی هەردوو هەرێم بەبێ پاسپۆرت، بەپێی پەیمانی هەردوو دەوڵەت هاتوچۆیان دەکرد. شێخ ڕەزایش جگە لەم پێوەندییانە، پێوەندییەکی تایبەتی ئەدەب و زوبان هەبوو کە یەکێک لە هەرە شارەزاکانی زوبان و ئەدەبی فارسی بوو. ئەم پێوەندییانە وای لە شێخ ڕەزا کردووە، نەک تەنیا لەگەڵ کوردانی ئێران، بگرە لەگەڵ کاربەدەستانی گەورەی ئێرانیشدا پێوەندی بکات و لە جێگەی خۆیدا مەدح و جارجاریش هەجووی زۆر ڕەقیان بکات کە بە عەجەم ئەڵێت:

بشکست سرو افسر کسرای عجم را
برباد فناداد رگ و ریشەء جم را
آورد شبیخون مدینه بمدائن
بگرفت ز شاهان عجم تاج و علم را
این عربده با آل عمر بهر علی نیست
با آل عمر کینهء قدیمست عجمرا

واتا:

سەر و تاجی کیسرای عەجەمی تێ شکاند

کوردیکا @kurdica

ڕەگ و ڕیشەی جەمی دا بەبای فەوتان
(مەدینە) شەبەیخوونی کردە سەر (مەدائین)
تاج و ئالآی لە شاهانی عەجەم وەرگرت
ئەم بێ ئەدەبییە لەگەڵ ئالی عومەر لەبەر خاتری عەلی نییە
عەجەم کینەیان لەگەڵ ئالی عومەر کۆنە

لە جێگەیەکی تری، لەسەر «شیخین و شیری لافتی» کە گوایە لەسەر وتەی پێغەمبەر (ص): «لافتي الا علی ولا سیف الا ذو الفقار» شێخ ڕەزا ئەمە بەدەستدرێژییەکی زۆر دادەنێ و لەم شیعرەی خوارەوە لە پۆزیان دەدا.

نعش خبیث خویشرا ایرانیان بهر شرف
پێویسته سوی کربلا می آورند ازهر طرف
در داده آخوندها صلا، کز سایەء أهل ولا
(ان یدفنوا فی کربلا یغفر لهم ماقد سلف)

واتا:
ئێرانییەکان لە پێناوی شەرەفدا تەرمی چەپەڵی خۆیان
پەی دەرپەی لە هەموو لایەکەوە دەهێنن بۆ کەربەلا
ئاخوندەکان بانگ و سەلآیان هەڵداوە کەوا لە سایەی ئەوانەدا دۆستی ئالوبەیتن
ئەگەر لە کەربەلا بنێژرێن لە هەموو گوناهی پێشوویان خۆش دەبێت

پس ای گروه بدگمان، شیخین و شاه انس و جان
پهلوی هم در یک مکان، چون سه گهر در یەک صدف
باشند از رحمت بری، در حیرتم زین داوری
تاکی به این جهل و خری، ای مردمان نا خلف

واتا:
کەواتە ئەی گرۆی بەدگومان، (شەیخەین) (ئەبوبەکر و عومەر) و پێغەمبەر لە پاڵ یەک و لە یەک شوێندا وەک سێ گەوهەر وان لە صەدەفێکدا.

لە ڕەحمت بەری بن، من لەم داوەرییەی ئێوە سەرسامم
ئەی پیاوانی نارِەسەن تاکەی لەم نەزانی و کەرییەدان!

شـیـخین و شـیـری لافـتی عـین هم اند این هرسـەتا
بر دینتـــان واحـــســـرتا، برکـــینتـــان یا للأسف
آخـر زشـاه انبـیــا، شـرمی کنیـد ای بی حــیـا
کی شـــاه باز کــبـریا، کـمـــتــر ز مـــولای نجف

واتا:
ئەبوبەکر و عومەریش هەروەک ئەبوبەکر و عومەر و پێغەمبەرن
ئەی داخم بۆ ئاینتان و وەی خەفەتم بۆ کینەتان
هەی بێ حەیایینە شەرمێ لە شای پێغەمبەران بکەن
چۆن ئەبێ شابازی کیبریا کە پێغەمبەرە لە حەزرەتی عەلی کەمتر بێ!

بگشا (رضا) درج دهن، پاشیده کن درسخن
بـر قلب بدخـــواهـان بزن تـیـغ زبـان لاتخـف

واتا:
(ڕەزا) نقێمی دەم و دانت بکەرەوە و قسەی وەک دوڕ بڵاو کەرەوە،
بیدە لە جەرگی ناحەزان بە تیغی زمانت و هیچ مەترسە

***

مەدحی ناسرەدین شا

ناسرەدین شا (١٨٣١-١٨٩٦) لە بنەماڵەی شـاهـانی قاجارە کە لە ڕەسەندا لە ئازەری ئازەربایجـانن و تاکو ئینقیـلابی ڕەزاخـانی پەهلەوی دژی ئەحـمەد شـا حوکمی ئێرانیان کرد. ناسـرەدین شا پێوەندیی لەگەڵ وڵاتانی ئەوروپادا پەیدا کـرد و دەرگـەی ئێـرانی بۆ سـەرمـایەدارانی ئەوان کـردەوە. لە کـاتی حوکمڕانیدا گەمارۆی (هـەرات)ی دا، بەڵام لەبەرئەوەی ئینگلیزەکان باشووری

ئێرانیان داگیر کرد، گەڕایەوە. لە دواییدا لەلایەن میرزا ڕەزای کرمانییەوە کوژرا.

شێخ ڕەزا، لەم شیعرە فارسییەدا مەدحی دەکات و ئەڵێت:

گـر شـعـاع خـسـرو انجم بنودی مـاهرا
مـاه مـیگفـتم جـمـال (ناصـرالدین) شـاهرا
نورمـاه از آفـتـاب و نور شـاه از خـویشتن
در حـقـیـقت فـرق بسـیارست شـاه و مـاهرا

واتا:

ئەگەر مانگ لە تیشکی شای ئەستێرەکان نەبوایە (کە ڕۆژە)
دەموت جوانیی ناصیرەددین شا مانگە، (بەڵام ناڵێم چونکە)
ڕۆشنایی مانگ لە خۆرەوەیە، ڕۆشنایی شا لە خۆیەوەیە
لە ڕاستیدا جیاوازی زۆرە لە نێوان شا و مانگدا

گـرنـه از خط شـعـاع مـهـر بگرفـتی ضـیـاء
در فلـک از شـــرم رویش گـم نمودی راهـرا
کبک را از سایەی عدلش ز شـاهین باک نیست
مـــیـــزند هـردم بگردون بانگ قـــاهـا قـــاهـرا

واتا:

ئەگەر مانگ لە ئاسماندا تیشکی لە هێڵی تیشکی ڕۆژ وەرنەگرتایە
لە شەرمی ڕووی شادا ڕێی لە ئاسماندا ون دەکرد (چونکە بەرچاوی تاریک دەبوو)
لە سایەی دادپەروەریی ئەودا کەو باکی لە شاهین نییە
بۆیە هەمیشە بانگەوازی (قا.. قا..) لە گەردووندا لێ دەدا

این همان شاهیست کزبهر عدالت گستری
شـیـررا گـوید شـبـان شـوگلەء روباهرا

گــفـت بامن ابـلـهی کــوتاه بین از روی تیــز
قــبـلـهء عــالـم توانی گــفـتن این جم جــاهـرا

واتا:

ئەمە هەر ئەو شاهەیە کە بۆ داد بڵاوکردنەوە
بە شێر ئەڵێ ببە بە شوانی ڕانە ڕێوی
گێلێکی کورتبین لە ڕووی ڕق و کینەوە پێی وتم:
ئەتوانی بەم شاهە بڵێی: قیبلەی جیهان؟

گفـتم ای کـوته نظر آخر نه او ظـل خداست
ســــرور عـــــالم ببـــاید گـــفت ظل الله را
این همـان شـاه جهاندارست کش خاقان چین
عـرضــه مــیـدارد کـه دیرن بنـده ام درگـاهـرا

واتا:

پێم وت: ئەی بەرچاو کورت ئاخر ئەی ئەو سێبەری خوا نییە؟
کە گەورەی جیهان دەبێ پێی بوترێ: سێبەری خوا
ئەم ئەو پاشا دنیا بەدەستەیە کە خاقانی چین عەرزی دەکا
ئەڵێ: من بەندەیەکی کۆنی دەرگەی تۆم

***

تەلگرافێک بۆ ناصیرەددین شا

لە دەس پێکردنی ئەم شـیـعـرەدا، شـێخ ڕەزا، باسـی تەلگراف دەکـات چۆن بەیەک لەحزە وەکو تیشکی هەتاو دووریی صەد ساڵە قـەمچ دەکات و هاواری دەگەیێنێتە شا و ئەڵێت:

أی تـل تـونـیـک واسـطـهء داد خــــــــــواهـرا
واقف کنی ز حـــــال گـــــدا پادشـــــاهـرا

در یک نظر، بەیک حرکت، چون شعاع شمس،

طی میکنی مسافەء صد سالە راهرا

واتا:

ئەی تەلگراف! تۆ هۆیەکی چاکی بۆ ئەوەی دادی بوێ

پادشا لە حاڵی گەدا ئاگەدار دەکەی

بە جووڵەیەک و لە چاوترووکانێکدا وەک تیشکی ڕۆژ

پێوانەی سەد ساڵە ڕێ دەبڕی

فرسخ بریدن تو بقدر پریدنست

از صحن دیده تا سر مژگان نگاهرا

تا پای تخت خسرو گیتی ستان برو

از من ببوس خاک در بارگا هرا

واتا:

فرسەق بڕینی تۆ ئەوەندەی ئەوەیە

کە ڕوانینی چاو لە ناو چاوەوە تا برژانگ دەفڕێ

تا بەرپێی تەختی پادشای جیهانگیر بڕۆ

لە جیاتیی من خاکی بەردەرگەی بارەگەی ماچ بکە

بر خوان دوعای دولت و انگاه عرض کن

شرح نیازمندی این بندەء شاهرا

آرایش اریکەء جم، خسر و عجم،

دارای ملک ری، شەگیتی پناهرا

واتا:

دوعای بەردەوامیی دەوڵەتی بۆ بکە و پاشان بە درێژی

داواکارییەکانی ئەم بەندەیە عەرزی حوزووری شا بکە

ئەی مایەی ڕازانەوەی پشتێنی جەمشید و خوسرەوی عەجەم

@kurdica

ئەی خاوەنی موڵکی ڕەی و شای جیهان پەنا

آن خـسـروی کـه (ناصـردین مـحـمـد است)
بـر خـلـق آیـتـی اسـت ز رحـــــمـت إلـەهـرا
أز انجـــمش ســـپـــاه فـــزونتـــر بود ولـی
انجـا کـه حـیـدراست چه حـاجت سـپـاهرا

واتا:
ئەو خوسرەوەی کە یارمەتیدەری ئاینی محەمەدە
نیشانەی ڕەحمەتە لە خواوە بۆ خەڵق
لەشکری لە ئەستێرە زۆرترن بەڵام
مادام حەیدەر هەبێ بۆ پشتیوانی، سوپای بۆ چییە؟

مـهرا بروی انور شـه میکند قیـاس
آنکس کـه از سفـیـد نداند سـیـاهرا
یـارب بـحـق آل عـلـی پـایـدار کـن
جـاه و جـلال، حشـمت روحی فداهرا

واتا:
ئەو کەسەی ڕەش و سپی لەیەک ناکاتەوە
قیاسی مانگ لە ڕووی شا دەکا
خوایە بۆ خاتری ئالی عەلی
جاه و جەلال و حیشمەتی ئەم شایە- بە قوربانی بم - پایەدار کە

درشـه کـمـال زاتی و درمـاه عـارض است
فـرق است آسـمـان و زمین شـاه و مـاهـرا
باز یچـه نیـست منقبت خـسـروان (رضـا)
کی طاقت تحـــمل کـــوه است کـــاهـرا

واتا:

تەواوی لە شادا هی خۆیەتی و لە مانگدا لەلاوە هاتووە
شاه و مانگ جیاوازییان جیاوازیی ئاسمان و زەوییە،
(ڕەزا) تاریفکردنی پادشایان گاڵتە نییە
کەی گایەک توانای هەڵگرتنی کێوێکی هەیە

***

مەبەستی «حافز» لە پرسیاری ناسرەدین شادا

ناسرەدین شا لە شاعیران دەپرسێت: مەبەستی «حافز» چییە کە ئەڵێت: «بلبلی برگ گلی خوش رەنگ در منقار داشت». گەلێک لە شاعیران وەلامی شا دەدەنەوە، بەڵام شا هیچیانی بەدڵ نابێت. ئەم پرسیارە دەگاتە شێخ ڕەزایش. شێخ ڕەزا لەسەر هەمان کێش و قافیە ئەم وەڵامەی شا دەداتەوە و زۆری بە دڵ دەبێ و بەخششی دەداتێ.

شـــــاه والا وقت طـالـع روی در ادبـار داشـت
ایـن دل غـم منزلـم را غـــرق در اکـــدار داشـت
بر سـرورم صد هەزاران کـوه عصـە بار داشت
صـاحـبا در حـالتی کین بنده غم بسیـار داشت
یادم آمـــد آن کـــلام آنجناب اظـهـــار داشـت

واتا:

ئەی پادشای پایە بڵند، کاتێ کە بەخت ڕووی لە پشت هەڵکردن بوو
ئەم دڵەی خۆم لەماڵمدا نوقمی لێڵی کردبوو
سەدان هەزار کێوی غەم بەسەر شادیمەوە بووە بار
گەورەم: لە کاتێکدا کە ئەم بەندەیە خەمی زۆری لە دڵا بوو
هاتە بیرم ئەو قسەی ئەو جەنابە کە وای دەربڕی

کرده بودی ز امـتحـان با شاعـران گفت و شکفت
کـــز وجـــود من بـر و در مـنظر عـــالـم برفت

هیچ کسی بر وفق طبع من در معنی نسفت
گفته بودی مقصد حافظ چه بود از آن چه گفت
«بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت»

واتا:

بۆ تاقیکردنەوە لەگەڵ شاعیراندا قسەت کردبوو و گوێت بۆ شل کردبوون
کە بوونی من بە دیمەن لە بەرچاوی جیهان ڕۆیشتبوو*
کەس بە گوێرەی ئارەزووی من مرواریی مانای نەسمی
فەرمووبووت مەبەستی (حافز) لەوە چییە کە وتوویە؛

* واتە: کەس بیری لە بوونی من نەکردبووەوە تا بانگ بکرێم بۆ ئەو تاقیکردنەوە و پرسیارە.

زان حبیب حی وحق امداد فیض سرمدی
بس تضرع کردماند در باب آل احمدی
ذات احمد را شفیع آورده برهر مقصدی
نصف شب غواص کردیدم بە بەحری ابجدی
تا ببینم این صدف آیا چه در دربار داشت

واتا:

زۆر داوای بەرەکەتی هەمیشەییبیان لەو خۆشەویستی خوای بەحەق و زیندووە کردووە
لەبارەی ئالی پێغەمبەرەوە زۆر پاڕاونەتەوە
بۆ هەر مەبەستێ زاتی پێغەمبەریان کردووەتە تکاکار
نیوەشەو وەک ئەوانەی دەچنە بنی ئاو بە دەریای حەرفی ئەبجەدیدا نوقم خوارد
تا بزانم چە مرواریيەک لەناو ئەو سەدەفەدا شارراوەتەوە

زان همه مردان بیامد صفوت جاروی کش
بر دل آمد معنئ شیرین بس بی عیب و غش

لوح قلبم را صـــفـــاداند همی آیینەوش
بلبلی برگ گلی شد سیصد و پنجاه و شش
با حسین و با حسن هم با علی معیار داشت

واتا:
لەو هەموو مەردانی خواوە خاوێنییەکی زۆر بێگەرد و ناتەواوی هات بەدڵدا
واتایەکی جوانی زۆر بێگەرد و ناتەواوی هات بەدڵدا
تەختەی دڵمی خاوێن کردەوە وەک ئاوێنەیەک پاک بکرێتەوە
ڕستەی «بلبلی برگ گلی» دەکاتە سێ صەد و پەنجا و شەش
لەگەڵ سێ وشەی (حسین) و (حسن) و (علی) هاوسەنگە

این چنین جاری است عادات حکیم ذو المنن
بهـر ترفـیع همـان قطب رفـیع ممتـحن
بر گـــروه اولـیـــا بارد بلاهای فتن
برگ گل سبزاست آن دارد نشانی از حسن
چونکە در روز وفاتش سبزی رخسار داشت

واتا:
عادەتی خوای خاوەن حیکمەتی بەخشندە وا ڕۆیشتووە
بۆ پایە بەرزکردنی ئەو قوتبە بەرزە تاقی کراوەیە
بەڵا و فیتنە بەسەر دەستەی ئەولیادا دەبارێ
بەرگی گوڵ سەوزە و نیشانەی (حەسن)ی پێوەیە
چونکە لە ڕۆژی وەفاتی ڕوخساری سەوز هەڵگەڕابوو

این نمیباشد خدا نخواستە أزین و شین
این همی باشد خداوداند پی اسرار بین
آنچە رفت برنسل شاه غازی بدر و حنین
رنگ گل سرخست آن دارد نشانی از حسین
چونکە در حین شهادت سرخیء رخسار داشت

واتا:

خوا خۆی ئەمە لە چاکی و خراپییەوە نییە

خوا خۆی دەزانێ ئەمە هەمووی لە ڕازەکانی نێوانەوەیە

ئەوەی بەسەر نەوەی غەزاکەری بەدر و حونێندا تێپەڕ بووە

ڕەنگی گوڵ سوورە نیشانەی حوسەینی پێوەیە

چونکە لە کاتی شەهیدبوونیدا ڕوخساری سوور هەڵگەڕابوو

چونکه در عصر سعادت قطب بوده نزد کل

پیش أزین دانسته حالت زان شده مأمور پل

وز معارف نوش کرده از نبی نوشاب مل

بلبلی باشد علی کز فرقت آن هردو گل

واندران برگ و نوا خوش نالهای زار داشت

واتا:

چونکە لە سەردەمی پێغەمبەردا لای هەمووان قوتب بووە

لە پێشتردا حاڵەتەکەی زانیوە

لە پێغەمبەریشەوە شەرابی زانستی نۆش کردووە

بولبولەکەیش (عەلی)یە چونکە لەبەر جیابوونەوەی لەو جووتە گوڵەی

ناڵە و هاواری زۆر خۆش هەبوو لەناو ئەو گەڵا و ئاوازانەدا

صد هزاران رحمت حق باد برجان رضا

بس بەوالله پیمبر شافعش روز جزا

من ز ایمان کرده ام از جان حب مرتضی

من نهانی گویم این تخمیس از بهر رضا

تا بدانندش (رضا) ایمان بسی انوار داشت

واتا:

سەد هەزار ڕەحمەت لە گیانی (ڕەضا) بێ

@kurdica

تەنیا پێغەمبەر تکاکاری بێ لای خوا لە ڕۆژی سزادانەوە
من لە باوەڕی خۆمەوە بە گیانی خۆشەویستیی (عەلی)م کردووە
من بە نهێنی ئەم پێنج خشتەکییە بۆ ڕەزامەندیی ئەڵێم
تا بزانن (ڕەزا) باوەڕی زۆر ڕۆشن بووە

***

مەدحی حوسامولمولک لە پێنجەیەک لەسەر شیعری حافز

لە مەدحی حوسامولمولک، شێخ ڕەزا بەو هیوایەیە کە قسەکانی بگاتە شا کە ئەڵێت:

من أگر روان نسازم بە پیمبر صبارا
بحسام ملک و ملت کە ترحمی خدارا
ز مقربان خاقان کە شود وسیلە مارا
بملازمان سلطان کە رساند این دعارا
کە بشکر پادشاهی ز نظر مران گدارا

واتا:

من ئەگەر بە پەیامبەری بادی سەبادا
هەواڵ نەنێرم بۆ (حسام الملک والملە) کە
کێ لە نزیکانی خاقان ئەبێ بەهۆ بۆ ئێمە
ئەم پاڕانەوەیە بگەیەنێ بە نزیکانی خاقان
کە لە سوپاسی پادشاییتدا گەدا لە بیری خۆت مەبەرەوە

من آگرچی بینوایم، تو وزیر پادشاهی
من آگرچی در حضیضم، تو بر اوج مهروماهی
ز میان ما تفاوت زمە است تا بماهی
همە شب دراین امیدم کە نسیم صبحگاهی
بە پیام آشنائی بنوازد آشنارا

واتا:

من هەرچەند هەژارم و تۆ وەزیری پادشای
من هەرچەند لە بنی چاڵام و تۆ لە خۆر و مانگدای
لە نێوان ئێمەدا جیاوازی لە مانگەوە تا ماسییەکەی گا بەسەر پشتییەوەیە
هەموو شەوێ بە هیوای ئەوەم شنەبای بەیانییان
بە پەیامی ئاشنایی دڵنەواییی ئاشنای خۆی بکا

من اگـــر بحکم تقـدیر شـــده روم جـایگاهم
بهـــوای ملک ایران بـأمـــیـد قـــرب شـــاهم
شـده رومیـــان زهر سو چو رقیب سد راهم
ز رقـــیب دیو ســیـــرت بخـــدای خـــود پناهم
مگر آن شـــهـــاب ثاقب مـــددی کند ســـهـــارا

واتا:

من ئەگەر بە بڕیاری قەدەر وڵاتی ڕۆم بووە بەجێم
بە هیوای نزیکی لە شاوەم لەبەر ئارەزووی وڵاتی ئێران
ڕومییەکان لە هەر لا وەک دوژمن وان بەسەر ڕێمەوە لێیان گرتووم
پەنام بە خوای خۆم گرتووە لە دوژمنی دێ و ڕەوشت
مەگەر ئەو ئەستێرەی کشاوە (کە ڕەجمی شەیتان دەکا) یارمەتییێکی ئەم ناچیزە بدا کە وەک ئەستێرەی (سوها)یە

تو کـه آفـتـاب صـبـحی قـدحت زنور لب ریز
پی زرەهـای ناچیـــز کـــرمت وســیله انگیـــز
ســـحـــری (رضـــای) خـــودرا بدهن نوانهء ریز
بخـدا کـه جرعـهء ده (بحـافظ) ســحـــر خیـــز
کـــه بوقت صـــبـــحگاهی اثری بود دعـــارا

واتا:

تۆ کە خۆری سبەینانی، پیاڵەکەت لێوانلێوە لە نوور
بەخششت هۆ ئەدۆزێتەوە بۆ گەیشتن بەم وردە ناچیزانە
بارانێکی رەحمەتی سبەینانی ڕەزامەندیی خۆت بەسەر سەلوێنکی مندا بڕێژە
توخوا قومێ بدە بەحافزی سبەینان لە خەو ڕاپەڕیو
چونکە کاتی سبەینان کاری خۆی دەکا دوعا و پاڕانەوە

شێخ ڕەزا، وەکو هەموو ئادەمیزادێک، یەکێکی خۆش دەویست و ڕقی لە یەکێکی تری دەبێتەوە. لە کاتێکدا ئەڵێت:

افتخار همه ایران به نظام العلما است
این سخن مظهر تصدیق جمیع حکما است

واتا:
شانازیی هەموو ئێران بە نیزامولعولەماوەیە
ئەم قسەیە دیمەنی باوەڕ پێکردنی هەموو خاوەن وێڵ و کەماڵێکە

لە چوار خشتەیەکدا ئەمەی خوارەوە بە (ابن ملجم) ئەڵێت:

نخواهم ملک کیخسرو، نجویم مسند جم را
بنرخ نیم جو نخرم متاع هر دو عالمرا
نگردم روز محشر عهد باشد داخل جنت
بحق شاه مردان تا نگایم (ابن ملجمرا)

واتا:
موڵکی کەیخوسرەوم ناوێ، پایەی جەمشیدم ناوێ
هەموو کەلوپەلی هەردوو دنیا بە نرخی نیو دەنکە جۆ ناکڕم
عەهد بێ ڕۆژی حەشر ناچمە ناو بەهەشت
تا ئیبنومەلجەم نەگێم، قەسەم بە شاهی مەردان

***

مەدحی یوونس خانی والیی سنە

شێخانی تاڵەبانی لە ئێراندا، بەتایبەتی لە ناوچە و شارەکانی کرماشان و سنە و سابڵاغ و موکریان و هەورامان دەروێش و مریدێکی زۆریان هەبوو. شێخ ڕەزا لەبەرئەوەی شێخ عەلیی کاکی پۆستنشینی تەکیەی کەرکووک بوو، دەچێتە سنە و دەیەوێت تەکیەیێک لەوێ دروست بکات، بەڵام بە چی. ئەم شیعرە دەنووسێت بۆ یوونس خانی والیی سنە.

من دراین مملکت روم کە بادا ویران
خوار و بدنام شدم همچو عمر در ایران
نه بایران بودم جای اقامت نه بروم
گشته ام زیر فلک همچو فلک سرگردان
شیخم و نیست مراجای برو تکیه کنم
نکنم تکیه مگر بر کرم یوونس خان

واتا:

من لەم وڵاتی ڕۆمەدا - خوا وێرانی کا -
زەلیل و بەدناو بووم وەک عومەر چۆن لە ئێراندا زەلیل و بەدناوە
نە لە ئێران جێم هەیە نیشتەجێ ببم و نە لە ڕۆم
لەژێر ئەم ئاسمانەدا وەک کەشتی سەرگەردانم هەر ڕۆژێ لە جێیەکم
شێخم و جێیەکم نییە پاڵی پێوە بدەم و پشتی پێ ببەستم
پشت بەکەس نابەستم مەگەر بە بەخششی یوونس خان

***

شێخ ڕەزا و دەوڵەتی عوسمانی

شێخ ڕەزا لە سەردەمی حوکمی عوسمانی لە کوردستاندا لەدایک بووە و لە دوا ساڵانی ئەو حوکمەدا (١٩١٠) کۆچی دوایی کردووە. سوڵتانی عوسمانی؛ بەناوی «خەلیفەی ئیسلام» دەستەڵاتی خۆیان بەسەر گەلێک لە

ولاَتانی ئیسلام، بە تایبەتی ولاَتانی عەرەب و کورددا کێشاوە. شێوەی حوکمی ئەم سوڵتانانە، حوکمێکی ئۆتۆکراتی، کە دەستووری وڵات دەستەڵاتی سوڵتان بوو و ناوی «امیر المؤمنین»ی لەخۆ دەنا و ئەو حوکمەی بە حوکمی ئیلاهی دەناسرا و هیچ هێزێک نەیدەتوانی سنوورێک بۆ دەستەڵاتی دانێت. ئیمپراتۆریەتی عوسمانی دابەش کرابووە دەیان «ولایەت» کە (والی) دەیبردە ڕێوە و لە سەرووی ئەوانیشەوە سەرلەشکر (میر ئالاَی) دەیتوانی والی و موتەسەڕیف لابەرێت و یەکێکی تری بۆ دانێت. لەبەر ئەوە یاسایەک نەبوو بۆ پاراستنی مافی ئەمانە، ئەمانیش دەیانویست بە کەمترین کات خۆیان دەوڵەمەند بکەن و بە هەوەسی خۆیان جۆرەها باجیان دەخستە سەر میللەت و لە دزی و بەرتیلخواردن درێغییان نەدەکرد و بۆ دەمکوتکردنی میللەتیش چەشن چەشن سوپایان ڕێک دەخست. لە پێشاندا لەشکری دەرەبەگی و لە پاشان «یەنکی چەری» و لە پاشاندا لەشکری نیزامی و بۆ یارمەتیی ئەوانیش، هێزی (ژاندارم = جەندرمە) لە زەمانی حوکمڕانی سوڵتان عەبدولحەمیدیش، لە کوردستاندا سوپای (حەمیدییە) لە کوردەکان دانرا، وەکو حەسەن ئاغای زەنگنە لە ناوچەی خانەقین تاکو شارەبان و ساڵح بەگی نەوتچی لە کەرکووک و حوسێن ئاغا هەمەوەند لە ناوچەی سولەیمانی کرانە (تابور ئاغاسی).

شێخ ڕەزا لە سەرەتای ژیانیدا، وەکو زۆربەی خەڵق، دەوڵەتی عوسمانیی بە پارێزەری وڵاتی ئیسلام دژی گاوران دادەنا. بەڵام وەکو ڕۆشنبیرێک ڕەخنەی لە کەموکورتی و کردەوە نارەواکانی کاربەدەستانی گرتووە و پەردەی لە ڕوو هەڵماڵیون و لە پاشاندا، نەک تەنیا لە کاربەدەستان، بگرە لە ڕژێمی ئەو دەوڵەتە و لە سوڵتانیش دەگرێت. لە شیعرەکانی شێخ ڕەزادا، لە سەرەتاوە مەدحێکی زۆری سوڵتان عەبدولعەزیز و سوڵتان عەبدولحەمید دەکات و بە سێبەری خوا لەسەر ئەرز دادەنێ و لە پاشان کە هاتوچۆی ئەستەموڵ دەکا و لەگەڵ گەلێک لە ڕۆشنبیرانی کورد و تورک ناسیاوی و پێوەندی پەیدا دەکات، دەس دەکاتە ڕەخنەگرتن و لە پاشان هەجوو و لەعنەت لێکردنیان.

ئەم گۆڕانکارییانە هاوکاتن لەگەڵ گۆڕانکاریی بارودۆخی سیاسی و

کوردیکا @kurdica

کۆمەڵایەتیی وڵات و دەرکەوتنی هەست و بیروباوەڕی نوێی ئەو سەردەمە.

شێخ ڕەزا لەم شیعرە تورکییەدا لە سەرەتای ژیانیدا مەدحی سوڵتان عەبدولعەزیز دەکات. سوڵتان عەبدولعەزیز؛ هەرچەنێک ویستی هەندێ ئیسلاحات لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا بکات، بەڵام بووە هۆی پامالْکردنی سامانی دەوڵەت و جیابوونەوەی ڕۆمانیا و سڕب و بوڵغارستان و مصر. شێخ ڕەزا ئەڵێت:

کردم بکار نامهء شاهان بسی نگاه
برهم زدم جریدهء این کهنه کار گاه
از حال خسروان زمان جستم آگهی
انان که بووده اند خداوند دستگاه

واتا:

سەیرێکی زۆری کارنامەی پادشاهانم کردووە
دەفتەری ئەم کارگا کۆنەی دنیام پەڕەپەڕە کردووەتەوە
بە دوای هەواڵی پادشاهانی جیهاندا گەڕاوم
ئەوانەی کە خاوەن بارەگا بوون

ساسانیيان بحكمت و سامانیيان بملك
عباسييان بدولت و سلجووقییان بجاه
هر چند خواستم كه بيايم نيا فتم
شاهی بفر و دولت (عبدالعزیز شاه)

واتا:

ساسانییان بە حیکمەت و سامانییان بە دارایی
عەباسییان بە دەوڵەت و سەلجوقییان بە پایە و پلە
هەرچەند ویستم بیدۆزمەوە نەمدۆزییەوە
شاهێ لە شان و شکۆی دەوڵەتی سوڵتان عەبدولعەزیزدا بێ

چشم سـپـهـر و دیدهء دوران نـدیده است
شـاهنشـهی بدین حـشم و لشـکر و سـپـاه
این تخت واین اساس واین گنج واین گهر
وین تـاج و تـخت واین علم و چـتـر و بـارگاه

واتا:

چاوی ئاسمان و دیدەی زەمانە نەیدیوە
شاهنشایێ ئەوەندە دەستو دائیرە و لەشکر و سوپای ببێ
ئەم تەختە و ئەم بنەڕەتە و ئەم گەنجە و ئەم گەوهەرە
ئەم تەخت و تاجە و ئەم بەیداخ و چەتر و بارەگەیە

این لشـکر نظام کـه کـوکـرده گـوش چرخ
از نالـهء نفـیــر بـهـر شــام و صــبــحـگاه
خـورشید سـایه گـسـتـر و جمشـید تـاجـور
دارای بـنـده پـرور و سـلـطـان دین پـنـاه

واتا:

ئەم سوپای ڕێکوپێک و نیزامییە کە گوێی چەرخی گەردوونی کەڕ کردووە
بەهۆی ناڵەی بووقییەوە ئێواران و بەیانیان
وەک خۆر سێبەری بۆ هەمو و لایێ کردووە وەک جەمشید خاوەنی تاج
وەک دارای بەندەپەروەر و، سوڵتانی پشت و پەنای ئاینە

فــخــر دول، مــلاذ ملل، مــایـهء أمل
ظل خــدا ، امــام هدی، ســایهء الاه
مـیگفـتم از سـتـایش او شـمـهء ولی
یارای هـرکس نـبــود مــدح پادشــاه

واتا:

شانازی دەوڵەتانە، پەنای گەلانە، مایەی هیوایە
سایەی خوایە پێشەوای ڕێنموونییە، سێبەری خوایە
ئەمویست چەردەیێ باسی ئەو بکەم و بە شان و باڵیدا هەڵدەم
بەڵام لە توانای هەموو کەسێکدا نییە تاریفی پادشا بکا

کی دارد احتیاج بتعریف چون منی
بسط جلال شه که زماهیست تا بماه
خواهم یکی مساعده از طبع تا دهم
داد سخن بمدحت دستور پادشاه

واتا:
کەی پێویستی بەتاریفکردنی کەسێکی وەک منە
بەربڵاویی شان و شکۆی پادشا کە لە مانگەوە تا گا و ماهی گرتووە
ئەمەوێ سروشتم یارمەتیم بدا
تا ڕازی قسە بێنمە سەر تاریفی وەزیری شا

صدری کە گر تلافی وافی نمیشدی
دولت خراپ گشتی و ملت شدی پناه
محمود ندیم پاشا صدری کە بر درش
کرداست چرخ، قامت تعظیمرا دوتاه

واتا:
سەرەک وەزیرێ کە ئەگەر نەبوایە بە چارەسازی بەشکەری،
وڵات وێران ئەبوو و میللەت لەناو دەچوو
مەحموود نەدیم پاشا ئەو سەرەک وەزیری لە بەردەرگەیدا
چەرخی گەردوون باڵای خۆی نوشتاندووەتەوە بۆ دووبارە تەعظیمکردنی

یەک یەک بەدست و بازوئی زرین ببست
هر رخنەء کە یامتە ببنیاد ملک راه

دم درکش ای (رضـا) کـه ندارنـد نسبـتـی
دریاؤ قطره، ذره و خـورشـیـد و کـوه و کـاه

واتا:

بە دەست و بازووی بیروڕای سەنگینی خۆی
یەکەیەکە هەموو ئەو کون و کەلەبەرانەی گرتووە کە ڕێیان کەوتووەتە بنیاتیی دەوڵەت
دەمی خۆت بگرە (ڕەزا) چونکە بەراورد ناکرێن بە یەک:
دەریا و دڵۆپ و، تۆزقاڵ و خۆر و، کێو و کا

***

شێخ ڕەزا و سوڵتان عەبدولحەمید

زۆربەی ژیانی شێخ ڕەزا لە سەردەمی حوکمڕانیی سوڵتان عەبدولحەمید بوو. سوڵتان بۆ چەسپاندنی (دەستەڵاتی ئیلاهی)ی خۆی، پیاوانی ئاینپەرست و شێخانی ڕێبازی دەروێشی و مەلاکانی لە خۆی نزیک دەکردەوە و چاوەدێریی مزگەت و تەکیە و خانەقاکانی دەکرد، لەبەر ئەوە پیاوانی ئاین بە چاوی پارێزەری وڵاتی ئیسلام تەماشای سوڵتان عەبدولحەمیدیان دەکرد.

شێخ ڕەزا، لە سەرەتای ژیانیدا، هەر بەو هەستە تەماشای سوڵتانی دەکرد و لەم شیعرە تورکییەدا مەدحی سوڵتان عەبدولحەمید دەکات و ئەڵێت:

سـریر سلطنت ملک الیـمن آل عـوسـمـاندر
خلافت خاندان پروەردە (عبدالحمید خان) در
وکـــیـل فـــخـــر عـــالم، زبدەء ذریت آدم
امـیـر المؤمنین، ظل خـدا، مـحـبـوبی یزداندر

واتا:

شکۆی پادشاهی تەختی شاهیی ئالی عوسمانە
پەروەردەی خانەدانی خەلافەت عەبدولحەمید خانە

جێنشینی پێغەمبەر، زوبدەی نەوەی ئادەم
میری موسڵمانان و سێبەری خوا و خۆشەویستی یەزدانە

بیلنمز هیئت شاهانەسی عکس تجلادن
ملکدر، یا ملک شاه جهان، یا ماه تاباندر
خرد مندانده عاجز عقل کل قاصر
زه اندیشه باغلو قوهء ادراکه حیراندر

واتا:
لە عەکسی جلوەکردندا نازانرێت هەیئەتی شاهانەی
فریشتەیە یا مەلیکی شای جیهان یان مانگی تابانە
هۆشمەندان پەک کەوتووە عەقڵی هەموو قاصر
بەپێی بیرکردنەوە بەستراوە، هێزی لە تێگەیشتنی سەرسامە

الندە کاسەء شمس و قمر دەرگاهنە قارشو
بوکلمش صانکە گردون بر گدای کاسە گرداندر
باصوب ناف زمینە، عرشە چیقمش تخت اجلالی
دگل باد اوزرە دوران ایلیان تخت سلیماندر

واتا:
ئەوەی کاسەی خۆر و مانگی بەدەستەوەیە بەرامبەر دەرگەی ئەو
قەمچ بووە وەکو گەردوون گەدایەکی کاسە هەڵگرە
تەخت شکۆی کوتراوەتە ناوکی زەوی شکۆی گەیشتووەتە عەرشی ئاسمان
ئەڵێی تەختی سولەیمانە بەسەر هەوادا دەسوورێتەوە

بولنمز گلش عصرندە غمدن دیدەء گریان
نسیم رأفتندن گل گبی بلبلدە خنداندر
اوگوندن کیم ایشتمش صیت عدلک چرخ دون پرور
بنملە ایتدیکی جورو جفالردن پشیماندر

@kurdica

واتا:

له عەصری شادیدا، چاوی گریانی غەم نابینرێت
له شنەبای دڵ نەرمیدا، بولبولیش وەکو گوڵ پێ دەکەنێت
لەو ڕۆژەوە ئەوەی بیستوویەتی ناوی عەدلت، چەرخی ناکەسان
لەو جەور و جەفایەی کە لەگەڵ مندا کردوویەتی پەشیمانە

یقە قورتارمق ایستر پنجەء قانون عدلکدن
انکچون گاه یر آلتندە، گاه ابر ایچرە پنهاندر
ینە چیقماز او شاهک عهدەء مدح و ثناسندن
(رضا) گر فی المثل فن سخندانیدە حساندر

واتا:

له چنگی یاسای عەدلت دەیەوێت یاخە ڕزگار کات،
لەبەر ئەوە دەمێک لەژێر ئەرز و دەمێک له ناوی هەوردا شاراوەیە
دیسان له عەهدەی مەدح و سوپاسی ئەو شایە دەرناچێت،
ڕەزا ئەگەر له هونەری قسەزانیدا ببێتە (حەسسان)

همیشە تاقمر رونق فزای طارم خضرا
همیشە تا(زحل) آرایش ایوان کیواندر
الهی بر قرار اولسون عافیت اوزرە
وجود پادشاه عصرمز کیم جود و احساندر

واتا:

هەمیشە تا وەکو مانگ ڕەونەق ئەداتە ئاسمانی شین
هەمیشە تا (زحل) ئەیوانی گێتی ئەڕازێنێتەوە
خوایا هەر پایەدار بێ بە لەش ساغییەوە
هەبوونی پادشای سەردەمی ئێمە کە ئەو هەم سەخاوەت و هەم چاکەیە

له مـەدحـێکی تـری سـوڵتـان عـەبدولحـەمـیـد؛ شـێـخ ڕەزا لە دوا بەیتـەکـەی شـیـعـرێکی تری تورکیدا، خـۆی بە سـوڵتـان دەناسـێنێ کە سـوڵتـان ڕێزێکی زۆری بەرامبەر شێخ عەبدوڕەحمانی باوکی هەبوو و ئەڵێت:

(قل هو اللـه احـد) حـرز سرمـاه افسـرک
مست صـهبـای (ألم نشرح) دل دانـشورک
مـسـتـشـار عقل او همـدمک (روح الأمـين)
دسـتگیـرک فـيض اقدس (اسـم اعظم) يا
ورک

واتا:

(قل هو الله احد) مایەی ئاسایشی گەنجینەی تاجت
مەستی شەرابی (ألم نشرح) دڵی دانات
عەقل یەکەم پرس پێکەرت و هاودەمت (روح الأمـين)
فەیض ئەقدەس دەستگیرت (اسم اعظم) یاوەرت

تـاج و تخـتک تـا ابد مـحـفـوظ (اللـه الصـمـد)
(آية الكرسي) مـدد (انا فـتـحنا) رهبـرک
ريزه سنک آسـتـانک دره‌ء تـاج الملوک
قـره العين سـلاطـين خـاکـپـای انورک

واتا:

تاج و تەختت تا ئەبەد پارێزگاری (الله صمد)ە
(آیە الكرسی) یارمەتیدەرت (انا فتحنا) ڕەهبەرت
وردە بەردی بەردەرگەت دوڕی تاجی شاهانە
خاکپای نوورانیت (قره العين)ی شاهان

برجهان کفاره قارشو، غمزه‌ء خوبان گبی
صف چکوب آماده‌ء هيجا سپاه صفدرک

تاج و تخت دولت یونان دل عاشق گبی
سینه چاک ناخن سم سمند عسکرک

واتا:

بەرامبەر جیهانێکی گاوران وەکو چاو هەڵتەکاندنی جوانان
سوپای دلێرت ڕیزی بەست ئامادەی جەنگە
تاج و تەختی دەوڵەتی یونان وەکو دڵی عاشق
سینەی قڵیشاوە لەبەر سمی ئەسپی سەربازتدا

جوهر فردن وجودی یوق دیەن جاهل دگل
نص قاطعدر بو دعوی اوزره نوک خنجرک
عرشه آصمه قورقارم عرشی ده ایتسون رخنەدار
جوهر فرد کیان تیغ ثریا جوهرک

واتا:

ئەو کەسەی بڵێت جەوهەری فەرد وجوودی نییە نەزان نییە
نووکی خەنجەرت ئەم داوایە بە یەکجار دەبڕێتەوە
بە عەرشدا مەیکەرە دارا ئەترسم عەرش بریندار کات
تیغەکەت کە گەوهەری تاقانەیە و لە گەوهەری (سورەییا)یە

هدهد شاهد (سبأ) و سایەء بال هما
یا دمم باد صبادر رخش آهو پیکرن
جانشین فخر عالمسک عجب می اولسەلر
(جم) قولک (کی) بندە (خاقان) کولە (کسرا) چاکرن

واتا:

هودهودی (سبأ) دۆزەرەوەیە یا سێبەری باڵی (هوما)یە
باوەشێن بای صەبایە ڕەخشی ئاسکە ئاسات؟
ئایا سەیرە، کە جێنشینی فەخری جیهانی

(جم) کۆیلەت، (کەی) بەندەت، (خاقان) عەبدت و (کسرا) نۆکەرت بن؟!

حی قائمله حسابی بر گلور (عبدالحمید)
چوق دوام ایتسون گرک ذات عدالت گسترک
مرحمت کارا، سلیمان حشمتا، شاهنشها
ای (رضا) لب تشنهء احسان عالم پرورک

واتا:

ژمارەی (حی قائم ١٧٠) لەگەڵ ژمارەی (عبدالحمید ١٦٩) یەک دەگرن
بۆیە دەبێ زاتی داوەرتان زۆر بژین
بەزەیی کارا، سولەیمان پایە، شاهی شاهان
ئەی (ڕەزا)ی لێو تینووی چاکەی عالەم پەروەری ئەو

شفقت ملت نوازک صورصه کیمدر بو (رضا)
(طالبانی) (عبدالرحمن) زاده موری احقرک
مهرماه اولدقچه روز و شب تابان اوله
اوج برج سلطنتده آفتابی منظرک

واتا:

دڵسۆزی گەل نەوازتان گەر بپرسێ کێیە ئەم ڕەزایەم
ئەم مێرووله هیچ و پووچە کوڕی عەبدوڕەحمانی تاڵەبانییە
تا خۆر و مانگ و ڕۆژ و شەو هەیە هەر شەوق دەداتەوە
خۆری ڕووتان لە کەشکەڵانی کەلوو کونگەرەی شاهییا

سوڵتان عەبدولحەمید بۆ ڕاکێشانی دڵی موسڵمانان لە ئاوەدانکردنەوەی تەکیە و مزگەوت و جێی خواپەرستی درێغیی نەدەکرد. لەبەر ئەوە بەفەرمانی ئەو جێگەیەکی لایەق بۆ (بەرماڵی پێغەمبەر) کە لەژێر چاوەدێریی بەرەی (خادم السجادە) لە کەرکووک دروست کراوە. شێخ ڕەزا لە سوپاسدا لە شیعرێکی تورکیدا ئەڵێت:

پادشاه آل عوسمان، یعنی خان (عبدالحمید
قـابل انکار دگل احـســان فـوق العــاده سی
پادشــاه انبــیــایی مس ایدەن ســجــادەیه
گــورمـــادی لایق زیارتخـــانهء مــعــتــاده سی
بر زیارتخـــانهء شـــاهانه انشـــا قــیلدیلر
آسمان دوردقچه دورسن شاه ایله شهزادەسی

واتا:

پادشای خانەدانی عوسمانی، یانی خان عەبدولحەمید
چاکەی لە عادەت بەدەری قەد ئینکار ناکرێت
بۆ ئەوانەی دەس لە بەرماڵی پادشای پێغەمبەران دەدەن
ئەو زیارەتگەیەی ئیستای بە لایەق نەدی
زیارەتگەیەکی شاهانەی بۆ دروست کرد
تاکو ئاسمان هەیە بمێنێت شاه و شازادەی

بۆ ڕوونکردنەوەی مێژووی دروستکردنی زیارەتگەی بەرماڵی پێغەمبەر، شێخ ڕەزا لە دوا بەیتی ئەم شیعرە تورکییەدا، لەسەر ژمارەی (ئەبجەدی) دەری دەخات کە لە ١٣٠٣ی کۆچیدا دروست کراوە.

دولســون همــیـشــه جـیب همـایون پادشـاه
کیم جود (معن)ی (حـاتم)ی افسانەیا پدیلر
ســجــادهء شــریفــه‌یه عــبـدالحــمـیـد خــان
پک منتظم عــمـــارت شـــاهانه یاپدیلر
مــرکــز جــهــانه کلمــدی مــانندی بر فلک
هر کـــاری یاپدیلرســه ملوکـــانه یاپدیلر
تـاریخی مـطـابـق واقـع دیدی (رضـــــا
«سـجـادهء پیـغـمـبر» «ایچون» خـانه یا پدیلر

واتا:

هەر پڕ بێ گیرفانی پیرۆزی پادشاه
که بەخششی (معن) و (حاتم)یان کرده ئەفسانه
بۆ بەرماڵی بڵند پایه عەبدولحەمید خان
ساختمانێکی زۆر ڕێکوپێکی شاهانەیان دروست کرد
نەهاتووه مەڵبەندی جیهانەوه پادشای وا
هەر کارێکی کردووه شایانه کردوویەتی
مێژووی کردنی پڕ بەپڕ دۆزییەوه (ڕەزا)
بۆ سوجادەی پێغەمبەر یانەیان دروست کرد

شێخ ڕەزا که دەچێته ئەستەمووڵ و لەگەڵ ڕۆشنبیران و ئەدیبانی کورد و تورک ناسیاوی پەیدا دەکات، بۆی دەردەکەوێت ئەم سوڵتانه ئەو ئەفسانەیه نییه که وەکو ئابیده، بەبێ ڕەخنه له گردن له کردەوەی سەری بۆ دانەوێنن. لەوێدا چاوی کردووەتەوه، تەماشا دەکات ئەم شانشینانەی پادشا لەسەر لاشەی هەزاران چەوساوەی میللەت دامەزراوه. کاربەدەستانیش به دزی و بەرتیلخواردن میللەت دەڕووتێننەوه. دەس دەکاته شکایەتکردن و ڕەخنه گرتن:

قلم آلدم یازەیم شاهه شکایت نامه
دهشت واقعەدن چاتلدی نوک خامه

واتا:

خامەم گرته دەس سکاڵانامه بنووسم بۆ شا
له تاوی خراپەی باسەکه نووکی قەڵەم شەقی برد

بەو جۆره کاربەدەستانه ئەڵێت:

ایشی کورمکده جبان اقچه المقده جسور

واتا:

له کار بەڕێوەبردن ترسنۆک و له پاره وەرگرتن ئازا

بەڵام بۆی دەردەکەوێت که دەوڵەت له سەرەوە بۆگەنه:

بو انواع فسادک باعثی، ظن ایتمه والیدر
بالق باشدن قوقار، ضرب المثل، معلوم عالیدر

واتا:

ئەم چەشنه فەسادە، وا مەزانه تەنیا له «والی»یەوەیه، وەکو ئەڵێن ماسی له سەرەوە بۆگەن دەکات.

هەر والییەک دێت لەو یتر خراپتره. ئەمانەش له «باب العالی»یەوە دانراون. کەواتا ئەم «باب العالي»یه «باب السفلي»یه. وەکو ڤینگ وایه که گووی لێوه دێ:

نسبتی یوق باب عالیدەن گلن والیده
بویله بر بوق والی آنجق باب سفلادن گلیر

لەبەرئەوەی، پادشاه بەڕاست و چەپدا لەقەبی پاشا و بەگ دەبەخشێت، کەریش له سایەی شاهانەوە، لەقەبێک بۆ خۆی پەیدا دەکات.

عالمه عام اولدیغندن التفات پادشاه
خر دخی بر آد قزاندی سایەء شاهانەدن

له پاشا، پەنجەی تاوانباری، بۆ سوڵتان خۆی درێژ دەکات:

دوشمنه قارشی کدی، ملته قارشی اصلان
لعنه الله علی حضرت هذا السلطان

واتا، بەرامبەر دوژمن پشیله و بەرامبەر میللەت شێره، لەعنەتی خوا له حەزرەتی سوڵتان بێت. کەچی ڕەسافی له پاش چەند ساڵ دوای ئەم ئەڵێت: «عبید للأجانب هم ولکن علی ابناء جلدتهم اسود»

میللەت دەیویست دەستەڵاتی سوڵتان عەبدولحەمید، بەپێی یاسای بنەڕەتی (قانون اساسی) کەم کاتەوە و وای دەزانی که ئەم یاسایه هەموو

گیروگرفتێکی وڵات چارەسەر دەکات. بەڵام ئەمە نەبوو. زۆریش هەبوون وایان دەزانی کە دەوڵەت وازی لە (قانونی ئیلاهی) کە قورئانە هێناوە، بۆیە کاروباری میللەت خراپتر بووە. شێخ ڕەزایش لەو باوەڕەدا بوو، کە ئەڵێت:

بیچارە عدالت کە یقلمشدی بناسی
بردن ایچنە سچدی بو قانون أساسی

واتا:

بێچارە عەدالەت کە بیناری ڕووخابوو،
بە یەکجاری، ئەم قانوونی ئەساسییە گووی تێ کرد

دیانت مضمحل، دولت بوزق، مللت پریشاندر
سببی تحقیر دین، تأسیس قانون، ترک قرآن در

واتا:

ئاینی کز، دەوڵەت تێک چوو و میللەت پەرێشانە
لەبەر تەحقیری ئاین و دانانی یاسا و وازهێنان لە قورئانە

میللەت دەیویست دیکتاتۆرییەتی سوڵتان عەبدولحەمید پامالّ کات و دەستی بخاتە کۆتی یاسای ئازادی و دیموکرات. شێخ ڕەزا هەرچەنێک دژی حوکمی عەبدولحەمید بوو، بەڵام ڕقیشی لە ئیتیحادییەکان بوو، هێرشی دەکردە سەر سوڵتان چونکە گوێی نەدەدایە پەرێشانیی میللەت. لە شیعرێکی فارسیدا ئەڵێت:

آسمانش آن چنانست و زمینش آین چنین
چشم عبرت برگشا و قدرت حق را ببین
گرچە از روی زمین را مالک چیزی نیم
وز زمین تا آسمان (حمداً لرب العالمین)

واتا:

ئاسمانی بەم جۆرەیە و زەمینی بەو جۆرە

چاوی عیبرەت بکەرەوە و توانای خوا ببینە
هەرچەنێک لە ڕووی زەمیندا خاوەنی هیچ نیم
هەر لە زەمینەوە تاکو ئاسمان سوپاس بۆ خوای عالەمین

کــــاشی یک روزم بما بین همـــــایون را دەهند
تا (حمید خان) را بگویم: ای (حمیر المؤمنین)
بعــثت تو بر خــلاف بعــثت پیـغــەمبــەر است
(انت مـــا ارسلت الا رحـــمـــة للعـــالمین)

واتا:
خۆزگە ڕۆژێ ڕێیان دەدام دەچوومە دەرگەی شاهانە
تا بە (حەمید خان) بڵێم ئەی (گوێدرێژی موسڵمانان)
ناردنی تۆ بە پێچەوانەی ناردنی پێغەمبەرە
تۆ بۆ هیچ نەنێرراوی بۆ ئەوە نەبێ ئەزیەتی خەڵک بدەی

چونکە سوڵتان خۆی بەخەلیفەی پێغەمبەر (امیر المؤمنین) میری موسڵمانان دادەنا. شێخ ڕەزایش وشەی (امیر) دەکاتە (حمیر) و سوڵتان دەکاتە کەری موسڵمانان.

وەک دەگێڕنەوە، وەزیری ئەوقاف ناردوویە بەشوێنی شێخ ڕەزادا و لەسەر ئەم شیعرە بەرپرسیاری بکات. شێخ ڕەزا ئەڵێت من نووسیومە (امیر المؤمنین) و (رحمة للعالمین)، ئێمە بە قەڵەمی قامیش دەنووسین. جارجار نووکی لە کاغەز گیر دەبێ (أ) دەبێتە (ح) و مرەکەب لە نووکی دەپەڕێ و خاڵێک دەکەوێتە سەر (ر) دەبێتە (ز). لەسەر ئەوە مەعاشەکەی دەبڕن، کە دێتەوە لێی دەپرسن چییان لێی کردی؟ ئەڵێت (لەت)ێکیان پێوەنام. (ڕەزا) بووم، بووم بە (ڕەزالەت).

***

داوایەک لە وەزیری ئەوقاف

شێخ ڕەزا (عرضحال)ێک دەنووسێت بۆ وەزیر ئەوقافی دەوڵەتی عوسمانی ئەحمەد موختار، ناڕەزاییی خۆی بەرامبەر کاربەدەستانی کەرکووک دەردەبڕێت کە مووچەکەیان بڕیوە. لەم شیعرەدا کە سەرەتاکەی بە تورکی و لە پاشان بە فارسییە تکای ئەوە دەکات کە بە چاوێکی میهرەبانی سەیری داواکەی بکات.

شفاعتله اوقور عرضحالمی خونکار
شفاعت است سزاوار احمد مختار
محالی قلب ایدەجک ممکناتی مکتوبە
ایدرسە خامەء معجز طرازنی درکار
تو ابر فضلی و دانش یکی مشاهدە کن
بخاک تیرە چە گونە است ابر گوهربار
تو آفتاب کمال و آفتاب ببین
چە گونە برکشد این روزهای کم مقدار

واتا:

بە شەفاعەتەوە عرضحالّم ئەخوێنێتەوە خوێنکار
شەفاعەتە شایستەی ئەحمەد موختار
مەحالّ دەگۆڕێتە ممکنات بە نووسین
ئەگەر قەڵەمی موعجیزاتی بێنێتە کار
تۆ تەماشای هەوای فەضل و دانش بکە
ئەرزی بەدبەخت چۆنە هەوری گەوهەربار
تۆ هەتاوی کەمالی و هەتاو ببینە
کە چۆن ڕۆژانی دنیا ڕووناک ئەکاتەوە

تو سرو گلشن مجدی و سەد سایە راست
علی الخصوص کە وقت گل است فصل بهار

@kurdica

بشـــاه عـــرضـــه گـــدایـی نمیـــرســـد یاری
بـه جـــــور نـاظـو اوقـــــاف مـــــرهـم دلـزار
اگـــر امـــیـــد نبـــاشـــد بلطف عـــالیـــرا
چه گونه گفت (رضـا) شعرهـای خوش گفتار

واتا:

تۆ سەرووی باغی شکۆی، سەرووی سێبەر ئەخەیەوە
بە تایبەت کە کاتی گوڵە و فەسڵی بەهار
بۆ شا سکاڵای پیاوی هەژار ناگات
بە جۆرێ وەزیری ئەوقاف مەلهەمە بۆ دڵی نەخۆش
ئەگەر ئومێدم نەبێت بە لوتفی پایە بەرزتان
چۆن (ڕەزا) شیعری خۆش گوفتار ئەڵێت

***

مەدحی کەمالی پاشای موتەسەڕیفی کەرکووک

لە دەورانی پێشـووی دەوڵەتی عـوسـمـانیـدا، کەرکـووک ناوچەی ویلایەتی شـارەزوور بـوو. بەڵام لە دابەشـکردنی سـاڵانـی دواییـدا، کـەرکـووک دەبێـتـە ناوچەی لیـوای سـەر بە ویلایەتـی مـووصڵ و لەلایەن مـوتەسـەڕفێکی تورکەوە دەبرایە ڕێوە.

شـێخ ڕەزا لەم شـیـعـرە فـارسـییـەدا هـەم بەخـێرهـاتنی کـەمـالی پاشـای موتەسەڕیف دەکا و هەمیش لە دوا بەیتەکەیدا، کە بە تورکییە مێژووی هاتنی لەسەر ژمارە تیپی ئەبجەدی ڕوون دەکاتەوە.

سـالهـا از سـر اخـلاصی دعـا مـیکردم
کـه خـدا یا گـره أزکـار ضـعـیـفـان بگشـا
مـتـصـرف بفـرست اهـل دلیـران، توی
مـتـصـرف بهـمـه کـون و مکان کـیف بشـا

مــــژدهء آمـــدن آصف ثانـی چـو رســـیـــد
شـــاعــران جــمله فــتــادند بفکر انشـــا
ارایوب بولدی (رضـــا) تـام اولەرق تـاریخـی
(گلدی کـرکـوکـه سـلامـتله کـمـالی پـاشـا)

واتا:

ساڵەها بوو لە ڕووی دڵسۆزییەوە لە خوا دەپاڕامەوە
خوایە گرێ و ئاڵۆزیی کاری هەژاران بکەرەوە
موتەسەڕیفێ بنێرە لە قارەمانان چونکە تۆی
تەسەڕووف لە هەموو جیهاندا ئەکەی بە ئارەزووی خۆت
کە مژدەی هاتنی ئاسەفی دووەم گەیشت
شاعیران هەموو کەوتنە بیری شیعری دانانەوە

لە شیعرێکی تری فارسیدا، شێخ ڕەزا گلەییی حاڵی خۆی دەکات. چونکە نە لە موتەسەڕیف و نە لە والی و نە لە مالیە و نەیش لە ئەوقاف و نەیش لە سوڵتانەوە هیچی دەس نەکەوتووە و لە دواییدا داوا لە کەمالی پاشا دەکات کە مووچەکەی بداتێ:

دلم از غـصـه پر و کیسـه ام از زر خـالی
نه عطا از مــتـصـرف، نه کـرم از والی
نەز مـــالیـــه اعـــانت، نـەز اوقـــاف مـــدد
نـەز مـــابـین همـــایون نه ز بـاب عـــالی
قلبـەء اهل کـمــال است کـمــالی پاشــا
(من جـمـیع الـوزراء غـیـر کـمـالی مـالی)
داعـیـــانرا بنود طاقت تـأخـیـر مــعــاش
بـنگر برســر احــوال پریشـــان حـــالی

واتا:

دڵم پڕە لە خەفەت و کیسەکەم خاڵییە لە زێڕ
نە بەخششم لە موتەسەڕیفەوە دیوە و، نە دەسبڵاوی لە والییەوە
نە یارمەتییەک لە دارایییەوە و، نە فریاکەوتنێ لە ئەوقافەوە
نە لە دەرباری هومایوونییەوە و، نە لە قاپیی بەرزی ئاستانەوە
قیبلەی ئەهلی کەماله کەمالی پاشا
لە هەموو وەزیرەکاندا لە (کەمالی) بەولاوەم نییە
دوعا گۆیان تەحەمولی دواکەوتنی مانگانەیان ناکەن
سەرنجێکی ئەحواڵی پەرێشان حاڵێ بدە بزانە چەند سەختە

***

سەردانی والیی مووصڵ بۆ کەرکووک

لە سەردەمی حوکمی عوسمانیدا ئەیالەتی شارەزوور هەموو کوردستانی خوارووی دەگرتەوە و کەرکووکیش (موتەسەللیمی)یەی ئەم ئەیالەتە بوو. بەڵام لە پاش شکستی لەشکری عوسمانی لە نزیکی (ڤیەننا)ی پایەتەختی نەمسا، سوڵتان مەحموودی دووەم بڕیاری دا ڕژێمی دەرەبەگیی سەربازی پاماڵ بکات و سوپایەکی نوێ بەناوی (یەنگی چەری) دروست بکات و میرنشینانی کوردستانیان یەک لە پاش یەک لەناو برد و کەرکووکیشیان لە شارەزوور جیا کردەوە و یەکسەر بەسترایە ویلایەتی مووصڵەوە و میرنشینیی بابان لە سولەیمانیش بەسترایە ویلایەتی بەغداوە.

والیی مووصڵ لە سەردانێکی بۆ لیوای کەرکووک، شێخ ڕەزا لە کاتی پێشوازیکردنی ئەم پارچە شیعرە فارسییە ئەڵێت:

خوابە دیدم دوش کز مغرب بر آمد آفتاب
چیست؟! گفتم ای عجب تعبیر خواب
ناگهان از سمت موصل عازم کرکوک شد
آفتاب عالم آرا والی عالی جناب
چون شنیدم این خبر از مهر تبریک قدوم
رە نورد باد یارا پانهادم در رکاب

تیــز رفــتــاری چو عــزم عــالـم بالا کند
ره بمنزل میبرد پیش از دعای مستجاب

واتا:

دوێنێ شەو لە خەومدا دیم ڕۆژ لە ڕۆژئاوا هەڵاتبوو
سوبەینێ وتم: سەیرە! ئەبێ لێکدانەوەی ئەم خەوە چی بێت؟
لە پڕ لەلای مووصڵەوە کەوتە ڕێ بۆ کەرکووک
خۆری عالەم ڕازێنەوە، والیی پایە بڵند
کە هەواڵم بیست، بۆ پێ و قدوومی خەیری،
پێم نایە ئاوزەنگی بۆ بڕینی ڕێ بە پەلەپەل
توند ڕەفتارێ کە نیازی جیهانی سەرەوەی هەبێ
بەر لە قەبووڵی دۆعا دەگاتە مەنزل

برق کــرداری چ و از بـالا جــهــد ســوی نشــیب
بهــر صــیــدی از هوا گـوئی فـرود آمـد عـقـاب
یک دو فــرسخ ره باســتــقــبــال بیــرون نــاخــتم
خــیــمــهــا دیدم زهر جــانب طناب اندر طناب
دشت گفتی قلزم است و جستخیز و خلق موج
در مــیـان مــوج مردم خــیمــهـا همچـون حبـاب
بـاز بگرفـــتم عنان تا مـــوکب والـی رســـیـــد
در زمــان کــردم بســویٔ مــوکب والا شــتــاب
خـــویشـــرا از خـــانــهٔ زین برزمین انداخـــتم
جـبــهــهٔ تعظیم را صــد جــا نهــادم بر تراب
آصف خـــاکی نـهــادم چون فـــراز خـــاک دید
کـرد در سـاعت سـر افـرازم به توجیـه خطاب

واتا:

کەسێکی کردار وەک برووسکە کە لە سەرەوە بفڕێ بۆ خوارەوە

وەک بلێی هەڵۆ لە ئاسمانەوە دادەچۆڕی بۆ نەچیرێ

یەک دوو فەرسەخ ڕێ غارم دا بۆ دەرەوە بۆ پێشوازی

چەندان خێوەتم دی لە هەر لایەکەوە تەناف بە تەناف هەڵدرابوون

دەشتەکەی لە حەشامات بووبوو بە دەریا خەڵق شەپۆلی دەدا

دەوارەکانیش لەناو شەپۆلی خەلقا وەک بلّقی سەر ئاو بوو

دیسان لەغاوەکەم گرت تا کەژاوەی والی گەیشتە بەرەوە

ئیتر گورج ڕام کرد بۆ لای کەژاوەی بالآی

لە زینی ولآغەکەمەوە خۆم فڕێ دایە زەوی

تەوێڵی ڕێز لێگرتنم سەد جار خستە سەر خاک

ئاسەفی خاکی تەبیعەت کە بەر خۆڵەکەوە دیمی

گورج بەوەی ڕووی گفتوگۆی کردمێ سەربەرزی کردم

آمد از روی تواضع بامن اندر گفتوگو

گرم گرم أزوی سؤال و نرم نرم از من جواب

تا شدم یک بارەگی سرمست صهبای حضور

عندلیب آسا دریدم پردهء شرم حجاب

کردم آغاز ثنا خوانی بآواز بلند

وز جمال شاهد معنی برافگندم نقاب

خیر مقدم مرحبا ای خسرو مالک رقاب

ملک و ملت شد بتشریف قدومت فیضیاب

هم ز شادی قدوم تست آخر این همه

خندهء برق و صدای رعد و شاباش سحاب

بر زبان گرمی براند نام عزمت تا خدا

میرود بی امتنان بادبان گشتی بر آب

کوردیکا
@kurdica

واتا:

له ڕووی تەوازووعەوە لەگەڵمدا کەوتە گفتوگۆ

ئەو گەرم گەرم پرسیاری لێ دەکردم منیش نەرم نەرم وەڵامم دەدایەوە

تا بە یەکجاری مەستی شەرابی حوزووری بووم

وەک بولبول پەردەی شەرمم دڕی

بە دەنگی بەرز دەستم کرد بە تاریفکردنی

لەبەر جوانیاری مانای وتەکانی پەردەم لادا کەوتمە دوان، وتم

مەرحەبا بەخێر بێت ئەو پاشایەی خاوەنی گەردنی ئێمەیە

موڵک و میللەت بە تەشریف هێنانی ئێوە فەیزیاب بوون

ئاخر لە خۆشی هاتنی ئێوەیە ئەم هەموو

پێکەنینی برووسکە و گرمەی هەور و بارانی شاباشی هەورە

ئەگەر کەشتییەوان ناوی هێزی ئێوە بێنێ بەسەر زمانیدا

بێ مننەتی بایەوان کەشتی بەسەر ئاودا دەڕوات

کـــاری عـــاقل نیـــست رفـتن بر خـــلاف رأی تو
خـــویشـــرا رســـوا کند دیـوانهء جنت مـــآب
در ولایت بعـــد از این حـــادث نکردد فـــتنهء
تـاتو باشی و فـــهـــیم پاشـــا ترا نائب مناب
بـعـــد از این از دور عـــقـــرب بنودم اندیشـــهء
چون بدیدم اقـــتـــزان مـــاهرا بر آفـــتـــاب
اقـــتـــران این دو نیـــر مـــایهء آســـایش است
مـن چنین فـــالی زدم (والله اعلم بالصـــواب)
از خـدا خـواهم کـه دارد درجـهـان این هردورا
بـر قـــرار و پایەدار و کـــامکار و کـــامـــیـــاب

واتا:

کاری پیاوی عاقڵ نییە بە پێچەوانەی رای تۆ بجووڵێتەوە و

دێوانەی سەرەنجام شێتی خۆی ڕیسوا بکا
لە وڵاتان بەوەیش ڕوونادا هیچ ئاژاوە و هەرایێ
تا تۆ هەبیت و فەهیم پاشا جێنشینی تۆ بێت
پاش ئەمە ترسم لە سووڕانەوەی بورجی (عەقرەب) نییە
کە دیم مانگ و ڕۆژ هاوجووت بوون
هاوجووتبوونی ئەم دوو ئەستێرەیە مایەی ئاسایشە
من ڕەملێکی وام لێ دا، خوا خۆیشی ئەزانێ چی ڕاستە
لە خوام ئەوێ ڕێکی لە جیهاندا ئەم دووە
بەر قەرار و پایەدار و بە مراز گەیشتوو بکا

***

نامەیەک بۆ عەبدولوەهاب پاشای والیی مووسڵ

شێخ ڕەزا نامەیەکی هەڵبەست بەزوبانی تورکی بۆ عەبدولوەهاب پاشای والیی مووصڵ دەنێرێت، تکای لێ دەکات کە ناسیاوێکی بە (مەئەووری باج = قۆڵچی) دامەزرێنێ و ئەڵێت:

والئ عالیجناب ای عالم آرا آفتاب
عالم آرا آفتاب، ای والی عالینجباب
فیضیاب اولسم عجب می لطفکزدن بن دخی؟
بن دخی اولسم عجب می لطفکزدن فیضیاب!

واتا:

والیی پایە بڵند، ئەی ڕۆژی جیهان ڕازێنەوە
ئەی ڕۆژی جیهان ڕازێنەوە، ئەی والیی پایە بڵند
ئەگەر نوقمی بەخششی لوتفتان بم عەجیبە؟
عەجیبە گەر منیش نوقمی بەخششی لوتفتان بم؟

مستجاب ایلر دعامی حق عالیکزده حق
حق عالیکزده ایلر حق دعامی مستجاب

بر جواب احسان ایدرسک چوق تشکر ایلرم
چوق تشکر ایلرم احسان ایدرسک بر جواب

واتا:
دوعام قەبووڵ دەکات خوا لە دەرحەقی پایە بڵندیتان
دەرحەقی پایە بڵندیتان خوا دوعام قەبووڵ دەکات
ئەگەر وەڵامێک بفەرموون زۆر سوپاستان دەکەم
زۆر سوپاستان دەکەم ئەگەر بفەرموون جەواب

کامیاب اولسون إلهی والی پاشا تا أبد
تا ابد اولسون الهی والی پاشا کامیاب
اجتناب ایتمه (رضا) دن ایله تحصیل رضا
ایله تحصیل رضا ایتمه (رضا) دن اجتناب

واتا:
کامێران بێت خوایە والیی پاشا تا ئەبەد
تا ئەبەد ببێت خوایە والیی پاشا. کامێران
دوودڵ مەبە لەوەی لە (ڕەزا) ڕەزامەندی وەرگریت
ڕەزامەندی وەرگرە لە (ڕەزا) مەبە دوودڵ

قولچیلگله بر صدیقم بویله اولسون بهریاب
یا نعم یالا، ثنا خوانک (رضا)یه بر جواب
اول صدیقم هر کسه معلومدر اهلیتی
حاشالله لطفک ایتسون اهل اولانی رد باب

واتا:
هاوڕێیەکم بۆ (قۆڵچی)یی وا ببێتە جێ بەخششتان
یان ئا یان نا وەڵامێک بدەرە سوپاس کارت (ڕەزا)
ئەو هاوڕێیەم لەلای هەموو کەسێک دیارە شایستەیی
حاشا، ئەو کەسەی لایقە دەرگەی لوتفتانی لێ داخەن

پک قلندر مــــشـــربم ای داور عــــالیـــجناب
آمـــــــر مـطـلـق جـنـاب اکــــــــرمکدر داورا
سن بیلورسن هر کیـمی ایلرسک ایله انتخـاب
عالی شان، عـالی نسب، عالی همم، عـالی جناب
آصف ثـانی ولـی الـنعـــمــــتم عـــبــــدالوهـاب

واتا:

تەواو مەشرەبی دەروێشی ئەی داوەری پایە بەرز
خاوەنی ئەمری موتڵەق جەنابی ئەکرەمی خۆتە ئەی داوەر
تۆ ئەزانیت هەر کەسێک هەڵبژێریت
پایە بەرز، نەسەب بەرز، هیمەت بەرز، عالی جەناب
ئاسەفی دووەم، خاوەن نیعمەتم عەبدولوەهاب

***

هەجووی بەهرام پاشا

لە دەوڵەتی عـوسـمـانیـدا، لەگـەڵ مـوتەسـەڕیفی لیـوا فـەرمـاندەیەکی عـەسکەریش حـوکـمـڕانیی دەکـرد. بەڕێوەبەری لیـوا، چاوی لە دەس ئەو قومـاندانـە بوو. شێخ ڕەزا گەلێک تەقـەلا لەگـەڵ هەمزە پاشای مـوتەسـەڕیف دەدا کە شێخ محەمەدی کوڕی بکاتە مەئمووری ژماردنی ئاژەڵ کە گوزەرانیی پێوە بکات، بەڵام نایکا و لە پاش هەجـووی ئەم داوا لە بەهرام پاشـا دەکـات ئەویش گفتی ناداتێ. لەو دەمەدا، کاربەدەستانی عوسمانی، سەرتاپا خەریکی بەرتیلخواردن بوون و، شێخ ڕەزایش ئەم هەلە لەدەست نادات کە ئەڵێت:

بو عــجـل سـامـری کـیم؟ آدی بهـرام پـاشــادر
آنک تـصــویری الله ایچـــون جــای تماشـــادر
هنردن، مـعرفـتدن، فـهمدن، ادراک و دانـشدن
تـهی، خـالی، مـجـوف، صـانکه برشکل مـقـوادر

واتا:

ئەم گوێرەکەی سامرییە کێیە؟ ناوی بارام پاشایە.

توخوا سەیری وێنەی کەن، جێی تەماشایە

لە هونەر، زانست، تێگەیشتن و ئیدراک و دانش

بۆش و خاڵی، وا دەزانی کە مقەوایە

مقوی شکلنە برشی دینور، اما بو عکروتە
نەوار دینسون کە صورتدن مجرد بر هیولادر
قدومی نحسی ملزومی ویران ایتدی ایرانی
دگل ایرانە، ایراندن اویانە دفع اولادر

واتا:

لە شەکلی مقەوا شتێک دەبێ، بەڵام بۆ ئەم عەکرووتە

چی هەیە پێی بڵێت، هەر هیوولایە

هاتنی نەحسی ئێرانی وێران کرد

نەک بۆ ئێران، دەبێت بۆ ئەولای ئێران دەرکرێت

اگرایلدن ایلە ایلر ایسە احبابە بر دعوت
بساط آرای خوان نعمتی زیتونلە خورمادر
تورم ایلمش اشکمبەسی باسور ریخندن
گگردکچە و کچە صانورسون صوت ناقوس نصارادر

واتا:

ئەگەر ساڵ بەساڵ مێواندارییەکی خۆشەویستانی بکات

سوفرە ئارای نیعمەتی خوانی زەیتوون و خورمایە

کۆمی ئاوەساوە لەبەر باسووری ڕیخی

کە قرمێنە ئەدات وا دەزانی دەنگی ناقووسی دیانە

نیچون مطران افندی سیومەسون (بهرام پاشایی)
کـــه ناقـــوس دیردن نـغــمـــه پرواز کلیـــســـادر
ید اشـــراره تسلیم ایلمش اغنام واعـــشـــاری
لـوانک حــــاصلی کــــاتبلرک بیننده یغـــمـــادر

واتا:

بۆچ مەتران ئەفەندی (بەهرام پاشا)ی خۆش نەوێت
کە دەنگی ناقووسی (دیر) دێت بۆ کڵێسا ڕادەکا
باجی سەرانەی مەڕ و ئەعشاری داوەتە دەس ناکەسان
بەرهەمی لیواکە لە نێوان کاتباندا تالانییە

بنم مـخـدوممی اغنامـه مـەئـموور ایتـمـدی زیرا
بیلردی لیـره بندن حــاصل اولماز ایش بداوادر
ندامت حاصل ایتدم شمدی هجو حمزه پاشادن
کـه بو دیوســه نسبت حـمـزه افـلاطون و دانـادر

واتا:

کوڕی منی نەکردە مەئمووری باجی مەڕومالات چونکە
دەیزانی لیرە لە من دەرناچێت کار خراپە
ئێستە لە هەجوی حەمزە پاشا پەشیمان بوومەوە
کە حەمزە لە چاو ئەم دەیووسە ئەفلاتوون و دانایە

***

هەجووی هەمزە پاشای موتەسەڕیفی کەرکووک

بەرتیل و دزی لە حکوومەتی عوسمانیدا بووبووە پیشەی کاربەدەستان هەر کەسێکیان دەکردە کاربەدەست، دەیویست بە زووترین کات گیرفانی پڕ کات. هەمزە پاشا یەکێک بوو لەو کاربەدەستە بەرتیلخۆرانە. شێخ ڕەزا لە چەند شیعرێک هەجووی دەکات. لە شیعرێکی تورکی ئەڵێت:

تیکدی پالآنی خری ایشته علی الاستعجال
شرقدن غربه خروج ایلیەجکدر (دجال)
بایمال ایتدی بوتون مللت اسلامی یازیق
ای مسیحاء یره ایندرمه بو دجاله مجال
صویدی رشوتله اگر حمزه بنم طائفەمی
بنده اصلانم آنی هجو ایله الحرب سجال
متصرفمی اولور حمزه گبی بر ایشک
هر نه ایتدک سن بزه ایتدک ای قحط رجال

واتا:
بە پەلە کورتانی کەری دووری
لە ڕۆژهەڵاتەوە بۆ ڕۆژئاوا (دەجال) دەردەچێت
بە داخەوە هەموو میللەتی ئیسلامی پامالٚ کرد
ئەی مەسیحا لە ئەرزدا ڕێگە مەدەرە ئەم دەجالە
ئەگەر هەمزە بە بەرتیل تایفەی منی ڕووت کردەوە
منیش شێرم بە هەجووی ئەم (الحرب سجال)
کەرێکی وەکو هەمزە بە موتەسەڕیف دەبێت؟
هەرچی کرا پێمان تو کردت ئەی (قحط رجال)

لە پاشا مزگێنیی بۆ دێن کە هەمزە پاشا عەزل کراوە. ئەم هەمزە پاشایە دۆستی سەی محەمەدی سەی منجوغ* بووە و، شێخ ڕەزایش ئەمەی پێ ئەڵێت:

(حمزه پاشا) ایله غوغاده ایکن کلدی بشیر
که بشارت سنه اوخائنی عزل ایتدی مشیر
ساده عزلیله قناعت ایدمم اول ترسک
ایدرم مرگ مفاجات ایله آنی تبشیر

(شـێخ منجـوغ)* ایله طبـعی اویاجگدر زیرا
منجـــوغ ایله بەزنور کلەء اعناق حـــمـــیـــر

* شێخ منجوغ (موورگ) یەکێکە لە شێخانی سەید سەروەر لە کەرکووک

واتا:
ئەو کەسەی لەگەڵ هەمزە پاشادا بووە مزگێنیی هێنا
کە مزگێنیت دەدەمێ مشیر ئەو خائینەی لابرد
تەنیا بە عەزلی قایل نابم ئەو تەرەسە
ئەمەوێ مزگێنیی مردنی لە ناکاوم بدەنێ
طەبعی لەگەڵ شێخ منجوغ ڕێک دەکەوێت چونکە
موورگ و زەنگوڵە دەکرێتە ملی کەر.

ئەم هەمزە پاشایە، خۆی بە شاعیر دەزانێت و غەزەلێکی بڵاو کردووەتەوە.
شێخ ڕەزا ئەمە ئەڵێت بە غەزەلەکەی.

نـشــــر اولـنـدی تـزک تازە گـــبـی بر غـــزلـک
اول تزکـــدن بیلورم حـــالـی یماندر صـــقلک
صـــقلک هر بری جـاروبـی خـــلایە دونـەجک
حـــمـــزە بابا بو ایســـە زادەء طبع جـــعلک

واتا:
غەزەلێکت؛ وەکو تەپاڵەی تەڕ بڵاو کرایەوە
لەو تەپاڵەیەوە دەزانم حاڵی ریشت چەند خراپە
هەموو تەڵێکی ڕیشت دەبێتە گسکی ئەدەبخانە
هەمزە بەبا گەر ئەمە بێ ڕچەی طەبعی قالۆنچە ئاسات

گیت سنک عزلک ایچون کیمسـە تأسف ایدەماز
تا کـوپک وار ایسـە، کـرکـوکـدە چوقـدر بدلک

بو لـواده املـک قـــــالماق ایدی ییـلـرجـــــــه
گـــوتکه قـــویدی فلک رســـتـــهء طول املک

واتا:

برۆ؛ کەس بۆ عەزلی تۆ بەداخەوە نابێت
تاکو صەگ هەبێت، لە کەرکووکدا زۆر هەن جێت بگرنەوە
هیوات وا بوو لەم لیوایە ساڵەها بمێنیت
فەلەک ڕستەی درێژی هیوای کوتایە قنگت

سنـی تشــیـیـع ایدرم دیدهء گــریان ایلـه آه
دوشـــمــــدی دامـه اول بـچـــهء آهـو کــفلک
اوپـرم لبـلـریـنـی اشـک نـدامـت تـوکــــــرم
او لب غنـچـــه دهـن اول پســـر لب عـــسلک

واتا:

تو بە چاوی گریانەوە بەڕێ ئەخەم ئاه
ئەو کوڕە کەفەڵ ئاسکەت نەکەوتە داومەوە
لەبی ماچ دەکەم و ئەشکی پەشیمانی دەڕێژم
ئەو لەبە غونچە ڕەنگەی ئەو کوڕەی لەب هەنگوینەت

گلردم بن ده ســـزکله بینردم ارقـــهکـــزه
بر ایمش مــادەلری چونکه جـمـیل و جـملک
عزل عالیکزه ظن ایتمه (رضا) اولدی سبب
ســوء کــردار و فـــســاد عـــملندر عـــملک

واتا:

دەهاتم منیش لەگەڵتان و سواری پشتتان دەبووم
مادەیان یەک بووە چونکە جەمیل و جەمەل

وا مەزانە (رضا) بووە هۆی عەزلی جەنابتان

خراپەی کردەوەت و کاری فەسادە کارت

***

گاڵتەکردن بە عەبدوڵا پاشای والیی مووصڵ

ناوچەی پشدەر لە کاتی حوکمی داگیرکەرانی عوسمانییەکان، لەسەر سنووری ئێران و عوسمانی، سەریان بۆ هیچ لایەکیان شۆڕ نەدەکرد. گەلێک هەبوون کە داوایان لە کاربەدەستانی حکوومەت دەکرد کە سەر لە بەردە ڕەقەکانی چیای کوردستان نەدات و ڕێگەی گفتوگۆ بگرن بۆ ڕێککەوتن لەگەڵ ئێڵی پشدەر. بەڵام عەبدوڵا پاشای والیی مووصڵ وا دەزانێ بە چەند تۆپێک دەتوانێ سەر بە پشدەرییەکان شۆڕ کات و ئەم سەرکەوتنە ئاسانە دەکاتە دەسکەوتێکی خۆی و بەمە نیشان و خەڵاتێکی باش وەردەگرێت. بەڵام سەر لە بەردە ڕەقەکانی چیاکانی کوردستان دەدا و بە شکستی و پەشیمانی دەگەڕێتەوە و لە جیاتی نیشان و خەڵات، عەزل دەکرێت و شێخ ڕەزا، بەشێوەی مەدح گاڵتەی پێ دەکات.

دامان دلیرانەی بند کمر ایتدک

کوه و کمر پشدری زیر و زبر ایتدک

کاشانەلری اوج ثریا ایله همدوش

بر طائفه اشراری هم آغوش یر ایتدک

تابع اولانی یرلرینه ایلدک اسکان

طاغی قلانی صاغه سوروب دربدر ایتدک

خیبر گبی بر قلعهء آلمق دکل آسان

الله ایچون ای حضرت والی هنر ایتدک

واتا:

چاکی دلێرانەتان کردە پشتتان

چیا و هەردەی پشدەرتان ژێر و زەبەر کرد

@kurdica

قەڵاکانیان لەگەڵ ئەوجی سورەییا کردە یەک
دەستەیەکی ئەشرارت لەگەڵ ئەرزدا راست کردەوە
ئەوەی ملشۆڕ بوو لە جێی ئەوانت دانا
ئەوەی زۆردار بوو بەرەو ڕاست رانێت و دەربەدەرت کرد
زۆر ئاسا نییە قەڵایەکی وەکو خەیبەر بگرێت
بۆ خوا ئەڵێم، ئەی جەنابی والی هونەرت کرد

صف بستەء جنگ ایلدیگک عسکر اوگندە
جولان ایدەرک ملتەء جانک سپر ایتدک
قیردک قوەء طاغیەنک انفنی مکسور
هب آنلری محکوم بر ادنی نفر ایتدک

واتا:

لە بەردەمی ئەو سەربازانەی کە ڕیزتان کردبوو
جەولانتان دەکرد و قەڵای گیانتان بە سوپەر کرد
لووتی هێزی زۆردارانتان شکاند
هەموو ئەوانت خستە ژێر دەستی نەفەرێک

بیلدرمک ایچون سلطنت و شان و شکوهی
گوش فلک الاطلسی طوپ ایلە کر ایتدک
ایرانی دخی آلمق ایدی مقصدک اما
انصافە یاقشماز دیو صرف نظر ایتدک

واتا:

بۆ ئەوەی شان و شکۆی سەڵتەنەتیان پێ بناسێنیت
گوێی فەلەکی ئەتڵەسیت بە تۆپ کەڕ کرد
مەبەست ئەوە بوو ئێرانیش بگریت بەڵام،
وتت لەگەڵ ئینسافا ناگونجێت، سەرفی نەزەرت کرد

اسلوب حکیـمـانه ایشی عـوقـه صــالوردی
تشـهیر سلاح ایله سـوزی مـختـصر ایتدک
عشق اولسـون اگر بویله ایسه دوریه چیقمق
چشم ظفـره جلوه ویران بـر سـفـر ایتـدک

واتا:

ئسلووبی حەکیمانە دەبووە کۆسپ لەبەر کار
بە چەک هەڵکێشان قاڵی قسەت بڕییەوە
ئافەرین ئەگەر وا بێت بۆ دەورییە دەرچوون
سەفەرێکت کرد کە ڕەونەق بداتە چاوی سەرکەوتن

عـصـرک گـیـدشـی منهج عـدل اوزره دگلدی
فـتــحکله آنی رشـک زمــان عــمــر ایتــدک
بر حــمـله ایله قــالمادی قــارشنده مــبــارز
ای فــارس مــیـدان شــجــاعت نه‌لر ایتــدک

واتا:

چوونی عەصر لەسەر بەرنامەی عەدل نەبوو
بە فەتحت، ئەوەت بەستە سەردەمی (عمر)ەوە
بە هێرشێک لە بەردەمتان شەڕکەرێک نەما
ئەی سواری ئازای مەیدان چیتان کرد

یوز ســورمک امـــیــدنده ایدم پاینه امــا
بخــتم بکا یار اولادی چابوق گـذر ایتــدک
یاخـود صــاقنمق عـادت ایمش شـاه گـدادن
شــاعــرده گـــدادر دیو آندن حـــذر ایتـــدک
یا بشـقـه سبب دن طـولایی (شـیخ رضـا) نک
خـوش گـوکلیکی پا مـال سـپـاه کـدر ایتـدک

واتا:

بە تەمای ئەوە بووم ڕوو بساومە بەرپاتان

بەختم یارم نەبوو زوو ڕۆیشتن

یان خۆشاردنەوەی شاه لە گەدا عادەتە

شاعیریش گەدایە وتت و لەوە خۆت لادا

یان لەبەر هۆیەکی تر لە (شێخ ڕەزا)

دڵ خۆشیتان پامالّی کەدەر کرد

***

هەجووی ڕائیف پاشای موتەسەڕیفی کەرکووک

ڕائیف پاشا لە دەوری عوسمانیدا موتەسەڕیفی کەرکووک بوو. لە کاتی موتەسەڕیفیی ئەودا، کوڕێکی بچووکی جوو لە دەس کەسوکاری ڕادەکات و دەیەوێت ببێتە ئیسلام. بەپێی یاسا، لەبەرئەوەی نەگەیشتووەتە تەمەنی ئەوەی چارەنووسی خۆی بکات و، لەسەر داوای کەسوکاری و حاخامی جووەکان، فرمان دەدا کوڕەکە بدەنەوە دەستی باوکی. ئەمە دەبێتە هۆی ناڕەزایی موسڵمانەکان و ئەمین پاشای قوماندان فرمان دەدا کە بەپێی یاسا تەحقیق بکرێت. شێخ ڕەزایش خۆی تێ دەخا لە شیعرێکی تورکیدا بە سەر و پۆتەلاکی ڕائیف پاشادا دێت و ئەڵێت:

گلیر گلماز همان دینی یهودی التزام ایتدی

نه تعظیم شریعت نه رعایات نظام ایتدی

مسلمان اولمش ایکن بر یهودی زاده جبرا

یدی خاخامه تسلیم ایدوب چوق احترام ایتدی

ایشی برخائنه واردردی آخر (رائف) جاهل

که ملت هر طرفدن، خارج و داخل، قیام ایتدی

ملوث ایلدی، رشوتله، دینی دولتی گویا

جناب داوراکرم ابقای نام ایتدی

واتا:

هەر هات و نەهات پشتگیریی لە ئاینی یەهودی کرد

نەڕێز لە شەریعەت و نەریعایەتی نیزامی کرد

کوڕە جوویەک کە بووبووە موسڵمان، بە زۆر

دایە دەستی حاخام و زۆر ڕێزی لێ گرت

کاری دایە دەستی خائینێک ئاخر (ڕائیف)ی نەزان

کە میللەت لە هەموو لایەک، لەناو لە دەرەوە هەڵسان

بە بەرتیل دین و دەوڵەتی پیس کرد کە گۆیا

جەنابی داوەری ئەکرەم گووی کرد و ناوی بەجێ هێشت

امیر المؤمنین اعدامنه أمر ایتسه شایاندر

بو بد طینت که هتک ملت خیر الانام ایتدی

بنای ارتشا چوق یرلری نقصاند قالمشدی

قمو نقصانلری الله ایچون (رائف) تمام ایتدی

الهی حاکمی شرع شریفی بردوام ایله

نه غیرتله که اول علامهء عالی مقام ایتدی

خصوصا قهرمان دولت و ملت (امین پاشا)

قوماندان دیانت پیشه خیلی اهتمام ایتدی

واتا:

ئەگەر (امیر المؤمنین) ئەمری خنکاندنی بدات شایانە

ئەم بەدڕەسەنە کە هەتکی میللەتی (خیر الانام)ی کرد

بنای بەرتیل زۆر جێگەی بەجێ مابوو

هەموو کەموکورتی بۆ خوا، (ڕائیف) تەواوی کرد

خوایە حاکمی شەرعی شەریف بەردەوام کە

بەچی غیرەتێک کە ئەو دانایەی بێ پایە بەرز کرد

بەتایبەت قارەمانی دەوڵەت و میللەت (امین باشا)

قوماندارى ئاينى پيشه زۆر گوێ دايێ

كردەوەى موتەسەڕيف بەپێى ياسا و جاڕدانى «مشروطيت» بوو قوماندان ناتوانێت هەڵى وەشێنێتەوە. شێخ ڕەزا دەيەوێت ئەمە بگەيێنێتە كاربەدەستانى بەرزتر كە ئەڵێت:

قلم آلدم يازەيم شاهە شكايت نامە
دهشت واقعەدن چاتلدى نوك خامە
بر يهودى بچە اسلامى قبول ايتمش ايكن
آغليە آغليە ويرمگ نەديمگ خاخامە

واتا:

قەڵەمم گرت بنووسم بۆ شا شكايەتنامە
لەسەر سووڕمانى ڕووداوەكە نووكى قەڵەم شەقى برد
كوڕە جوولەكەيەك كە ئيسلامى قەبووڵ كردبوو
بە گريان بدرێتە دەستى حاخام ماناى چييە

زوجەسى طالقەدر، قانى هدر، مالى حلال
گوشەء چشم اهانتلە بقان اسلامە
(رائف)ك سيئاتى گون گبى ميدانە چيقر
گر شهنشاه دوشونسون ايشى، استعلامە
حكم ايدوب كفرينە اصحاب شريعت اول
حضرت قاضى لارى گبى بر علامە
ايتمسون غيرت اگر حضرت شێخ الاسلام
قالەمز حرمتى پاچادرە قدر عمامە
سن دە بو يولدە (رضا) مال و سرى ايلە فدا
مؤمنك جيبنە گيرمز بو گبى هنگامە

واتا:

ژنی لێ حەرامە، خوێنی هەدر و ماڵی حەڵاڵە

ئەوەی بە سووچی چاوی ئیهانەت سەیری ئیسلام بکا

خراپەی (ڕائیف) وەکو ڕۆژ دەکەوێتە مەیدانەوە

ئەگەر شاهەنشا بیر لەوە بکاتەوە لەم کارە بزانێت

حوکمی کفری ئەدات، خاوەن شەریعەت

وەکو حەزرەتی قازی دانایەکی لاز

ئەگەر حەزرەتی شێخولئیسلام غیرەت نەکات

حورمەتی عەمامە بە قەدەر باچارەیەک نامێنێ

تویش لەم ڕێگەیەدا (ڕەزا) سەروماڵت بکە فیدا

ئەم جۆرە ئاشووبە ناچێتە گیرفانی خاوەن ئیمان

***

هاوکاریکردنی مەئموورانی حکوومەت لەگەڵ دز و جەردە

لە سەردەمی حکوومەتی عوسمانلی، لە کوردستاندا، کاربەدەستانی حکوومەت لەگەڵ دز و جەردە ڕێک دەکەوتن بۆ دزی و جەردەیی و تالانکردنی کاروانی بازرگانی و ماڵی هاووڵاتییان. شێخ ڕەزا لەم شیعرە تورکییەی خوارەوەدا باسی قومیسێرێکی پۆلیس (بەهرام) ناو دەکات کە بە بەرتیل چاوی لە جەردەکانی ڕێگای سولەیمانی و کەرکووک پۆشی بوو و ڕێگەی چەمچەماڵ باڵندە لێی ڕزگار نەدەبوو و ئەڵێت:

اشقیا حقنده عاجز ارتکاب ایتمکدەدر

ارکک ایله قانجغک بیننده واقع بر مثال

بو دوام ایلرسه ملک و مال هب الدەن گیدر

جان دخی ایتمزسه تخلیص گریبان احتمال

قوش دە گێچمز کاربانلە بادپیما نیلسون

اشقیادەن بویلە باغلانمش طریق (چمچمال)

آلمق آلمقـده، مـفـوض، بشـقـه بـرشـی بیلمـیـور
اولمسـون بـهــرام، یارب، آلدیغی آیلق حــلال

واتا:

بەرامبەر جەردە بێ دەستەڵات و هەر خەریکی بەرتیل خواردنە
وەکو میشالێک لە نێوان نێرەکەر و ماکەر هەیە
ئەمە وا بڕوات موڵک و سامان هەمووی لە دەس دەڕوات
گیانیش یاقە ڕزگار ناکات ئیحتیمال
مەلیش تێ ناپەڕێت کاروان و عەرەبانە چی بکەن
بە جەردە وا ڕێگەی چەمچەماڵ داخراوە
لە بەرتیل وەرگرتن بەولاوە، (مفوض) هیچی تر نازانێت
ئەی خوایە، بەهرام، ئەو مانگانەیەی وەری ئەگریت حەرامت بێ

لە هەجووێکی تری دەفتەردار، شێخ ڕەزا، دزی و بەرتیلخۆری دەردەخات کە لە ئێڵی زەنگنە وەری گرتووە. لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

واجب اولـدی ایدەیم درد دلـک اظـهــــــاری
یوقـســـە دق علتنـە منجـر اولـور اضـمـــاری
صــالــی ویر زنگنـەلری یا گــری ویر رهواری
ویرمم باد هـوا، اسب صـــبـــا، رفـــتـــاری
جـمـلە آفــاقــە دگــشـــمـم تویونک بـر تاری

واتا:

پێویست بوو دەردی دڵ ئاشکرا کەم
گەر وا نەبێ، لە دڵا هێشتنەوەی ڕام دەکێشێت بۆ نەخۆشیی دق
زەنگەنەکان بەرەڵا کە، یان پارەکە بگەڕێنەرەوە
نایدەمە بای هەوایا، ڕەفتاری ئەسپی صەبا
تەنیا موویەکی بە هەموو دنیا ناگۆڕمەوە

بری یوزدن مــتــجــاوز، بـری ســویلر یـوز ایمش
بری انـصــافی بـراقــمـــازده، دیر طـقــوز ایمش
بری سـویلر: بـو نەچوق رشـوت آلور دونکزایمش
کــیـمــســه بـیلمــز عـددی بن بیلرم اوتـوز ایمش
زنگنـەلردن آلـنـان لـیـــــرەلرک مــــقــــــداری

واتا:
یەکێک ئەڵێ لە سەد پتر، یەکێک ئەڵێ سەد بووە
یەکێک پشت لە ئیناف ناکات ئەڵێت نۆ بووە
یەکێک ئەڵێت ئەمە چەند زۆرە ئەم بەرتیلخۆرە بەراز بووە
کەس نازانێت ژمارەی، من ئەزانم سی بووە
ژمارەی ئەو لیرانەی کە لە زەنگنان وەرگیراوە

وعدەء تخلیه گوز فصلی ایکن اولدی شتا
گـورمـدم بویله عـجب خـائن مـادر بـخطا
یاپدی افسـونلری، گوسـتردی فنون شَتّا
آتمی آلدی هـوانتــه ایله مــجــانا حــتی
ســیــزک ســرتـنەده اتمادی بر عنتــاری

واتا:
کاتی سەربەستکردن کە فەسڵی پایز بوو بوو بەزستان
نەمدی دایک حیزێکی خائینی وا
زۆر سیحری کرد و هونەری جۆراوجۆری پێشان دا
ئەسپەکەمی بە هەوانتە بە بەلاش وەرگرت

إیشی گویرمکده جبان آقچه آلمقده جسور
نیـجه بیک خـاطر بیچـاره شرندن مکسـور

ذات نحسنده دنائت دیدکن هب محصور
نه رودادر که قوماندان سپاه منصور
ایدسک پادشەهم بویله خیانت کاری

واتا:
لە کار بینیندا ترسنۆک لە پارە وەرگرتن ئازا
چۆن خاتری هەزار بێچارە لە شەڕی شکاوە
ئەوردەنا ئەتانەی کە پێی ئەڵێت هەمووی تێیدایە
چە ڕەوانە کە قوماندانی سوپای سەرکەوتوو
پادشام خیانەتێکی وا بکەی

دولت و مللتە اسباب زیاندر بو ترس
بلکه بر فتنەؤ آشوب جهاندر بو ترس
ایتسە اللهە یمین عین یلاندر بو ترس
هم بزم قانمزی ضائع ایداندر بو ترس
نیجە قاندردی جنابک قوجە بر خونکاری

واتا:
مایەی زیانی دەوڵەت و میللەتە ئەم تەرەسە
بەڵکو فیتنە و ئاشووبی جیهانە ئەم تەرەسە
ئەگەر بەخوا سوێن بخوا بە تەواوی درۆیە ئەم تەرەسە
هەم خوێنی ئێمەی بە بێهوودە داوە ئەم تەرەسە
چون پیاوێکی خونکاری وەکو جەنابتان ئیقناع کرد؟

گر بودر دائرەیی گردش ایام رضا
ویرەمز دهر مگر سفلەیە انعام رضا
یارامز عفت و، دولت ایچون اقدام رضا
بو ایسە پیش ڕەوی لشکری اسلام رضا
حق بزم اوزرە مظفر ایدەجک کفاری

واتا:

گەر ئەمە بێت دائیرەی گەردشی ڕۆژانی ڕەزا
دەهر ئینعامی ڕەزا ناداتە سفلەیەک
بۆ ڕەزامەندی، پاکی بۆ دەوڵەت بێ سوودە
گەر ئەمە بێت پێشڕەوی لەشکری ئیسلام ڕەزا
خوا گاوران بەسەر ئێمەدا سەر دەخا

نه بیچـمـدر، نـه ایمش یوزی، ندر اسـطاری
بیـــــچـــــمندن بیلنر ملعنتک آثاری
ارمنی لرله اویوب دوغـــــری دگل افکاری
طانمز کـیـمـسـه بنم تک او خـیـانتکاری
دیکله تعـریف ایدەیم حـضـرت دفـتـرداری

واتا:

چە بیچمێکە، ڕووی چی بووە، چییە ئەستاڕی
لە بیچمی دەزانرێت ئاساری مەلعوونی
لەگەڵ ئەرمەنییەکاندا ڕێکە بیری ڕاست نییە
کەس وەکو من ئەو خیانەتکارە ناناسێت
گوێت لێ بێ بۆتی وەسف کەم حەزرەتی دەفتەردار

نه ارامـیله ویرر پاره نه ایتـامـه مـعـاش
آقـجـەء واحـده آندن آلامز کـیـمـسـه بلاش
بر تراش پارەسی ویر، سوق گوتنه نابتراش
روحنی آلمق ایچـــون ای ملک الموت یناش
ایتلره طعـــمـــه اولنسون اوتن مـــرداری

واتا:

نەپارە بە بێوەژنان ئەدا نەمەعاش بە هەتیو

@kurdica

کەس پوولێک لەو وەرناگرێت بە بەلاش
پارەی تەراشێکی بدەرێ، تابن بکوتەرە قنگی
ئەی (ملک الموت) بۆ وەرگرتنی گیانی نزیک بەرەوە
با ببێتە خۆراکی سەگان ئەو لەشە مردارەی

باباسی سبزە صاتر، والدەسی جنگانە
حرمی محترمی، خادمەء کارخانە
دختری بد سیری، جرعە کشی پیمانە
باشی بریانە دوشر، آل ایاغی بریانە
(سوق هراجدە) اللردە گیزەر شلواری

واتا:
باوکی سەوزە دەفرۆشێت، دایکی جینگانە
ژنی بەڕێزی، کارەکەری قەحپەخانە
خوشکی بەدڕەوشتی ساقیی مەیخانە
سەری دەکەوێتە لایەک دەست و پای بەلایە
لە بازاڕی هەڕاجیکەران دەرپێی بەدەستەوە دەگێڕدرێت

حالنە باقمیەجقسک فقرانک آترس
فکرینە اویمیەجقسک وزرانک آترس
بیلمدن خربی یماندر شعرانک آترس
بیلمدن خانە ییقار (شێخ رضا) نک آترس
شەرەری حوصلە سوزی شهب اشعاری

واتا:
سەیری حاڵی هەژاران ناکەی ئەی تەرەس
لەگەڵ بیری وەزیراندا ناگونجێیت ئەی تەرەس
نەتزانی لێدانی شاعیران بەهێزە ئەی تەرەس

نەتزانی (شێخ ڕەزا) ماڵ ئەڕووخێنێ ئەی تەرەس

بەڵام نە بەتکا و نەیش بە هەجوو نەیتوانی مووچەکەی لە دەفتەردار وەرگرێت ئەی بە چی؟ لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

نە رجـا ایلە مـعـاشم آلە بیلدم نـەهجـا
چارە یوقدر بو قـورمسـاغە مگر موت فـجا
پارەم یوقدر آلەیم ابدست ایچون بر ابریق
واجب اولـدی صــقلیلە ایدەیم اسـتـنجـا

واتا:

نە بە تکا توانیم مەعاشم وەرگرم نە بە هەجوو
چارەی نییە ئەم قورمساغە مەگەر مەرگی فوجا
پارەم نییە گۆزە بکڕم بۆ دەسنوێژ
پێویست بووە بە ڕیشی خۆم پاک بکەمەوە

لە هەجووێکی تریدا لەم بەیتە تورکییەدا ئەڵێت:

بـو ولایتـــدە جنابک اولـەلی دفـــتـــردار
اولدی طـبـعک گـبی مـالیـە امـوری مـردار

واتا:

لەم ویلایەتەدا کە جەنابتان دەفتەردار بن
کاروباری مالیە، وەکو طەبعتان، مردارەوە بوو

***

بەرتیل خواردنی دائیرەی عەدلییە

لە دوا ساڵانی حوکمڕانیی عوسمانی، بەرتیل و دزی هەموو دەستەی کاربەدەستانی گرتبووەوە. هیچ کارێک بەبێ بەرتیل نەدەڕۆیشت. ئەمە گەیشتبووە دائیرەی عەدلیەیش. شێخ ڕەزا باسی بەرتیل وەرگرتنی ئەو

دائیرەیەی کەرکووک دەکات کە موتەسەڕیف و والیی مووسڵیش تاوانبار دەکات و لەم شیعرە تورکییە ئەڵێت:

خبرک وارمی؟ آلنمش. نه آلنمش؟ رشوت
آلنان شی نه ایمش؟ لیره، آلان کیم؟ هیئت
هیئتک آدی ندر؟ دائرهء عدلیه
آنی ایجاد ایدنک روحنه یوزبیک لعنت
قاچ عدد لیره آلنمش عجبا؟ یوز اللی
لیرهء خالصه اوستنده یازلمش ضربت
بیلدک کیملر ایمش لیره آلانلر؟ های های
گیدیشندن بیلنور خائن دین و دولت

واتا:

ئاگات لێیە؟ وەرگیراوە. چی وەرگیراوە؟ بەرتیل
ئەوەی وەرگیراوە چی بوو؟ لیرە، کێ وەری گرتووە؟ هەیئەت
ناوی هەیئەت چییە؟ دائیرەی عەدلیە
ئەوەی ئەوی داناوە سەد هەزار لەعنەت لە ڕوحی
چەند ژمارە لیرە وەرگیراوە؟ سەد و پەنجا
لیرەی ساغ لەسەری نووسراوە (ضربت)
زانیت ئەوانە کێ بوون لیرەیان وەرگرتووە؟ هەی هەی
لە ڕۆیشتنی دەزانرێت خائینی دین و دەوڵەت

بری مستنطق افندی، بری جنگانه رئیس
ا و برن سویلیه‌مام، سویله بابانه رحمت
یوزینی (راغب) آلوب یگرمیسنی (امین)
او برن سویلدیکم ذات ولی النعمت
حضرت داور اکرم متصرف پاشا
ایشگک باشنی طوت، حمزەیه کلدی نوبت

حسه ویرمک بکاده لازم ایدی حق سکوت
ویرمدی، آغزیمی ظن ایتدی قپاتمش ذمت
اسمی دفترده اوزی خائب و خاسر بری بن
بری موصلده اولان والی عالیء همت
عجبا آلدی قوماندان دخی بر شی، حاشا
وارمی نیاده قوماندان گبی صاحب عفت

واتا:
یەکێکیان موستەنطیق ئەفەندی، ئەوی تریان سەرۆکی جینگانە
ئەوی تریان نالێم، بلێ ڕەحمەت لە بابت
سەدی (ڕاغب) وەری گرتووە و بیستی (ئەمین)
ئەوی تریان کە ئەلێم زات وەلی نیعمەتم
حەزرەتی خاوەن شکۆ موتەسەڕیف پاشا
سەری کەر بگرە، ڕیز هاتە (حەمزە)
پێویست بوو بەشی منیش بدەن بۆ دەم داخستنم
نەیدا، وای زانی باج دەممی داخستووە
ئەوەی ناوی لە دەفتەردایە و خۆی دەس بۆش و بەتاڵ، یەکێکی من
ئەوی تریان ئەوەی لە مووصڵدایە والیی هیمەت بەرز
ئایا قوماندان شتێکی وەرگرت؟ نە حاشا
لە جیهاندا هەیە پاکێکی وەک قوماندان!

***

شێخ ڕەزا لە بەغدا

یەکەم جار سەردانی شێخ ڕەزا بۆ بەغدا، لەگەڵ شێخ عەبدوڕەحمانی باوکی بۆ زیارەتی بارەگەی شێخ عەبدولقادری گەیلانی بووە. لەو هاتنەدا، عەلی پاشای والیی بەغدا، خۆی و گەلێ لە کاربەدەستانی ویلایەتی بەغدا تاکو شارۆچکەی (خالص) دێنە پیری شێخەوە و بەڕێزێکی زۆر پێشوازی لە

شێخ عەبدوڕەحمان ئەکەن.

ئەڵێن شێخ عەبدوڕەحمان بە کوڕەکانی ئەڵێت، لە بارەگەی شێخی گەیلانی هەر داوایەک بکەن خوا پێتانی دەبەخشێت. شێخ ڕەزا لە بارەگەدا ئەم شیعرە فارسییە ئەڵێت کە تاکو ساڵانی دوایی لەسەر دەرگەی بارەگەە نووسرابوو کە لە پاشان دەیخوێننەوە:

«این بارگه حضرت غوث الثقلین است»

شێخ ڕەزا کە بە یەکجاری نیشتەجێی شاری بەغدا دەبێت، لە ساڵی ١٣١٨ کۆچیدا لەسەر داوای شێخ عەلیی کاکی، بۆ سەرپەرشتیی تەکیەی تاڵەبانی دەبێت کە لە گەڕەکی (المیدان) بوو، برێتی بوو لە خانوویەکی دوو نهۆمی و لە پێشەوە ڕیزە دووکانێکی هەبوو، شێخ ڕەزا کرایە (متولی) ئەم وەقفانە و بەکرێی ئەم دووکانانە گوزەرانی بژی و مەمری دەبردە سەر.

مەبەستی شێخ عەلی ئەوە بوو کە شێخ ڕەزا لە شەڕەجنێوی شاری کەرکووک و گەڕەکی بەرتەکیە دوور خاتەوە و بیگەڕێنێتەوە سەر ڕێبازی دەروێشانەی باو و باپیری، بەڵام ڕەوشت و بیروباوەڕ و هونەرمەندیی شێخ ڕەزا لەگەڵ ڕەوشتی دەروێشان نەدەگونجا و تەنیا بۆ ئەوەی لەگەڵ ڕۆشنبیران و ئەدیبانی شاری بەغدا ناسیاوی پەیدا بکات قایل بوو بێتە بەغدا. لەم شیعرە فارسییەدا ئەو مەرجە دادەنێت و لە بەغدادا پێوەندیی لەگەڵ گەلێک لە بنەماڵە ناسراوەکان و ڕۆشنبیران و کاربەدەستانی حکوومەت پەیدا کرد و وەکو ئەستارەیەکی گەش لە ئاسمانی بەغدادا دەدرەوشایەوە.

چە کرامت چە خارق عادە
جلق بهتر ز دلق و سجادە
سخن من مفید و مختصراست
بابت سادە بابت سادە
گرچە نتوانم از زمین خیزم
بس کە هستم ضعیف وافتادە

کوردیکا @kurdica

گـــــربگويند هـست در بـغـــــداد
ســـــــاده روی لـطـيـف و بـگـزاده
ذره آســـــا بمـهـــــر و ديـدارش
(گـــيـــدرم باشـم اوزره بغــــداده)
ســوی مـــســجــد دوگـــام مـن نروم
ســوی مـــيـــخـــانـه تنـد وآمـــاده
مـشربم مـشـرب امين فـيـضی است
هـردو از هـــردو عـــــــــالـم آزاده
ای (رضـــــــا) تـا بمـرگ رنـدی کـن
ايــن بــود دولــت خـــــــــدا داده

که دێتـه بەغـدا، کـاروبـاری لەلای کـاربـەدەسـتـان جـێبـەجـێ دەکـرێت و پـيـاوە ناسـراوەکـانی بەغـدا دەسـتی يـارمـەتيی بۆ درێژ دەکـەن تـەکـيـەی بۆ نوێ دەکەنەوە.

کـارم کە بەکـام است نە از شـاه و وزير است
هـرمـايە کـە دارم هـمـە از سـايـەی پـيـر است

واتا:
کارم بە ئارەزووی دەڕوات نەک لە شا و وەزيرەوە
هەر سەرمايەيێکم هەيە، هەموو لە سايەی پيرەوەيە

کە دێتە بەغدا، ژيانی ئەدەبيی بەغدای پێ خۆش بووە و جێگەی ئايندارييە.

گـەر بڵێم (بەغدا) لە جەننـەت خۆشـترە هێشتـا کەمـە
چونکە سوکنای غەوث و کەرخی يو ئيمامی ئەعزەمە
ئەی برادەر شـاری بەغـدا بێ حـەسـادەت بێ هەمـە
زۆر ئەمين بە لـەم حيسـابە پێت بڵـێم کورتە و کـەمـە
لـەم وڵاتە هـيـچ وڵاتێ هـەر وەکـــو بـەغـــدا نـيـــيـــە
حـــاکـمـی عــەدل و عــەداڵەت زۆر ئـەمين و بێ غـەمـە

شێخ ڕەزا لە بەغدا دۆستایەتی و یارمەتی، ئەو بنەماڵانەی کە ناسیاویی لەگەڵیاندا پەیدا کردبوو، پێی گەیشتووە. لەوانە (عەبدولغەنی بەغدادی) خەرقەیەکی شامی بۆ هێناوە بە دیاری، لەمەدا، ئەمەی بە نیشانەی دۆستایەتی زانیوە و ئەڵێت:

من سرمازده را داد زغم ازادی
خەرقەء شام ز(عبدالغنی البغدادی)
خەرقە یاخود شفقت نامەء ازجانب دوست
کە نمایم بکدامین یک ازینها شادی

واتا:

ئازادیی بەخشی بە منی سەرمابردەڵە
پاڵتۆ شامییەکەی عەبدولغەنی بەغدادی
پاڵتۆکەی، یاخود بەزەییی نامەکەی ئەو دۆستە کە بۆم هات
دڵ بە کام لەمانە خۆش بکەم

لەگەڵ هەموو ئەو بەڕێزییەی بۆ شێخی گەیلانی، جارجار دانوولەی لەگەڵ سەید مەحموودی نەقیب نەکولاوەو، هەجووی زۆر تیژ و تونی کردووە. لێرەدا ئەڵێت:

ارجح بغدادا وانیّ غریبها
علیّ جنه الفردوس لولا نقیبها

لەسەر ئەم شیعرە شاعیرێکی عەرەب پێنج خشتی دەکات و ئەڵێت:

عجبت لنفسی کیف ضاع نصیبها
من العیش فی ارض وانی ادیبها
فمن ظلمها اذ بان غی طمیسها
«ارجح بغدادا وأنا غریبها
علیّ جنه المأویّ لولا نقیبها»

له بەغدادا نە قسەی لە كەس خواردووەتەوە و نەیش لە كەموكورتی بێدەنگ بووە. جارێك دەچێتە مزگەوتی ئیمام (ئەبوحەنیفە) مەلای مزگەوت مرۆڤێكی نەزان و بەدفەسالْ دەبێت. كە دەبێتە دەمەتەقێیان، دەزانێت هیچی لەباردا نییە و ئەڵێت:

لوكان يعلم انت من جيرانه

لفر من قبره الامام الاعظم

تەكیەی تاڵەبانیی بەغدا، هەم مزگەوت و هەم ماڵی شێخ ڕەزا بوو. بەڵام زۆر پەرپووت بووبوو و پێویستی بە نوێكردنەوە بوو. ئەمەیش پارەیەكی زۆری دەوێت بەڵام پارە لای شێخ ڕەزا كوا؟ لە شیعرێكی توركیدا ئەڵێت:

يتمش، سكسان دەرديمى درمان ايده بيلمز

مشكلليريمى يوز دخى آسان ايده بيلمز

يوز اللى ايش بيتر اما گداى دوران

يوز اللى قدر ليرەيى احسان ايده بيلمز

يا دەست تهى گله اگر (موسى عمران)

ويرانه اولان تكيەيى عمران ايده بيلمز

واتا:

هەفتا، هەشتا دەردم تیمار ناكات

سەدیش گیروگرفتم ئاسان ناكات

سەد و پەنجا كار تەواو دەكات، بەڵام گەدای دەوران

سەد و پەنجا لیرە ناتوانێت ببەخشێت

ئەگەر هەر ئێستا مووسای عیمران بێت

تەكیەكە وێرانەیە عیمرانی ناكات

بەڵام بنەماڵەی عیسا ئەفەندی و جەمیل زادە و عەبدولغەنی بەغدادی دەستی بەخششیان درێژ دەكەن و بۆ ئاوەدانكردنەوەی تەكیەكە یارمەتییەكی باشی دەدەن و شێخ ڕەزا لە سوپاسیدا بە شیعرێكی توركی ئەڵێت:

ممکن اولەمز هرکس ایچون مجد مؤبد
«قد خصصه الله بعیسی بن محمد»
بندن صوریکز بن تانرم آل جمیلی
«اصحاب مکارم، ولد، عم، اب، جد»
تنهانه منم بارکشی منت ایشان
«لاعاتق الا وعلیه لهم الید»
در بارهء اینها که کریم ابن کریمند
ببریده زبانی که بگوید سخن بد
احسانجه وفا سبقت ایدر وعده لرندن
آنلرجه قباحث گورینور قول مجرد
الطاف خدادن دیلرم عافیت اوزره
خیلی یشاسون هربری منصور و مؤید

واتا:

بۆ هەموو کەسێک مەجدی هەتایی پێک نایێت
خوا تەنیا بۆ عیسا کوڕی محەمەد دایناوە
لە من بپرسن من دەیانناسم ئەو ئالی جەمیلە
خاوەنی بەخشش، کوڕ و مام و باب و باپیر
تەنیا منم بارکێش منەتی ئەوان
هیچ کردەوەیەک نییە، دەبێت دەستیانی تیا بێت
لەبارەی ئەوەوە کە جۆمەرد کوڕی جۆمەردن
ئەو زوبانە ببڕێت کە خراپەیان بڵێت
کە وەعدیان دا، بەجێهێنانی پێش بەخشش دەکەوێت
بەلای ئەوان قسەی ڕووت کردەوەی خراپە
لە لوتفی خوا دەپاڕێمەوە لەسەر تەندروستی
زۆر بژین هەریەکە مەنسوور و موئەییەد

خابیدهء اسلاف دگل شیوهء شیعرم
آیین (رضا) در بوگبی سبک مجدد

واتا:

وتنەوەی پێشوو نییە شێوەی شیعرم
ئاین (ڕەزا)یە ئەم دارِشتنە نوێیە

لە شیعرێکی تورکیی تریدا دیسان باسی بەخششی مستەفا ئەفەندیی جەمیل زادە دەکات کە سێ (ثریا)ی بە دیاری ناردووە بۆ تەکیە. ئەڵێت:

سخاکسبی دگل آل جمیله، ارث آبادر
ان ادنی پایهء همتلری اوچ ثریادر
خصوصا مصطفی کیم ایده بیلمم وصفه ایفاسن
وفا هر چند اکا مخلص بولنمش حقی اوفادر
دگل اوفی اگر اعلادن اعلا بر لقب بولسه
جناب (مصطفی) حضرتلری اندن اعلادر
یتشمز دامن اوصافنه سر پنجه فکرم
نهال قامتی، اهلیتی اول رتبهء بالادر
زلال مشربی، آلایشی، شیرین عذابنده
صانورسن الله الله شربتی شهد مصطفی در

واتا:

دەسکراوەیی کەس نییە بۆ ئالی جەمیل لە باپیرانەوە ماوەتەوە
کەمترین پایەی هیمەتیان سێ سورەیایە
بەتایبەت مستەفا، کێ! ناتوانم وەسفی بکەم
وەفا هەرچەندە ملکەچی بێت، هەقی (اوفا)یە
نەوەک اوفی ئەگەر لە بەرز بەرزتر لەقەبێ هەبێت
جەنابی مستەفا لەوەش بەرزترە

@kurdica

سەرپەنجەی بیرم ناگاتە داوێنی ئەوسافی
بەرزیی قامەتی ئەهلیەتی لەو ڕوتبەیە بەرزترە

دری قــارننده خـــشــیـــتندن هر زمـــان دریا
اگـــر دریا کـــفی دریادیرسم بر تعـــدادر
نیجه دریایه تشبیه ایلەیم اول دست احسانی
که کمتر بخشش عالیلرک مخصوص دریادر
ایدر بیک خاطر پژمردەیی بر لطف ایله احیا
اول عالی قدر اگر عیسی دگلسه عم عیسی در
(رضا) آل جمیلی سودیگنده مدح ایدر یوقسه
نەحاجەت رایت احسانلری میدانده بر پادر

واتا:
لە ترسی ناو سکی پیستە هەر کاتێ دەریا
ئەگەر بڵێم دەستی دەریایە تەعدایە
چۆن بە دەریا بیشوبهێنم ئەو دەستە بەخششەی
کە کەمتر بەخششی بەرزی تایبەتی دەریایە
بە لوتفێک هەزار خاتری غەمناک زیندوو دەکاتەوە
ئەو پایە بەرزە ئەگەر عیسا نەبێت مامی عیسایە
(ڕەزا) لە خۆشەویستی مەدحی ئالی جەمیل دەکات، ئەمە نەبێ
هیچ ئەمەی ناوێ چاکەیان لە مەیداندا دیارییە

***

باسی نەعیم

یەکێک لە خاوەن مەلهاکانی بەغدا کچێکی گۆرانیبێژی خەڵقی حەڵەب دێنێ. ئەم کچە برایەکی جوانی دەبێت ناوی (نەعیم) دەبێت و گەلێک لە پیاوانی ئەم سەردەمەی بەغدا کەمەنکێشی دەبن. ئیبراهیم مونیب پاچەچی

شەوێک بە سەرخۆشی لە تیاترۆی (گهوە سبع) ئەم نەعیمە دەکوژێت. شێخ ڕەزایش وەکو شاعیرانی تر شیعریان بەسەردا هەڵداوە و ئەڵێت:

بر نعـــيم آدلو صنم گلمش ديار شـــامـــدن
زن او زن كيم بويله مەحبوبی چیقارمش آمدن
حـاجی گر گورسـه انی دور مطاف كـعـبـه ده
باش چيـقـارر اژدها اسـا سـيكی احـرامـدن
دونده پنهان ايلمش سيمين دونک حفظی ايچون
دون دگل گـەردونه حـفظ ايتـمـز آنی اقـلامـدن
نقـرەء سـمت و سـورينی پارەسـز گـيـرمـز اله
سن كه مفلس سن (رضا) كيچ بو خيال خامدن

واتا:

کۆتەڵێکی نەعیم ناو هاتووە لە وڵاتی شامەوە
ژن ئەو ژنەیە، کێ جوانێکی وای لە کوزی دەرهێناوە
ئەگەر حاجی لە سووڕانی مەطافی کەعبە بیبینێت،
کێری وەکو ئەژدیها لە ئیحرامەوە سەر دێنێت
لە دەرپێدا دووی سیمینی شاردووەتەوە
نەک دەرپێ بەڵکو گەردوونیش ئەوە لە قەڵەم ناشارێتەوە
نوقرەی سمت و سورینی بەبێ پارە دەس ناکەوێت
تو کە موفلیسی (ڕەزا) واز بێنە لەم خەیاڵە خاوە

لەسەر ئەوەی نەعیم لەلایەن ئیبراهیم مونیب پاچەچییەوە کوژرا، شێخ ڕەزا لە شیعرێکی تورکیدا ئەڵێت:

قرلسون أل اياغک، قانه باتسون پاچەچی زادە
نيـچـون ويردن نعـيـمک نونهـال عـمـرينی بادە
ســـورەن بزم طربدن ســـاقی و ســـازندە زيرا
نعـيم سـز درد سـر در نغـمـەء بی نشـئـه بادە

واتا:

دەس و پات شکێ لە خوێن هەڵکێشرێیت پاچەچی زادە

بۆچ عومری نوێ نهالی نەعیمت دایە بادا

ساقی و دەنگ ساز کە بەزممان بۆ دەگێڕن

بەبێ نەعیم سەرئێشەیە نەغمەی بێ نەشئە بادە

لە زۆرداری و جۆری ئەم جۆرە کردەوانە بێزار بووە و ئەمانە دەستی زۆرداری حکوومەتیان پێ نەدەگەیشت. شێخ لە شیعرێکی تری تورکیدا ئەڵێت:

ســتم اندازەدن چیــقــدی الهی بردها گــوندر

(هولاکـوخــان) گـبی بر کـافـر خنزیری بغـدادە

اســامی نامــەء عـشــاقنی اول ســرو بـالانک

آچوب گوردم یازلمشدی (رضـا)نک اسمی بالادە

واتا:

ستەم لە ئەندازە دەرچوو خوایە جارێکی تر بنێرە

(هولاکۆخان)ی گاوری بەراز بۆ بەغدا

ناوی نامەی عاشقانی ئەم سەر و باڵایە

کردمەوە و دیم ناوی (ڕەزا) لە سەرەوە نووسراوە

لە وەسفی گەرماوی بەغدا، ئەم شیعرە تورکییە ئەڵێت:

گـیـرمـە، بغـدادە اگـر گلدن ایســە، حـمـامـە

بر گل اندامی گوروب، سندە دوشـرسن دامـە

چیلدیرر گورسە اگر غلمانلری شێخ الاسلام

طولاشــیــر پاینە زنجـیــر گــبی عــمــامــە

بوســەدن رشــوت اگــر وعـدە الـورســە ایلر

بـاطـل حق تحـــریر شـــهـــادت نـامـــە

واتا:

ئەگەر هاتیتە بەغدا مەچۆرە گەرماوەوە
گوڵ ئەندامێک دەبینیت، تویش دەکەویتە داوەوە
ئەگەر شێخولئیسلام (غلمان)یان ببینی
مێزەر وەکو زنجیر دەئاڵێتە پایەوە
ئەگەر وەعدی ماچ بە بەرتیل وەرگرت
حەق دەکاتە باطل نووسەری شەهادەتنامە

شێخ ڕەزا، لە بەغدا، وەکو دۆست و ناسیاوی هەبوو، ناحەزیشی هەبوو لەگەڵ هەندێ لە ڕۆشنبیران و زانایاندا کەوتە تەقەوە. وەکو لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

کلمدم فسق وفساد ایتمک ایچون بغداده
بر طاقم اهل غرض باشلادیلر افساده
باشلادم بنده معایبلرینی تعداده
قزلری فاحشەدر بچەلری کونداده
سیکی ویرهر کیمی گوردنسە (زهاوی) زاده

واتا:
نەهاتمە بەغدا بۆ فسق و فەساد
دەستەیەک خاوەن کینە دەستیان کردە فەسادی
منیش دەستم کردە ژمارەکردنی عەیبان
کچیان سۆزانی و کوڕیان قنگدەر
کێرت بدە هەر کەسێکت دی لە (زەهاوی) زادە

لە بەغدا هەندێ بازرگانی خاوەن پارەی نەزان هەن، بە سامانیانەوە دەنازن و یارمەتیی هەژاران نادەن و لەگەڵ کەللە بۆشییان خۆیان وا دەردەخەن کە هەموو شتێک دەزانن. یەکێک لەوانە (مهدی چلبی) بووە کە شێخ ڕەزا

دەیەوێت خۆی لە قەرەی بدات و بڵێت «چەلەبی» بە لووسکەیەکی نازک بەدەن ئەڵێن و لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

دوشنوردم نە ایچون تاجرە دیرلر چلبی
فارسی در بو لغت، تورکی میدر یا عربی
بونی کیمدن صورەیم، بحر تفکیردە ایکن
گلدی تاج الادبا قارشومە (مهدی چلبی)

واتا:

بیرم دەکردەوە، بۆچ بە بازرگان ئەڵێن چەلەبی؟
ئەم وشەیە فارسییە، تورکییە یان عەرەبی
ئەمە لە کێ بپرسم لە دەریای بیرکردنەوەدا بووم
هاتە بەرامبەرم «تاجولئودەبا» مەهدی چەلەبی

دیدم. ای جرعە کەشی معرفتک شق سطیع
وی عیراق وعجمک داهیەیی بو العجبی
لقب عالیکزک حاصلی معناسی ندر؟
باقدی دوندردی بنا گوشەء چشم غضبی
دیدی: یاهو، چلبی نازک اولان زاتە دینر
هر فرومایە اولان چابقنە دینمز چلبی
دیدم: احسنت بو فضل وهزرو معرفتە
ای بزم مملکتک مفتخر و منتخبی
گیتمە دن مکتبە، تحصیل کمال ایلەمەدن
نیردە بولدن بو قدر دانش وعلم وأدبی
گورمادی مثلنی ای فاضل یکتا گوزمز
(مصری) گیزدم یمنی، شام، حجاز و حلبی
سایە سندە ایدرز حل مسائل یوقسە
نە بیلور (شیخ رضا) اویلە معما لقبی

واتا:

وتم: ئەی دڵۆپەی زانستی ڕۆشنکەرەوە
وەی دانای عەجیبی عێراق و عەجەم
لەقەبی بەرزتان حاصلی مانای چییە؟
سەیرێکی کردم بە تووڕەییەوە سووچی لێ کردم
وتی: یاهو، چەلەبی بە زاتێکی نازک ئەڵێن
بەهەر نائەسلێکی جابقی ناڵێن چەلەبی
وتم: دەم خۆش بۆ ئەم فەزڵ و هونەر و زانستییە
ئەی جێی فەخر و هەڵبژاردەی وڵاتی ئێمە
بێ ئەوەی بچیتە قوتابخانە و فێری عەقل و کەماڵ ببی
لەک وێ ئەم هەموو دانش و زانست و ئەدەبەت دۆزییەوە
چاومان مانەندی تۆی نەدیوە ئەی فازڵی یەکتا
میسر گەڕام و یەمەن و شام و حیجاز و حەلەب
لە سایەیەوە کێشە چارە ئەکەین، ئەگینا،
(شێخ ڕەزا) چۆن دەزانێت لەقەبێکی بە لەغزی وا

***

بەخێرهاتنی والیی بەغدا

والییەکی نوێ دێتە بەغدا. شێخ ڕەزایش وەکو ناسراوەکانی شاری بەغدا دەچێت بۆ بەخێرهاتنی. لەسەر شێوەی سەلاوی عوسمانییەکان سەر دادەنوێنێ و دەستی ڕێزی بەرز دەکاتەوە و لەو کاتەدا مێزەرەکەی دەکەوێتە بەرپای والی. یەکانسەر چوار بەیتی تر دەخاتە سەر شیعرەکەی کە ئەڵێت: «رسم فرنگیان..» و ئەم ڕووداوە پینە دەکات.

رویم بدیده سجده کنان خاکی راهرا
شکرنەء قدوم ولایت پناهرا
ای والی ولایت زورا خوش آمدی
برزن بجای برمکیان بارگاهرا

رسم فـرنـگيـان كلـه ازسـر فگنداست
تعظيم چون كنند خـداوند جـاهرا
من اكـتـفـا بشـيـوهء ايشـان نميكنم
هم سـر به پايت افگنم و هم كـلاهرا
اقليـم بـابل ازقـــدمت يافت رونقى
كـز ابر نوبـهـار درخت و گـيـاهرا
ازيمن مـقـدمت چهعجب گـر رها شـود
(هـاروت بـابلى) كـه اسـيـرست چاهرا
عـزمت خط نفـاق زلوح عـراق شـست
چون سـيل توبه ازدل مـجـرم گناهرا
نقش است بر صحيفه رأيت رموز غيب
حـاجت به گـفـتوگـو نبـود داد خـواهرا

واتا:

وەک سوجدە بەر خاکی ڕێگە بە چاو ئەماڵم
لە شوکرانە بژێری هاتنی والیی ویلایەت پەنادا
ئەی والیی ویلایەت (زەورا) خۆش هاتی
بارەگە هەڵدە لە جێگەی بەرمەکییەکاندا
ڕاوڕەسمی فرەنگیان ئەوە کڵاو لە سەر داگرن
کاتێ کە قەدر و تەعزیمی مرۆڤی خاوەن جاه ئەکەن
من بە شێوەکەی ئەوانەوە ناوەستم
سەریشم فڕێ دەدەمە بەرپێت و کڵاوەکەشم
ئیقلیمی عێراق ڕەونەقێکی تۆ دەسگیر بوو
وەک چۆن درەخت و گیا لە هەوری نەوبەهارەوە دەستگیریان دەبێ
هیچ سەیر نییە لە پیرۆزی هاتنت ڕزگار ببێ
(هارووتی بابلی) کە دیلی ناو چاڵە

هاتنت هێڵی دوورِوویی و نیفاقی لەسەر تەختەی عێراقدا شۆری
وەک چۆن لافاوی تۆبە گوناه لە دڵی تاوانبار دەشوات
نیشانەکانی غەریب لەسەر لاپەڕەی بیروڕات نەقش بووە
دادخوا پێویستی بە گفتوگۆ نییە

آســــوده آنچنان بـوجــــود تـو مملکت
کــزدل بلب هـوای ســفــرنـیــست راهـرا
ازبیم صــــولت توکـــمــــان ابراون بـدل
از دیـده افـگـنـنـد خـــــــدنگ نـگـاهـرا
فـرخ رخـا، خـجـسـتـه پیـا، والیـا یکی
بشـن و زمن شکایتی بخـتـی سـیــاهـرا
مـــیــراث مــانده از پدرم کـــهـنه تکیــهء
چون عـمـر نوح دید بـسی سـال و مـاهـرا
انجــاز ســـالکان طریقت جــمــاعــتـی
گـســتــرده برزمـین عـبــادت جـبــاهـرا
شـــێخ و مـــرید دست بر اور دهء دعـــا
یـارب دوام عـــمـــــر بده پـادشــــاهـرا
شـایـد شــود بەوجـه توجـه مـعـیـشـتـی
آینـد و رونـدهء ان خــــــانـقـــــــاهـرا
ای مظهـر مـجـیـد، (رضـا) را توجــهی
تحـــصــیل چو فـــرضت رضـــای إلاهـرا
یارب هـمـیـشـه مـظـهـر نور خـداشــوی
تا اقــتــبــاس نور زمــهــراست مــاهـرا

واتا:
وڵات ئەوەندە بەبوونی تۆ وچانی داوەتەوە

ئاخ هەڵکێشان ئارەزووی ئەوەی نەماوە لە دڵەوە سەفەر بکا بۆ سەر لێو
کچانی ئەبرۆ کەوانی لە ترسی هەڵمەتی تۆ
تیری نیگایان بۆ دڵی عاشقان بۆ ناو دڵی خۆیان هەڵدەدەن
ئەی ناوچەوان پیرۆز، ئەی پێ و قدووم خێر و بەرەکەت،
ئەی والی، شکایەتی بەختی ڕەشم لە من ببیسە
کۆنە تەکیێیە میرات لە باوکمەوە ماوەتەوە،
وەک عومری نووح ساڵ و مانگێکی زۆری دیوە
کۆمەڵێ لەوانەی کە ڕێگەی تەریقەتیان گرتووە لەوێ،
تەوێڵیان لەسەر عەردی خواپەرستی ڕاخستووە
شێخ و مرید هەموو دەستی دوعایان هەڵبڕیوە و ئەڵێن،
خوایا دەوامی عومری پادشا بدە
بەڵکو لە لایەنی روو تێکردنەوە،
ژیانی بۆ ئایندە و ڕەوەندەی ئەو خانەقایە ببێ
ئەی دیمەنی پڕ شکۆ، روویێ بکەرە ڕەزا،
چونکە دەستخستنی ڕەزای خوداوەند فەرزە
خوایە، تۆ هەمیشە دیمەنی نووری خوا بی، تا
ئەو ڕۆژەی ڕۆژ رووناکیی خۆی لە مانگەوە وەردەگرێت

***

مەدحی تۆفیق بەگی میر ئالای

تۆفیق بەگی میر ئالای یەکێک بوو لە قوماندانەکانی دەوڵەتی عوسمانی. پیاوێکی ئەدیب و شاعیرە لە شیعری غەزەل و مەدح دەستێکی بەرزی هەبوو. لەگەڵ شێخ ڕەزادا هەندێ شیعریان بەیەکدا هەڵداوە. لەم شیعرە فارسییەدا، شێخ ڕەزا باسی شاعیری دەکات و ئەڵێت:

شمشیر به خون دشمن ئالا
سالار سپاه و میر آلا

(توفـیق بگ) انکـه از تواضـع
پست است، ولی برتبـه بالا
دیـوان قــصــائدش مــرتـب
شــعـر وغـزلش علی واعـلا
هر حرف از و چو در شـهوار
هر نقطه چو کوکبیست والا

واتا:

شمشێری بە خوێنی دوژمن ئاڵە
سالاری سوپا و میر ئاڵا
تۆفیق بەگ ئەو کەسەی کە بە تەوازووع
نزم ئەنوێنێ، بەڵام بە روتبە باڵا
دیوانی شیعری ڕێکوپێکە
شیعر و غەزەلی بەرز و باڵا
هەر بەیتێکی وەک دوڕی شایانی شایە
هەر خاڵێکی ئەستێرەیەکی باڵا

شـایـد کـه صـحـیـفـهء بیـانش
ســــازند باب زر مـــحــــلا
اســتــاد ســحـن بـه مـدح والی
پر داخــتــه مــدحــهــای بـالا
در نامه چو نافه مشک بیزاست
نـوک قـلـمش بـهگـــاه إمـــلا
ترکــیـب وجــود او بدیع است
در عـــالـم صـــورت و هـیـــولا

واتا:

د. موکەڕەم تاڵەبانی (٢٦)

کوردیکا @kurdica

شایانی ئەوەیە لاپەڕەی فەساحەتی
به ئاوی زێڕ بڕازێنێتەوە
مامۆستای قسەیە لە مەدحی والیدا
دانەری شیعری مەدحی باڵا
بۆنی میسک دێت لە نامەی وەک ناوکی ئاسک
نووکی قەڵەمی لە کاتی نووسیندا
دروستبوونی شێوەی زۆر جوانە
لە جیهانی صورەت و هیوولادا

گــر طرد کند وگــر نوازد
هـرگــــــز نـکنـم از أو تـولا
بـرمـــسند عــزتم نشـــانده
شـكرانهء مــسند مـــعـــلا
افـزایش عمر ومـال وجـاهش
خــواهـم زجناب حـق تعــالی
گــر اهـل دلم بســان تـوفـیق
تحصـیل کند (رضـا)ی مـولی

واتا:
دەرم کا یان دڵم بداتەوە
هەرگیز لێی نابم تەوەللا
لەسەر کورسیی گەورەیی دای نیشاندووم
لە شوکرانەی پایە بەرزی خوا
زۆری تەمەن سامان و جاهی
داوا ئەکەم لە خوای تەعالا
ئەگەر تۆفیق دڵم بێنێتە جێ
ڕەزامەندیی مەولای دەسگیر دەبێ

تۆفیق بەگی میر لیوا، لە شیعرێکیدا مەدحی رەئووف بەگی دۆستی دەکا. بەڵام شێخ ڕەزا ئەم مەدحەی ڕەئووف بەگ بەزۆر دەزانێت. لە شیعرێکی تورکی ئەڵێت:

نسخەسی گلدی بکا سویلدیگ مدح رؤوف
ایچنە بن دخی برنسنە صوقارسەم دیمە اوف
بطن فضلندن نهان نافەء حکمت آثار
ینە چیقدی قوقوسی یعنی ریاح مألوف
قوەء شاعرەیی شیعردن اکلار عارف
مثلا بعرە ایلە اولدی اباعر معروف
ذات والاکزی مدح ایتمک شایستە ایکن
بو تنزل یا قیشرمی سنک ادراکنە یوف

واتا:

نوسخەیەکم پێ گەیشت ئەوەی وتووتە لە مەدحی رەئووف
دیسان بۆنی دەرچوو، واتا بای زانراو
توانای شاعیری، زانا، لە شیعر تێ دەگا
وەکو لە (بعر)ەوە (اباعر) زانرا
کە مەدحی پایە بەرزیتان شایانی مەدح بوو
ئەم نزمییە لەگەڵ تێگەیشتنی جەنابتاندا رێک دەکەوێ؟

شربت شعر بخور تاکە روانت باشد
نشود دفع قبوضیت طبعت بە صفوف
برسیە اژدرە بکزەر قلم تحریرک
آچوب آغزنی ایسترسە ایدر عالمی لوف

واتا:

شەربەتی شیعر بخۆ تا رەوان بیت

قەبزی بەیانیانت بە دەرمانی (قاوت) ئاسا لاناچێ
قەڵەمی نووسینت لە ئەژدەرهای برسی دەکا
ئەگەر بیەوێ دەم دەکاتەوە و دنیا قووت دەدا

ایش مـوافق گلەمـز اولمسـه توفـیق رفـیق
نیک وبد جملەسی توفیق اوزرنده موقوف
تخت یا پدرده چابوق اول بزەگوندر توفیق
سن دخی قاچ غروشن ایله (رضا)یه معروف

واتا:
ئەگەر تۆفیق نەبێتە رەفیق کار بە ڕێکی ناگونجێت
گوفتار جوان و بەد لەسەر تۆفیق وەستاوە
تەخت دروست کە زوو کە بۆمانی بنێرە تۆفیق
تویش بە چەند غروشێکەوە چاکە لەگەڵ (ڕەزا)دا بکە

شێخ ڕەزا گفت دەداتە تۆفیق بەگی میر ئالای کە گۆچانێک و تەسبیحێکی بۆ بنێرێ. دیارییەکان کە بەدەستی خانمی ژنی دەکەوێت، بەبێ پرسی تۆفێق بەگ گۆچانەکەی گل دەداتەوە و تەسبیحەکە دەنێرێتە دواوە. تۆفیق بەگ لەسەر نەگەیشتنی تەسبیحەکە هەجووێکی شێخ ڕەزا دەکات و دیارییەکەی بیر دەخاتەوە. شێخ ڕەزایش ئەم هەلە لە دەست نادات و ئەم وەڵامەی بە شیعرێکی تورکی دەداتەوە:

یازدیغک صاچمه سپانی بکا استاد ایتدک
ایتمه توفیق کە لعنت اوقونور مفتریە
سکا وعد ایلەدیگم هدیەلرک عرض ایتدم
زوجەکز خانمه شاد اولدی دیدی گل بریه
قلدی اظهار فرح پشکشمدن اما
متکائی چیویروب سبحەیی ویردی گیریه

واتا:

ئەو پەلارگرتنەی کە بۆ من نووسیبووت بە هونەری بوو

مەکە تۆفیق کە لەعنەت دەکرێت لە بوهتانکەر

ئەو دیارییانە گفتم پێت دا خستمە بەردەستی

خانمی ژنتان، شاد بوو و وتی بێرە پێشەوە

خۆشیی خۆی، لەوانەی پێشکێشم کرد، دەرخست بەڵام

گۆچانەکەی گل دایەوە، تەسبیحەکەی دایە دواوە

ئیتر خوێنەوارانی بەڕێز تێ دەگەن کە شێخ چی بە خانمی ژنی وتووە.

***

مەدحی یوسف پاشای میر ئالای بەغدا

لە دەوڵەتی عوسمانیدا قوماندانی لەشکر دەستەڵاتی بەسەر کاربەدەستانی حکوومەتەوە هەبوو. ئەوانیش بەبێ لەشکر نەیاندەتوانی کاروباری دەوڵەت بەرنە ڕێوە. لەگەڵ ئەوەشدا، بەرتیل وەرگرتنیان بە کارێکی ڕەوا دەزانی. جارجار قوماندانی لەشکر بۆ بەرهەڵستی دزی و بەرتیل وەرگرتنی مەئموران خۆیان دەنواند. شێخ ڕەزا لەم چەند بەیتە تورکییە مەدحی یوسف پاشای میر ئالای دەکا:

طشت زرینی آلوب باشنە دونیایی دولاش

اتکی سور دیەمز کیمسە سکا آتلو یواش

بارک الله قوماندان فلاطون تەدبیر

اختلاسک اوگنە کیچدی نە آل کسدی نە باش

واتا:

تەشت زەڕین بخەرە سەر سەرت و دنیا بگەڕێ

ئەسپت تاو دە کەس پێت نالێ سوار ئێواش

بارک الله قوماندانی ئەفلاتوون تەدبیر

پێشی دزیت گرتەوە، نەدەستت بڕی نەسەر

لە مەدحێکی تریدا، باسی ڕەوشت پاکی و بڵاوکردنەوەی عەدل و نەهێشتنی جۆر دەکات ئەڵێت:

کاشانەء صهبای سرور ایتدی عراقی
دولدر قدحی (میرلوا) عشقنه ساقی
اول (یوسف) شیرین حرکات عشقنه بزده
شیرین ایدەلم بادەء تلخیله مذاقی

واتا:

عێراقی کردە خانەییی بادەی مەییی سروور
بادەکە پڕکە، بە عەشقی میرلوا، ساقی
با ئێمەش بە عەشقی ئەو (یووسف) و شیرین ڕەوشتە
بەبادەی تەڵخی تامی دەممان شیرین کەین

رفتار حکیمانه ایله ایلدی پامال
قارنجەء باصمق سزن ارباب نفاقی
أل ویرسه ایدر گیجه ایله گوندزی بتدیل
وادر اوقدر ردی مظالمله مراقی
دون جیبی کسان دامن تقوایه صارلمش
باشنده صاریق صانکه اولمش شێخ عراقی
هر حبەسی بر قبه قدر سبحه الندە
عراده ایله جنبشه کلمر أن افاقی
ای بخت سیاهم نه اولور بن دخی اولسەم
(یعقوب) گبی حضرت (یوسف) له ملاقی
پیغمبر ایکن اولمدی تاب آور هجران
بن نیجه تحمل ایدەیم بار فراقی

@kurdica

واتا:

به ڕەفتاری حەکیمان پامالّی ئەهلی نیفاقی کرد
بەبێ ئەوە پێ لە مێروولەیەک بنێت
گەر دەس بدات شەو و ڕۆژ دەگۆڕێتەوە
ئەوەندە مەراقی هەیە بۆ لابردنی جۆر
ئەوەی دوێنێ گیرفان پڕ بوو داوێن خواپەرستیی گرتووە
مێزەر بەسەرە وا دەزانی شێخی عێراقە
هەر دانەیەکی بە قەدەر گومەزێک تەسبیحی بە دەستەوە
بە عەرەبانەی گەورەش بچووکترین قلی نابزوێ
ئەی بەختی ڕەشم چی دەبێت کە منیش ببم
وەک (یەعقووب) کە لەگەڵ حەزرەتی یووسف بەیەک گەیشت
کە پێغەمبەر بوو بەرگەی ئاگری هیجرانی نەگرت
ئەی من چۆن بەرگەی باری فیراق بگرم؟

بر نامەء تلطیف نوازشلە (رضا) یم
اندیشەء بکرن بدل و مهر صداقی
باقی اولە قالدقچە جهان عز و شرفلە
قالاقچە جهان عز و شرفلە اولە باقی
دونمزسە اگر چرخ و فلک خواهش اوزرە
زیر وزبر اولسون فلکک طاق و رواقی

واتا:

بە نامەیەکی دڵخۆشکەرەوە رازیم
ئەندێشەی کچ بەدەل و شیربایی و مارەیییە
هەر بژی بە عیزز و شەرەف تا جیهان ماوە
تا جیهان ماوە بژی بەعیز و شەرەف

ئەگەر چەرخ و فەلەک لەسەر خواهش نەسوورێتەوە
تاق و ڕەواقی فەلەک زێڕ و زەبەر بێت

***

شێخ ڕەزا و نازم پاشا

لە دەوری حوکمڕانیی عوسمانیدا، بەغدا ناوچەی ویلایەتی و لە هەمان کاتدا ناوچەی لیوا بوو. والی دەستەڵاتی بەسەر چەند لیوایەکدا هەبوو. بۆ نموونە، عێراق بریتی بوو لە ویلایەتی بەسرە و بەغدا و مووسڵ. کوردستانیش ڕژێمێکی تایبەتی هەبوو کە لە پێشدا ئەیالەتی شارەزوور و میرنشینی بەبە و لە پاشان میرنشینییەکە برێتی بوو لە لیوای سولەیمانی، خرایە سەر ویلایەتی بەغدا. لە کاتی هاتنی ئەحمەد نازم بەگ، کە لە پاشا بووە نازم پاشا، شێخ ڕەزا ئەم مەدحەی بەشیعرێکی فارسی دەکات و دۆستایەتییەکی قووڵ دەکەوێتە نێوانیان.

گنبدی هست کەنامش کفل سیمین است
اندرونش همە باآب طلا رنگین است
عشق باسادە روخان ازپی سمت است وسرین
نەرخ وزلف خم اندرخم وچین درچین است

واتا:
گومەزێ هەیە ناوی سمت و کەفەڵی زیوینە
لە ناوەوەی هەموو بە ئاوی (طلا) ڕەنگینە
عەشق لەگەڵ سادەڕووان بۆ بووز کەفەڵە
نەک بۆ ڕوو زوڵفی لوول و چین لەسەر چینە

آن دروغست کەمن شیفتەء خڵ و خطم
شێخ راهم غرض ازسادە پرستی این است
ایها الناس چومن رخت بە بەمیخانە بکشید
نەبسجد کە درو زاهدک بی دین است

واتا:

ئەوە درۆیە کە ئەڵێ من شێت و شێواوی خەت و خاڵم
شێخیش هەر ئەم مەبەستەی هەیە لە سادەپەرستی
خەڵکینە ئێوەش وەک من ڕووی بارخانەتان بکەنە مەیخانە
نەک بۆ مزگەوت کە زاهیدی بێ دینی تێدایە.

خود دوصد عیب نهان دارد و إغماض کند
داستانش همه از عیب من مسکین است
میتوانم که کشم کینه ز دشمن لیکن
ای عزیزان چەکنم؟ سیتەء من بی کینه است

واتا:

خۆی لە خۆیدا دوو سەد عەیبی هەیە و چاوی لێ ئەپۆشێ
داستانەکەیشی هەموو باسی عەیبی منی هەژار و بێ دەستەڵاتە
ئەتوانم کینەی دوژمن تەحەمول کەم بەڵام
برادەرینە چی بکەم سینەی من بێ کینەیە

چه غم ار در نظر اهل ریا زشت آید
خلقت من که بچشم همه کس شیرین است
مایه ام گوهر نظم است خریدارش نیست
سالها شد که زخرجی تهیم خرجین است

واتا:

خەمم چییە ئەگەر ئەخلاق و ڕەوشتی من
لە بەرچاوی ریابازان ناشیرین بێ کە لە بەرچاوی هەموو کەسێکی تردا جوانە
سەرمایەی من گەوهەری شیعرە بەڵام کڕیاری نییە
ساڵەها خورجم خاڵییە لە خەرجی

عـارم آيد کـه نويسم بـه کـسی شـرح نـيـاز
جــز به (نـاظم) کـــه ولیّ الـنعم ديـرين است
حـــبـــذا قـــبـلهء ارباب هـنر (نـاظـم بيک)
مـتـصـرف به شـرف چون فلک پـروين است

واتا:

شوورەییم لێ دێ نیازی دڵی خۆم بۆ کەس بنووسم
تەنیا بۆ (نازم) نەبێ کە خاوەن نیعمەتی لەمێژمە
چاک پیاوێکە (نازم بەگی) قیبلەی هونەرمەندان
تەسەڕوف بە شەرەفەوە دەکات وەک فەلەک و پەروینە

عـــزم او يافت مـگر بـاد وزان چالاكــــست
حــــزم او ديد مـگر كــــوه ازان تمكين است
خامـه أش گرچه عبارت زيکی شـاخ نـی است
بـلـكه در ديـدهء اعـــــدا بـه اثـر زوبـين اسـت

واتا:

با عەزمی لەو وەرگرتووە بۆیە وا چالاکە
کێو ڕەقی لەوەوە دیوە بۆیە سەنگین و بەویقارە
قەڵەمی هەرچەند تەڵە قامیشێکە
لە چاوی دوژمندا، وەک کورتە ڕم تیژ و بڕندەیە

پـس بود مـــعـــدلتش مـــايـهء ارايش ملـك
شـهر بغداد چه مـحـتـاج به شـهـر آيين است
خنجـر مــوعظه تـا قـبـضــه بدل كـار كند
گـر چه شـمـشـيـر بدست خطبـا چوبين است

واتا:

ئەوەندە عەدالەتی بووە بە مایەی ڕازاندنەوەی وڵات
شاری بەغدا کەی موحتاجی داو و دەستووری شارانە؟
خەنجەری ئامۆژگاری تا مستووەکەی کار لە دڵ دەکا
گەرچی شیری دەستی خەتیبیان دارینە

گـر ندانم سـخن از نگهت خلقش گـفـتم
روز کـاریست کـه بوی نغم مـشکین است
ای دبیری که بتحسین منت حاجت نیست
زانکه سر تا قدمش تعبیه از تحسین است

واتا:
ئەگەر توانای ئەوەم نەبێ باسی نوکهەیی خەڵقی بکەم
دەمێکە بۆنی هەناسەم وەک بۆنی میسک خۆشە
ئەی گەورەیێ کە پێویستت بەوە نییە تاریفی بکەم
چونکە لە تەوقی سەرییەوە تا نووکی پێی هەموو چاکەیە

پایه ات بسکه بلند است ز وصفت خجلم
چند بالا بروم مـــینگرم پائین است
چمن عـــمــر تو از باد خـــزان ایمن باد
تاچمن پر ز گل و یاسمن و نسرین است

واتا:
پایەت ئەوەندە بڵندە شەرمەزارم لە تاریفکردنت
هەرچەند بەرز بڕۆم، ئەبینم هەر نزمە
چیمەنی تەمەنت دڵنیا بێت لە بای خەزان
تا چیمەن پڕە لە گوڵ و یاسەمین و نەسرین

تـا دریـن دیر مـــــســـــدس بلاّل نجـــــوم
پیکر گنبـــد فـــیـــروزه گـــهـــر آکین است

@kurdica

ور بکرکـــوک فـــرومـــاند (رضـــا) پنداری
در حـصـــار یست کـه دیوار و درش رویین است

واتا:

تا ئەم دنیا شەش ڕەنگە بە ئەستێران کە لە دوور دەچن
گومبەتی ئاسمان کە پیرۆزە زەنگە لە گەوهەر گیراوە
ئەگەر (ڕەزا) لە کەرکووکدا پەککەوتە و ماندووە گومان بکە
لە گەمارۆیەکایە دەور و دیواری مەفرەقە

نازم بەگ کە ئەم شیعرەی پێ دەگا نامەیەکی سوپاس و عەبایەکی «ووبر»ی بە دیاری بۆ دەنێرێ، شێخ ڕەزا بە شیعرێکی تری فارسی سوپاسی دەکات و ئەڵێت:

از من بدوست واسطه یەک صـبـا بس است
ازوی مــرا تعــارف یک مــرحــبــا بس است
گـــردون نمیکشـم بطـمع چون شـــتـــر دراز
درویشــرا زی شم شـتـر یەک عـبـا بس است

واتا:

لای من بۆ دۆست یەک بای سەبای نامەبەر بەسە
لە دۆستەوە بۆ یەکترناسین مەرحەبایەک بەسە
وەکو حوشتر، گەردن بۆ تەماع درێژ ناکەم
دەروێش عەبایەکی لە مووی حوشتری بەسە

پشـــمـی کـفـــایت است ز پوشـــیـــدنی مـــرا
گـــســـتـــردنی بخـــانەء من بوریا بس است
مـــا بندەرا بچـــیـــز دیگر احـــتـــیـــاج نیـــست
این دست خط روانەکـە کردی بمـا بس است

واتا:
پۆشاک خورییەک بەسە بۆ من
بو ڕاخستنیش لەماڵی مندا پارچە حەسیرێ سەر و زیادە
ئێمەی بەندە پێویستمان بە هیچی تر نییە
ئەم دەسخەتەی بۆت ناردین بەسمانە

وقتی که خواجه از سر شفقت غلامرا
درنامه یاد کرد همینش عطا بس است
(ناظم بگم) نواخت فرستاد هدیه ئی
این افتخار بهر من بینوا بس است

واتا:
کاتێ کە گەورە لەبەر بەزەیی هاتنەوە خوڵامی خۆی
لە نامەیەکدا یاد بکاتەوە، ئەم ئەندازە بەخششەی بەسە
نازم بەگ دڵی دامەوە، دیارییەکی بۆ ناردم
ئەم شانازییە بۆ منی هەژار بەسە

یارب بحق آل عـــــبــــــایش نگاه دار
کین پنج تن شفاعتشان از خدا بس است
غمگین مشو (رضا) اگرت مال وجاه نیست
این خواندنت، نبام إمام رضا بس است

واتا:
هەم دڵی بەندەی داوەتەوە و، هەم دڵی بەندە زادەکەیشی
بۆ ئەوە لەم دوو بەندەوە ئەم دوعای خێرە بەسە لە باتی یا:
خوایە: بۆ خاتری ئالی عەبا ڕای گری (محمد و فاتمە و علی و حسن و حسین)
چونکە تکای ئەم پێنج کەسە لای خوا بۆ هەر داوایێ بەسە
خەفەتبار مەبە (ڕەزا) ئەگەر پارە و پایەت نەبێ

ئەم دۆستایەتییەی شێخ ڕەزا و نازم بەگی موتەسەڕیف تا دێت قووڵتر دەبێت شێخ ڕەزا لەم ستایشەدا کە لەم شیعرە فارسییەدا بۆ نازم بەگی دەنێرێ، ڕەخنە لە زیان و تەقدیر نەکردنی هونەر و شیعر و ئەدەب دەگرێت. گەردوون وا لە هونەرمەند دەکات و کەچی هەر کەرێ دێت بە خەروار گەوهەری دەداتێ. بەڵام شێخ ڕەزا شوکرانەی ئەوە دەکات کە خوا، لە جیاتی ماڵ و دەوڵەت، بەهرەی ئەم قسە شیرینەی داوەتێ. لەگەڵ سوپاس ناردنی سەعاتێک بە دیاری، ئەڵێت:

روزی کە خدا خلعتی هستی بە بشر داد
افسوس کە روزی نە بمقدار هنر داد
تا داد معاشی فلکم عمر بسر شد
وان نیز بەصد کشمکش و خون جگر داد

واتا:

ڕۆژێ کە خوا خەڵاتی بوونی دا بە ئادەمیزاد
داخەکەم کەوا ڕزق و ڕۆزیی بەگوێرەی هونەر بە هەر کەسێ نەدا
تا گەردوون مانگانەیەکی دامێ، تەمەنم بەسەر چوو
ئەویشی بەسەد کێشمەکێش و خوێنی جگەر دا

گردون کە پشیزی بهنرمند فزون دید
هر جا کە خری یافت، بە خروار گهر داد
دانا بە مثل همچو درختیست برو مند
صد سنگ بسر خورد درختی کە ثمر داد

واتا:

گەردوون کە پوولێ بە زیاد دەزانێ بۆ هونەرمەند
لە هەر کوێ کەرێ ببینێ بە خەروار گەوهەری دەداتێ

نموونەی پیاوی زانا وەک دارێکی بەردار وایە
هەر دارێ بەر بدا سەد بەرد دەدرێ بە سەریدا

با این همـــه کم طالعی و تلخ مـــذاقی
صد شکر که شعرم مزهء قند و شکرداد
تنهانه همن شعر خوش وگفتهء شیرین
المنتـــه لله کـــه مـــرا فـــضل دیگر داد

واتا:
لەگەڵ ئەم گشتە کەم بەختی و دەم تاڵییە
سەد سوپاس بۆ خوا کە شیعرم تامی شەکر دەدا
تەنیا ئەم شیعرە خۆش و قسە شیرینانەم نییە
منەتی خوا دەزانم کە گەورەییەکی تریشی داومەتێ

این هـم کـرم اوسـت وگـرنـه مـتـصــرف
از بهـر چه نادیده مـــرا ســاعت زر داد
نـاظـم بگ دانـا، کـــــه خـــــداوند توانـا
اورا نه همین میـمنت و شـوکت و فرداد

واتا:
ئەمەش هەروا بەخششی ئەوە، ئەگینا موتەسەڕیف
لەبەرچی لە نەدیتو سەعاتی زەڕی دا بەمن؟
نازم بەگی دانا کە خواوەندی توانا
هەر تەنیا ئەم بەرەکەت و فەڕ و شەوکەتەی نەداوەتێ

ادراک فــلاطـون و جـــوانمردی حـــاتم،
مـرادنگی حـیـدر و انصـاف عـمـر داد
دلخواه ازان گشت که از نگهت خلقش
در نافـــهء آهوی خطا مـــشک تتـــرداد

واتا:

تێگەیشتنی ئەفلاتوون و بەخشندەییی حاتەم و

مەردایەتیی حەیدەر و دادپەروەریی عومەری داوەتێ

لەبەر ئەوە دڵی خۆشە کە لە نوکهەی ڕەوشتی

لە ناوکی ئاسکی خەتا مسکی تەتار دەدا

عـــزمش جـــبل قـــاف تواند بفلک برد

قـــدرش صـــفت آب تواند بـحـــجـــر داد

در بزم چوشد حاصل و کانرا همه بخشید

در رزم چوشـــد خـــون یلانرا بهـــدر داد

واتا:

عەزمی دەتوانێ کێوی قاف بگەیەنێتە ئاسمان

قەدر و حورمەتی دەتوانێ بەرد بتوێنێتەوە و بیکا بە ئاو

کە چووە ناو بەزمەوە هەرچی بووە و هەرچی هەیە گشتی دەبەخشێ

کە چووە مەیدانی شەڕەوە خوێنی قارەمانان دەدا بە ئاوا

در یوزهء انوار تواست مهر جهان گیر

از رای منیرت که خجالت بقمر داد

مـهر و غـضبت را پی پاداش بدونیک

از روز ازل فـــاعل مطلق دو اثر داد

واتا:

ڕۆژی دنیا گرەوە سواڵی ڕۆشنایی لە بیروڕای ڕێ ڕۆشنکەرەوەی تۆ دەکا

کە شەرمەزاریی بەسەر مانگا هێناوە

خۆشەویستی و ڕقی تۆ بۆ پاداشدانەوەی چاکە و خراپە

هەر لە ڕۆژی سەرەتاوە خواوەند کە هەموو شتێ هەر خۆی دەیکا دوو کاری پێ داون

@kurdica

این را عــمـل رفــعـــه و، آنرا عــمـل جــر
آرایش احکام بدین رفـــعـــــه وجـــر داد
أز عـمــر گـران مــایهء خـود بهـره نبـیند
بد گـــوی تـراهـم کـــه بکوی تـو گـــذر داد

واتا:
کاری بەرزکردنەوەی داوە بە خۆشەویستیت کاری ڕاکێشانی داوە بە ڕقت
(واتە ئەوەی بەر خۆشەویستیت بکەوێ پایەی بەرز دەبێتەوە و ئەوەی بەر ڕقت بکەوێ ڕادەکێشرێ)
ئەوەی کە خراپەی تۆی دەوێ و بە کۆڵانی تۆدا گوزەر دەکا
بەهرە لە تەمەنی بەدبەختی خۆی نابینێ

آن بـەکـــــه دعــــایت کنم و هـرزه نـگـویم
کین هرزه دورایی (برضا) سخت ضررداد
یارب بـه جـهـان بادترا هرچه مــرادست
یـارب زدرت بـاد بـدر هـرچـه کــــــدر داد

واتا:
چاکتر ئەوەیە زیادەگۆیی نەکەم و دوعای خێرت بۆ بکەم
چونکە زیادەگۆیی زیانی زۆری بە(ڕەزا) گەیاندووە
خوایە تۆ هەرچیت مەبەستە لە دنیادا بۆت بێتە دی
خوایە هەر کەس ناڕەحەتیت پێ دەگەیەنێ لە دەرگەت وەدەر کەوێ

لەم شیعرە فارسییەدا، شێخ ڕەزا، خۆی بە حەکیم دادەنێت، دەزانێت ستایش بۆ کێ دەکات و لەعنەت لە کێ و، ڕێز لە کێ دەگرێت و پەلار لە کێ دەوەشێنێ و لە ئەنجامدا مەدحی نازم بەگی موتەسەڕیف دەکات و ئەڵێت:

بـکـار آرد حـکـیـم مـــــــصـلـحـت بـین
گـــهـی داروی تـلـخ و گـــاه شـــیـــرین

بمحـــــروران نبـــــايد انـگبين داد
نســـازد با مـــزاج گــرم تســخين
مــــيـــــاور شــــربت گلقند و بادام
كــەداروى جـعل بشكست و ســرگين
پى صــفـرا مـزاجـان گـرچه زهرابت
بـود (عين الـشــفـــا) حب الســلاطين

واتا:

پزيشكى مەسڵەحەت بين
جارێ دەرمانى تاڵ دەدا و جارێ شيرين
نابێ هەنگوين بدرێ بە تادار
گەرمكردن لەگەڵ ميزاجى گەرم ناگونجێ
شەربەتى گوڵاو و شەكر و بادام مەهێنە
چونكە دەرمانى قاڵۆنچە پشقل و ريخى وڵاخە
بۆ سەفرا ميزاجان هەرچەنێ ژارە
دەبێتە مايەى چاكييان (حەب سەلايتن)

چو بينى خون فاسد در دماغش
فـرو برد در قـفـايش نشـتركين
زخيل شـاعران من هم حكيـمم
گـهى گـويم هجاو گـاه تحـسين
همـى گـويم نكويانـرا سـتـايش
همى خواهم بدانرا لعن و نفرين
بكام دوســـتـــان ريزم تبــر زد
زنم برفـرق بدخـواهان تبـرزين

واتا:

ئەگەر خوێنى پيست لە دەماغى داوى

نەشتەری ڕەق بەملیا بەرەو خوار بێنە
لەناو خێڵی شاعیراندا منیش حەکیمم
جارێ هەجوو دەکەم و جارێ تاریف
ئەوەی تاریف نەکراوە تاریفی دەکەم
بۆ خراپانیش لەعنەت و نەفرەتم دەوێ
شەکری کەللە بە ئارەزووی دۆستان دەوەرێنم
تەوەرزینیش دەدەم بە کەللەی بەدخواهاندا

کــریمانرا دهانم گــوزهء شـــهـــد
لئـــیـــمـــانرا زبانم تیـغ روبـین
مـــعـــاذ الله زبان آتشـــینم
(جـعلناهـا رجـومـا للشـیـاطین)
سـتـایش راست نـاظم بگ سـزاوار
نظام ملک وملـت (ناصـــر دین)
جـهان مـحتـاج رایش زانکه دارد
دل روشن تـر ازجــام جـــهـــان بین

واتا:
دەمم گۆزەییی پڕ لە هەنگوینە بۆ چاکان
زبانیشم تیغی پۆڵایینە بۆ نامەردان
پەنا بە خوا لە زبانی ئاگرینم
(جعلناها رجوما للشیاطین)
تاریفکردن لایقی نازم بەگە مایەی ڕێکوپێکیی وڵات و لایەنگری گەل و ئاین دنیا پێویستی بەبیروڕای ئەوە چونکە دڵی لە جامی جیهان ڕۆشنترە.

بیـا روزی تماشـا کن سـواریش
بدوش اشــقــر اندر خــانـه زین

واتا:

ڕۆژێ وەرە تەماشای سواریی بکە

بەسەر زینیماینە شێیەوە

گـرفت آوازهء عـدلش جـهـانرا
ز(مـــــرز روم) تـا دروازهء چـین
چو بانـگ سـازمی آید بگوشش
بـرزم انـدر خـــروش نـای زرین
کند بر فـرق محتـاجان گـهرياش
زابـر رحـــمت از بـالا بـه پایـین
نگـهـبـان سـریر شــهـر یاران
بلی شـهرا نگهبان است فـرزین

واتا:

ناوبانگی دادپەروەری جیهانی گرتووەتەوە

لە سنووری ڕۆمەوە تا دەروازەی چین

کاتێ کە هاواری (ساز) دێتە بەرگوێ

لە مەیدانی جەنگدا لە هاتنە خرۆشی نایی زێڕینەدا

گەوهەر بەسەر سەری هەزاران بڵاو دەکاتەوە

لە هەوری ڕەحمەتەوە لە سەرەوە تا خوار

پاسەوانی تەختی پادشاهانە

ڕاستە (فرزین) پاسەوانی (شاه)ە

عـــروسـی بکر فکرم را بخـــواهـد
شـــبی در برکـــشـــد تا داد کـابـین
ازین مدحم غرض خوشنودی اوست
بـود آری دعــــا از بـهـــــر آمـین

اگـر خـواهی بچـشم خـویش بینی
روان برباد صـرصـر کـوه تمکین
خـــــــــداوندا بـحـق نـور طـه
خـــــــداوندا بـجـــــاه آل یاسـین
بـتـــابد کـــوکب جـــاه وجـــلالش
بعــــالم تا بـتــــابد مــــاه و پروین

واتا:

بووکی (بکر)ی بیرمی دەوێ
شەوێ بیگرێتە باوەش تا مارەییەکەی بدا
مەبەست لەم مەدحەم خۆشنوودیی ئەوە
بەڵێ ببێتە بۆ ئەو ئامین
ئەگەر دەتوانی بە چاوی خۆت ببینی
چۆن کێوی قەدەر و ویقار بە کۆڵی بای سەرسەرەوە دەڕوا
خوایا بۆ خاتری نووری پێغەمبەر
خوایە بۆ خاتری پایەی ئالی یاسین
ئەستێرەی شان و شکۆی بدرەوشێتەوە
لە جیهاندا تا مانگ و ئەستێرەی حەوتەوانە دەدرەوشێنەوە

***

مەدحی گوڵ وەزیری چایچی

گـوڵ وەزیر، کـوردێکی فـەیلی دەبێت. لە بەغـدا، لە گـەڕەکی مـەیدان چایخـانەکـەی جێگەی کـۆبوونەوەی شـاعـیر و ئەدیبـان بووە. شـێخ ڕەزا لەم شـیـعـرە تورکـیـیـەدا، باسـی جـۆمـەردیی دەکـات کە چۆن لە ڕۆژی بیـرەوەریی هاتنە سـەر تەخـتی سـوڵتـان، چای بە بەلاش گـێـڕاوە و ئاهەنگێکی ڕێک خستووە.

گل وزیرک مـجـمـع خـوبان اولان چایخــانەسی
جـــوهـر روح روان در جـرعـــەء و پیـــمـــانەسی

قــوردیغی کــورســیلر اوزره خــوب و رویان عــراق
آل ینـاقلـر هربـری یاقـــوت و مـــرجـــان دانەسـی

***

بویله بـزم دلفـــریبی گـــورســـه شـــێخ خـــانقـــاه
مـــانع اولمز رقـــصنه واعظلرک افـــســـانەسـی
پـادشـــاهک جـــاننه بربنده ســـیـــدر (گل وزیر)
ایســـتـەمـز الا (رضـــا)ی حـضـــرت شـاهـانەسـی

***

آقـچەلر صرف ایتدی شـهر آیین ایچون رۆز جلوس
یوق ایکن بـر آقـــچـــه بیت المالدن مـــاهـانەسـی
چای ایـچـون بیکلـرجـه اجـرت ویرمـیـان آدملره
منت ایتـــمـــز، افـــرین طبـع جـــوانمردانەسـی
ایســتـرسـه ایلر سـتـایش ایسـتـرسـه ایلر هـجـا
لا ابـالیـــدر (رضـــا)نـک مـــشـــرب رندانـەسـی

واتا:

چایخانەی گوڵ وەزیر کە جێگەی کۆبوونەوەی جوانانە
جەوهـەری ڕوحی رەوانە قوم لێدان و پەیمانەی
لەسەر ئەو کورسییانە کە دای ناوە ڕوو جوانانی عێراق
رووم‌ەت ئاڵان هـەریەکە وەک دانەی یاقووت و مەرجان

***

ئەگەر شێخی خانەقا ئەم دڵ خەڵەتێنەی ئێمە ببینێ
وەعز و ئەفسانەی واعیزان نابێتە مانیع بۆ سەمای
بۆ گیانی پادشاه بەندەیەکە (گوڵ وەزیر)
نایەوێت، تەنیا (ڕەزا)ی شاهانەی نەبێت

***

ئاقچەیەکی زۆری خەرج کرد بۆ ئاهەنگی ڕۆژی (جلوس)
لە کاتێکدا یەک ئاقچەی مانگانەی لە خەزێنەوە نییە
بۆ هەزاران کەس کە پارەی چاییان نەداوە
منەت ناگات، ئافەرین بۆ تەبع جوانمەردی
بیەوێت مەدح دەکا و بیەوێت هەجوو دەکا
بێباکە مەشرەبی زیرەکی (ڕەزا)

***

شیخ ڕەزا و موفتی زەهاوی

موفتی زەهاوی.. مەلا و دانای کورد، محەمەد فەیزی کوڕی مەلا ئەحمەدی کوڕی حەسەن بەگی کوڕی ڕۆستەم بەگی کوڕی کەیخەسرەو بەگی کوڕی بابا سولەیمانە، کە باپیرە گەورەی میرانی بەبەیە. لە ساڵی ١٣٠٨ لە شاری سلێمانیی کوردستانی خواروو هاتووەتە دنیاوە. باوکی لە میرانی بەبە و دایکی خەڵکی زەهاویی کوردستانی ڕۆژهەڵاتە. لەبەرئەوەی لە زەهاودا ژیاوە، نازناوی زەهاویی وەرگرتووە. لە تەمەنێکی درێژ نزیکەی سەد ساڵ، هەشتا ساڵی بە مەلایی و مامۆستایی و لەمە ٣٨ ساڵی موفتیی بەغدا بووە. خوێندنی زانستی ئیسلامیی لەلای مامۆستای دانا شێخ مارفی نۆدێیی و زانستی بەیان و بەلاغەی لەلای شێخ عەبدوڵای خەرپانی لە هەڵەبجە و لە پاشان زانستی حیکمەت و فەلسەفە و ڕیازیاتی لەلای شێخ محەمەد قەسیم مەردوخی لە سنە و لە پاشان دەچێتە سابڵاغ (مەهاباد) لەلای مەلای دانا محەمەد ئیبنو ڕەسوول کۆتایی بە خوێندن دێنێ.

موفتی محەمەد فەیزی زەهاوی، بە زوبانی کوردی و عەرەبی شیعری وتووە بۆ نموونە، لە شیعرێکی کوردیدا ئەڵێت:

وتم، لە بەغـــــــدات ژن هێنا
هەم لەمـــــبـــــەری هەم لەوبەری
بۆ نۆبەیان بە حـــوکـــمی دین
هەم لەمـــــبـــــەری هەم لەوبەری

تا بە تەقــاضـــای جــەمـــاڵیـــان
هـەم لـەمــــبــــەری هـەم لـەوبـەری
دەوڵـەمـــەندیشـن تـاکــــە مـــاڵ
هـەم لـەمــــبــــەری هـەم لـەوبـەری

ئەم شیعرەی موفتی زەهاوی کە لە ژمارەی (٥٠) ساڵی ١٩٩٢ی کۆواری ڕەنگین بڵاو کرایەوە، بووە هۆی کێشە و بەرە لە نێوان نووسەراندا ئایا شێخ ڕەزا کە ئەڵێت:

مـاڵی مـوفـتی لەمبـەرە، مـەعلوومـە قـازیش لەوبەرە
من فـــەقـــیـــرم کێ دەزانێ لـەمـــبـــەرم یا لـەوبەرم

ئایا موفتی لە شێخ ڕەزای قۆستووەتەوە یان شێخ ڕەزا لەو. ئەوەی زانراوە، شیعرەکانی شێخ ڕەزا لە هەر شارێک وتوویەتی کەوتووەتە سەر زوبانی دانیشتوانی ئەو شارە.

ئەم شیعرەی شێخ ڕەزا زۆر دەمێک بوو بەسەر زوبانی کەرکووکییانەوە بوو کە بە موفتیی کەرکووک دەروێش ئەفەندی و قازیی کەرکووکی وتووە.

موفتی زەهاوی لە شیعرێکی عەرەبیدا کە بۆ سەرخۆشیکردن لە مامۆستا مەلا عەبدوڵا خدری بە بۆنەی کۆچی دواییی مەلا سولەیمانی خدری باوکی ناردوویەتی ئەڵێت.

ألا انما الدنيا سجيتها الغدر
فليس لمغرور بزخرفها عذر
فظاهرها ودّ وباطنها قلىً
وادبارها خيرٌ واقبالها شرٌ
ورغبتها غيٌ ورهبتها هوىً
وطالبها عبدٌ وهاربها حرّ
وعزتها ذلّ وفرحتها أسى
وصحتها سقم وثروتها فقر

شێخ ڕەزا لەو ساڵانەی کە لە بەغدا ژیاوە، لە سەرەتاوە دۆستایەتیی لەگەڵ موفتی زەهاویدا پەیدا کردووە. کە باسی زیرەکیی موفتی دەکات ئەڵێت:

مومکن نییە ئیدراکی حەقائیق بە تەواوی

مومکن نییە ئیدراکی نەکا زیهنی زەهاوی

هەروا لە بەیتێکی تریدا ئەڵێت کە گێتی هێشتا یەکێکی تری وەکو زەهاوی نەهێناوە.

ئەی مادەری گێتی تو هەتا ایستە نەزاوی

زاتێکی وەکو فەیزی ئەفەندیی زەهاوی

چونکە موفتی لە فەلسەفە و مەنتیق زۆر شارەزا بوو. بەڵام لە دواییدا دژایەتییەکی قووڵ دەکەوێتە نێوانیان و بەچوار زوبان، کوردی و تورکی و فارسی و عەرەبی هەجووی موفتی و جەمیل سدقی کوڕی دەکات.

ئەگەر لە بن و بنچینەی ئەو ناکۆکییە قووڵ ببینەوە، تەنیا لەم شیعرە تورکییەدا شێخ ڕەزا تروسکەیەک لە هۆی ئەو ناکۆکییەمان بۆ دەردەخات کە ئەڵێت:

گرچە علمندن طولایی مفتی بغداد ایمش

زوجەسی کرخانەلردن چقمە برگواد ایمش

قاتل عبد العزیز خان، مدحت ایلە متفق

فکرینە خدمت ایدوب خائنلرە امداد ایمش

واتا:

هەرچەندە لەبەر دانایی موفتیی بەغدا بوو

ژنەکەی لە کارخانە دەرچوو، گەووادێک بوو

لەگەڵ (مەدحەت) کوشتیاری عەبدولعەزیز خان، هاوبیر

خدمەتی بیری دەکا و یارمەتیی خائینان بوو

لەمەدا دەردەکەوێت کە موفتی ڕۆشنبیرێکی عەسری و پێوەندیی لەگەڵ ڕۆشنبیرە عیلمانییەکانی تورک پەیدا کردبوو، کە شێخ ڕەزا هەرچەندە

ئەویش کەوتبووە تەقەوە لە سوڵتانی عوسمانی و کاربەدەستانی، بەڵام ڕقێکی زۆری، لە ئیتیحادییەکانیش بوو، چونکە لە حوکمی قورئان و ئاین دوور دەکەوتنەوە.

یەکێک لە زاناکانی عەرەبی ئەو سەردەمەی بەغدا، (مەحموود شوکری ئالووسی) کە حەسادەتی بە موفتی دەبرد ئەڵێت:

«أما علمه، فقد كان له بعض الالمام بمنطق اليونان وحكمتهم التي هي من الخرافات ومحض الهذيان. وتقلده للافتاء أتى لما يريده الله من خراب العالم وانذاراً بقرب الساعة، حيث انه ورد، ان من علاقاته، ان تتوسد الأمور الى غير اهلها».

هەروا ئەڵێت:

«انه كان متفقاً مع مدحت پاشا الذي تسبب لقتل امير المؤمنين عبدالعزيز خان، انه كان يخدم فكره ويعين الخائنين لدينهم ودولتهم، كما لا يخفى على من عاشره واطلع على سوء احواله، فقد كان من عاداته المعلومة موافقة الحكام على غيهم وضلالتهم، يحسن منكرهم ويزين باطلهم وبسبب ذلك تمكنوا من تنفيذ اهوائهم ونيل شهواتهم. لذلك عتب بعض السلف على من كان يحضر مجلس امراء الحكومة ورؤساء الدولة مما لامجال لذكره»

(نامیلکەیەکی دەسنووسی ئالووسی ـ کتێبخانەی موزەی بەغدا)

لەم بەڵگانەدا بۆمان دەردەکەوێت کە موفتی زەهاوی شارەزاییی لە فەلسەفە و مەنتیق و حیکمەتی یونان هەبوو کە توندڕەوەکانی ئیسلام، فەلسەفە بە (هرطقە) دادەنێن. هەر دوودڵییەک بەرامبەر دروستکردن و بوونی ئەزەلیی کائینات هەرتەقەیە، چونکە بە پێچەوانەی ئیمامی موتڵەقی ئیسلامە. هەر لەبەر ئەم بیرە توندانە، لە کاتی خۆیدا، ئەو فەیلەسووفەی کە بنەڕەتی فەلسەفەی عەرەبی ئیسلامی دانا، کە (محەمەد کوڕی طورخان کوڕی ئۆزلغ) فارابی بوو، لە بەغدا دەریان پەڕاند و چووە حەڵەب و خۆی دایە پاڵی

سەیفودەولە ــ ئەلحەمدانی.

ئەم بیرەکراوەی موفتی زەهاوی وای لێ کردووە کە لە بیروباوەڕدا لە ڕۆشنبیرانی دەوڵەتی عوسمانی نەک لەگەڵ سوڵتانی کۆنەپەرستی ئوتۆقراتی، کە ناوی «امیر المؤمنین»ی لەخۆ نابوو، نزیک بێت. چونکە ئایندارانی ئەو سەردەمەی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی سوڵتانیان بە پارێزەری وڵاتی ئیسلام و ئاینی ئیسلام دادەنا. مەدحەت پاشایش یەکێک بوو لە ڕۆشنبیرانی ئیتیحاد و تەرەقی کە بۆ ڕووخاندنی ڕژێمی دەرەبەگی عوسمانی تێ دەکۆشان. شێخ ڕەزا و شێخی ئالووسی هەر هاوکارییەک لەگەڵ ئەو جۆرە پیاوانەیان بە خائینی ئیسلام دادەنا و هەموو جۆرە قسە و بالۆرەیان بۆ دروست دەکرد. دەبێت ئەوەش بزانین ئیتیحادییەکانیش بۆ پاراستنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی سیاسەتێکی ڕەگەزپەرستی توندیان بەرامبەر میللەتانی غەیرە تورک بەکار دەهێنا کە لەگەڵ ئامانجی ئەوان نەدەگونجا.

پرۆفیسور أ. ف. میلر ئەڵێت:

«ئیتیحادییەکان لە بیری یەکەتیی عوسمانیدا مەبەستیان ئەوە بوو کە هەموو میللەتانی تریش بکەنە تورک»

شێخ ڕەزایش لە سەرەتای ژیانی سیاسیدا، لەسەر هەمان باوەڕی دژی هاوکاریکردن لەگەڵ ئیتیحادییەکان بوو. بەڵام بارودۆخی دەوڵەتی عوسمانی تا دەهات ئاڵۆزتر دەبوو، نە سوڵتان و نەیش ئیتیحادییەکان چارەسەری ئەو گیروگرفتانەیان پێ نەدەکرا. یاسای بنەڕەتی، هەرچەندە زۆربەی دەستەڵاتی سوڵتانی دایە دەستی ئیتیحادییەکان، بەڵام هیچی لە ژیانی میللەتانی ژێر دەستی تورکی نەگۆڕی. وەکو لە پێشەوە وتمان، شێخ ڕەزایش هەستی بەمە دەکرد بەڵام وای دەزانی گەڕانەوە بۆ حوکمی قورئان تەنیا ڕێگەیەکە بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتی میللەتانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، وەکو ئەڵێت:

بیچارە عدالت کە ییقلمشدی بناسی
بردن ایچنە سیچدی بو قانون اساسی

قــانونی الـهی وار ایکن یعنـی شــریعت
قانون هذیاندر چه سیاسی چه أساسی

واتا:

عەدالەتی بێچارە کە بینای ڕووخا بوو
بەیەکجاری گووی تێ کرد قانوونی ئەساسی
قانوونی خوایی هەبێت، یانی شەریعەت
قانوون وڕێنەیە، سیاسی بێت یا ئەساسی

هەر لەگەڵ پەرەسەندنی بیری نەژادپەرستانی تورک، بیروباوەڕی نەژادی میللەتانی تریش سەری بەرز کردبووەوە. ئیتر نە زەبروزۆری سوڵتان، کە شێخی ئالووسی بە«أمیر المؤمنین» ناوی دەبات و نەیش کوشتن و بڕینی ئیتیحادییەکان، کە موفتی زەهاوی و جەمیلی کوڕی هاوکارییان لەگەڵ دەکردن، چارەی گیروگرفتی وڵاتی نەدەکرد. هەر لەم سووچەوە دەبێت تەماشای هەجووەکانی شێخ ڕەزا و قسە هەڵبەستەکانی شێخی ئالووسی بەرامبەر موفتی زەهاوی بکرێت. موفتی زەهاویش زیرەک بوو دەیزانی چۆن خۆی بپارێزێت. هەتا دەیگێڕنەوە کە ڕۆژێک موفتی زەهاوی و مەحموود شوکری ئالووسی لەسەر تەختێک دانیشتبوون و سەرینێک لە نێوانیاندا دەبێت.

ئالووسی شەڕ دەفرۆشێتە زەهاوی و ئەڵێت: «ماالفرق بینک وبین الحمار؟».

زەهاوی گورج وەڵامی دەداتەوە و ئەڵێت: «هذه الوسادە» یانی کەرەکە تۆی! موفتی خۆی و جەمیل سدقی کوڕی ئەدیب و شاعیر بوون. بەڵام تاکو ئێستا لە تەنیا بەیتێک بەولاوە کە جەمیل سدقی زەهاوی وەڵامی شێخ ڕەزای داوەتەوە هیچی ترمان دەس نەکەوتووە. جەمیل صدقی ئەڵێت:

هجانا الرضا من غیر داع لهجونا
کـذاک کـلاب الحی بالطبع تنبح

کەوا بوو، ناکۆکی لە نێوان شێخ ڕەزا و موفتی زەهاوی و جەمیلی کوڕی،

کە ئەو هەموو هەجووە توندوتیژانەیانی کردووە، لەسەر دژایەتیی بیروباوەڕی سیاسی بووە. شێخی ئالووسیش پێی ناخوش بوو لە شارێکی وەکو بەغدا مەلایەکی کوردی وەکو موفتی زەهاوی ٣٨ساڵ موفتی بێت کە هیچ گومانی تێدا نییە خۆی بە پڕکەرەوەی ئەو جێگەیە دەزانی و شێخ ڕەزایشی هان داوە دژی موفتی.

***

هەجووەکانی شێخ ڕەزا دژی موفتیی زەهاوی

شێخ ڕەزا بەکوردی و تورکی و فارسی و عەرەبی هەجووی موفتیی زەهاوی و فامیلیای کردووە. لە بەیتێکی کوردیدا ئەڵێت:

حەیزی کوزی حیز و دزی فەیرووزە گوواوی
مەعجوونی خەنە و وەسمەیە بۆ ڕیشی زەهاوی

لە شیعرێکی فارسیدا بە جەمیل صدقی زەهاوی ئەڵێت:

نشوید گر درامیزد باب دجله جیحونرا
ز شهوت دامن آلودهء فیروزه خاتونرا
توانی یافت چون گردش کنی در کوچهء فرجش
عمود سام و رخش رستم و گرز فریدونرا

واتا:

ئەگەر ئاوی دیجلە تێکەڵی ئاوی جەیحوون بکەیت
داوێنی پیس و ئالوودەی فەیرووزە خانم داناشۆرێ
ئەگەر بە کووچە و کۆڵانی قوزیا بگەڕێی
ستوونەکەی سام و ڕەخشەکەی ڕۆستەم و گورزەکەی فەرەیدوون دەدۆزیتەوە

جماع مفت اگر خواهی برو در خانهء مفتی
که آنجا قدر یک جو نیست صد خرمن کس وکونرا
ز خردل دانهء کمتر نماید گر دراندازی
بسوراخ فراخ خواهرش دریا و هامونرا

واتا:

ئەگەر گانی بەلاشت دەوێ برۆ ماڵی مفتی
لەوێ سەد خەرمان قوز و قنگ قەدری یەک دەنکە جۆی نییە
ئەگەر دەشت و دەریا بخەیتە کونی قوزی خوشکییەوە
لە دەنکە خەرتەلەیەک کەمتر دەنوێنێ

میـــان هردو ران خـــواهـرانش جنگلســـتـانیـــست
که انجا خفته بینی صد هزاران خرس ومیمونرا
شکاف زیر، ناف خــــاتم فـــــیـــــروزەرا نازم،
کــــه در زیـر نگین دارد تمام ربع مـــــسکونرا

واتا:

لە نێوان هەردوو رانی خوشکەکانیدا دارستانێکە
هەزاران ورچ و مەیموونی تێدا نووستوو دەبینی
شانازی بە درزی ژێر ناوکی ئەمووستیلەکەی فەیرۆزە (پیرۆزە) خانەوە بکەم
کە تەواوی چواریەکی خەڵک تێدا ژیاوی تۆپی زەوی لە ژێر نقێمەکەی خۆیدا ڕاگرتووە

سـەچندان سـپـاه روس لـوطی در عـقب دارد
اگـر خـواهد باسـانی بگـیـرد ملک (جـاپونرا)
بشاخ (کرکدن) تسکین نـیاید خارشی کونش
چه خـواهد کرد کیرم جمیل پشت و مـأبونرا
اگـر هـریکی زان لوطیـان یک پارەبسـتـانند
بأندک مـدتی جـمع آورند صـد گنج قـارونرا

واتا:

سێ ئەوەندەی لەشکری ڕووس گانکەری بە دواوەیە
ئەگەر ئارەزووی لێ بێ وڵاتی ژاپۆن بە ئاسانی دەگرێ

چزووی قنگی بە شاخی کەرگەدەنگ ناشکێ
ئیتر کێری من چی دەتوانێ بکا بۆ جەمیلی پوشت و قنگدەر؟
ئەگەر لە هەر کام لەو گانکەرانە یەکێ پارەیێ وەربگرن
لە ماوەیەکی کەما سەد گەنجی قاروون کۆ دەکەنەوە

لە جنێوێکی تریدا بە شاعیر جەمیل سدقی، لە چوار بەیتی فارسیدا ئەڵێت:

زدم به کون (جمیل ابن مفتی بغداد)
کشید گوزی و گفتم بروح ابن زیاد
کشید گوز دیگر چون فرو کشیدم ازاو
ازان مزید تعفن یزیدم آمد یاد

واتا:

کوتامە قنگی جەمیلی کوڕی مفتیی بەغدا
بایەکی لێ بەربوو، وتم: بەڕوحی ئیبنو زیاد
کە لێم دەرکێشایەوە، بایەکی تری لێ بەربوو
لەو گشتە بۆگەنییەوە یەزیدم هاتەوە یاد

لە شیعرێکی عەرەبیشدا ئەڵێت:

قبيل الموت قال ابو جميل
لزوجته اصبري صبراً جميلا
فلم تصبر على الفحشاء يوماً
وقد جعلت سبيليها سبيلا

وە لە شیعرێکی فارسیدا بەرامبەر بە زەهاوی زادە کە قایمقام بووە ئەڵێت:

(زهاوی زاده) گرچه قائمقام است
خدای ما عزیز و ذو انتقام است

واتا:

هەرچەند زەهاوی زادە قایمقامە

خوای ئێمەش (عزیز ذو انتقام)ە

لە جنێوێکی تری بە جمیل زەهاوی لە بەیتێکی فارسیدا ئەڵێت:

مــرا هست کــیــری چ و بازوی پیل
بکونـی ســـاده رخـــان و جـــمـــیل

واتا:

کێرێکم هەیە وەکو قۆڵی فیل
بە قنگی لووسان، بە قنگی جەمیل

هەروا لە جنێوێکی تریدا بە تورکی ئەڵێت:

ســورمــەدان مــادرک ســیکدن یمش ملیــونجــه مــیل
کیم بیلور سن هانگی کلبک یاوروسی سن ای (جمیل)

واتا:

کلدانی دایکت لە کێر ملیۆن میلی پێدا چووە
کێ دەزانێت تۆ بەچکەی کام سەگیت ئەی جەمیل

خــانم فــیــروزه خـــانم حــالی اوزره قــالمامش
صــانکی بر اسکی بنادر خانهء در خورده فیل

لە شیعرێکی عەرەبیدا بە جەمیل سدقی زەهاوی بە پێنج خشتەیەکی شیعرێکی پێشووی ئەڵێت:

یاجــمــیــلاً مــاله عــرض ولا فــعل جــمــیل
انت من مــاء الزنا انزلت جــیــلاً بعــد جــیل
حــســبنا قــول (الرضــا) ان قلت فــأتوا بالدلیل
سورمــدان مــادرن سیکدن یمش ملیونجه مــیل
کیم بلور سن هانگی کلبك یاوروسیسك اي جمیل

هەروا لە شیعرێکی تری عەرەبیدا ئەڵێت:

ليس شعري مثل: يا ارض ابلعي
مــعــجــز لكنة ســحــر حــلال
بنت فكر مــالهــا من خــاطب
لا ليفقد الحسن بل قحط الرجال

له شیعرێکی تورکیدا به جەمیل سدقی زەهاوی ئەڵێت:

جميلك ياشى قاچدر، جدى كيمدر، كيم بلور آدنێ؟
أشك بيطار لرندن صــور ملى تاريخ مــيــلادى
وطندن ايلمــشلر بر طاقم جنگانەلر هجــرت
كلوب بغــداده برباد ايتــديلر نامــوسى بغــدادى

واتا:

تەمەنی جەمیل چەندە، باپیری کێیە، کێ ناوی دەزانێ؟
له بەیتاری کەر دەبێ بپرسن مێژووی لەدایکبوونی
له نیشتمان، دەستەیەکی جنگانه، کۆچیان کردووە
هاتنه بەغدا، ناموسی بەغدایان بەرباد کرد

اگر پشت ايسه تعييب ايتمه تأثير نسبدندر
طبــيـعى پشـت اولور ابناء پشــتك آل اولادى

واتا:

ئەگەر پوشت بێ بە شوورەیی مەزانه تەئسیری نەسەبه
بێگومان پوشت دەبێ ئەولادی پوشت کەسوکاری

هەروا له بەیتێکی تری تورکیدا ئەڵێت:

قـزلرى فـاحـشــەدر، بچـەلرى كـونداده
سيكن وير هركمى بولدنسه زهاوى زاده

واتا:

کچەکانیان قەحپەن و منداڵەکانیان قووندەر

کێرت بدە هەر کەسێکت دی لە زەهاوی زادە

شێخ ڕەزا لە شیعرێکی عەرەبیشدا بە جەمیل ئەڵێت:

قـال الرضـا لجـمـيل، حـين قـال له:

يا شـيـخ هل لك من مـيل الى دبري؟

ايرى تقـوس واسـتـرخت مـفـاصله

مـثل العـجـوز حناها شـدة الكبـر

يقـوم حـينا يريد البـول منحنيـا

كـــأنـه قـــوس نـداف بلا وتـر

ولا يقـوم اذا نبـهـتـه سـحـرا

اذا تقـوم ايور الناس في السـحـر

يبكي جـمـيل بعـد خـيـبـتـه

يقـول: وا اسـفـا لم احظ بالذكـر

ثم انثنى عنه يهـجـوه ويشـتـمـه

والدف للطرق للنجم في الصـغـر

لەم شیعرە تورکییەی شێخ ڕەزا دەردەکەوێت کە مەحموود شوکری ئالووسی توانیویەتی سوود لە شێخ ڕەزا وەرگرێت دژی موفتیی زەهاوی کە ئەڵێت:

عـراقك خـاندن اقـدسـيـدر (آل آلوسي)

زهاوي زادة جميلك بوزقتر عرض و ناموسي

واتا:

ئالی ئالووسی خانەدانی پیرۆزی عێراقە

عیرز و نامووسی جەمیلی زەهاوی زادە شەلەقاوە

***

شێخ ڕەزا بەرامبەر عێراق چی ئەڵێت؟

شێخ ڕەزا خۆشەویستیی خۆی بەرامبەر عێراق لە دوا بەیتەکانی شیعری «اهل عراق»دا دەردەبڕێت کە ئەڵێت:

بو عـراقک طو پراغنده صـو گـبی آلتـون أقـار
صو کنارنده صوسز خلقه صویی اولمش یصاق

واتا:

لە خاکی ئەم عێراقە، وەکو ئاو زێڕ ڕێ دەکات
بەڵام ئەو تینوویانەی لە لێواری ئاودان ئاویان لێ قەدەغە کراوە

بەڵام لەو بارەیەوە خەڵقی عێراق تاوانبار دەکات کە یەک لە دژی یەکترن و ڕەنجیان بەبادا دەڕوات چونکە گوێ بە قسەی حەق نادەن و بڕوا بە قسەی هیچوپووچ دەکەن. لەم شیعرانەدا ئەڵێت:

معتدل گیتمز هەواسی گە صاووقدر گە صیجاق
نامـوافـقـترو مـزاجی اهلنه بکزر عـراق
بو عـراقک خلقنی (حـجـاج) اصـلاح ایتـمـدی
هـر طرفـدک ملتک قـانک ایدردی انهـراق
حق تعـالی تقـسیم ایتـمـشـدر نفـاقی اون یره
طـقـوزک ویرمش عـراقک اهلنه بالاتفـاق
گـیجـه گـوندوز چالشـر کـسبنده بولماز ازدیاد
کیسەسی بۆش، قارنی آج، باشی آچیق، یالین ایاق
مـخـتلف آب وهـواسی دەردی چوقـدر رزقی آز
راحت ایسترسک اگر، خاکی عیراقدک اول اوزاق
زنگینی سکران گبی، مسکینی سەرگەردان گزر،
باطلی تصـدیق ایدرکن حق سـوزه ویرمـز قـولاق

بو عــراقک ط و پراغنده صــوکــبی آلتــون آ قــار
صـو کنارنده صـوسـز خلقـه صـویی اولمش یصـاق

واتا:

هەوای بە موعتەدیلی ناڕوات، جارێک سارد و جارێک گەرم
میزاجی ناڕێکە، لە دانیشتوانی دەچێت عێراق
ئەم خەڵقی عێراقە، (حجاج) نەیتوانی چاکی کات
کە لە هەموو لایەکەوە خوێنی میللەتی دەڕێژت
خوای گەورە دووڕوویی کردووەتە دە بەشەوە
نۆی داوەتە خەڵقی عێراق بە ئیتیفاق
شەو و ڕۆژ تێ دەکۆشێت هیچ قانزاجی پتر نابێت
کیسەی بەتاڵ، سکی برسی، سەرپەتی و پێ خاوس
ئاووهەوای چەشن چەشن، دەردی زۆر و ڕزقی کەم
ئەگەر ئاسوودەییت دەوێ، لە خاکی عێراق دوور بە
دەوڵەمەندی وەکو سەرخۆش دەگەڕێت و هەژاری سەرگەردان
گوێ بە قسەی ڕاست نادات و بڕوا بە قسەی درۆ دەکات
لە خاکی ئەم عێراقە زێڕ وەکو ئاو دەڕوات
ئەو میللەتە توونییەی لە لێواری ئاو، ئاوی لێ قەدەغەیە

لە شیعرە فارسییەکانیشیدا ئەڵێت؛ لە درۆم پرسی کە ڕاستم پێ بڵێت، خەڵقی کام مەملەکەتی و ماڵت لە کوێیە؟ وتی من و نیفاق دوو ئیبلیس زادەین لە عێراقدا کە جێگەی باپیرمانە.

پرسـیدم از دروغ کـه مـارا بگوی راست
اهل کـدام مملکتی، خـانه‌ات کـجـا است؟
گـفـتـا من و نفـاق دوو ابلـیس زاده ایم،
درخطه‌ء عـراق کـه مـأوای جـدمـا است

واتا:

له درۆم پرسی وتم راستیم پێ بڵێ

تۆ خەڵکی چی وڵاتێکی، ماڵت له کوێیه

وتی: من و دووڕوویی دوو بێچووه شەیتانین

له ناوچەی عێراقدا له مەئوای باپیرمانه

که باسی ئیسماعیل پاشای عوسمانی دەکات که به هێرشێکی چەکدارییەوه هاته سەر عێراق بەڵام هیچی پێ نەکرا، ئەڵێ:

(عراقه) کلدی اسماعیل پاشا فرط سرعتله

که پای فتنهیه آینهء ملکه جلا ویر سون

کلاب اشقیا اطرافک آلدی شاشدی بیچاره

دیدی: «یاهو ناصل بر مملکت الله بلا ویرسون»

واتا:

ئیسماعیل پاشا زۆر به پەله هاته عێراق

که پاماڵی پای فیتنه له وڵاتدا بکات

سەگی جەردە دەوریان دا بێچارە سەری لێ شێوا

وتی: «ئەمه چۆن وڵاتێکه بەڵای خوای لێ بێ»

هیچ گومانی نییه له هەموو دەمێکدا ئەوەی بەرهەڵستی بێگانه بکات پێی ئەڵێن «فتنه» و «أشقیا».

***

مێژووی چەند ڕووداوێک له شیعری شێخ ڕەزادا

هەندێ ڕووداو هەن، له کاتی خۆیدا شێخ ڕەزا به ژمارەی پیتی (ئەبجەدی) به شیعر مێژووی ڕوون کردوونەتەوه. ئەم ڕووداوانه، یان مێژووی کۆچی دوایی پیاوێکی ناسراو، یان دروستکردنی مزگەوت و زیارەتگان.

***

مێژووی دروستکردنی زیارەتگای بەرماڵی پێغەمبەر

بەرماڵی پێغەمبەر کە لەلای فامیلیای (خادم السجادە) بوو لە ماڵی حاجی ئەمینی خادیم ئەلسەجادە دانرابوو. سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم فەرمانی دروستکردنی ئابیدەیەک، کە لایقی بەرماڵی پێغەمبەر بێت لە کەرکووک، داویەتی. شێخ ڕەزا مێژووی ئەمەی لە دوو بەیتە شیعرەکەی مەدحی سوڵتاندا کردووە کە ئەڵێت:

تاریخی مطابق واقع دیدی (رضـــــا)

(سجادەء پیمبر ایچون خانە یا پدیلر)

لەوی تریان دیسان لە بەیتێکی تورکیدا ئەڵێت:

پک گوزەل دشمش (رضا) جوهرلی بو تاریخکز

(امـجـد پیـغـمـبـر)ک مـوقف سـجـادەسی

بەپێی ژمارەی تیپی ئەبجەدی مێژووی دروستکردنی لە ساڵی ١٣٠٣دا هەبووە

***

مێژووی دروستکردنی مزگەوتی حاجی مستەفا ئاغا لە کەرکووک

مزگەوتی حاجی مستەفا ئاغا لە گەڕەکی (بلاغ)ی شاری کەرکووکە. حاجی مستەفا ئاغا خەڵکی شیرەدر بوو. لە کەرکووک بازرگانی تووتن بوو و لە فرۆشتنی تووتن پارەیەکی زۆری دەس کەوتبوو و ئەم مزگەوتە دروست دەکا. مەلای دانا، مەلا عەلی حیکمەت لەم مزگەوتە مامۆستا بوو و گەلێ مەلای کورد زانیاریی لێ دەسکەوتبوو. کە مستەفا ئاغای کوڕی حاجی ئەحمەد ئاغا مزگەوتەکە دروست دەکات، شێخ ڕەزا لەم شیعرە فارسییەدا مێژووی دروستکردنی دادەنێ:

اگر خواهی سعادت سعیها کن در نیکوکاری

کە یزدان (لیس للانسان الا ماسعی) فرمود

ببــر رنج و بيــفــشـــان گنج در راه خـــداوندى
كــه در پاداش نيكى بندگـانرا وعـدها فـرمـود

واتا:

ئەگەر بەختەوەریت ئەوێ تەقەلای زۆر بدە بۆ چاکەکردن
چونکە خوا فەرموویەتی (کەس لەبەری ڕەنجی خۆی زیاتری دەسگیر نابێ)
رەنج بکێشە و گەنج دابەش کە لە رێگەی خوداوەندا
چونکە خوا گفتی زۆری داوە بە بەندەکان لە وەڵامی چاکەدا

مگو زحمت كشيد و ساخت مسجد مصطفى آغا
بگو جنت خـــريد و باخـــدا بيع وشـــرا فـــرمـــود
جـــواهر پاش شـــد طبع (رضـــا) وگـــفت تاريخش
(مــزين مــعــبــديرا مــصطفى آغـا بنا فــرمــود)

واتا:

مەڵێ زەحمەتی کێشاوە و مزگەوتی دروست کردووە مستەفا ئاغا
بڵێ بەهەشتی کڕیوە و لەگەڵ خوا ئاڵوگۆڕی بووە
تەبیعەتی (ڕەزا) گەوهەری بەخشییەوە و لە مێژووی ئەم مزگەوتەدا وتی:
(مستەفا ئاغا عیبادەتگایەکی ڕازاوەی دروست کرد)
بەپێی ژمارەی پیتەکانی دوا بەیت، لە ساڵی ١٢٩١هـ دروست کراوە.

***

نوێکردنەوەی مەرقەدی شێخی گەیلانی لە بەغدا

سەید عەبدوڕەحمانی نەقیب، کە سەرەک وەزیرانی حکوومەتی عێراق بوو. مەرقەدی شێخ عەبدولقادری گەیلانیی نوێ کردەوە و دیمەنێکی لایق بەپایەی ئەو زاتەی دایێ. شێخ ڕەزا لەم شیعرە فارسییەدا مێژووی ئەوەی داناوە. ئەوەی شایانی باسە، لە هەردوو دەرگەی مەرقەدی گەیلانی شیعری شێخ ڕەزا دانرابوو.

چون شد بأمر مظهر رحمن نقيب غوث.
تعمير آشيانهء شهباز كبرياء
تاريخى تام خواند بگوش (رضا) سروش
(آراستند بارگاه شاه اوليا)

واتا:

که به فەرمانی دیارگەی خوا نەقیبی حەزرەتی غەوسی
هێلانەی شابازی گەورەیی ئاوەدان کرایەوە
سرووش مێژووی تەواوی ئەو ڕووداوەی دا بە گوێی (ڕەزا)دا
بارەگەی شای ئەولیایان ڕازاندەوە
بەپێی ئەمە لە ساڵی ١٢٩٩ ھ بووە.

***

مێژووی مردنی شاکر ئەفەندیی مەکتووبچی

شاکر ئەفەندیی مەکتووبچی (مدير تحريرات)ی بەغدا بوو و لە نەوەی (شێخ جاکری)یە. ئەم شێخە، وەکو د. مستەفا جەواد لە وتارێکدا لە تەلەڤزیۆنی بەغدا وتی، ناوی (شێخی جهانگیر)ە و لە ڕەسەندا کوردە و لە سامەڕا بە خاک سپێردراوە. شاکیر ئەفەندی زۆر دۆستی شێخ ڕەزا بوو. لە مێژووی مردنیدا لەم شیعرە فارسییە ئەڵێت:

ايام چو پروردهء خودرا كشد آخر
اى دوست دل آن بەكه به ايام نبندى
ديدى كه چسان بستهء فرمان اجل باشد
مكتوبچى بغداد بآن پايه بلندى

واتا:

مادام کە زەمانە سەرەنجام کەسانی پەروەردەی دەستی خۆی دەکوژێ
ئەی دۆست وا چاکترە دڵ بە زەمانە نەبەستێ

دیت مەکتووبچی بەغدا بەو پایە بەرزەشیەوە،
چۆن بەسرایەوە بە فەرمانی ئەجەلیەوە!

سـید نسب از سلسلهء خـواجـهء جاگـر
مـعروف بخـوش خلقـی ومشــهـور برندی
تاریخ مـجـوهر ز(رضـا) خـواسـتم و گفت
(شـد زیب گلسـتـان جنان شـاکـر افندی)
١٣٠٢هـ

واتا:

یەکێک لە ئەولادی پێغەمبەر لە نەوەی خواجەی جاگیر
کە بە ڕەوشت باشی و زیرەکی ناسرابوو
مێژووی گەوهەرینم لە (ڕەزا) داوا کرد و وتی:
(شاکر ئەفەندی بوو بەمایەی ڕازاندنەوەی باغچەی بەهەشت)

***

مردنی حاجی عومەری یەعقووبیی کەرکووکی

حاجی عومەری یەعقووبی دەچێتە حەج و لە گەڕانەوەدا کۆچی دوایی دەکا. لەو سـەردەمـەدا، چوونە حـەج زۆر ئـاسـان نەبوو. چوون و گـەڕانەوە چەند مانگێکی پێ دەچوو. بنەماڵەی یەعقووبی لە کەرکووک، هەرچەنێک لە ڕەسەندا دەچنە سەر ئێڵی زەنگنەی کورد، بەڵام خۆیان بە تورکمان داناوە. لە مێژووی مردنی حاجی عومەر شێخ ڕەزا بە تورکی ئەم مێژووە دادەنێت:

حـجدن گلوب کیچندی تاریخ ایچون دینلدی
باغ جنانه اندی (حــاجی عـومــەر افندی)

بەپێی دوا دێری ئەم شیعرە مێژووی مردنی لە ساڵی ١٢٩٨ هـ بووە.

***

کوردیکا @kurdica

مردنی سەید محەمەدی کاکەیی

وەکو لە پێشەوە، لەسەر باسی کاکەیی وتمان، کاکەیی ئێلێکی کوردە لەسەر ڕێبازی (ئەهلی حەق)ە. لەبەرئەوەی ناکۆکیی عەشایەری لە نێوان عەشیرەتی تاڵەبانی و کاکەییدا بووە، شێخ ڕەزا بە شێوەیەکی عەشیرەتپەرستی و ناپەسند مێژووی خوا لێخۆشبوو سەید محەمەدی کاکەیی نووسیوە. ئەم ناکۆکییە ئێستا پاماڵ بووە و بووەتە ڕووداوێکی کۆن. شێخ ڕەزا لەم شیعرە تورکییەدا ئەڵێت:

مطبخ نار جحیمه شد رحل ایتدی او کیم
لحم خنزیری کباب ایچون چکردی مطبخه
نعش ناپاکی گورنجه سویلدم تاریخ تام
(کاکەیی سید محمد گیتدی دوز دوز دۆزەخە)

واتا:

(!) بۆ ئاگری جەهەننەم کۆچی کرد ئەوە کێ بوون
گۆشتی بەرازی بۆ کەباب ڕادەکێشایە مەتبەخەوە
کە تەرمی ناپاکیم دی مێژووی تەواوم وت
(کاکەیی سەید محەمەد ڕاستە و ڕاست چووە دۆزەخەوە)
مێژووی کۆچی دوایی لە ساڵی ١٣٢٣ھ بووە.

***

مێژووی هاتنی کەمالی پاشای موتەسەڕیفی کەرکووک

کەمالی پاشا یەکێک بوو لە موتەسەڕیفە تورکەکان دەوری عوسمانی لە کەرکووک. شێخ ڕەزا ڕۆژی گەیشتنی لەم شیعرە فارسی تورکییەدا بەیان دەکا:

مژده امدن اصف ثانی چ و رسید
شاعران جمله فادند بفکر انشا

أرايوب بولدى (ڕضـا) تام اولەقى تاريخى
(گلدى كـركوكـه سـلامـتله كـمالـى پاشـا)
دەكاتە ١٣٢٦)هـ.

واتا:
كە مژدەی هاتنی ئاسەفی دووەم گەیشت
شاعیران هەموو کەوتنە بیری شیعردانان
(ڕەزا) گەڕا و بەتەواوی مێژووی دۆزییەوە
(بەسەلامەت هاتە کەرکووک کەمالی پاشا)

درمـيـان دو شـيـر مـرد خـدا
عـار بـاشـد كـسـى رسـد بجـزا
شێخ (ڕضا) گفت بهر تأريخش
جـاى او گـشت (جنت لمأوى)
مێژووەکە ساڵی ١٢٨٤بووە.

واتا:
لە نێوان دوو پیاوی خوادا کە وەک شێروان
شوورەیییە پیاو بەسزا بگا
شێخ ڕەزا لە مێژوودا وتی
بەهەشتی بەرین بوو بەجێگەی ئەو
(بۆمان ساغ نەبووەوە کە شێخ ڕەزا ئەم مێژوویەی بۆ کێ داناوە)

***

شێخ ڕەزا و پیری

پیری، لە پاش ژیانێکی خۆش، وەکو ئێوارەی ڕۆژێکی بەهاری خۆشە. شێخ ڕەزا هەرچەندێک لە ژیانی خۆی ڕازی نەبوو هەژاری کۆسپێکی گەورەی ژیانی بوو، بەڵام ژیانێکی لە بەرهەمی هونەری دەوڵەمەند و لە دەوڵەمەندی بێ

بەرهەم چاکترە. ئەم هەژارییەی شێخ ڕەزا، وەکو کانی بارانە ساڵ بەهرەی هونەری تەقاندبووەوە. بەڵام پیری هەر پیرییە.

پیری بەتەنها نیعمەتە
پیری و فەقیری زەحمەتە
پیرێکی زۆر گەورەم هەیە
لەگەڵ مندا بێ ڕەحمەتە

لەو پیرە گەورەیە، مەبەستی شێخ عەلیی کاکییەتی، کە لێی بەگلەیی بوو، بەڵام پیریش هەر بەگاڵتەوە ڕادەبوێرێت کە ئەڵێت:

شێخ (ڕەزا) پیر بووە ڕووی مەجلیسی یارانی نییە
تاقەتی کەشمەکەش و گەردشی شارانی نییە
دەس بەگۆچان دەگەڕێ ئێستە لەبەر زوعفی وجوود
مەترەقە سەر زلەکەی قووەتی جارانی نییە

ناشیەوێت سەر بۆ پیری شۆڕ کات و ئەڵێت:

عومرم گەیی بە هەشتا کێرم بەکارە هێشتا
ئەگەر تەسدیق نافەرمووی، هەستم بەرم بەڕەشتا؟

کەچی بەعیزەتی تەل ئەڵێت:

پیر کە کۆکی و نەتڕی، دوورە لە مردن هێشتا
وردە ئاهەنگێکی دوای کۆکە نیشانەی ئەجەلە
پیر کە کۆکی یو تڕی دەنگی وەکو بارەزەلە
شاهیدی موعتەبەرم عیزەتی مەئمووری تەلە

بە ناجی ئەفەندی قڕگەیش ئەڵێت:

پیر بووە ناجی ئەفەندی، بووە پشتی بە کەمان
چرچ و ژاکاو و موولەوەس، وەکو کێری پاش گان

* مامۆستا محەمەد جەمیل ڕۆژبەیانی ئەڵێت ناجی ئەفەندی لە عەشیرەتی (شوان)ە.

ئەم کەسانەی کە باسی شێخ ڕەزایان کردووە

گـــەلێک لە ئەدیب و ڕۆشنبـــیـــرانی کـــورد و بێگانە باسی زیرەکی و هونەرمەندیی شێخ ڕەزایان کردووە، لەوانەی کە دەستمان کەوتوون ئەمانەن:

مامۆستا مەحموودی شوکری ئەلئالووسی

مامۆستا مەحموود شوکری ئەلئالووسی بەزوبانی عەرەبی ئەڵێت:

(شعر الشيخ رضا الطالباني اكثره بغير اللغة العربية، بل بعضه باللغة التركية والبعض منه باللسان الفارسي ومنه ما هو بالكردي. فهو ينظم على حسب رواج ذلك اللسان في البلد. وشعره العربي لا عيب فيه ولاركة تعتريه، بل هو شاعر بكل لسان يعترف له بذلك اهل الادب والفصاحة والبيان. وشعره مشتمل على مضامين ونكات غريبة لم يسبقه بها أحد من الشعراء ولاحامت على خاطر احد من الادباء مع ما اشتملت عليه من الحكم والفوائد التي لم يجر بها قلم. وقد رزق شعره الشهرة بحيث اذا نطق بالبيت او البيتين، شاع باقرب زمان في المشرقين والمغربين. وما اصدق من قال فيه القائل مستعرضاً شعره:

شــعــر الرضــا الطالبــاني كله حكم
كـــــأنه جـــــوهر بـالدر منتظم
ان قـال بيتـاً ترى الآذان مـصـغـيـة
وللبـــرايا روته العـــرب والعـــجم
كم من حـــقـــائق ابداها وبينهـــا
كـالشمس ينجاب عنها الغيم والظلم
جـــزا مـــولاه عنا كل صـــالحـــة
ومن اعـــاديه رب العـــرش ينتـــقم

تبـــارك الله مـــــا ابهى سناه فـــتى

آلت على فـــضله الاحكام والهـــمم

والحاصل ان هذا الرجل منزلته في الادب شهيرة ومزاياه بين الانام مذكورة وشعره الفارسي احسن شعره حتى يقال انه مدح ناصر الدين شاه ايران بقصيدة فارسية عجز عن معارضتها شعراء الفرس في طهران. وشعره في التركي والكردي ايضاً من الرتبة العالية وله شعر عربي جيد وهو قليل النظم فيه.

شێخ محەمەدی خاڵ

نووسەر و ئەدیبی ناسراوی کورد شێخ محەمەدی خاڵ کە باسی شێخ ڕەزا و حاجی تۆفیق بەگ (پیرەمێرد) دەکات ئەڵێت:

(بێگومانم چۆن شێخ پیرەمێرد و شێخ ڕەزا شان بەشانی یەک دەڕۆن لە کوردی و فارسیدا هەر وایش شان بەشانی یەک دەڕۆن لە تورکیدا. بەڵام شێخ ڕەزا لە عەرەبیشدا وەک سێ زوبانەکەی تر بەرز و بالایە، کە پیرەمێرد لێرەدا دەفی دەنگ نادات. بەڕاستی هەردوولا مەشخەڵێکی ڕووناکن بۆ وێژەران و نووسەران و بوێژان. (شێخ محەمەدی خاڵ – کۆواری کۆڕی زانیاری – ١٩٨٧).

لەوانەی باسی زیرەکی و بلیمەتیی شێخ ڕەزایان کردووە ڕۆژهەڵاتناسی ئەڵمان ئۆسکارمانە. بەداخەوە ئەو کتێبەی کە باسی تێدا کردووە بەدەستمان نەکەوت.